

वीर सेवा मन्दिर दिल्ली

★

क्रम संख्या

१८०६

काल नं०

२२-५/१९८१

खण्ड

श्रीहेमचंद्राचार्यविरचितम्.

(परिशिष्टपर्व.)

(स्थविरावलीचरित्रम्)

बाबुसाहेब राय बुधसिंहजी बहाडुर

तथा

शेठ वीरचंदजाइ दीपचंद. सी. आइ. इ. नी मददथी

ठपावी प्रसिद्धकरनार

श्रीजैनधर्मप्रसारकसजा.

जावनगर.

इदं पुस्तकं मुम्बयां निर्णयसागरमुद्रालये कोलजाटवीश्यां २३, बा. रा. घाणेकरद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम्

वीरसंवत् २४३८.

विक्रमसंवत् १९६८.

शके १८३४.

सूचना.

आ ग्रंथ प्रथम बंगाला एशियाटिक सोसाइटी तरफथी उपाववामां आव्यो हतो, परंतु ते हाखमां बीलकुल न मलतो होवाथी तेमज तेना टाइप विगेरे बराबर अनुकूल न होवाथी असे उपर जणवेला बे गृहस्थो तरफथी श्री त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र माटे मलेली सहायतामांथीज आ ग्रंथ उपाव्यो ठे. ते उत्तम साधु साध्वी जेओ संस्कृतना अन्यासी होय तेमने तेमज पुस्तक प्रंगार माटे जेट तरीके आपवानो ठे.

अन्य जैनबंधुओ वेचाण लेवानी झळावाला माटे किंमत रुपयो एक राखवामां आवेल ठे के जे पहेली आवृत्ति करतां बहुज ओगी ठे.

आ ग्रंथ श्रीजैनधर्मप्रसारकसज्जानी वती शा. कुंवरजी आणंदजीए मुंबई निर्णयसागर प्रेसमां उपावेल ठे.

अनुक्रमणिका.

सर्ग.	पृष्ठ.	पुंठी	विषय.
१	१	१	श्रीजंबूस्वामिचरित्र-पूर्वजववर्णन.
२	१७	१	जंबूस्वामिविवाह-प्रजव चौरागमन-जंबूस्वामि, अने तेनी स्त्रीओनी कहेली ११ कथाउ.
३	४२	१	जंबूस्वामि अने तेमनी स्त्रीउनी कहेली०कथाउ-प्रांते जंबू अने प्रजवप्रज्यावर्णन.
४	५२	१	जंबूस्वामिनिर्वाण.
५	५४	२	प्रजवस्वामि-शय्यंजवसूरिचरित्र.
६	५७	१	यशोज्ञसूरि जज्ञबाहुस्वामिचरित्र-जज्ञबाहुस्वामिना ४ शिष्योनु वृत्तांत- अन्निका पुत्र कथा-पाटलीपुर प्रवेश-उदायिनृपमारक कथा-नंदराज्यछात्र वर्णन.
७	६६	२	कटपक अमात्य चरित्र.
८	७१	२	शकटाल मंत्रीमरण-स्थूलजज्ञदीक्षा व्रतचर्या-संज्ञतिविजय स्वर्गगमन-चाणक्य चंजगुप्तकथा-बिन्दुसारजन्म अने राज्यप्राप्ति.

अनुक्र

॥ २ ॥

ए ८७ १

१० ९१ १

११ ९२ २

१२ ९८ २

१३ १११ २

बिन्दुसार अशोकथी कुणालकथा-संप्रतिजन्म राज्यप्राप्ति-स्थूलजघ्न पूर्वग्रहण-
जघ्नबाहु स्वर्गगमन.

आर्यमहागिरि आर्यसुहृस्ति दीक्षा-स्थूलजघ्न स्वर्गगमन.

संप्रतिराज चरित्र-आर्यमहागिरि स्वर्गगमन-अवन्ति सुकुमालचरित्र-आर्यसुहृ-
स्ति स्वर्गगमन.

वज्रस्वामिजन्मप्रतप्रज्ञावर्णन.

आर्यरक्षितप्रतग्रहण-पूर्वाधिगम-वज्रस्वामि स्वर्गगमन-तद्वंशविस्तारवर्णन.

मक्षिका.

प्रस्तावना

यच्चातुर्वैद्यगोत्रिस्त्रिचुवनविदितैरन्यशब्दङ्गवर्गः
खद्योताजामत्रार्थीदितरकविगणोऽशिश्नियत् तारकात्वम् ।

प्रापद् दोषाकरत्वं परसमयमतिस्तार्किकप्राज्ञसार्थः

स्तोतुं शक्यः स किं स्यादिव दिवसपतिर्हेमचन्द्रो मुनीन्द्रः ? ॥ १ ॥

केन खलु स्वधिषणाधरीकृतधिपणेन स्वल्पमतिना वा पुरुषमानिना, संप्रतिपन्नेन जिनपतिमतानुया-
यितां, जक्तिजरनिर्जरेण चेतसा न चिरपरिचित्यकारिः केन वान्यान्यमतलम्पटपाटवेनापि विदुषा,
जेजुषा निर्जीकमजितोऽजियुक्तत्वाधिकारितां, नापश्चिमविपश्चित्वेन श्रवणमार्गमवातारिः केन वा तत्त-
द्ग्रन्थप्रणयनप्रकटितप्रज्ञाप्रकर्षेण प्राप्तुरूपेण, प्राप्तवता प्रबुद्धपरिषत्सु प्रसिद्धिं, तत्र तत्र स्वाजिप्रायसंवा-
दकतया न समस्मारि जगद्यतो हेमचन्द्रस्य शरदिन्दुसुन्दरयशसः सुविहितसुगृहीतं नामधेयम् ? । उप-
निबद्धमप्येतस्य जगद्यतः सोमप्रज-प्रजाचन्द्रप्रचृतिजिर्जरिजिः सूरिजिः, उत्तरोत्तरं प्रतिपच्चन्द्रमसः
कलेवाधिकाधिकमुन्नतीजूयमाज्जेजानम्, असदृशतादृशगुणगणस्य रोहण इव रत्ननिकरस्य निधानं,
राजसजावासमहोदयमपि सात्त्विकधुराधुरीणतामादधानम्, अनुविदधानं च सर्वथा तत्तच्चिरंतनयति-

प्रस्ता-

॥ १ ॥

पतिचरितं, चेतस्विचेतश्चमत्कारैककारणं चरित्रम् । तस्य चातिगरीयस्तया, अवरीयस्तया पुनरत्र स्थलस्य, न प्रथीयस्तया शक्यते विधातुमुल्लेखम् । परिपूर्णते तु प्रज्ञावकचरित्रप्रतिपादितेन पद्यद्वयेनैव जगवतः सत्तासमयादि विविदिषोर्विदुषो विविदिषा; तच्चेदम्—

“शूर-वेदे-श्वरे वर्षे कार्तिके पूर्णिमानिशि ।

जन्माजवत् प्रजोव्योमै-वाण-शम्भौ व्रतं तथा ॥ १ ॥

रसै-षट्के-श्वरे सूरिप्रतिष्ठा समजायत । नैन्द-द्वय-रत्रौ वर्षेऽवसानमजवत् प्रजोः ॥ २ ”

आचार्यवृन्दवन्दितचरणारविन्दश्चायं जगवान्, अन्तरेणैवान्यसाहाय्यं, विनिरमास्त निःशेषैरपि विशेषैर्विचूषितं, सूक्ष्मेक्षिकया वीक्ष्यमाणमपि दोषलेशस्यापि प्रवेशेनादूषितं, सकलैरप्यङ्गोपाङ्गैः परिपूर्णितं, सुबहुविस्तीर्णमपि न कृद्भगम्यं, सुगममपि नैकेनापि नियमेन विनिर्मुक्तम्, अन्यूनमपि च ऊटिति व्युत्पत्त्याधायकं; किं बहुना ? अविहितं प्राचीनैः, दुःशकं सप्रोचीनैः, सर्वथाऽशक्यं चार्वाचीनैर्लेखण-दक्षिणैः, सपादश्लोकलक्षलक्षितं सिद्धहेमचन्द्राजिधानं शब्दानुशासनम्; उपन्यजान्त्सीत् सुसंबद्भव-न्धुरपद्मतिमलकुर्वन्तं, सुबहूनपि शब्दानेकार्थवाचकान् प्रतिपादयन्तं, संकलयन्तं च नानार्थाजिधाय-कानेकैकशब्दान्, परितः प्राप्तप्राज्ञपञ्चजनप्रशंसमजिधानचिन्तामण्य-ऽनेकार्थसंग्रहादिकोशशास्त्रसमू-हम्; आविरबीजवत् समस्तमपि साहित्यशास्त्ररद्वयं प्रादुर्जावयन्तं, निखिलान्यपि तत्र तत्र विसंवद-

१, वैक्रमे ११४५ । २, ११५० । ३, ११६६ । ४, १२२९ ।

वना.

॥ १ ॥

मानान्यप्यालङ्कारिकाजिमत्तानि मत्तानि नीतितो निरस्यन्तम्, अवधीरयन्तं च सर्वातिशायिना विषय-
विन्यासक्रमेणान्यान्यलङ्कारशास्त्राणि, गाम्भीर्यपरिपूर्णं टीका-विवेकविचूषितं काव्यानुशासनं नामालङ्का-
रग्रन्थम्; अग्रन्थीच्च दुस्तर्कतर्कसंपर्कातिकर्कशतामावहत्, युक्तियुक्तं स्याद्वादवादैकनिरवद्यहृद्यतां प्रसा-
धयत्, कणजज्ञा-ऽरूपादादिप्रतिपक्षपक्षमाहिसपक्षपाततया प्रतिहिपत्, अक्रुषं च कक्षीकृतमहूतद-
हृतैर्विचक्षुः श्रीवादानुशासन-प्रमाणमीमांसादि तर्कशास्त्रम्; प्राणैपीच्च शेषेष्वशेषेषु विषयेषु संपूर्णतया
तं तं विषयं विवेचयन्ति, दोषपङ्ककलङ्कशङ्कामप्यनङ्कयन्ति, आसादयन्ति च सहृदयहृदयानां हृदयङ्ग-
मज्ञावम्, अर्हन्नीति-स्तुति-योगशास्त्र-श्चाश्रयप्रचृतीनि गीर्वाणवाणीमलङ्कुर्वन्ति, प्राकृतप्राश्रय-देशीनाम-
माद्यादीनि जिन्नजिन्नजाषामयानि चानट्टपानि ग्रन्थरत्नानि ।

एवं च किरीट इवालङ्कारसमुदये मूर्धन्यतामाज्जमानो वैयाकरणनिवहेषु, चक्रवर्तीव धराशक्रचक्रेषु
नायकत्वमावहमानः कविवरनिकरेषु, तिग्मज्योतिरिव ज्योतिर्धोरणीष्वसाधारणतामादधानः सिद्धान्तवि-
द्विविधविसरेषु, कण्ठीरव इव च च वारणवारनिवारणे प्रतिवादिपक्षप्रतिक्षेपे निष्प्रतीकाशप्रागहन्यमा-
विज्राणो लोकोत्तरसामर्थ्यसंपाद्यकार्यव्यूहकर्तृत्वेन दिगन्तव्याप्तावदातयशा जगवान् हेमचन्द्रः, कस्कं
वसुधाविहारिणं धरिणीस्पृशं नापिपद् निःसीमोपकारजारावनम्रतां, कांस्कान् वा गर्वाश्लेकितकन्धरान्पि
धीधनधीरधुरन्धरान् नापीपदत् परमाश्चर्यैकनिमग्नतां, कांस्कान् वा तदानीन्तनान् परमतानुयादि-
नोऽपि विचक्षणान् स्वप्रौढपाणिस्त्यप्रजावोण नाजिजटपत् “वैदुष्यं विगताश्रयं श्रितवति श्रीहेमचन्द्रे

प्रस्ता-

॥ २ ॥

दिवम्” इत्यादीननकेशश्चित्ताकर्षकशब्दमयान् हृदयोजारान्, कां कां श्रीमदार्हतशासनप्रजावनां नाची-
करच्चतुरम्बुराशिकलापां काश्यपीमनुशासतं परमार्हतं कुमारपालधरापालम् ? ।

अयमपि स्थविरावलिचरित्राख्यो यथार्थमजिधानमादधःनो ग्रन्थस्तेनैव जगदिश्रुताजिधेन जगवता,
जलनिधिमिव जलानामाश्रयं शब्दार्थवैचित्र्यस्य, आकरञ्चमिमिव धातूनामास्पदं प्रसादादिगुणानां,
निधानस्थानमिव सदर्थानां पात्रमलङ्काराणां, गगनमिव परिमाणस्यावधिं रसानां, ज्ञाण्डागारमिव सार-
वस्तुनो निलयमार्हतस्येतिवृत्तस्य, दशपर्व्यात्मकं त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरित्राह्वयं महाग्रन्थं विरचय्य,
शिखरारोप इव महीयसि प्रासादे तस्मिन् परिशिष्टपर्वरूपो विनिरमायि ।

अधिकृतं चात्र, प्रत्यक्षमुपलक्ष्य दृष्टिकामिव दृष्टिकतामाश्रयन्तीं प्रज्ञतविज्ञतिं, निपुणं विज्ञाव्य
ध्वजाञ्चलमिव चञ्चलतामाकलयन्तीं युवत्वसंपत्तिं, सम्यगवधार्य प्रेक्षणदृष्टमिव दृष्टजङ्घरतामास्वजनन्तं
स्वजनजनसंसर्गम्, अवितथं विचारगोचरतामानीय च बुद्बुदपटलमिव ऊटिति पतयालुतामश्रुवानं
जीवितव्यं, सर्वथाऽपारसंसारावारपरनिःसारतामधिजग्मुषां; तिरस्कृतवैश्रमण्यवैजवं निजं महाविजवप्राजव-
मपि तृणखण्डमिव परित्यज्य, परमार्थप्रतिबन्धैकवच्चकहं च विषयलाम्पट्यं सुदूरमुत्सार्य शाश्वतिकाम-
न्दानन्दसंदोहैकनिदानं चारित्रश्रियमधितष्ठुषां; निरुपमशमशस्त्रेण पावकपटेकमिव धाराधरधारया क्रोध-
योधं विध्वंस्य, महामार्दवमन्त्रेण कालकूटकष्टमिव पीयूषयूषेण मानव्यालं वशीकृत्य, अस्त्रलिताजवबलन-
मदोन्मत्तकुम्भिनमिव केसरिकिशोरकेण दम्भारम्भं संहृत्य, संतोषपोषमहिम्ना वारांनिधिमिव वरुवान-
लेन लोचनप्रसरं संशोष्य, सम्यग्ज्ञानोद्द्योतेन तिमिरनिकरमिव सहस्रकिरणेन मोहावेशं प्रतिबद्ध्य, विर-

वना.

॥ २ ॥

कजावप्रजावेण हितिरुहव्यूहमिव हव्यहविषा कन्दर्पदर्पमुद्दिप्य च साम्यसाध्यान्यमाजेजुषां श्रीमन्म-
हावीरप्रजुपट्टपद्मामलंचकुषां श्रीजम्बूस्वामिनः प्रारज्य श्रीवज्रस्वामिपर्यन्तानां महामुनीनां यथाजात-
मितिवृत्तम् ।

कविकुलतिलकाद्यमानेन चानेन जगवता परिपुष्य सुखिष्टमुखादिसन्धिमाधुर्यम्, परिपूर्य मनोमु-
दाधाननिबन्धनमविषमवन्धवान्धुर्यम्, निरस्य रसजावनैरन्तर्येण प्रवन्धवैरस्यम्, निर्वर्ण्य च नग-नगरा-
ऽर्णवादिवर्णनीयनिकुरम्बम्, सुसूत्रसंविधानकत्वेन सदलङ्कारवाक्यविन्यासेन, सर्वथा रसस्वरूपानुरूप-
संदर्भेण चाङ्कितोऽयं ग्रन्थः कृत्स्नैरपि महाकाव्यलक्षणैर्विजृपित इत्यत्र कथंकथिकता कथमपि न शक्नोति
प्रवेशलेशावकाशमासादयितुम् ।

यत्तु 'स्वयं निरवद्यचातुर्वैद्यप्रणेतुरस्य ग्रन्थकर्तुर्वचनरचनायां साधारणजनेनापि कर्तुमनर्हानि स्वस्व-
नानि कथमवकाशमासादयेरन् ?' 'स्वतन्त्रव्याकरणादिकर्तृत्वस्योजयत्र समानत्वेन हेमचन्द्रस्याप्यन्य-
वैयाकरणादेरिव वा मतजिज्ञत्वं कथं न जवेत् ?' 'कथं वा मतज्जेदेऽपि च तस्य प्रमाणतयाऽवश्योपादे-
यत्वेन सदूषणत्वमुच्यमानं शोचामाबिज्जीत ?' इत्यादीननेकशः सूक्ष्ममनीषागम्यान् बलीयसोऽपि बाध-
कतर्कानपर्यालोच्य पण्डितयाकोविना (H. Jacobi) स्वसंशोधितस्य कलिकाताया एसियाटिक्समित्या च
प्रसेधितस्यैतस्यैव परिशिष्टपर्वणः प्रस्तावनायां ग्रन्थकर्तुर्दूषणजालमुपन्यस्तम्, तस्य सर्वस्याप्येकैकशः
प्रतिविधानं यद्यप्यन्यत्र पूर्वमेव व्यदधाम्, तथापि तस्यैतद्ग्रन्थविषयकत्वेन 'एतत्साहाय्यापेक्षा वीहन्तां
विचक्षणः सुखं तानि विवादमार्गमध्यासीनानि स्थलानि, अक्षुप्तं परीहन्तां च प्रेक्षावन्तस्तत्सत्यासत्य-

प्रस्ता-

॥ ३ ॥

स्वरूपम्' इति हेतुना महोपयोगितामवधार्य दूषणोद्धेखसहितं तमेव संपूर्णमपि निबन्धमत्रोद्धेखितुमुचितमुत्पश्यामि ।

तत्र चायमाह्वयविज्ञागः—

"To the fact that Hemachandra has used Prākṛit originals, must be ascribed his occasional use of Prākṛiticisms, e. g.; अवत्, XII, 320 used in the sense of इवत्, and I, 67, 136, XIII, 104 इवत्, for अवत्, just as in Prākṛit ओयरइ and उत्तरइ are interchangeable. The word पदानुसारिन् in XII, 137 is probably a wrong translation of Prākṛit पदानुसारी which means पदानुसारिन्, compare जाईसर=जातिस्सर. The name वीरमती in II, 82 is a Prākṛiticism for वीरवती. Unusual, if not against grammar, are the forms मातरपितराभ्यां in III, 130, the adjectives चिकीर्ष in VII, 9 and प्रतिचिकीर्ष in VIII 453 instead of चिकीर्षु and प्रतिचिकीर्षु, the use of the simplex व्यतिइ instead of the causative. Another proof of Hemachandra's careless and hasty composition is his rather too frequent use of meaningless words to fill up an otherwise too short verse. His verses frequently bear the marks of rapid versification like those of the Latin poet who

In Hora Saepe Ducentos,

Ut Magnum, versus Dictabat Stans Pede In Uno.

Some verses contain metrical faults: in श्रेष्ठिक्रवभदत्तस्य, I, 264, किं बहुनार्थपरासु II, 329, तौ महता प्रीणयितु VI, 49, सभ्यगुपलक्षयेहं, XI, 38, कान्दविकानथादिशद, XI, 110, मालवकैशिकीमुख्य०, XIII, 59 the

१ अशुद्धम् । २ भिष्या ।

वना.

की

॥ ३ ॥

second and third syllables of the *pāda* are short, though this is expressly forbidden by writers on metrics. In I, 288, II, 251, 484, III, 9, VIII, 370, XIII, 73 an enclitical monosyllabic word stands after the caesura against the rule. The third *pāda* in III, 214 रुडिताङ्गवत्तयाचास्ति consists of nine syllables; such *pādas* of nine syllables are not unfrequent in epical poetry, but classical poets avoid them. There are some nicer rules on the Vipulā form of the sloka which though not laid down in native works on metrics are always observed by Mahākavis. Hemachandra's verses set these rules aside nearly as often as they conform to them, e. g., in III, 145 the first *pāda* is correct, but the third is bad."

इदं चात्र प्रतिविधानम्—

“यद्यप्ययं द्वेखः सर्वथा प्रमाणाऽस्पृशित्वेन विद्वत्सदस्सु कथञ्चिदप्यादरं नैवावहति इत्युपेक्षादेत्रमेव प्रेक्षाणाम्, तथाऽप्यन्युपगमवादेनापि तस्याऽसत्यता सप्रमाणं प्रदर्श्यमाना संदिग्धानां विदग्धानां संशयापोहकत्वेनाऽवश्यमुपकर्त्री, इति प्रतिपाद्यते—

पूर्वं तावदत्र ग्रन्थे प्रयुक्तानां केषाञ्चिद्भेदानां प्राकृतप्रयोगसादृश्यदर्शनेन प्राकृतमूलत्वसंस्थापनमेव विचारासहम्, अतिप्रसङ्गात् । अतिप्रसङ्गश्च संस्कृतप्राकृतजाषयोः कार्यकारणजावेन बहुषु स्थलेष्वेकतया तत्सादृश्यवतां शब्दानां कुत्रापि संस्कृतग्रन्थेऽनिवार्यत्वेन सर्वेष्वपि संस्कृतपुस्तकेषु प्राकृतमूलत्वापत्तेः । कः खलु संख्यावान् प्राकृतेऽपि देवादिशब्दानां समानत्वेन संस्कृते तत्प्रयोगं निषेधति ?, तत्प्रयोक्तारं च प्राकृतशब्दव्यवहारित्वेन दूषयति ?, दूषयन् वा कथमपहास्यतां न याति ? ।

प्रस्ता-

॥ ४ ॥

प्रकृतौ जवं, प्रकृतेरागतं वा प्राकृतम्, प्रकृतिश्चैतस्य संस्कृतमिति सर्वानुमतसिद्धान्तेन प्राकृतस्याऽपि मूलं संस्कृतमेवेति न्याय्यम्, तथा चाऽसति प्रतिबन्धके (विशेषनियमे) संस्कृतानुसारिण्येव प्राकृतेऽपि शब्दार्थव्यवस्था; इत्युत्पूर्वकस्यावपूर्वकस्य च द्वातोर्विशेषनियमं विनापि प्राकृते एकार्थतामङ्गीकुर्वन्, तदन्यथानुपपद्यमानत्वेन संस्कृतेऽपि तत्तत्पूर्वकस्य द्वातोर्न्यायप्राप्तायां समानार्थतायां प्रयोगं कुर्वन्तं कर्तारं च दूषयन् प्रस्तावकः किञ्चित् पौर्वापर्यमपि न पर्यालोचयतीति चित्रम् । किञ्च, हेमचन्द्राचार्य-स्यैव स्वतन्त्रमहाव्याकरणप्रणेतृत्वेन, अनेकाप्रतिमकोशकर्तृत्वेन च सर्वैरप्यङ्गीकृतप्रामाण्यतया तत्प्रयु-क्तप्रयोगाणां स्वतःसिद्धैव प्रमाणाता, इति नात्राऽन्यानि प्रमाणान्यपेक्ष्यन्ते; तथापि 'तुष्यतु दुर्जनः' इति न्यायेनाऽनेकैः सुविश्रुतकविवरैर्हेमचन्द्राचार्येणैव बहुशः प्रयुक्तयोरेतयोर्विवादास्पदीकृतयोः प्रयोगयोः कानिचिदुदाहरणानि प्रदर्श्यन्ते—

“वनान्तपर्यन्तमुपेत्य सस्पृहं क्रमेण तस्मिन्नवतीर्णदृक्पथे ”

नैष—१—७५.

“स्वर्गिवर्ग इव नाकिविमाना—दुत्ततार जुवि हीरकुमारः ”

हीरसौ—५—५.

“विमानैर्व्योमतस्तूर्णमुत्तीर्णा वणिनीवृताः”

वासु—१—६५३.

“खिन्ना इवोत्तेरुरमी त्रमिश्रमाञ्चन्द्रार्थमस्यन्दनगा नजस्तलात्”

विजय—१०—२०.

यदपि 'प्राकृतस्य पयाणुसारीति शब्दस्य पदानुसारीति यत् कर्त्राऽनूदितम्, तदसत्यमेव, किन्तु पदा-नुसारी इत्येव स्यात्, यथा जाईसर जातिस्मर' इति प्रोक्तम्; तदपि एतस्य प्राकृतानुवादरूपत्वेनाऽस्वी-कारादेव निरस्तम् । तदङ्गीकारेऽपि वा नैतत् कथमपि कर्तुर्दूषणमाधातुमलम्, संस्कृतस्य पदानुसारि-

वना.

॥ ४ ॥

ब्दस्याऽपि प्राकृते पयाणुसारीतिरूपनिष्पादनात्; अर्थतोऽपि पादानुसारीति कर्त्रा प्रयुक्तस्यैवाऽत्र संग-
तत्वात्; अन्यत्राऽपि—

“सीसेइव जस्स ताराणुसारिणिग्गयकलङ्कवल्लण ॥”

“गूढोदरतामरसाणुसारिणी जमरमाल्लव ॥”

इत्यादिषु बहुशः कविवरैः प्रयुक्तेषूपलब्धमानस्य अणुसारिशब्दस्य संस्कृते प्रस्तुतानुसारमनुसारिरू-
पेणैवाऽनुवादस्य दर्शनाच्च । यथा ‘अणुसरेइ अनुसरति, अहिसारण अजिसारण’ इत्यादीनि । न हि
संस्कृतस्याऽनुस्मरतिरूपस्यैव, अजिसारणशब्दस्यैव च प्राकृते ‘अणुसरेइ, अहिसारणेति जवितुमर्हति,
किन्तु प्रस्तावकानजितं अनुसरति, अजिसारणेत्याद्यपि । तथा च प्राकृतद्व्याश्रयमहाकाव्ये—

“किंस्सा तिस्सा जिस्सा सो जुवईए अणुसरेइ ॥” ४—७४.

गौडवधेऽपि—

“अहिसारणम्मि तं रिउसिरीए णिसियासिघ्नियपन्निबिम्बो ॥” ७१२.

१ “नो णः” (हेम—प्रा—१।२२८) इति नस्य णत्वे “कगचज-” (१।१७७) इति दस्य लुकि “अवर्ण-”
(१।१८०) इत्यनेनाकारस्य यत्वे वररुचेः प्राकृतप्रकाशस्य वा “नो णः सर्वत्र” (२।४२) “कगचजतदपयवां०”
इत्यादिना कार्यजाते सति । २ गौडवधे १०६४, “शिष्यत इव कथ्यत इव यस्य तारानुसारिनिर्गतलङ्कवल्लयेन” इति तट्टीका ।
३ गौडवधे १८, “गूढोदरतामरसाणुसारिणी भ्रमरमालेव” इति टीकायाम् । ४ “स कां यां तां युवतिमनुसरति....पृष्ठानु-
यायी भवतीति भावः” इति टीका । ५ “अभिसारणेऽभिसरणकाले त्वं रिपुश्रियाः निशितासिघटितप्रतिबिम्बः” इति तट्टीकायाम् ।

न चात्र कथमपि अनुस्मरति अजिस्मारणं चेति प्रस्तावकानुमतं घटामाटीकते, प्रस्तुतासङ्गतत्वात्, तट्टीकाकाराज्यामपि अनाहतत्वेन तिरस्कृतत्वाच्च । एतेनात्र प्रस्तावकप्रयुक्तं जाईसरेत्येकदेशीयमुदाहरणमप्यकिञ्चित्करत्वेन सुतरां प्रत्युक्तम् । इत्यमुमतीव सुज्ञानं विषयमजानन्, निर्दोषेऽपि दूषणं प्रदर्शयन् प्रस्तावकः कियत् साहसं प्रकटयतीति विदुषामेव विचारगोचरः ।

यदपि 'वीरवतीति प्रयोज्ये प्राकृतानुसारेण वीरमतीत्यशुद्धरूपं कर्त्रा प्रयुक्तम्' इत्युक्तम्, तदपि त्रान्तिमूलमेव, ऊर्म्यादिपाठेन वीरशब्दस्य मतोर्मकारस्य वत्वनिषेधेन तस्य (वीरमतीत्यस्य) सूपपद्यमानत्वात्, "तत्राजूद् मम्मणो राजा तस्य वीरमती प्रिया" (हे० त्रि० प० ८, स० ३, श्लो० ११९) "त्वं तु वीरमती नाम तस्याजूर्दयिता किल" (देव० पा० स० ६, श्लो० ६१३) इत्यादौ तस्यैवमेव स्पष्टमुपलब्धात्, गणपाठस्य चेष्टविषयत्वेन संज्ञायामेव तेन वत्वनिषेधात् "हिंणीयते वीरवती न जूमिः" इत्यादौ वत्वस्याऽपि निष्पत्त्या बाधाज्ञावाच्च ।

यदर्थं जिज्ञमेव व्याकरणसूत्रम्, न ते महाकविजिरप्रयोज्यतां कदाप्यर्हन्ति, यथाऽमावास्यादि, जिज्ञमेव चैतत्सिद्ध्यर्थं "मातरपितरं वा" (३।१।४७) इति सिद्धहेमव्याकरणस्य "मातरपितरमुदीचाम्" (६।३।३२) इति पाणिनीयस्य च सूत्रम्; इति मातरपितरस्य काव्यप्रयोगयोग्यत्वे निर्दोषं निष्पन्नेऽपि,

“पितरौ मातापितरौ मातरपितरौ पिता च माता च”

१ भट्टिकाव्ये द्वितीये सर्गे-३८ । २ अमिधानचिन्तामणौ मर्त्यकाण्डे २२४ ।

“मातापितरौ पितरौ मातरपितराविति प्रसूतातौ”

“मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ”

इत्यादिषु च बहुषु कोशेष्वपि तत्प्रामाण्यं संवदत्सु मातरपितरशब्दस्य कर्त्रा प्रयुक्तस्य प्रयोगानर्हतां प्रजल्पन् प्रस्तावकः कथमिव प्रमाणतामङ्गीकुर्यात् ? कथं च तस्याऽप्यज्जिमतानां बहुशो दृश्यमानानां धवलार्जुनादिशब्दानामपि प्रयोगानर्हतां वदतो वदावदस्य वक्त्रं वक्त्रीकुर्यात् ? । एतेन चिकीर्षति प्रतिचिकीर्षतीति कर्त्रर्थे क्विपि सुष्ठु निष्पद्यमानयोः, “ह्यास्यास्पदं काव्यचिकीः कवीनाम्” इत्यादिषु चोपलब्धमानयोश्चिकीर्ष-प्रतिचिकीर्षशब्दयोरप्यप्रयोज्यतादूषणं नितरां निराकारि ।

‘व्यतिपूर्वकस्य इधातोः प्रयोक्तरूपे व्यवहर्तव्ये णिवर्जितमेव तत् कर्त्रा व्यापारि, लघ्व्यामेव च वचनरचनायां कर्तव्यायां गुर्वी साऽकारि’ इति निर्जयमुल्लिखंस्तत्स्थलमपि चाऽनिवेदयन् प्रस्तावकः साहसिक इव विरूपमेवाऽऽचरन् कथं प्रतिवचनीयः ? । न हि तत्स्थलमात्रस्याऽप्यनिर्णीतौ निर्मूलमेव साधनवचनं वा दूषणाजिधानं वा जूषणाय जवति । यदि चेदानीमपि प्रस्तावकस्तत्स्थाननिर्देशपूर्वकं स्वमतमाग्रहीष्यते, ब्रह्मस्पृहेयमस्मद्वेत्स्विनी सयुक्तिकोक्तिक्रमेण सुखमेव योग्योत्तराय प्रयतिष्यते, इत्यास्तां तावत् ।

उन्दःशास्त्रसंबन्धे वदता प्रस्तावकेन कर्त्रा प्रयुक्तानि यानि उन्दांसि दुष्टत्वेनाऽजिहितानि, तानि निःशेषाण्यप्यत्र श्रीमतो हेमचन्द्राचार्यस्याऽपि स्वयं उन्दोऽनुशासनविनिर्मातुरन्यस्येव स्वतन्त्रप्रमाणत्वेनाऽवश्यादरणीयतया दूषणान्येव न जवन्ति, किमङ्ग ! तद्विवेकप्रयत्नेन ? । तथापि “येन केन प्रकारेण

१ वैजयन्त्यां पृ १७६ पं ९४ । २ अमरकोशे मनुष्यवर्गे-३७ । ३ सम्यक्त्वसंभवमहाकाव्ये १-१४ ।

प्रस्ता-

॥ ६ ॥

संतोषं जनयेत् सुधीः” इत्युक्तिं समाश्रित्य प्रस्तावकतोषपोषायाऽन्यैरपि ब्रन्दःशास्त्रैस्तत्सत्यता प्रकटी-
क्रियते—पूर्वं तावद् “श्रेष्ठिकषजदत्तस्य” इत्यादिषट्के द्वितीयतृतीयाक्षरलघुत्वेन “न प्रथमात् स्त्रौ”
(पि० सू० १।१०) इति नियममालम्ब्य यद् दूषणमुपन्यस्तम्, तन्नन्दःशास्त्रानवगाहफलमेव, यतोऽयं
नियमोऽनुष्टुब्जेदविशेषे वक्रनामन्येव समस्ति, न त्वन्यत्र, “पादस्यानुष्टुब् वक्रम्” (पि० सू० १।१६)
इत्येतदुत्तरमस्य नियमस्य प्रतिपादनेन तस्यैव तत्रानुवृत्तेः । तथा च ब्रह्मीकाकारः “न प्रथमात् स्त्रौ”
(पि० सू० १।१०) इत्यस्यैव वृत्तौ—“अत्र वक्रजातौ पादस्य प्रथमाद् वर्णाद्ध्वं सगणनगणौ न
कर्तव्यौ” इति । न च कर्त्रा सर्वत्र वक्रब्रन्दांस्येव व्यवहृतानि, किन्तु तन्नियमरहितान्यन्यान्यपि, महा-
काव्यत्वेनाऽपरापरब्रन्दसामुपनिबन्धस्य समुचितत्वात्; इति क नाम दूषणदुःस्थता ? । न चानुष्टुबिति
पदस्येव वक्रमिति पदस्यापि “त्रौ न्तौ च” (पि० सू० १।१६) इति सूत्रं यावदनुवृत्तेः, तदनन्तरं
चाष्टाक्षरजातेरजावेन वक्र एवाष्टाक्षरजातेः पर्यवसिततया श्रीहेमचन्द्रव्यवहृतानामप्यष्टाक्षरवृत्तानां
नितरां वक्रत्वापत्तिः; तथा च सिद्धमेव तद्दूषणसिद्धिरूपं समीहितमिति वक्तुं शक्यम्, तदुत्तरत्र तद-
जावेऽपि तत्पूर्वत्र “ग्लिति समानी” (पि० सू० १।१६) इत्यादिसूत्रविनिर्दिष्टानामष्टाक्षरवृत्तानां ज्ञेयसां
सङ्गावात् “वितानमन्यत्” (पि० सू० १।१०) इति सूत्रोक्ते ब्रन्दसि सुतरां तत्समावेशेनोक्तदूषणस्य दूरो-
त्सारितत्वात् । अत एव तत्र (पिङ्गलशास्त्रे) “वितानमन्यत्” इति सूत्रवृत्तौ प्रदर्शितम्—

“अन्यदतो हि वितानं श्वेतपटेन यदुक्तम् । चित्रपदापि च जौ गौ तेन गतार्थमिवैतत्” ॥ १ ॥
इत्युदाहरणमपि संगृह्यते, अन्यथाऽत्रापि द्वितीयतृतीयाक्षरलघुत्वेनाऽनिवार्यो दूषणप्रसङ्गः, अनिष्टं

वना.

॥ ६ ॥

चैतत् प्रस्तावकस्यापि, नियामकाज्ञावेन संपूर्णोऽपि शास्त्रे दुष्टत्वस्य प्रसक्तेः । न चैतेन यत्रैव वृत्ते जग-
 ण्पर्यं गुरुपर्यं च क्रमेणोपलभ्यते, तत्रैव तद्दूषणाज्ञावः, न त्वन्यत्र, इत्यपि वचनं चारुतामञ्चति ।
 “वितानमन्यत्” (पि० सू० १।७ इत्यत्र अन्यदिति व्यापकनिर्देशेन समानीप्रमाण्यौ व्यतिरिच्य सर्व-
 स्याऽप्यष्टाहरहन्दसो ग्रहणात्, इतरथा “वितानं जौ गौ” इत्येव सूत्रं कुर्यात् । न चेदमास्माकमेवाऽऽ-
 म्नातम्, तद्दीकाकारेणाऽप्येवमेव प्रतिपादनात्, तथाहि—“किं च ‘वितानमन्यत्’ इति ब्रुवन् सूत्रकारो
 वितानस्यानेकप्रकारतां दर्शयति, अन्यथा ‘वितानं जौ गौ’ इत्येव विदध्यात्” इति । नन्वेवमप्येकस्मिन्नेव
 सर्गे कचन वक्रवृत्तम्, कुत्रचिद् विपुलाहन्दः कचिच्च वितानमिति त्रिजिज्ञवृत्ताङ्गीकारेऽस्य महाका-
 व्यत्वहृतिः “पद्यं प्रायः-” इति महाकाव्यलक्षणे सर्गान्त्यवृत्तसादृश्यप्रतिषेधेन तदतिरिक्तानां सर्गान्तःपा-
 तितानां वृत्तानां समानतायाः सामर्थ्याद्वाजात्, विशेषनिषेधस्य शेषान्यनुज्ञानान्तरीयकत्वात्, इति चेद् ।
 मैवम्, वक्रविपुलयोरिव वितानस्याऽप्यनुष्टुप्वन्तर्जावेन तेषां सर्वेषामप्यनुष्टुप्पत्त्या समानत्वेन महाकाव्यलक्ष-
 णसंसिद्धेः; अन्येष्वपि सर्वेषु महाकाव्येष्वनुष्टुप्सर्गं व्यवहृतवक्राद्यनेकजेदे एवमेव लक्षणसमन्वयात् ।
 अनुष्टुप्त्वं च वितानस्य “पादस्यानुष्टुप् वक्रम्” (पि० सू० १।९) इत्यतः सूत्रात् सिंहावलोकितन्या-
 येनाऽनुष्टुपधिकारात्, इतरथा “ग्लिति समानी” (पि० सू० १।६) इत्यस्मिन्स्ततोऽपि पूर्वसूत्रेऽष्टाहरनि-
 यमाज्ञावेन व्यवस्थाहानिप्रसङ्गात्, तद्दीकायामप्यस्याशयस्योपलभ्यमानत्वाच्च ।

१ श्रीहेमचन्द्रणीतकाव्यानुशासनेऽष्टमाध्याये पृ० ३३० । २ तथाहि—“ ‘पादस्यानुष्टुप् वक्रम्’ (पि० सू० १।९)
 इत्यतः सूत्रात् सिंहावलोकितन्यायेनाऽनुष्टुप्ग्रहणमनुवर्तते । तेनाऽष्टाक्षरः पादो यावद्भिः” इत्यादि ।

यच्च ततोऽनन्तरं काव्यषट्के चादेः पादादित्वं कचन पादान्यत्वं च दूषणमभ्यधित प्रस्तावकः, तदप्ययुक्तम्, पादादौ चाद्यप्रयोगनियमस्य प्रायिकत्वात् । प्रायिकत्वं च तस्य “पादादौ न च वक्तव्याश्चादयः प्रायशो बुधैः” इत्यादितन्त्रियमप्रतिपादक एव सूत्रे प्रायशःशब्दस्य साक्षाद्वक्ष्यमाणत्वात् । तथापि तन्त्रियमस्य सार्वत्रिकत्वाङ्गीकारे

“रे राक्षसाः ! कथयत क स रावणो यो रत्नं रवीन्दुकुलयोरपहत्य नष्टः”

“आः सर्वतः कैरवमापिबन्ति ज्योत्स्नां कषायमधुरा मधुना चकोराः”

“मुखाऽर्पितैकाङ्गुलिसंज्ञयैव मा चापलायेति गणान् व्यनैषीत्”

“क्रियांसु युक्तैर्नृपचारचक्षुषो न वञ्चनीयाः प्रजवोऽनुजीविजिः”

“नै क्षोणीजङ्गलीरुः कलयति च शिरःकम्पनं तन्न विद्मः”

“चैरणगतसखीवचोऽनुरोधात् किल कथमप्यनुकूलतां चकार”

इत्यादावपि दूषणप्रसङ्गात्, तत्प्रसङ्गसङ्गमस्य च प्रस्तावकस्याऽप्यनिष्टत्वात् । किञ्च, “चादयः प्रायशो बुधैः” इति पादादावेव चादिनिर्देशं कुर्वन्नालङ्कारिकशिरोमणिः स्वयं ज्ञापयति—चतुर्थपादादौ स्वरादिपदसंहिताश्चादयो नैव दोषायेति सहृदयहृदयसंवेद्यमर्थम्, इतरथाऽत्रापि पादादावेव चादिनिर्देशेन दूष-

१ वाग्मटालङ्कारे १-१७ । २ वाग्मटालङ्कारे तस्यैव श्लोकस्य सिंहदेवगणितचितायां टीकायां प्रायशःशब्दस्यैव चारितार्थ्ये निदर्शनम् । ३ कु० सं० ३-४१ । ४ कि० १-४ । ५ नैष० १२-३९ । ६ शिशु० ७-११ ।

एप्रसज्जनस्य निवारयितुमशक्यतया “प्रायश्चादयो बुधैः” इत्येव वक्तव्यस्योचितत्वात् । इति सूत्रेहि-
कयाऽपि कुतस्तत्र दूषणावकाशः ? । पादान्ते प्रयुक्तस्य तु चादेर्दूषणत्वं पूर्वोक्ततन्त्रियमादौ नैवोपखन्यत
इत्यस्वीकारादेव तिरस्कृतम् । तदुररीकरणेऽपि वा

“स्वयं तदङ्गेषु गतेषु चारुतां परस्परेणैव विज्ञापितेषु च”

“हेरिराकुमारमखिलाजिधानवित् स्वजनस्य वार्तमयमन्वयुक् च”

“त्वमेव हव्यं होता च जोष्यं जोक्ता च शाश्वतः”

“मनसः शिखराणां च सदृशी ते समुन्नतिः”

इत्यादौ प्रायः सर्वत्राऽपि महाकविसूक्तेषु तद्दूषणप्रसक्तेः केनाऽप्यपहस्तयितुमशक्यत्वात्, इत्युज य-
तोऽपि पाशारङ्गः प्रस्तावकस्य ।

यत्पुनः “लक्षिताङ्गवत् तथा चाऽऽस्ति” इत्यत्रैकस्मिन्नेव पादे नवाहरोत्वेन तद्वन्दसो दुष्टत्वमजिहि-
तम्, तदप्यनर्हम्, एवंजातीयस्याऽपि वन्दसः सन्नावेनैतस्य नियमजङ्गासङ्गतत्वात् । स्पष्टं चैतद् गण-
रत्नमहोदधौ । तथा च तत्रोल्लेखः—“अयमप्यस्ति वृत्तप्रजेदो यत्रैकः पादो नवाहरोऽन्येऽष्टाहाराः”
इति । अन्यैरप्येतानि बहुशो व्यवहृतानि यथा—

“परिषद्भ्यसाद् महाब्रह्मैराट नैकटिकाश्रमान्”

“प्रधाने कर्मण्यजिधेये लादीनाडुर्दिकर्मणाम् । अप्रधाने दुहादीनां एवन्ते कर्तुश्च कर्मणः” ॥ १ ॥

१ नैष० ११-४८ । २ शिशु० १३-६८ । ३ कु० २-१५ । ४ कु० ६-६६ ।

प्रस्ता-

॥ ८ ॥

न चैतन्नन्दोविशेषस्य बहुप्रसिद्धत्वाच्चावेन व्यवहृतिर्दोषाय इति वक्तुं योग्यम्, महाकाव्यत्वेन विशिष्टशब्दप्रयोगस्येव विशिष्टन्नन्दोग्रहणस्याऽपि दोषास्पदत्वाच्चात्, प्रत्युत शोभावहत्वेन गुणरूपत्वात् । यदपि “मा साहसमिति मुहुः” इत्यत्र नविपुलायां चतुर्थाक्षरस्य लघुत्वेन स्वखितविज्ञसितमिति व्याहृतम्, तदप्यविचारितरमणीयम्, विपुलायां चतुर्थाक्षरेण गुरुणैव जवितव्यमिति निश्चयस्य कुत्रचन नन्दःशास्त्रेऽनुपलभ्यात् । आम्नायस्य तु तादृशस्य नन्दोविद्भिरपि प्रायिकत्वेनैव कहीकारात् । तथा च पिङ्गलस्यैव टीकाकारः—“सर्वासां विपुलानां चतुर्थो वर्णः प्रायेण गुरुर्जवतीत्याम्नायः” इति । अत एव “शूरः शौरिरशिशिरैराशाशैराशु राशिशः” (माघ० १९-१०८)

इत्यादयो महाकविव्यवहाराः सङ्गच्छन्ते । अन्यथाऽत्रापि सत्यपि चित्रगुणे नन्दसस्तु दुषुःप्रसङ्गः कथं सङ्गतिं नेयात् ? । स्पष्टरूपेणैव निष्टङ्कितं चैतत् पिङ्गलस्यैव “त्रौ न्तौ” (१११) इति विपुला-प्रतिपादके सूत्रे तविपुलाप्रसङ्गे तट्टीकाकारेण—

“वन्दे देवं सोमेश्वरं जटामुकुटमम्भितम् । खट्वाङ्गधरं चन्द्रमःशिखामणिविजृम्भितम्” ।

इत्येतच्चतुर्थाक्षरलघुरूपं निदर्शनमुपन्यस्यता हलायुधेन । इत्यलमतिपल्लवितेन ।”

तदेवं जगवत्प्रयुक्तस्य सर्वस्यापि प्रयोगजातस्य नन्दोजालस्य चानल्पैः स्वपराजिमतप्रमाणैः संसिद्धिपद्मत्यारूढत्वेन सर्वथा निर्दोषतामश्नुवानस्य ग्रन्थस्याऽस्य समूलचूलमाखोकनेन पवित्रीकुर्वतां स्ववि-लोचनानि निपुणाः, निपीयन्तां जगवत्पचः सुधारसं सहृदयाः, उद्युज्जतां वर्णितमहामुनिचरितान्यनुकर्तुं साधुजनाः नयन्तां चैवं साफट्यमस्याः सततं यतमानायाः प्रकटयिष्याः सत्तायाः परिश्रमं विवेकिनः ।

वना.

॥ ८ ॥

अन्ते, लघावप्यस्यां प्रस्तावनायां मतिमान्द्यसमुद्भवानि स्वदनानि कृन्तुं सज्जनान् सानुनयमन्यर्थ्य,
प्रचुराणीदृशग्रन्थरत्नानि प्रकटीकुर्वत्या जैनोन्नतिवद्परिकरायाः श्रीजैनधर्मप्रसारकसज्जायाः, यया सम-
र्पितो मे प्रस्तावयितुमिदमयं शुजावसरः, कृतज्ञतामुररीकृत्य, जगवद्ग्रन्थविश्लोकनेन प्रादुर्भवतामान्तरो-
द्गाराणामकृत्वैकश्लोकरूपेणेह प्रकाशनं, न शक्यतेऽवस्थानमाधातुम्, यदुतः—

तावद् गौरवमावहन्तु जवतां चित्तेऽपरे शाब्दिकाः, साहित्यामृतवर्षिणोऽपि दधतां तावत् प्रकर्षं परे ।
तर्कग्रन्थविधायिनस्तदितरे तावच्चमत्कुर्वतां, तास्ता यावदयुर्न वः परिचयं श्रीहेमसूरेर्गिरः ॥

श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमालाकार्यालयम् ।

वाराणसी ।

आश्विनशुक्ला तृतीया ।

}

इति निवेदयति—

हरगोविन्दः ।

परिशिष्टपर्व ।

प्रथमः सर्गः

श्रीमते वीरनाथाय सनाथायाङ्गुतश्रिया । महानन्दसरोराजमराखायार्हते नमः ॥ १ ॥
सर्वेषां वेधसामाद्यमादिमं परमेष्ठिनाम् । देवाधिदेवं सर्वज्ञं श्रीवीरं प्रणिदध्महे ॥ २ ॥
कट्याणपादपारामं श्रुतगङ्गाहिमाचलम् । विश्वाम्भोजरविं देवं वन्दे श्रीज्ञातनन्दनम् ॥ ३ ॥
पान्तु वः श्रीमहावीरस्वामिनो देशनागिरः । जच्यानामान्तरमलप्रक्षालनजलोपमाः ॥ ४ ॥
त्रिषष्टिशलाकापुंसां दशपर्वीं विनिर्मिता । इदानीं तु परिशिष्टपर्वास्माज्जिः प्रतन्यते ॥ ५ ॥
अत्र च जम्बूस्वाम्यादिस्थविराणां कथोच्यते । विश्वस्य कण्ठालङ्कारकृते हारावली शुभा ॥ ६ ॥
अस्यैव जम्बूद्वीपस्य जरतार्धेऽत्र दक्षिणे । देशोऽस्ति भगधानिरूप्यो वसुधामुखमण्मनम् ॥ ७ ॥
तस्मिन्ग्रामोपमा गोष्ठां ग्रामाश्च पुरसन्निजाः । पुराणि खेचरपुरप्रायाण्यद्भुतया श्रिया ॥ ८ ॥
अप्येकवारमुप्तानि लूनान्यपि हि कर्षकैः । तत्र धान्यानि दूर्वावत्प्ररोहन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ९ ॥
निरामया निरातङ्गाः सन्तुष्टाः परमायुषः । वसन्ति तत्र सुषमाकालजाता इव प्रजाः ॥ १० ॥
सदा प्रस्रवशाक्षिन्यः कुण्मोक्षस्तत्र सुव्रताः । अहर्निशं कामदोह्या गावः कामगवीनिजाः ॥ ११ ॥
सर्वत्राप्युर्वैरवोर्वीं काले वर्षति वारिदः । धर्मकर्मरतो लोकस्तत्र धर्मैकसद्मनि ॥ १२ ॥

१ ज्ञानिनाम् । २ गोस्थानानि, व्रजाः ।

प्रथमः

॥ १ ॥

याम्यस्य जरतार्धस्य सर्वस्वनिधिजूरिव । श्रियः क्रीडागृहं राजगृहं तत्रास्ति पत्तनम् ॥ १३ ॥
तत्र चैत्येषु सौवर्णध्वजकुम्भमरीचयः । प्रावृण्यासीनमेधानां तन्निर्वापक्यमीर्यति ॥ १४ ॥
तत्र चन्द्राश्मवासोकःसंक्रान्तः शशजृम्भिशि । घत्ते कस्तूरिकापूर्णमुक्तराजतपात्रताम् ॥ १५ ॥
प्राकारः सुन्दराकारस्तत्र राजति काञ्चनः । अर्हत्समवसरणादेकः कृत इवामरैः ॥ १६ ॥
दीर्घिकासखिलं तत्र मिलाज्जिः पार्श्वयोर्धयोः । आजाति रत्नसोपानमयूखैर्वज्रसेत्विव ॥ १७ ॥
तत्र चैकातपत्रार्हध्वमे हर्म्येषु बाहिकाः । नित्यमध्यापयन्त्यर्हत्स्तुतीः क्रीडाशुकानपि ॥ १८ ॥
शिरोदेशपरिस्पृशति तत्रोच्चैर्जिनसद्धानाम् । स्वर्णकुम्भाविजक्तश्रीण्युद्धन्याजान्ति रात्रिषु ॥ १९ ॥
तत्र राजतसौवर्णैः प्राकारः कपिशिर्षकैः । जाति चन्द्रांशुमद्विम्बैर्मल्योत्तर इवाचलः ॥ २० ॥
तत्र वासगृहे पुष्टधूपगन्धाधिवासितः । प्रेयानिव लग्नङ्गं खेचरीणां मुदेऽनिलः ॥ २१ ॥
श्रेणीकृतयशास्तत्र श्रेणिकोऽजृन्महीपतिः । नेतेव दक्षिणः क्षोणीं खदमीं चावर्जयन् गुणैः ॥ २२ ॥
सम्यन्त्वरत्नोद्योतेन हृदि तस्य प्रसर्पता । मिथ्यात्वतिमिरस्यावकाशो नाजृन्मनागपि ॥ २३ ॥
कर्णपेया सुधेवान्या द्युसदां ददती मुदम् । मध्ये सुधर्मे तत्कीर्तिरप्सरोजिरगीयत ॥ २४ ॥
केन्द्रे दुष्टग्रह इव तस्मिन्प्रातीत्यवर्तिनि । अनर्थं कलयामासुः परितः परिर्पन्धिनः ॥ २५ ॥
अखण्डरुशासने राज्जि तस्मिन्नाखण्डलोपमे । एकातपत्रैवाजृद्ध्यौरिवैकनिशाकरा ॥ २६ ॥
औदार्यधैर्यगाम्भीर्यशौर्यप्रचूतयो गुणाः । सामुजलक्षणानीव जन्मतस्तस्य जङ्गिरे ॥ २७ ॥

१ वर्षाकृतौ । २ तद्विस्तारम्यम् । ३ अंशुमान् सूर्यः । ४ प्लुष्टो दग्धः । ५ प्रतिकूलवर्तिनि । ६ शत्रवः ।

सर्गः

॥ १ ॥

विदधानस्य वसुधामेकह्वरां महौजसः । तस्याङ्गा वज्रिणो वज्रमिव नास्त्वक्षि केनचित् ॥ ३० ॥
 एकदा तत्पुरान्यर्णे चैत्ये गुणशिखाह्वये । सुरासुरपरीवारः श्रीवीरः समवासरत् ॥ ३१ ॥
 रूप्यस्वर्णमणिमयैः प्राकारैर्ऋषितं त्रिजिः । चक्रुः समवसरणं तत्प्रदेशे तदामराः ॥ ३२ ॥
 अशोकवृक्षस्तस्यान्तर्विचक्रे व्यन्तरामरैः । पद्मवैः पवनोद्भूतैर्जव्यजन्तूनिवाहयन् ॥ ३३ ॥
 सुमेरुरिव पुंरूपो जात्यजाम्बूनदद्युतिः । तस्मिन्समवसरणे पूर्वद्वाराविशद्विभुः ॥ ३४ ॥ —
 अशोकाधःस्थिते देवछन्दे स्वामी यथाविधि । सिंहासनमलञ्चक्रे राजहंस इवाम्बुजम् ॥ ३५ ॥
 निषसाद यथास्थानं सङ्घस्तत्र चतुर्विधः । स्वाम्यप्यमृतवृष्ट्यान्तां प्रारेजे धर्मदेशनाम् ॥ ३६ ॥
 तद्देशवासिनस्तूर्णं प्लवमाना मृगा इव । स्वामिनं समवसुतमेत्य राक्षो व्यजिज्ञपन् ॥ ३७ ॥
 राक्षः पीतवतो नाध्यागमोदन्तामृतं तदा । वपुः पनसफलवज्जुत्कण्टकमञ्जुमुदा ॥ ३८ ॥
 सिंहासनं पादुके च विहाय मगधाधिपः । स्वामिनं मनसिकृत्यानमद्भ्यस्तमस्तकः ॥ ३९ ॥
 स्वाम्यागमनशंसिन्यो जूपाद्यः पारितोषिके । हिरण्यमनृणीकारकारणं प्रचुरं ददौ ॥ ४० ॥
 अर्हच्छन्दनयात्रार्हे सदशे श्वेतवाससी । ह्रीरोदलहरीव्यूते इव राजाथ पर्यधात् ॥ ४१ ॥
 तदा च रत्नाञ्जरणैरामुक्तैर्मुकुटादिभिः । अनल्पैः कटपशास्त्रीव रंजे राजगृहेश्वरः ॥ ४२ ॥
 हस्त्यश्वादीनि यानानि राजद्वारे तदाज्ञया । सङ्गीकृतान्यढौकन्त द्राम् ज्ञातय इव श्रिया ॥ ४३ ॥
 कड्याणकारणं जत्रकुञ्जरं नृपकुञ्जरः । अथारूरोह तेजस्वी पूर्वाचलमिवार्यमा ॥ ४४ ॥

प्रथमः

॥ २ ॥

कुम्भिजिर्नवसिन्दूरारुणकुम्भैरनेकशः । सन्ध्याञ्चविभ्रमकरैः परिवब्रे नृपद्विपः ॥ ४३ ॥
गजघण्टाटण्टकारैः पूरयन्परितोऽम्बरम् । प्राचाखीदचलानाथस्तीर्थनाथमनूसुकः ॥ ४४ ॥
गजेन्द्रगर्जितैरश्वहेषितैरथ चीत्कृतैः । मिक्षझिरम्बरतले शब्दोऽम्बरगुणोऽजवत् ॥ ४५ ॥
राज्ञोऽध्यसैनिकौ च द्वावेकमेकाग्रमानसम् । एकां हि णा तस्थिवांसमेकमूलमिवांहिपम् ॥ ४६ ॥
सिद्धिद्वैत्रमिवाक्रष्टुमुदञ्चितञ्जुज्वयम् । आदर्श इव सूर्योऽपि निष्कम्पन्यस्तलोचनम् ॥ ४७ ॥
जङ्घिन्नस्फोटकमिवार्कतापात्स्वेदबिन्दुजिः । शान्तरसं मूर्तमिव शान्तं ददृशतुर्मुनिम् ॥ ४८ ॥
त्रिजिर्विशेषकम् ।

तयोरेकतरोऽवादीदहो मुनिमतङ्गजः । वन्दनीयो महात्मायं य एवं तप्यते तपः ॥ ४९ ॥
कस्तिष्ठेदेकपादेन कः पश्येदर्कमण्डलम् । मुहूर्तमप्येवमहो अहो दुष्करकारिता ॥ ५० ॥
स्वर्गो वा यदि वा मोहो नास्य दूरे महात्मनः । ज्ञयसा तपसा किं किं नासाध्यमपि साध्यते ॥ ५१ ॥
व्याजहार द्वितीयोऽपि न जानासि वयस्य किम् । राजा प्रसन्नचन्द्रोऽयं न धर्मोऽस्य मुधा तपः ॥ ५२ ॥
अयं हि बालं तनयं न्यधाद्वाज्ये स मन्त्रिजिः । प्रन्याविविष्यते राज्यादामं फलमिव द्रुमात् ॥ ५३ ॥
अनेन हि निजं राज्यं रक्षणाय समर्पितम् । मार्जाराणामिव ह्रीरं तेषामेव दुरात्मनाम् ॥ ५४ ॥
तस्मिन्नुद्धेदिते बाले वंशो नास्त्यस्य सर्वथा । स्वपूर्वजन्मनां नामनाशनादेश पातकी ॥ ५५ ॥
प्रविशजिषुणानेन याश्च तत्यजिरे प्रियाः । न जाने का गतिस्तासामनाथानां न विष्यति ॥ ५६ ॥

१ अपकं ।

सर्गः

॥ २ ॥

तच्चोवात्यया कर्णकोटरेण प्रविष्टया । प्रसन्नचन्द्रराजर्षेः समाधिद्वरज्ज्यत ॥ ९७ ॥
 दध्यौ चैवं स राजर्षिरहो तेषां कुमन्त्रिणाम् । सन्मानो यो मयाकारि स जस्मनि हुतं ध्रुवम् ॥ ९८ ॥
 मत्सूनोः क्षीरकण्ठस्य तैः शठैः पापकर्मजिः । राज्यमावेत्तुमारेजे धिक् तान्विश्वस्तघातकान् ॥ ९९ ॥
 तत्राहमज्रविष्यं चेत्तदा तेषां दुरात्मनाम् । अकरिष्यं नवनवैर्निग्रहैरनुशासनम् ॥ ६० ॥
 जीवितेनामुना किं मे तपसा भूयसापि किम् । श्रुतिगोचरमायासीत्स्वसूनोर्यत्पराजवः ॥ ६१ ॥
 एवं राजर्षिरारोहदुर्ध्यानमधिकाधिकम् । आविष्टः क्रोधजूतेन श्रामण्यं व्यस्सरन्निजम् ॥ ६२ ॥
 सिंहावलोकनन्यायनालीढः ह्रततेजसा । प्रत्यक्षानिव सोऽप्राहीत्तानमात्यान्सुतक्षिपः ॥ ६३ ॥
 पूर्ववज्जणरङ्गैकसूत्रधारोऽसिधारया । मनसा खण्डशश्चक्रे तान् रणे सूरणानिव ॥ ६४ ॥
 जेदनं जेदनं चान्यदपि दुःकर्म दारुणम् । क्रोधान्धो मनसाकार्षींघ्राजर्षिः किं न मन्त्रिणाम् ॥ ६५ ॥
 तत्र प्रदेशे च तदा राजा राजगृहेश्वरः । आजगाम जिनोपज्ञधर्मद्रुमविहंगमः ॥ ६६ ॥
 उत्ततार मुनिं दृष्ट्वा कुञ्जराजकुञ्जरः । जालं तिलकयन्भूमिरेणुना प्रणनाम च ॥ ६७ ॥
 उद्धादुमेकपादस्थं तं दृष्ट्वातापनापरम् । अमोदिष्टान्वमोदिष्ट चात्यर्थं पार्थिवाग्रणीः ॥ ६८ ॥
 प्रसन्नचन्द्रराजर्षेस्तपःसामर्थ्यमद्भुतम् । चिन्तयन्नथ राजागाङ्गागङ्गुरुजिनान्तिके ॥ ६९ ॥
 प्रभुं प्रणम्य पञ्चाङ्गस्पृष्टभूर्भूजुजां वरः । निषदाद यथास्थानं पद्मकोशीकृताञ्जलिः ॥ ७० ॥
 समयेऽथ जगन्नाथं महीनाथशिरोमणिः । नत्वापृष्ठन्मुखद्वाररचितप्रसन्नदाञ्जलः ॥ ७१ ॥
 ध्यानस्थः समये यत्र प्रसन्नर्षिर्मयैक्ष्यत । तत्रैव चेक्षिपद्येत तत्कामासादद्येज्जतिम् ॥ ७२ ॥

प्रथमः

॥ ३ ॥

स्वाम्याख्यात्तत्र समये कृतकाखो ब्रजेन्नृपः । प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिः सप्तमीं नरकावनिम् ॥ ७३ ॥
श्रमणोपासको राजा ऋजुधीरित्यचिन्तयत् । अप्युग्रतपसोऽमुष्य गतिः केयं महायुनेः ॥ ७४ ॥
नृपो भूयोऽपि पप्रच्छ समयेऽस्मिन्महामुनिः । स काखं यदि कुर्वीत का लजेत ततो गतिम् ॥ ७५ ॥
प्रभुः प्रोवाच हे राजन्स राजर्षिर्महातपाः । सर्वार्थसिद्धिगमनयोग्यः सम्प्रति वर्तते ॥ ७६ ॥
राजा जगाद जगवन्किमियं व्याकृतिर्दिधा । समाख्याहि ममाङ्गस्य सार्वज्ञो वाङ्मतोऽन्यथा ॥ ७७ ॥
स्वाम्याचख्यौ यदा राजनराजर्षिर्वन्दितस्त्वया । रौद्रध्यानी तदा सोऽभूद्भुङ्क्थ्यानी तु सम्प्रति ॥ ७८ ॥
स तदा नरकाहोऽञ्जुञ्जौद्रध्यानपरायणः । सर्वार्थसिद्धियोग्यस्तु शुक्लध्यानपरोऽधुना ॥ ७९ ॥
ज्ञानाखोकार्कर्महन्तं पप्रच्छ श्रेणिकः पुनः । रौद्रध्यानी कथमञ्जुङ्क्थ्यानी कथं च सः ॥ ८० ॥
स्वाम्यप्युवाच राजस्त्वदग्रसैनिकवार्त्तया । शुश्रावाजिज्ञवं सूनोर्मन्त्रिभ्यः स्वेन्य एव सः ॥ ८१ ॥
स्पृष्टः सुतममत्वेन प्रसन्नो विस्मृतव्रतः । मनसा योद्धुमारेजे तैः समं क्रूरमन्त्रिजिः ॥ ८२ ॥
प्रत्यैरुग्वि तैः सार्धं युध्यमानोऽधिकाधिकम् । निष्ठितास्त्रः प्रसन्नोऽञ्जुदप्रसन्नमनाः कुधा ॥ ८३ ॥
स सन्नञ्जं स्वमज्ञासीदिति चाचिन्तयत्कुधा । शिरस्त्रेणापि हन्येतान्सर्वं शस्त्रं हि दोष्मताम् ॥ ८४ ॥
ततश्च शिरसि न्यास्यन्निरस्कादित्सया करम् । तं युञ्जितं स्पृशन्नात्तव्रतमात्मानमस्मरत् ॥ ८५ ॥
अचिन्तयच्च धिग्धिग्मां रौद्रध्यानानुबन्धनम् । किं तेन सूनोः किं तैर्मन्त्रिजिर्निर्ममस्य मे ॥ ८६ ॥
इति चिन्तयतस्तस्य विलीने मोहदुर्दिने । विवेकज्ञास्करः प्रादुरञ्जुद्वयोऽपि ज्ञास्वरः ॥ ८७ ॥

१ पराक्रमिणाम् ।

सर्गः

॥ ३ ॥

जत्तया तत्रैव वन्दित्वा सोऽस्मानग्रे स्थितानिव । आलोच्याथ प्रतिक्रम्य प्रशस्तं ध्यानमास्थितः ॥८८॥
प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिः शुजध्यानकृशानुना । कर्मकङ्कमुवोष ङाग्दुर्ध्यानारण्यसंज्ञवम् ॥ ८९ ॥

श्रेणिकस्तस्य राजर्षेश्वरितेन सुगन्धिना । वासितः श्रीमहावीरं धर्मवीरो व्यजिह्वपत् ॥ ९० ॥
अपि बालं सुतं राज्ये विनिवेश्य विशांपतिः । प्रसन्नचन्द्रो जगवन्प्रब्रज्यामाददे कथम् ॥ ९१ ॥
अथाख्यन्नगवान्राजन्नगरे पोतनाजिधे । अजृत्सौम्यतया चन्द्रः सोमचन्द्रो महीपतिः ॥ ९२ ॥
सधर्मचारिणी तस्य धारिणी धर्मधारिणी । बज्रव शीलाखङ्कारा विवेकजलदीर्घिका ॥ ९३ ॥
सा गवाक्षेऽन्यदा पत्युरासीनस्य कचोच्चयम् । स्वयं करसरोजान्यां विवरीतुं प्रचक्रमे ॥ ९४ ॥
ददर्श च तदा राज्ञः पक्षितं मूर्ध्नि धारिणी । स्थानं स्वीकृत्यजिज्ञानं जरयेव निवेशितम् ॥ ९५ ॥
व्याजहार च राजानं स्वामिन्दूतोऽयमागतः । दिशोऽवलोक्य राजापि प्रोचे किं नेह दृश्यते ॥ ९६ ॥
राक्ष्यथादर्शयन्नाज्ञः पक्षितं मूर्ध्नुवाच च । प्राणेश केशराजोऽयं प्रशस्यो धर्मदौत्यकृत् ॥ ९७ ॥
तृतीयवयसः शस्त्रमिव यौवनघातकम् । तन्मूर्ध्नि पक्षितं दृष्ट्वा राजा दुरमनायत ॥ ९८ ॥
अन्यधाज्धारिणी देव किं वृद्धत्वेन लज्जसे । अप्येकं पक्षितं दृष्ट्वा यद्येवं दुर्मनायसे ॥ ९९ ॥
पटहोद्धोषणां कृत्वा लोकः सर्वो निषेत्स्यते । न यथा वृद्धजावं ते वार्तयापि प्रकाशयेत् ॥ १०० ॥
राजा प्रोवाच जिह्रेमि नाहं पक्षितदर्शनात् । दौर्मनस्ये पुनरिदं कारणं जीवितेश्वरि ॥ १०१ ॥
अदृष्टपक्षितैरस्मत्पूर्वजैराददे व्रतम् । अहं तु विषयासक्तः प्रिये पक्षितवानपि ॥ १०२ ॥
अहमहाय गृह्णामि व्रतमेवं स्थितेऽपि हि । किं तु दुग्धमुखे सूनौ राज्यमारोप्यते कथम् ॥ १०३ ॥

प्रथमः

॥ ४ ॥

यत्र मे व्रतमादित्सोः किं राज्येन सुतेन किम् । धीमति व्रतमादास्ये त्वं स्वं संवर्धयात्मजम् ॥ १०४ ॥
धारिण्यजिदधे नाहं त्वां विना स्थातुमीश्वरी । सत्यः पत्यनुयायिन्यः समये यत्र तत्र वा ॥ १०५ ॥
तद्वह्नेऽपि सुते राज्यं निदधीथा अहं पुनः । शुश्रूषिष्ये वनेऽपि त्वां देहन्नायेव पार्श्वगा ॥ १०६ ॥
अरण्यजस्तरुव सुतः स्वैरेव कर्मजिः । प्रसन्नचन्द्रो बालोऽपि वर्धतां तेन किं मम ॥ १०७ ॥
सोमचन्द्रस्ततो राज्यमारोप्य तनुजन्मनि । दिक्प्रोषितस्तापसोऽजलहया धात्र्या च संयुतः ॥ १०८ ॥
स आश्रमपदं किञ्चिच्चिरशून्यमशिश्रयत् । दुस्तपं च तपस्तेपे शुष्कपत्रादिजोजनः ॥ १०९ ॥
पलाशपत्राण्यादाय स आश्रमकुटीं व्यधात् । मृगाणामध्वगानां च शीतह्वायामृतप्रियाम् ॥ ११० ॥
स्वादुस्वादून्युदकानि वनस्पतिफलानि च । सोमेन्द्रानयत्यल्यै स्यूतंस्तत्प्रेमतनुजिः ॥ १११ ॥
तत्रापि धारिणी सा तु पत्यावत्यन्तजकिञ्चाक् । तदपं प्रकटयामास तदर्थं कोमलैस्तृणैः ॥ ११२ ॥
तत्रेद्भुदानि पक्वानि पेषं पेषं च धारिणी । स्नेहं जग्राह दिवसे चक्रे च निशि दीपकान् ॥ ११३ ॥
अरण्यगोमयैराङ्गैः सा लिखेपाश्रमाङ्गणम् । पत्युः सुखासिकाहेतोर्माज्जयामास चासकृत् ॥ ११४ ॥
तत्राश्रमे दम्पती तौ द्वालयन्तौ मृगार्जकान् । तपःकष्टमजानन्तौ कञ्चित्काळं व्यतीथयुः ॥ ११५ ॥
सन्तोषसुखधारिण्याः धारिण्याः पूर्वसम्भवः । तत्र क्रमेण ववृधे गर्जोऽनुयादितव्यथः ॥ ११६ ॥
धारिण्या सूनुरन्यूनलहणः सुषुवेऽन्यदा । कान्त्या दीप इवातैलपूरोऽन्तःसूतिकागृहम् ॥ ११७ ॥
आश्रमे वटकलान्येवेत्यवेष्टयत स वटकलैः । पित्रा वटकलचीरीति ततस्तन्नाम कटिपतम् ॥ ११८ ॥

१ प्रोतः । २ पिष्टा पिष्टा ।

सर्गः

॥ ४ ॥

विपेदे धारिणी सूतिरोगेण तनयः पुनः । अदृष्टमातृकः सोऽजृत्पुमानिव निरह्वरः ॥ ११ए ॥
 अरण्यमहिषीक्षीरं पाययित्वा मुहुर्मुहुः । सोमेन्दुरार्षयद्वाग्या धारणाय तमर्जकम् ॥ ११० ॥
 अवाप सापि पञ्चत्वं कासेन कियतापि हि । धात्री दैववशेनानुयियासुरिव धारिणीम् ॥ १११ ॥
 अपीप्यन्महिषीक्षीरं सोमेन्दुस्तं शिशुं स्वयम् । योन्निषण्णः शयानो वा स्वयमङ्के दधार च ॥ ११२ ॥
 स क्रमाधर्धमानोऽजृत्पादचक्रमणहमः । चक्रे च प्रत्यहं पांशुक्रीडां वनमृगार्जकैः ॥ ११३ ॥
 एधोजिः स्वयमानीतैर्नीर्वारैः स्वयमाहूतैः । स्वयं रसवतीं कृत्वा सोमेन्दुस्तमजोजयत् ॥ ११४ ॥
 वनधान्यैर्वनफलैः पोषं पोषं तमर्जकम् । सोमचन्द्रो व्यधादात्मसखं तपसि दुस्तपे ॥ ११५ ॥
 यौवनाजिमुखश्चालङ्कृर्मीणः सर्वकर्मसु । पितृचर्याप्रवीणोऽजृदश्च वटकलचीर्यपि ॥ ११६ ॥
 फलाद्यानयनैर्नित्यमङ्गसंवाहनेन च । शुश्रूषां स पितुश्चक्रे सा हि सर्वव्रतोत्तमा ॥ ११७ ॥
 आजन्मब्रह्मचार्येव व्रती वटकलचीर्यजृत् । स्त्रीणां नामापि नाङ्गासीदस्त्रीके निवसन्वने ॥ ११८ ॥
 प्रसन्नचन्द्रः शुश्राव वनस्थस्यान्यदा पितुः । धारिणीकुहिसम्भूतं सुतं सोदरमात्मनः ॥ ११९ ॥
 कीदृशोऽस्ति स मे ज्ञाता मिलिष्यति कथं पुनः । इत्यजृज्जणरणको राज्ञो मनसि दुर्धरः ॥ १२० ॥
 अथादिशच्चित्रकरांस्तत्र यात तपोवने । यद्वीमत्तातपादानां पादपद्मैरलङ्कृतम् ॥ १२१ ॥
 पितृपादाब्जहंसस्य मदीयस्यानुजन्मनः । वने निवसतो रूपमालिख्यानयत द्रुतम् ॥ १२२ ॥ युग्मम् ॥
 प्रमाणमादेश इति प्रोच्य चित्रकरा अपि । ययुस्तत्र वने पुण्यीकृते वटकलचीरिणा ॥ १२३ ॥

१ अपाययत् । २ गच्छन् । ३ काष्ठैः । ४ तृणधान्यविशेषैः ।

प्रथमः

॥ ५ ॥

ते विश्वकर्मणो मूर्त्यन्तराणीवातिकौशलात् । तमाविखन्यथावस्थमादर्शप्रतिबिम्बवत् ॥ १३४ ॥
आनीय दर्शयामासू रूपं वट्कलचीरिणः । ते चित्रकारिणो राज्ञः सुधावर्तिनिजं दृशोः ॥ १३५ ॥
दध्यौ नृपतिराकृत्या मलितुनैष हीयते । आत्मा वै जायते पुत्रः श्रुतिरेषा हि नान्यथा ॥ १३६ ॥
दिष्ट्या सोदर दृष्टोऽसीत्यजिधायसकृन्नृपः । तं सस्वजे मूर्ध्नि जघ्नौ न चाङ्कापुदतारयत् ॥ १३७ ॥
वट्कलाह्लादनधरं दृष्ट्वा वट्कलचीरिणम् । उदश्रुर्जागृज्जाजा सनिर्जर इवाचक्षः ॥ १३८ ॥
ऊचे च प्रवर्यास्तातो युक्तमाचरतु व्रतम् । मञ्ज्रातुस्त्वस्य बालस्य वनवासोऽपि नार्हति ॥ १३९ ॥
अहं राज्यसुखहृदे मग्नः क्रीमामि हंसवत् । पुलिन्द इव मे भ्राता वनवृत्त्यानुजीवति ॥ १४० ॥
अरण्यजो जीव इव दुरानेयः स पत्तने । कष्टं तु मम राज्येऽपि तस्मिन्नाज्याविजागिनि ॥ १४१ ॥
वनकैष्टमिति भ्रातुरनुशोचन्महीपतिः । एवमाज्ञापयामास वेस्याश्चातुर्यशालिनीः ॥ १४२ ॥
मुनिवेषेण गत्वाङ्गस्पर्शनंवनवोक्तिजिः । प्रलोच्य खाणैश्च फलैरिहानयत मेऽनुजम् ॥ १४३ ॥
इति राजाज्ञया वेस्या मुनिवेषचृतो द्रुतम् । तदाश्रमपदं जग्मुः सोमचन्द्रेण सेवितम् ॥ १४४ ॥
फलान्यादाय बिट्वादीन्यायान्तमृषिपुत्रकम् । वट्कलाह्लादनं तत्र ददृशुस्तं मृगीदृशः ॥ १४५ ॥
मुनिवेषचृतां तासां सोऽकार्षीदजिवादनम् । ऋजुधीरित्यपुष्टञ्च के यूयं को व आश्रमः ॥ १४६ ॥
ताः प्रोचुर्वयमृषयः पोतनाश्रमवासिनः । तवागताः स्मोऽतिथयः किमातिथ्यं करिष्यसि ॥ १४७ ॥
उवाच स फलान्येतान्याहृतानि मया वनात् । यूयमश्रीत पक्वानि मधुराणि महर्षयः ॥ १४८ ॥

१ वृद्धः । २ वनवासकष्टं ।

सर्गः

॥ ५ ॥

ताश्चोचुराश्रमपदेऽस्मदीये नेदृशान्यहो । फलानि कश्चिदश्नाति नीरसान्यतिनीरसः ॥ १४९ ॥
 अस्मदाश्रमवृक्षाणामीहृस्व फलवर्णिकाम् । इत्युक्त्वा तां निषेधुर्दुर्मूले तं च न्यषादयन् ॥ १५० ॥
 ताश्च तं प्राशयन्खण्डफलान्यविफलाशयाः । सोऽपि सद्यस्तदास्वादाद्विह्वाद्युषगजागच्छत् ॥ १५१ ॥
 एकस्थानस्थितं तास्तं स्वाङ्गस्पर्शमचीकरन् । तत्करं च न्यधुः पीनकुचकुम्भे निजोरसि ॥ १५२ ॥
 स ऊचे कोमलमिदं किमङ्गं वो महर्षयः । किमुन्नते स्थले एते यौष्माकीणे च वरुसि ॥ १५३ ॥
 ताः प्रोचुस्तं स्पृशन्त्यः स्वैः कोमलैः पाणिपद्मैः । अस्मन्नफलस्वादे हीदृक् स्यादङ्गमार्दवम् ॥ १५४ ॥
 आस्वादितैर्वनफलैरस्मदीयैर्महारसैः । अत्यन्तोपचयादेते जायेते हृदि च स्थले ॥ १५५ ॥
 तन्निमुन्चाश्रममिममसाराणि फलानि च । अस्मदाश्रममागत्य त्वमप्यस्मादृशो जव ॥ १५६ ॥
 अथ खण्डफलस्वादलुब्धो वटकलचीर्यपि । सङ्केतमग्रहीन्मुग्धस्ताजिः सह विद्यासया ॥ १५७ ॥
 संस्थाय्य तापसजाण्डमागाधकलचीर्यपि । यथोदितं च सङ्केतस्थानं ताजिरधिष्ठितम् ॥ १५८ ॥
 तदा च ददृशे वृक्षाधिरूढैश्चरपूरुषैः । आगन्तुसोमचन्द्रर्षिरकथ्यत च योषिताम् ॥ १५९ ॥
 मा शाप्सीदेष इति तास्तस्माग्नीता द्रुतद्रुतम् । नेशुर्मृग्य इव व्याधादमिलन्त्यः परस्परम् ॥ १६० ॥
 स्थानं गते च पितरि कुमारस्ताः पणाङ्गनाः । नष्टं स्वैः स्वैर्मिवान्वेष्टुमुपाक्रंस्ताखिले वने ॥ १६१ ॥
 ददर्श रश्मिनं चैकं स धावन्मृगवघ्ने । तमप्यृषिं मन्यमानोऽवदत्ताताजिवादये ॥ १६२ ॥
 रथ्यपृष्ठत्कुमार त्वं क्व गमिष्यसि सोऽवदत् । गमिष्याम्याश्रमपदं महर्षे पोतनाजिधम् ॥ १६३ ॥

१ नष्टघनः । २ घनमिव ।

प्रथमः

॥ ६ ॥

रथ्यवादीदहमपि यियासुः पोतनाश्रमम् । ततोऽन्वगात्तमग्रेगूमिव वट्कलचीर्यपि ॥ १६४ ॥
स तापसकुमारोऽपि पथि यान् रथिकप्रियान् । रथाधिरूढां तातेति ज्ञापते स्म मुहुर्मुहुः ॥ १६५ ॥ —
रथिनं तत्प्रियावोचत्केयमस्योपचारगीः । यत्तापसकुमारोऽयं मयि तातेति जट्टपति ॥ १६६ ॥
रथिकः स्माह मुग्धोऽयमस्त्रीकेऽस्मिन्वने वसन् । स्त्रीपुंसयोरजेदङ्गो नरं त्वामपि मन्यते ॥ १६७ ॥
प्रवीयमानान्दृष्ट्वाश्वानूचे वट्कलचीर्यदः । बाह्यन्ते किममी तात मृगा नार्हन्त्यदो मुनेः ॥ १६८ ॥ —
व्याजहाराय रथिकः स्मित्वा वट्कलचीरिणम् । हंहो कर्मेदमेवैषां मृगाणां नात्र कुप्यति ॥ १६९ ॥
रथिको मोदकान्खादून्ददौ वट्कलचीरिणे । सोऽखादच्च तदाखादसुखमग्नौ जगाद च ॥ १७० ॥
ईदृशानि वनफलान्यहमग्रेऽप्यखादिषम् । महर्षिजिः प्रदत्तानि पोतनाश्रमवासिजिः ॥ १७१ ॥
अञ्जच्च मोदकास्वादासोतनं गन्तुमुत्सुकः । कषायरूढैर्नटितः स ब्रिद्वामलकादिजिः ॥ १७२ ॥ —
रथिनश्चाञ्जवद्युञ्चं चौरैरेकेन दोष्मता । रथी गाढप्रहारेण तं चौरं निजघान च ॥ १७३ ॥
चौरोऽप्युवाच घातो हि वैरिणोऽपि प्रशस्यते । मामजैषीः प्रहारेण तेन तुष्टोऽस्मि मानव ॥ १७४ ॥
विपुलं धनमत्रास्ति मदीयं तद्गृहाण ज्ञोः । त्रयोऽप्यारोपयामासुरथ तद्विणं रथे ॥ १७५ ॥
क्रमेण पोतनं प्राप्तो रथी वट्कलचीरिणम् । प्रोवाच प्रेम्सितो यस्ते पोतनाश्रम एष सः ॥ १७६ ॥
किञ्चिच्च ङविणं तस्मै रथी तापससूनुवे । प्रददौ मार्गसुहृदे स्मयमानो जगाद च ॥ १७७ ॥
अमुष्मिन्नाश्रमपदे न विना ङव्यमाश्रयः । तदाश्रमार्थी कस्मैचिद्दद्याद्रव्यमवक्रये ॥ १७८ ॥

१ हसन् ।

सर्गः

॥ ६ ॥

किमत्र यामि याम्यत्र किं वेति सकले पुर । उत्प्रेरुमाणो हर्म्याणि वज्राम मुनिपुङ्गवः ॥ १७९ ॥
 नराणामथ नारीणामृषिबुद्ध्या स मुग्धधीः । अजिवादनवातूल उपाहास्यत नागरैः ॥ १८० ॥
 पुरे प्रमल्लयैकस्या वेश्यायाः स निकेतने । विवेश त्वरितं चापमुक्तः शर इवास्वलन् ॥ १८१ ॥
 स तद्वेशमाश्रमं मेने वेश्यां मुनिममन्यत । इति तामप्युवाचैवं तात त्वामजिवादये ॥ १८२ ॥
 इति च प्रार्थयाञ्चक्रे समर्पय ममोटजम् । अमुष्यावक्रये इव्यं महर्षे गृह्यतामिदम् ॥ १८३ ॥
 त्वदीय उटजो ह्येष गृह्यतामित्युदीर्य सा । तदङ्गसंस्कारकृते दिवांकीर्तिमजूहवत् ॥ १८४ ॥
 अनिच्छतोऽपि तस्यर्षेर्नापितो गणिकाङ्गया । शूर्पोपमान्पादनखानडुन्वद्भुदतारयत् ॥ १८५ ॥
 कृत्वा वहकलचीरापनयनं सा पणाङ्गना । तं कुमारं स्तपयितुं वराशिं पर्यधापयत् ॥ १८६ ॥
 आजन्म मुनिवेषं मे मापनैर्षीर्महामुने । स वहकलापनयनादिति बाह इवारटत् ॥ १८७ ॥
 वेश्यावोचन्महर्षीणामतिथीनामिहाश्रमे । उपचारपदं ह्येतत्तत्प्रतीच्छसि किं न हि ॥ १८८ ॥
 त्वमस्मदाश्रमाचारानीदृशांश्चेत्प्रतीक्षसि । तदा हि क्षप्यसे वस्तुमुटजं मुनिपुत्रक ॥ १८९ ॥
 ततस्तदासखोजेन स तापसकुमारकः । नाङ्गमप्यधुनोन्मन्त्रवशीकृत इवोरगः ॥ १९० ॥
 तत्केशपाशं जटिलं तैल्वेनान्यज्य सा स्वयम् ॥ ऊर्णापिण्डमिव शनैर्विवधे वरवर्णिनी ॥ १९१ ॥
 अन्यज्य मृज्यमानाङ्गस्तया सोमेन्दुचूरभूत् । कण्डूव्यमान इव गौः सुखनिद्राणलोचनः ॥ १९२ ॥
 गणिका स्तपयित्वाथ कवोष्णैर्गन्धवारिजिः । तमामोचयदभ्यांणि वस्त्राण्याजरणानि च ॥ १९३ ॥

१ नापितम् । २ श्रेष्ठानि ।

प्रथमः

॥ ७ ॥

तथैकस्या दारिकायाः पाणिग्रहमकारि सः । साजातस्य करगता गार्हस्थ्यश्रीरिवाङ्गिनी ॥ १९४ ॥
वधूवरं च गायन्त्यः सर्वास्तस्थुः पणाङ्गनाः । दध्यावृषिकुमारस्तु रुषयोऽमी पठन्ति किम् ॥ १९५ ॥
अवीवदच्च मङ्गल्यान्यातोद्यानि पणाङ्गना । किमेतदिति सम्भ्रान्तः प्यधात्काणौ च सोमजूः ॥ १९६ ॥
मुनिवेषजुषो वेद्याः कुमारानयने गताः । यथा गतास्तथैवैत्य तदोर्वीशं व्यजिज्ञपन् ॥ १९७ ॥
तैस्तैः प्रकारैः प्राखोजि स कुमारो वनेचरः । इहागन्तुं च सङ्केतमस्माजिः सममग्रहीत् ॥ १९८ ॥
अप्यायान्तं तदा दूरे दृष्ट्वा तखितरं वयम् । तस्य शापजयान्नष्टाः कातराः स्त्रीस्वजावतः ॥ १९९ ॥
सोऽस्मान् गवेषयन्नस्मत्प्रलोजनवशंवदः । न्रमन्वनाघ्नं गामी न गामी पितुराश्रमम् ॥ २०० ॥
अनुंशिष्ये विशामीशः किमकार्षमहं जडः । वियोगितौ पितापुत्रौ मया प्राप्तश्च नानुजः ॥ २०१ ॥
पितृपाश्वार्त्तरिच्रष्टो जीविष्यति कथं नु सः । कियच्चिरं जीवति हि मीनो नीराह्वहिष्कृतः ॥ २०२ ॥
एवं दुःखादरतिजागज्जृम्भमिलापतिः । उधेस्त्रयनेऽप्यस्थान्मीनः स्तोक इवाम्भसि ॥ २०३ ॥
वेश्यायाः सदने तस्यास्तदा च मुरजध्वनिः । कर्णयोरवनीजर्तुरप्रियातिथितां ययौ ॥ २०४ ॥
ऊचे च राजा नगरं सर्वं महुःखदुःखितम् । लोकोत्तरसुखी कोऽयं यस्याग्रेमुरजध्वनिः ॥ २०५ ॥
स्वार्थनिष्ठोऽथवा सर्वो मृदङ्गध्वनिरेष हि । मुदे कस्यापि मम तु मुजराघातसन्निजः ॥ २०६ ॥
सा राज्ञो वाग्जनश्रुत्या पानीयमिव कुट्यया । कर्णालवलां वेद्यायास्तस्यास्तूर्णमपूरयत् ॥ २०७ ॥
प्रसन्नचन्द्रं राजानं साथ गत्वा कृताञ्जलिः । वेद्या विज्ञपयामास ध्राष्टर्योत्कृष्टप्रगट्जवाक् ॥ २०८ ॥

१ पश्चात्तापमकरोत् ।

सर्गः

॥ ७ ॥

पुरा मे देव दैवज्ञोऽकथयद्यस्तवौकसि । ऋषिवेषो युवान्येति दद्यास्तस्य निजां सुताम् ॥ २०९ ॥
 ऋषिवेषो युवा कोऽपि गोर्वन्न व्यवहारवित् । अन्यागान्ममृहे सोऽद्योद्वाहितः सुतया स्वया ॥ २१० ॥
 तद्विवाहोत्सवे देव गीतवाद्यादि ममृहे । दुःखिनं त्वां न जानामि यद्योगो मे सहस्व तत् ॥ २११ ॥
 अथादिशन्नरात्राजा कुमारं दृष्टपूर्विणः । उपलक्षयितुं तेऽपि गत्वोपालक्ष्यंश्च तम् ॥ २१२ ॥
 अथैत्य ते नरेन्द्राय तं तथैव व्यजिज्ञपन् । राजापि दृष्टसुस्वप्न इवात्यर्थममोदत ॥ २१३ ॥
 तया समन्वितं वध्वा करेणुमधिरुह्य च । आनिनाय निजं वेश्म राजा वट्कलचीरिणम् ॥ २१४ ॥
 अखिलव्यवहारज्ञो राज्ञाकारि क्रमेण सः । पशवोऽपि हि शिष्यन्ते नियुक्तैः किं पुनः पुमान् ॥ २१५ ॥
 तस्मै राज्यविज्ञागं च दत्त्वा राजा कृतार्थ्यजूत् । राजकन्याश्च तेनोदवाहयत्स्वर्वधूपमाः ॥ २१६ ॥
 वधूभिः सहितः ताजिरखणितसमीहितः । रेमे वट्कलचीर्युच्चैः सुखाब्धिजलकुञ्जरः ॥ २१७ ॥
 सोऽन्यदा रथिको मार्गसुहृद्वट्कलचीरिणः । तच्चौरदत्तं स्वर्णादि विक्रीणानोऽन्नमत्पुरे ॥ २१८ ॥
 यद्यस्य यस्य चौरैणापहृतं स स तद्भनम् । उपलक्ष्यारक्षकाणामूर्ध्वबाहुरचीकथत् ॥ २१९ ॥ —
 संयम्य च स आरक्षै राजद्वारमनीयत । तं च राजानुजोऽद्राक्षीदृशा जीवानुकल्पया ॥ २२० ॥
 तमुपालक्ष्यद्वट्कलचीरी मार्गोपकारिणम् । अमोचयच्च सन्तो हि नोपकारस्य घस्मराः ॥ २२१ ॥
 सोमचन्द्रोऽपि पुत्रं स्वमपश्यन्नभ्रमघ्ने । वृक्षाद्वृक्षं नेत्रजलैः सिञ्चन्निव निरन्तरम् ॥ २२२ ॥
 प्रसन्नचन्द्रप्रहितैर्नरैर्वट्कलचीरिणः । प्रवृत्तौ कथितायां च सोऽजूदुज्जानलौचनः ॥ २२३ ॥

१ वृषभवत् । २ अपराधः । ३ प्रफुल्लनेत्रः ।

प्रथमः

॥ ८ ॥

परं सुतवियोगेन तेन तस्यातिरोदनात् । अहोऽपि रात्रीकरणमन्धत्वमुदपद्यत ॥ २२४ ॥
स जरत्तापसोऽन्यैश्च तपःसब्रह्मचारिभिः । तापसैस्तपसः प्रान्ते फलादिजिरपार्यत ॥ २२५ ॥
पूर्णेणु षादशस्वब्देष्वन्यदैवमचिन्तयत् । प्रसन्नचञ्जावरजो रजन्यर्धे प्रबोधजाक् ॥ २२६ ॥
विपेदे मन्दजाग्यस्य जातमात्रस्य मे प्रसूः । कुमारचृत्यामकरोत्तातोऽरण्ये वसन्नपि ॥ २२७ ॥
अहर्निशं कटिस्थेन मया दूरं दुरात्मना । तपःकष्टादप्यधिकं कष्टमुत्पादितं पितुः ॥ २२८ ॥
यावत्प्रत्युपकाराय कृमीचूतोऽस्मि यौवने । दैवादिहागमं तावत्पापोऽहमजितेन्द्रियः ॥ २२९ ॥
पितुरानृण्यजाग्राहं जवाम्येकेन जन्मना । येनाहं सोढकष्टेन पूतरं कुञ्जरीकृतः ॥ २३० ॥
स एवं चिन्तयन्नेव गत्वा राजानमब्रवीत् । देवाहं तातपादानां चृशमुत्कोऽस्मि दर्शने ॥ २३१ ॥
राजा प्रोवाच हे ज्ञातः पिता हि सम आबयोः । तत्पाददर्शनौत्सुक्यं तवेवास्ति ममापि तत् ॥ २३२ ॥
राजा च युवराजश्च ततस्तौ सपरिब्रुवौ । तदाश्रमपदं तातपादालङ्कृतमीयतुः ॥ २३३ ॥
घावप्युत्तरतुर्यानादूचे वट्कलचीर्यदः । दृष्ट्वा तपोवनमिदं राज्यश्रीस्तृणवन्मम ॥ २३४ ॥
सरोवराणि तान्येतान्यक्रीडं यत्र हंसवत् । तेऽमी द्रुमाः कपिरिवाखादिषु यत्फलान्यहम् ॥ २३५ ॥
तेऽमी मे ज्ञातर इव पांशुकीनासखा मृगाः । महिष्यस्ता इमा मातृनिजा यासामपां पयः ॥ २३६ ॥
स्वामिन्वने सुखान्यस्मिन्कियन्ति कथयाम्यहम् । अप्येकं पितृशुश्रूषासुखं राज्ये कुतो मम ॥ २३७ ॥
तत्राश्रमे विविशतुर्ज्ञातरौ तावुजावपि । तातं चामे ददशतुर्नभनाम्भोजजास्करम् ॥ २३८ ॥

१ तपोयुक्तैः । २ लघुर्जलजंतुः पूरो इति लोके ।

सर्गः

॥ ८ ॥

उवाच सोमचन्द्रर्षिं प्रणमन्मेदिनीपतिः । प्रसन्नचन्द्रस्ते सनुस्तात त्वां प्रणमत्यसौ ॥ २३९ ॥
 प्रणमन्तं च राजानं सोमः पस्पर्श पाणिना । मार्जन्निव तदङ्गेषु सङ्क्रान्तवर्तनीरजः ॥ २४० ॥
 पित्रा स्वपाणिपद्मेन स्पृश्यमानोऽवनीपतिः । उत्कोरककदम्बाजो बभूव पुत्रकाङ्क्षुरैः ॥ २४१ ॥
 राजानुजोऽपि सोमर्षिं प्रणमन्निदमब्रवीत् । प्राप्तो वहकलचीर्येष त्वत्पादान्जोजगृह्णताम् ॥ २४२ ॥
 मौलिमाघ्राय तस्याङ्गमिव सोमः प्रमोदजाक् । तमालिलिङ्गं सर्वाङ्गं नगं नव इवाम्बुदः ॥ २४३ ॥
 सोमर्षेस्तु तदा कोर्षेणो वाष्पः प्रादुर्ज्वन्दृशोः । बभूव तत्क्षणादान्ध्यप्रध्वंसपरमौषधम् ॥ २४४ ॥
 दृग्भ्यां तत्कालमालोकयतीन्यां तावुजौ मुनिः । ददर्श पुनरावृत्तगार्हस्थ्यस्नेहबन्धनः ॥ २४५ ॥
 पृच्छति स्म च हे वत्सौ सुखं कालोऽतिवाहितः । तावूचतुस्त्वत्प्रसादात्कट्याण्डमुदोहदात् ॥ २४६ ॥
 श्रेयस्यमाणां तत्कीदृगञ्जुत्तापसजाणकम् । इति वहकलचीर्यन्तरुट्जं प्राविशद्वुद्धुतम् ॥ २४७ ॥
 तानि तापसजाणकानि स्त्रोत्तरीयाश्चखेन सः । प्रतिलेखितुमारेजे प्राग्ममत्वं परिस्पृशन् ॥ २४८ ॥
 तस्य वैवमञ्जुच्चिन्ता पात्राणि यतिनामहम् । किं पात्रकेसरिकया कापि प्रत्यलिखं पुरा ॥ २४९ ॥
 इति चिन्तयतस्तस्य जातिस्मृतिरजायत । सस्मार च ह्यःकृतवहेवमर्त्यजवान्निजान् ॥ २५० ॥
 श्रामस्यं प्राग्जवकृतं स्मरन्वहकलचीर्यथ । वैराग्यं परमं जेजे मित्रं निर्वाणसम्पदः ॥ २५१ ॥
 धर्मध्यानं व्यतिक्रम्य शुक्लध्याने द्वितीयके । स्थितो वहकलचीर्यापत्केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ २५२ ॥
 तत्कालकेवलज्ञानी महात्मा सोमचन्द्रजः । पितुर्ज्रातुश्च विदधे सुधाजां धर्मदेशनाम् ॥ २५३ ॥

१ मार्गधूलिः । २ ईषत् उष्णः । ३ गतदिनकृतवत् ।

प्रथमः

॥ ९ ॥

सोमचन्द्रः प्रसन्नश्च ततो वट्कलचीरिणम् । सुरार्पितयतिखिङ्गं प्राप्तबोधौ प्रणेमतुः ॥ १५४ ॥
वयं च समवासार्षं विहरन्तोऽन्यदा नृप । उद्याने पोतनप्रत्यासन्ने नाम्ना मनोरमे ॥ १५५ ॥
प्रत्येकबुद्धः पितरं निजं वट्कलचीर्यपि । अर्पयित्वा तदास्माकं गतोऽन्यत्र नराधिप ॥ १५६ ॥
राजा प्रसन्नचन्द्रोऽपि प्रययौ पोतनं पुरम् । तस्यौ च स्थिरवैराग्यो वाग्जिर्वट्कलचीरिणः ॥ १५७ ॥
तदा प्रसन्नचन्द्रः स्वे राज्येऽर्जमपि नन्दनम् । स्वयं न्यस्य विरक्तात्मा प्रात्राजीदस्मदन्तिके ॥ १५८ ॥
एवमाख्याय विरते श्रीवीरे परमेश्वरे । ददर्श देवसम्पातमाकाशे मगधेश्वरः ॥ १५९ ॥
पप्रन्न श्रेणिको जूयः प्रणम्य जगदीश्वरम् । किमेष देवसम्पातो दृश्यते द्योतिताम्बरः ॥ १६० ॥
स्वाम्यध्याख्यत्प्रसन्नर्षेरुत्पन्नमिह केवलम् । कर्तुं च तन्महिमानममराः सम्पतन्त्यमी ॥ १६१ ॥
पुनर्विज्ञपयामास जिनेन्द्रं मगधाधिपः । जगवन्केवलज्ञानं कस्मिन्व्युल्लेदमेष्यति ॥ १६२ ॥
नाथोऽप्यकथयत्पश्य विद्युन्माखी सुरो ह्यसौ । सामानिको ब्रह्मेन्द्रस्य चतुर्देवीसमावृतः ॥ १६३ ॥
अहोऽमुष्मात्सप्तमेऽह्नि च्युत्वा जावी पुरे तव । श्रेष्ठिकृपञ्जदत्तस्य जम्बूः पुत्रोऽन्त्यकेवली ॥ १६४ ॥
राजापृष्ठदसौ यद्यासन्नप्रच्यवनोऽमरः । तेजोऽस्य तत्किमहीणमथाचख्यौ जगद्गुरुः ॥ १६५ ॥
राजश्रेकावताराणामन्तकाखेऽपि नाकिनाम् । तेजःकृयादिच्यवनखिङ्गान्याविर्जवन्ति न ॥ १६६ ॥
तदा मुदानाद्विताख्यो जम्बूघ्नीपपतिः सुरः । शब्देन महतावादिददौ मे कुलमुत्तमम् ॥ १६७ ॥
तदा च श्रेणिकोऽपृष्ठन्नगवन्तं कृताञ्जलिः । देवोऽयमेवं स्वकुलप्रशंसां कुरुते कुतः ॥ १६८ ॥
सर्वज्ञः कथयामास राजन्नत्रैव पत्तने । इच्यो गुप्तमतिर्नाम बभूव जुवि विश्रुतः ॥ १६९ ॥

सर्गः

॥ ९ ॥

तस्य द्वौ तनुजन्मानावजूतां क्रमयोगतः । ज्यायानृषजदत्ताख्यो जिनदासाजिधो लघुः ॥ १७० ॥
 ज्यायानतिसदाचारो द्यूतादिव्यसनी लघुः । तौ धावाद्यन्तयुगयोः प्रत्यहो इव वर्ष्मणी ॥ १७१ ॥
 ततश्चर्षजदत्तेन जिनदासः सुमेधसा । त्यक्तो दुराचार इति सर्वस्वजनसाक्षिकम् ॥ १७२ ॥
 अहमन्नातृकोऽस्मीति ज्येष्ठः स श्रेष्ठिसूर्वदन् । कनिष्ठस्य शुन इव प्रवेष्टुं न गृहेऽप्यदात् ॥ १७३ ॥
 जिनदासोऽन्यदा दीव्यन्नन्येन द्यूतकारिणा । संजातद्यूतकलहे सद्योऽस्त्रेण न्यहन्यत ॥ १७४ ॥
 फलं द्यूतविषतरोरायुधाघातवेदनम् । जिनदासोऽन्वजूङ्क् इव जूमितले लुठन् ॥ १७५ ॥
 स्वजनाश्चर्षजदत्तमूचुर्जो परमार्हत । प्राणिमात्रसाधारिण्या दयया जीवयानुजम् ॥ १७६ ॥
 पात्रं कीर्त्तौर्विशुद्धायाः स बन्धुः स च नायकः । यो बन्धुं सेवकं चाज्युद्धरते व्यसनावदात् ॥ १७७ ॥
 रुषजोऽप्यन्यधाक्तत्वावरजं स्वजनेरितः । समाश्वसिहि हे वत्स त्रास्ये त्वामौषधादिजिः ॥ १७८ ॥
 जगाद जिनदासोऽपि ह्रमस्व मम दुर्नयान् । कार्यमामुष्मिकं कुर्या जीवितव्यास्पृहस्य मे ॥ १७९ ॥
 प्रयत्नं परलोकाध्वप्रस्थितस्य ममाधुना । धर्मोपदेशपाथ्येयमार्याशनपूर्वकम् ॥ १८० ॥
 रुषजोऽप्यन्वशादेवमनुजं निर्ममो जव । जप स्वन्नमनाः पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ॥ १८१ ॥
 एवमाद्यनुशिष्यानुजन्मानमृषजः स्वयम् । आराधनां सानशनां कारयामास शुद्धधीः ॥ १८२ ॥
 विपद्य जिनदासोऽपि तेन पण्डितमृत्युना । जम्बूद्वीपाधिपो जज्ञे देवोऽयं परमर्क्षिकः ॥ १८३ ॥
 अयं चास्मद्वचोऽश्रौषीद्यज्ञाजगृहपत्तने । केवली चरमो जावी जम्बूर्कृषजदत्तजः ॥ १८४ ॥

१ शरीरे, द्विवचनम् । २ अंधकूपात् गर्भात् ।

प्रथमः

॥ १० ॥

श्रुत्वा केवलिनो जावि स्वे कुले जन्म पावनम् । देवोऽयमेवं स्वकुलप्रशंसां कुरुतेतमाम् ॥ १८५ ॥
राजापृष्ठपुनर्विद्युन्मात्येष जगवन्मुरः । किं सुरेष्वतितेजस्वी ग्रहेष्विव दिवाकरः ॥ १८६ ॥
आचख्यौ प्रचुरप्येवं जम्बूद्वीपस्य जारते । मगधाख्ये जनपदे ग्रामे सुग्रामनामनि ॥ १८७ ॥
आर्यवान्नाष्ट्रकूटोऽचूतस्य पत्नी तु रेवती । जवदत्तो जवदेवश्चाचूतां तनयौ तयोः ॥ १८८ ॥ युग्मम् ।
जवदत्तो जवाम्नोधेरुत्तारणतरीं दृढाम् । यौवनेऽप्याददे दीक्षां सुस्थिताचार्यसन्निधौ ॥ १८९ ॥
स व्रतं पालयन्वज्रधारोग्रं श्रुतपारगः । व्यहरद्गुणा सार्धं द्वितीयकीव तत्तनुः ॥ १९० ॥
तस्मिन्गच्छे साधुरेकोऽन्यदाचार्यान्व्यजिज्ञपत् ॥ अनुजानीत मां यामि यत्र बन्धुजनोऽस्ति मे ॥ १९१ ॥
तत्रास्ति मे लघुज्राता स चूशं स्नेहलो मयि । प्रव्रजिष्यति मां दृष्ट्वा प्रकृत्याग्रेऽपि जज्ञकः ॥ १९२ ॥
ततस्तं श्रुतचूत्साधुसमेतं गुरुरादिशत् । परनिस्तारणपरे गुरुः शिष्ये हि मोदते ॥ १९३ ॥
स जगाम पितुर्धाम गतमात्रो ददर्श च । ज्ञातुरुवाहमारब्धं मन्मथद्रुमदोहदम् ॥ १९४ ॥
विवाहकौतुकन्यग्रः स ज्ञाता कन्धेसो मुनेः । विस्मृतान्यकरणीयो मुघातुलस्तदाजवत् ॥ १९५ ॥
विवाहसमये प्राप्तमजानन्नैव सोऽग्रजम् । नाकार्षीत्स्वागतमपि व्रतादानकथापि का ॥ १९६ ॥
विलहः स मुनिर्ज्योऽप्यागमत्सन्निधौ गुरोः । आलोच्याकथयत्सर्वामनुजस्य कथां तथा ॥ १९७ ॥
जवदत्तोऽवददहो काठिन्यमनुजन्मनः । ज्यायांसं यदवाज्ञासीद्विषमन्यागतं गृहे ॥ १९८ ॥
गुरुजक्तेरपि श्रेयः किं नामोवाहकौतुकम् । तत्परित्यज्य सान्द्रः स ज्येष्ठं नान्वियाय यत् ॥ १९९ ॥

१ गामेती इति लोके । २ लघुः ।

सर्गः

॥ १० ॥

कश्चिद्बुधे तदा साधुर्जवदत्तासि परिभूतः । यदि त्वमनुजन्मानं निजं प्रप्राजयिष्यसि ॥ ३०० ॥
 जवदत्तोऽब्रवीद्देशे मगधाख्ये गुरुर्यदि । विहरिष्यति तददः कौतुकं दर्शयिष्यते ॥ ३०१ ॥
 विहरन्तोऽन्यदा जग्मुर्मगधानेव सूरयः । समीरणवदेकत्र श्रमणानां स्थितिर्न हि ॥ ३०२ ॥
 आचार्यपादान्वन्दित्वा जवदत्तो व्यजिज्ञपत् । स्वजनानित आसन्नान्दिदृहे युष्मदाक्षया ॥ ३०३ ॥
 जवदत्तं ततश्चैकमपि तत्रादिशद्गुरुः । एकाकिनोऽप्यर्हति हि विहारो वशिनो मुनेः ॥ ३०४ ॥
 जवदत्तो जगामाथ स्वेषां संसारिणां गृहे । प्रब्रज्याग्राहणेनानुग्रहीतुमनुजं निजम् ॥ ३०५ ॥
 नागदत्तस्य तनयां वासुकीकुक्षिसम्भ्रजाम् । उपयेमे जवदेवो जवदत्तानुजस्तदा ॥ ३०६ ॥
 कृतोद्गाहोत्सवाः सर्वे बन्धवस्तं मुदाभ्ययुः । मन्यमाना उत्सवोपर्युत्सवं तत्समागमम् ॥ ३०७ ॥
 सद्यः पाद्येन तस्यादौ प्रहास्य प्रासुकेन ते । पादोदकमवन्दन्त मत्वा तीर्थोदकाधिकम् ॥ ३०८ ॥
 जवाग्निमज्जनजयादवलम्बमिवेन्नवः । लगित्वा पादयोः सर्वे बन्धवस्तं ववन्दिरे ॥ ३०९ ॥
 मुनिरप्यभ्यधाद्वन्धून्विवाहव्याकुलाः स्थ ज्ञोः । यामो विहर्तुमन्यत्र धर्मलाजोऽस्तु वोऽनघाः ॥ ३१० ॥
 तमृषिं बन्धवः सर्वे जक्तपानादिजिर्मुदा । एषणीयकल्पनीयप्रासुकैः प्रत्यलाजयन् ॥ ३११ ॥
 तदानीं जवदेवोऽपि कुलाचारं प्रपालयन् । सेव्यमानां वयस्याज्जिर्नवोढां मण्णयन्नजृत् ॥ ३१२ ॥
 चक्रेऽङ्गरागं प्रेयस्या श्रीचन्दनरसेन सः । चन्द्रातपरसेनेवाकृष्टेन शशिमण्णलात् ॥ ३१३ ॥
 तस्या मूर्ध्नि च धम्मिहं सुमनोदामगर्जितम् । बबन्ध प्रस्तशशिनः स्वर्जाणोः श्रीमल्लिम्बुचम् ॥ ३१४ ॥
 तत्कपोलफलकयोः कस्तूर्या पत्रवल्लीम् । मीनकेतोरेव जयप्रशस्तिमलिखत्स्वयम् ॥ ३१५ ॥

प्रथमः

॥ ११ ॥

कुचयोर्मण्डनं यावन्नवोढः स प्रचक्रमे । तावदागममश्रौषीज्वदत्तमहामुनेः ॥ ३१६ ॥
स त्रातृदर्शनोत्तापः कितवो जयवानिव । जागुदस्याद्दिहायार्धमण्डितामपि वल्लभाम् ॥ ३१७ ॥
हित्वाधर्मणिरुतां कान्तां न गन्तुमुचितं तव । तस्याः सखीनामित्युक्तिं स एडं इव नाशृणोत् ॥ ३१८ ॥
साम्रहं वारयन्तीनां तासां चेत्युत्तरं ददौ । कृत्वा गुरुप्रणिपातं पुनरेष्यामि बाह्विकाः ॥ ३१९ ॥
ज्वदेवस्ततः स्थानात्प्लवमानः प्लवङ्गवत् । अभ्येत्य ज्वदत्तार्पिं तत्र स्थितमवन्दत् ॥ ३२० ॥
वन्दित्वोन्नितमात्रस्यानुजस्य धृतजाजनम् । मुनिः श्रामण्यदानाय सत्यंकारमिवार्पयत् ॥ ३२१ ॥
ज्वदत्तस्ततोऽगारादनगारशिरोमणिः । निर्जगाम धियां धाम मनाञ्जातरि दत्तदृक् ॥ ३२२ ॥
ज्वदेवोऽपि तत्सर्पिर्जाजनं जारयन्करे । अन्वगाज्वदत्तार्पिं तत्सदाम्भोजषट्पदः ॥ ३२३ ॥
अन्येऽपि बहवो नार्यो नराश्च ज्वदेववत् । अन्वयुर्ज्वदत्तर्पिमुदूमिप्रमदहृदाः ॥ ३२४ ॥
मुनिर्न कञ्चिद्व्यसृजन्मुनीनामुचितं हृदः । अविस्मृष्टाश्च मुनिना न व्यावृत्तिरे जनाः ॥ ३२५ ॥
दूरं गत्वा च निर्विषास्तं वन्दित्वा महामुनिम् । स्वयमेव व्याजुघुटुरादौ नार्यो नरास्ततः ॥ ३२६ ॥
ज्वदेवस्तु जज्ञात्मा चिन्तयामासिवानिदम् । अप्यविस्मृष्टा व्याघुटन्वेते नैते हि सोदराः ॥ ३२७ ॥
अहं तु सोदरोऽमुष्य द्वावावां स्नेहलौ मिथः । तदनेनाविस्मृष्टस्य न्याय्यं व्याघुटनं न मे ॥ ३२८ ॥
जज्ञपानादिजारेणाक्रान्तोऽयं नूनमग्रजः । ततो ममार्पयघोढुं प्रसीदन्धृतजाजनम् ॥ ३२९ ॥
चिरादन्यागतं श्रान्तं ज्यायांसं ज्ञातरं मुनिम् । अमुक्त्वा तदमुं स्थाने न निवर्तितुमुत्सहे ॥ ३३० ॥

१ उत्सुकः । २ धृतकारः । ३ वधिरः ।

सर्गः

॥ ११ ॥

मासौ वक्षेदिति मनोव्याहृतेपार्थ कनीयसः । गार्हस्थ्यवार्ता प्राक्स्त जवदत्तो महामुनिः ॥ ३३१ ॥
 एते ते ग्रामपर्यन्तपादपाः पान्थमण्णपाः । त्रातरावां वानरवद्येषु स्वैरमरंस्वहि ॥ ३३२ ॥
 सरोवराणि तान्येतान्यावाच्यां यत्र शैशवे । अकारि नक्षिनीनादैर्हारश्रीः कण्ठयोर्मिथः ॥ ३३३ ॥
 एताश्च ग्रामपर्यन्तजूमयो भूरिवालुकाः । यत्रावां वालुकाचैत्यक्रीडां प्रावृष्यकृष्वहि ॥ ३३४ ॥
 जवदत्तोऽनुजन्मानमेवमध्वनि वार्तयन् । जगाम ग्राममाचार्यपादपद्मैः पवित्रितम् ॥ ३३५ ॥
 सानुजं जवदत्तर्षि वसतिघारमागतम् । निरीक्ष्य कुल्लकाः प्रोचुः कृतवक्रोष्ठिका मिथः ॥ ३३६ ॥
 दिव्यवेषधरो नूनमनुजो मुनिनामुना । प्रव्राजयितुमानीतः स्वं सत्यापयितुं वचः ॥ ३३७ ॥
 सूरिरूचे जवदत्त तरुणः कोऽयमागतः । सोऽवदद्गवन्दीक्षां जिघृक्षुर्मेऽनुजो ह्यसौ ॥ ३३८ ॥
 सूरिणा जवदेवोऽपि पप्रच्छे किं व्रतार्थ्यसि । सा जूझाता मृषावादीत्येवमित्यवदत्स तु ॥ ३३९ ॥
 जवदेवस्तदैवाथ पर्यव्राज्यत सूरिजिः । साधुन्यां सहितोऽन्यत्र विहर्तुं च न्ययोज्यत ॥ ३४० ॥
 जवदेवः किमद्यापि नायात इति चिन्तया । स्वजनाः पृष्ठतोऽन्येत्य जवदत्तं वज्रापिरे ॥ ३४१ ॥
 जवदेवोऽन्वगाद्युष्मान्प्रियां हित्वार्धमण्डिताम् । तन्मुदे किं त्वनायाते तस्मिन्जीवन्मृता वयम् ॥ ३४२ ॥
 खिद्यते चक्रवाकीव सा युक्तिर्विधवा वधूः । विश्राम्यति न तस्याश्च नयनाम्बु सिराम्बुवत् ॥ ३४३ ॥
 एकाक्यस्माननापृष्ठथ जवदेवः कचिद्व्रजेत् । इति स्वप्नेऽप्यसम्भाव्यं गतश्च कापि किं ह्यदः ॥ ३४४ ॥
 नष्टस्वानिव ग्रहिलान्जवदेवमपश्यतः । अस्माननुगृहाण्यं कथय क्व स तेऽनुजः ॥ ३४५ ॥

१ अपेक्षयाविधवा ।

प्रथमः

॥ १२ ॥

धर्मोदकेष्टुरनुजस्योचे मिथ्याप्यथो मुनिः । यात आयातमात्रोऽपि न विद्मः स ययौ कचित् ॥ ३४६ ॥
गतोऽन्येनाध्वना किं स इति जहपन्त आशु ते । प्रत्यावर्तन्त दीनास्या दस्युर्जिर्मुषिता इव ॥ ३४७ ॥
तां नवोढां हृदि ध्यायन्त्रातृजस्यैव केवलम् । प्रव्रज्यां जवदेवोऽपि सशब्दां पर्यपालयत् ॥ ३४८ ॥
महर्षिर्जवदत्तोऽपि कालेन बहुनेयुषा । विपेदेऽनशनं कृत्वा सौधर्मे च सुरोऽजवत् ॥ ३४९ ॥
जवदेवोऽप्यदो दध्यौ नागिना प्रेयसी मम । प्रेयांस्तस्या अहमपि विरहो ही वयोरञ्जत् ॥ ३५० ॥
त्रातुरेवोपरोधेन व्रतं चिरमपालयम् । तस्मिंस्तु स्वर्गते किं मे व्रतेनायासहेतुना ॥ ३५१ ॥
न तथा व्रतकष्टेन दुष्करेणास्मि पीनितः । यथा तद्विरहेणोच्चैर्जविष्यति कथं नु सा ॥ ३५२ ॥
गजीव चोरीपतिता पद्मिनीव हिमाविद्या । मराडीव मरुगता वल्लीव ग्रीष्मतापजाक् ॥ ३५३ ॥
यूथत्रष्टेव हरिणी पाशबद्धेव शारिका । सा मन्ये दैन्यजाग्लोकानुकम्प्यैव जविष्यति ॥ ३५४ ॥ युग्मम् ॥
यदि प्राप्स्यामि जीवन्तीं तां प्रियामायतेक्ष्णाम् । तदद्यापि हि गार्हस्थ्यतृप्तो रस्ये तथा सह ॥ ३५५ ॥
चिन्तातन्तुजिरेवं स्वं नियन्त्रणैर्नाजवत् । स्थविरर्पीननापृष्ठ्य जवदेवो विनिर्ययौ ॥ ३५६ ॥
तूर्णं जगाम च ग्रामं सुग्रामं राष्ट्रकूटजः । तस्यौ च संवृतघारबाह्यायतनसन्निधौ ॥ ३५७ ॥
गन्धमादयधरा नारी ब्राह्मण्या सममेकया । तत्रान्यागान्मुनिरसावित्यवन्दत तं च सा ॥ ३५८ ॥
पप्रच्छ जवदेवस्तां राष्ट्रकूटः स आर्यवान् । पत्नी च रेवती तस्य जप्ते जीवति वा न वा ॥ ३५९ ॥
कथयामास साप्येवमार्यवान्नेवती च सा । व्यपद्येतां तयोश्चाग्राह्यमन्कालो विपन्नयोः ॥ ३६० ॥

सर्गः

॥ १२ ॥

१ गच्छता । २ चारी गजबंधनस्थानम् ।

जूयोऽप्यपृच्छत्स मुनिरार्यवत्सूनुना प्रिया । जवदेवेन या त्यक्ता नवोढा सास्ति वा न वा ॥ ३६१ ॥
 सा दध्यौ जवदेवोऽयं नूनमात्तव्रतोऽग्रजात् । यदि वा वार्तयाम्येनमनेनसमिहागतम् ॥ ३६२ ॥
 उवाच चिन्तयित्वैवमार्यवज्रेवतीसुतः । त्वमेव जवदेवोऽसि किमिहागास्तपोधन ॥ ३६३ ॥
 जवदेवोऽवदत्साधु त्वयाहमुपलक्षितः । स एव जवदेवोऽस्मि नागिदाजीवितेश्वरः ॥ ३६४ ॥
 तदाग्रजोपरोधेन तां विमुच्य निरीयुषा । अनिष्ठतापि हि मया व्रतमादायि दुष्करम् ॥ ३६५ ॥
 विपैन्ने साम्प्रतं त्रातर्यहमङ्कुशवर्जितः । नागिदा सा कथमजूदित्यागां तद्दिदृक्षुया ॥ ३६६ ॥
 नागिदा चिन्तयामास चिराद्दृष्टां हि मामसौ । न हि प्रत्यज्जिजानाति परापृत्तवयोगुणाम् ॥ ३६७ ॥
 आत्मानं ज्ञापयाम्येनमिति प्रोवाच नागिदा । नागिदा सास्म्यहं हन्त नवोढात्याजि या त्वया ॥ ३६८ ॥
 एतावता च कालेन यौवनेऽपि व्यतीयुषि । किं नाम मयि लावण्यं पुण्याशय विमृश्यताम् ॥ ३६९ ॥
 मुक्त्वा रत्नत्रयं स्वर्गापवर्गफलदायकम् । वराटिकामात्रनिजां मा ग्रहीर्मी महाशय ॥ ३७० ॥
 अत्यन्तघोरनरकपातप्रतिजुषामहो । विषयाणां स्मरास्त्राणां मा गास्त्वं जेदनीयताम् ॥ ३७१ ॥
 ग्राहितोऽसि व्रतं त्रात्रा उन्ननापि हितैषिणा । तमप्यनासं मा मंस्था मयि पापखनौ रतः ॥ ३७२ ॥
 तदद्यापि निवर्तस्व गुरुपादाननुव्रज । मयि रागकृतं चाधमालोचय तदन्तिके ॥ ३७३ ॥
 यावदेवं जवदेवं नागिदा नृशमन्वशात् । ब्राह्मण्या दारकस्तावत्तत्रागाङ्गुक्तपायसः ॥ ३७४ ॥
 ऊचे च पायसं जुक्तं यन्मयाद्य सुधोपमम् । तत्रमिष्याम्यहं मातरधो धारय जाजनम् ॥ ३७५ ॥

१ पापरहितम् । २ निर्गतेन । ३ मृते । ४ साक्षिणाम् ।

प्रथमः

॥ १३ ॥

निमन्त्रितोऽहमन्यत्र लप्स्ये तत्र च दक्षिणाम् । अवान्तपायसो मातर्जोक्तुं शक्यामि नो पुनः ॥ ३७६ ॥
आदाय दक्षिणामत्रागतो जूयोऽपि पायसम् । स्वयं वान्तं स्वयं जोह्ये का ह्रीः स्वोच्छिष्टजोजने ॥ ३७७ ॥
ब्राह्मण्युवाच वान्ताशी जुगुप्स्यस्त्वं जविष्यसि । अलं जुगुप्सनीयेन कर्मणानेन दारक ॥ ३७८ ॥
तच्छ्रुत्वा जवदेवोऽपि निजगादेति हे बटो । त्वं जविष्यसि वान्ताशी निकृष्टः कुक्कुरादपि ॥ ३७९ ॥
नागिलोवाच तमृषिं यद्येवं वेत्सि वह्नि च । तन्मामुग्रस्य किमिति जूयोऽप्युपबुधुरुक्ते ॥ ३८० ॥
मांसासृगस्थिविण्मूत्रपूर्णाहमधमाधमा । वान्तादपि जुगुप्स्यास्मि मामिन्नन् किं न लज्जते ॥ ३८१ ॥
पश्यस्यजौ ज्वलदग्निं न पुनः पादयोरधः । यत्सरं शिह्यस्येवं न स्वं शिह्यसि स्वयम् ॥ ३८२ ॥
का हि पुंगुणना तेषां येऽन्यशिह्याविचरुणाः । ये स्वं शिह्यितुं दह्यास्तेषां पुंगुणना नृणाम् ॥ ३८३ ॥
जवदेवोऽवदत्साधु शिहितोऽस्मि त्वयानघे । आनीतः पश्चि जात्यन्ध इव यानैहमुत्पथे ॥ ३८४ ॥
तदद्य स्वजनान्दृष्ट्वा यास्यामि गुरुसन्निधौ । व्रतातीचारमालोच्य तप्स्येऽहं दुस्तपं तपः ॥ ३८५ ॥
नागिलाप्यवदत् किं ते स्वजनैः स्वार्थजाग्जव । मूर्तिमन्तो हि ते विघ्ना जाविनो गुरुदर्शने ॥ ३८६ ॥
तद्गुह्यं गुरुपादान्ते दान्तात्मा व्रतमाचर । प्रव्रजिष्याम्यहमपि व्रतिनीजनसन्निधौ ॥ ३८७ ॥
जवदेवोऽथ वन्दित्वाहं द्विम्बानि समोहितः । गत्वा गुर्वन्तिकेऽकार्षीत्कृत्यमालोचनादिकम् ॥ ३८८ ॥
श्रामण्यं निरतीचारं जवदेवः प्रपालयन् । कालं कृत्वादिकदृष्टेऽजृम्भकसामानिकः सुरः ॥ ३८९ ॥
इतश्च जवदत्तस्य जीवः स्वर्गात्परिच्युतः । विजये पुष्कलावल्यां विदेहोर्वीशिरोमणौ ॥ ३९० ॥

१ नवान्तं पायसं येन सः । २ वान्तमोजी । ३ गच्छन् । ४ सावधानः ।

सर्गः

॥ १३ ॥

नगर्यां पुष्करीकिण्यां वज्रदत्तस्य चक्रिणः । यशोधराजिधानाया राइयाः कुक्षाववातरत् ॥ ३९१ ॥ युग्मम् ।
 तस्मिन्नुपागते कुक्षिसरोवरमराजताम् । अञ्चद्यशोधरादेव्या दोहदोऽम्भोधिमङ्गने ॥ ३९२ ॥
 ततश्चाञ्भोधिसध्रीच्यां सीतानद्यां महीपतिः । क्रीरयित्वा महादेवीं तद्वोहदमपूरयत् ॥ ३९३ ॥
 सम्पूर्णदोहदा साञ्च महादेवी यशोधरा । वल्लीव कलयामास लावण्यमधिकाधिकम् ॥ ३९४ ॥
 पूर्णे च समयेऽसूत महिषी चक्रवर्तिनः । उत्तमं तनुजन्मानं गङ्गेव कनकाम्बुजम् ॥ ३९५ ॥
 यशोधराया उत्पन्नदोहदानुगतां नृपः । सागरदत्त इत्याख्यां तस्याकृत शुजेऽहनि ॥ ३९६ ॥
 धात्रीजिर्लाल्यमानश्च पयःपानादिकर्मजिः । शांखीवासादयद्दृङ्गिं राजपुत्रः क्रमेण सः ॥ ३९७ ॥
 वक्तुं प्रवीणतां प्राप्तः स कुमारोऽध्यजीगपत् । उद्यम्य काञ्चनेलतामुत्सुकं शुकशारिकाः ॥ ३९८ ॥
 प्रौढीजवन्सुहृद्भिश्च स रेमे रत्नकन्दुकैः । पीनांसञ्चूमिकारङ्गनृत्यन्माणिक्यकुण्डलः ॥ ३९९ ॥
 समये स नरेन्द्रेण नियुक्तो गुरुसन्निधौ । गुरोः कलाः परिपपौ कूपादप इवाध्वगः ॥ ४०० ॥
 विश्वस्यापि जृशं नेत्रकैरवाणि प्रमोदयन् । शशीव सम्पूर्णकलः प्रतिपेदे स यौवनम् ॥ ४०१ ॥
 स्वयं वरागताः कन्याः पितृन्यां पर्यणायि सः । एता हि पात्रमायान्ति रत्नाकरमिवापगाः ॥ ४०२ ॥
 अनङ्गाहीजिरुद्धेर्व करेणुजिरिव द्विपः । ताराजिरिव शीतांशुस्ताजिः सममरंस्त सः ॥ ४०३ ॥
 नारीजिरन्यदा क्रीडन्प्रासादे मदनोपमः । मेरुसन्निजमाकाशे स ददर्शात्रिमण्डलम् ॥ ४०४ ॥
 अचिन्तयच्च यादृग्नि श्रूयते मेरुरागमे । तादृगत्रमयः सोऽयं काप्यहो रमणीयता ॥ ४०५ ॥

१ वृक्ष इव । २ सुवर्णदंडं । ३ गोभिर्वृषभइव ।

प्रथमः

॥ १४ ॥

एवं मेरुनिजं मेघमण्डलं तस्य पश्यतः । नाभूदवाङ्मुखी दृष्टिर्विलम्बेव तदन्तरे ॥ ४०६ ॥
कुमारोऽपश्यदुलस्यो यावत्तन्मेघमण्डलम् । वारिवुद्बुदवत्तावत्तद्विलीय ययौ क्वचित् ॥ ४०७ ॥
कुमारोऽचिन्तयच्चैवं कृणिकोऽयं यथाम्बुदः । तथा शरीरमप्येतत्का कथा सम्पदां पुनः ॥ ४०८ ॥
यत्प्रातस्तन्न मध्याह्ने यन्मध्याह्ने न तन्निशि । निरीक्ष्यते जवेऽस्मिन्ही पदार्थानामनित्यता ॥ ४०९ ॥
विवेकजलसिक्तस्य मर्त्यजन्ममहीरुहः । सकामनिर्जरासारं तन्मृहामि व्रतं फलम् ॥ ४१० ॥
सुधीः सागरदत्तोऽथ परं वैराग्यमुद्वहन् । व्रतादानाय पितरावापप्रह्न कृताञ्जलिः ॥ ४११ ॥
पितरावूचतुर्वत्स यौवनेऽपि व्रताग्रहः । वीणायां वाद्यमानायां शास्त्रपाठ इवैष ते ॥ ४१२ ॥
इदानीं युवराजस्त्वं राजापि त्वं जविष्यसि । राज्यं चिरं पालयित्वा गृहीयाः समये व्रतम् ॥ ४१३ ॥
सागरो व्याहरत्पूज्याः प्रत्याख्याता मया श्रियः । परिव्रज्यामुपादातुं तदादिशथ किं न माम् ॥ ४१४ ॥
इत्याग्रहकुठारेण प्रेमपाशं तयोः सुधीः । चिन्नेदाधान्वमन्येतां तौ व्रतग्रहणाय तम् ॥ ४१५ ॥
अनेकराजतनयपरिवारोऽथ सागरः । आददे व्रतममृतं सागराचार्यसन्निधौ ॥ ४१६ ॥
विविधाजिग्रहधरो गुरुसेवापरायणः । क्रमात्सागरदत्तोऽञ्जुतसागरपारगः ॥ ४१७ ॥
न दूरे तपसः किञ्चिदिति प्रत्ययकारकम् । अवधिज्ञानमुखेदे सागरस्य तपस्यतः ॥ ४१८ ॥
जवदेवस्य जीवोऽपि पूर्णे काले दिवश्च्युतः । तत्रैव विजये वीतशोकायां पूःशिरोमणौ ॥ ४१९ ॥
पद्मरथाजिधानस्य महर्द्धैरवनीपतेः । महिष्यां वनमाज्ञायां शिवो नाम सुतोऽजवत् ॥ ४२० ॥ युगम् ॥
स पाठ्यमानो यत्नेन कल्पद्रुम इवोजतः । क्रमेण कलयन्वृद्धिं काकपद्मधरोऽजवत् ॥ ४२१ ॥

सर्गः

॥ १४ ॥

साहिमात्रीकृतगुरौ तस्मिन्प्राज्ञशिरोमणौ । मिथो गृहीतसङ्केता इव सञ्चक्रमुः कक्षाः ॥ ४२२ ॥
 यौवने पर्यणैषीत्स राजकन्याः कुलोद्भवाः । सम्पृक्तश्चाशुजत्ताजिर्लताजिरिव पादपः ॥ ४२३ ॥
 सकलत्रस्य चान्येद्युः प्रासादे तस्य तस्थुषः । सागरर्षिः पुरीवाह्योपवने समवासरत् ॥ ४२४ ॥
 तत्र कामसमृद्ध्यः सार्थवाहो महामुनिम् । तं प्रत्यक्षाजयन्नक्त्या मासक्षणापरणे ॥ ४२५ ॥
 गृहे कामसमृद्ध्यः पात्रदानप्रजावतः । वसुधारापतश्चोन्नः पात्रे दानाञ्चि किं न हि ॥ ४२६ ॥
 शिवस्तदद्भुतं श्रुत्वा गत्वावन्दत तं मुनिम् । निषसाद च तत्पादपद्मान्ते राजहंसवत् ॥ ४२७ ॥
 चतुर्दशानां पूर्वाणामाकरः सागरोऽपि हि । शिवस्य सपरीवारस्याचख्यौ धर्ममार्हतम् ॥ ४२८ ॥
 विशेषतश्च संसारासारतां तस्य धीमतः । गमयामास स मुनिर्मनसि स्फटिकामले ॥ ४२९ ॥
 शिवोऽपृच्छ च तमृषिं किं प्राग्जवज्रवः प्रजोः । स्नेहो मे पश्यतो यत्त्वां हर्षोऽयमधिकाधिकः ॥ ४३० ॥
 ज्ञात्वा चावधिनाचख्यौ मुनिस्त्वं पूर्वजन्मनि । कनिष्ठोऽज्जर्मम ज्ञाता प्राणेभ्योऽप्यतिवल्लभः ॥ ४३१ ॥
 मया प्रव्रजितेन त्वमनिष्ठन्नपि हि व्रतम् । उपायेन ग्राहितोऽसि परलोकहितेभ्यः ॥ ४३२ ॥
 अजृवं च सुरावावां सौधर्मे परमर्द्धिकौ । कुमुदेन्धोरिव प्रीतिस्तत्राप्यजवदावयोः ॥ ४३३ ॥
 जवेऽस्मिन्वीतरागोऽहं स्वे परे वा समानदृक् । त्वं त्वद्यापि सरागत्वात्प्राग्जवस्नेहजगमयि ॥ ४३४ ॥
 शिवोऽवदद्वतादानाद्देवोऽजृवं पुराप्यहम् । तदिहापि जवे पूर्वजववद्देहि मे व्रतम् ॥ ४३५ ॥
 आपृच्छ च पितरौ यावदायामि व्रतहेतवे । पूज्यास्तावदिहैवाध्वं यूयं मयि कृपाक्षवः ॥ ४३६ ॥

प्रथमः

॥ १५ ॥

गत्वा शिवकुमारोऽपि पितृपादान्व्यजिह्वपत् । अद्य सागरदत्तर्षेः शुश्रुवे देशना मया ॥ ४३७ ॥
तत्प्रसादादधिगता जवस्यासारता मया । ततस्तस्माद्विरक्तोऽस्मि वीर्वधादिव जारिकः ॥ ४३८ ॥
तत्सर्वथानुजानीय प्रब्रज्याग्रहणाय माम् । प्रत्यूषो मोहतमसः शरणं सागरोऽद्य मे ॥ ४३९ ॥
पितरावूचतुर्वत्स व्रतं मादत्स्व यौवने । नाद्यापि पूर्यतेऽस्माकं त्वत्क्रीमालोकजं सुखम् ॥ ४४० ॥
अत्यन्तं निर्ममोऽजूस्त्वं कथमेकपदेऽपि हि । असंस्तुतानिवायुष्मन्यदस्मान्विजिह्वससि ॥ ४४१ ॥
यदि जक्तोऽसि यद्यस्मानापृष्ठय च गमिष्यसि । तन्नकारैकवातूला जवित्री रसनावयोः ॥ ४४२ ॥
इत्यनादिशतोः पित्रोः शिवो गन्तुमनीश्वरः । तत्रैव सर्वसावद्यनियमाज्ञावयत्यजूत् ॥ ४४३ ॥
मुनेः सागरदत्तस्य शिष्योऽहमिति निश्चयी । तस्यै स मौनमालम्ब्य मौनं सर्वार्थसाधकम् ॥ ४४४ ॥
बलादप्यासितो जोकुं न किञ्चिद्भुज्ये च सः । मद्यं न रोचते किञ्चिदित्येकमवदन्मुहुः ॥ ४४५ ॥
एवमुद्ब्रजितो राजा शिवेन शिवकाङ्क्षिणा । इत्यपुत्रं दृढधर्मं समाहूय समादिशत् ॥ ४४६ ॥
व्रतार्थमविसृष्टेन शिवेन तनयेन मे । मौनमालम्बितं वत्स ग्रावनिष्ठुरचेतसा ॥ ४४७ ॥
मोघफलं इव क्षीपी^१ करीव प्रज्वन्मदः । जोजनायापि यतते न स चादुशतैरपि ॥ ४४८ ॥
यथा वेत्ति तथा वत्स वत्सं जोजय मे शिवम् । त्वया चैवं कृतवता किं किं नोपकृतं मम ॥ ४४९ ॥
मञ्जीवपङ्क्तिं कायकुलायास्तनुमुत्सुकम् । प्रत्याशापाशबन्धेन नियन्त्रय महाशय ॥ ४५० ॥
दृढधर्मोऽपि तामाज्ञामुररीकृत्य जूपतेः । ययौ शिवकुमारस्यान्यैर्बुद्धिजलार्णवः ॥ ४५१ ॥

१ लतासमूहात् । २ अपरिचितान् । ३ विशेषेण हातुमिच्छसि । ४ निष्फलफालः । ५ व्याघ्रः ।

सर्गः

॥ १५ ॥

कृत्वा नैवेधिकीं तस्य सदनान्तः प्रविश्य च । क्रमज्ञः प्रतिचक्राम स ऐर्यापश्रिकीं सुधीः ॥ ४५२ ॥
 वन्दनं द्वादशवर्तं दत्त्वा जूमिं प्रमार्ज्य च । निषसाद वदन्नुच्चैरनुजानीहि मामिति ॥ ४५३ ॥
 शिवोऽवदददहो इज्य साधूनामुपसागरम् । विनयोऽयं मया दृष्टः स कथं मयि युज्यते ॥ ४५४ ॥
 इज्यपुत्रोऽन्यधात्सम्यग्दृष्टीनां यत्र कुत्रचित् । समज्ञावो हि योग्यः स्यात्सर्वस्य विनयस्य ज्ञोः ॥ ४५५ ॥
 यस्य कस्यापि हि स्वान्तं समज्ञावाधिवासितम् । स वन्दनाहो नवति दोषाशंकापि नेह ज्ञोः ॥ ४५६ ॥
 कुमार किं तु पृच्छामि प्रष्टुमेवाहमागमम् । रसज्वरातुरेणैव किं त्वयात्याजि जोजनम् ॥ ४५७ ॥
 शिवोऽवदद्विसृजतो व्रताय पितरौ न माम् । ततो जावयतीज्य स्थितोऽस्मि विरतो गृहात् ॥ ४५८ ॥
 यथा ह्युज्य पितरौ विहाय ममतां मयि । व्रतार्थमादिशतो मामतः कुर्वे न जोजनम् ॥ ४५९ ॥
 इज्योऽन्यधत्त यद्येवं तद्भुञ्जीथा महाशय । धर्मो ह्यधीनो देहस्य देहश्चाहारसम्भवः ॥ ४६० ॥
 आहारं निरवद्यं हि गृह्णन्त्यपि महर्षयः । शरीरे तु निराहारे छुष्करा कर्मनिर्जरा ॥ ४६१ ॥
 कुमारोऽप्यन्यधादिज्यसूनो सम्पद्यते मम । नाहारोऽप्यनवद्योऽत्र तस्माद्धरमजोजनम् ॥ ४६२ ॥
 इज्योऽवादीशुरुस्त्वं मे शिष्यस्तेऽहमतः परम् । सर्वं सम्पादयिष्यामि निरवद्यं यदिच्छसि ॥ ४६३ ॥
 व्याजहार कुमारोऽपि सखे तर्हि निरन्तरम् । पष्ठं कृत्वा करिष्येऽहमाचामाम्बुन पारणम् ॥ ४६४ ॥
 शिवस्य जावयतिनस्तदाद्यपि महेज्यसुः । विनयं कर्तुमारेजे सामाचारीविचक्षणः ॥ ४६५ ॥
 तपस्यतः शिवस्यापि ययौ द्वादशवत्सरी । मोहात्पिनृज्यां न पुनर्व्यसर्जि गुरुसन्निधौ ॥ ४६६ ॥
 मृत्वा शिवकुमारोऽभूद्ब्रह्मलोके महाद्युतिः । विद्युन्मादयन्निधानोऽयमिन्द्रसामानिकः सुरः ॥ ४६७ ॥

प्रथमः

॥ १६ ॥

आसन्नच्यवनस्यास्य पुण्यात्मन इयं द्युतिः । पुराचूड्रह्मलोकेन्द्रसमानद्युतिरेष हि ॥ ४६८ ॥
च्युत्वायमत्रैव पुरे सप्तमेऽहन्यतो दिनात् । ऋषजेज्यस्य तनयो जम्बूर्जाव्यन्तकेवली ॥ ४६९ ॥
तदा चोपप्रसन्नर्षिं विद्युन्माक्षिनि जग्मुषि । चतस्रस्तत्प्रिया एवं पप्रबुक्षं महामुनिम् ॥ ४७० ॥
इतोऽस्माकं विद्युक्तानां विद्युन्माक्षिदिवौकसः । समागमः पुनः कापि जविष्यत्यथवा न वा ॥ ४७१ ॥
ऋषिराख्यश्च सन्तीन्याश्चत्वारोऽत्रैव पत्तने । समुद्रः प्रियसमुद्रः कुबेरः सागरोऽपि च ॥ ४७२ ॥
तेषां चतुर्णां चतस्रः पुत्र्यो यूयं जविष्यथ । मर्त्यत्वमीर्युषा जावी तत्र वोऽनेन सङ्गमः ॥ ४७३ ॥

सुरासुरैः सेवितपादपद्मः श्रीवर्धमानोऽपि कृपासमुद्रः ।

जव्याब्जसूर्योऽतिशयर्द्धिपात्रं विहर्तुमन्यत्र ततो जगाम ॥ ४७४ ॥

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये जम्बूस्वामिपूर्वजववर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

१ मनुष्यत्वं प्राप्तेन ।

सर्गः

॥ १६ ॥

द्वितीयः सर्गः

इतश्च नगरे राजगृहे राजशिरोमणिः । श्रेणिकोऽपादयद्वाज्यं प्राज्यश्रीमधवानिव ॥ १ ॥
 तत्पर्षद्भूषणं श्रेष्ठी श्रेष्ठो धर्म्येण कर्मणा । नाम्ना ऋषजदत्तोऽञ्जलरर्षजधुरन्धरः ॥ २ ॥
 अर्हन्देवो गुरुः साधुरित्येव स दिवानिशम् । जजाप सर्वाजिमतसिद्धिमन्त्राकरोपमम् ॥ ३ ॥
 गुरुषाकृतकक्षोदसंसक्तमजवत्सदा । प्रशान्तदुर्ध्यानमखं तन्मनोवारि निर्मलम् ॥ ४ ॥
 सरोवरस्येव जलं फलं मार्गतरोरिव । तस्यैश्वर्यमञ्जूकेषां केषां नैवोपकारकम् ॥ ५ ॥
 धर्मानुसारिणी मत्या गत्या हंसनुहारिणी । सधर्मचारिणी तस्य धारिणीत्याख्ययाजवत् ॥ ६ ॥
 तस्या गुणेषु ज्ञयःसु गाम्जीयोदिषु सत्स्वपि । प्रयत्नः सुष्ठु शीलेऽञ्जलीलाङ्गा हि कुलस्त्रियः ॥ ७ ॥
 सती संवीतसर्वाङ्गा नीरंजीशोजिनी च सा । सञ्चचार करस्पर्शासहेव तरणेरपि ॥ ८ ॥
 गुणैरत्यन्तविमलैः सा शीलविनयादिभिः । पत्युन्यर्घ्यदीयत हृदि मध्येवार्ध्वं जाह्नवी ॥ ९ ॥
 नखमांसवदन्योन्यं तयोर्नित्यावियुक्तयोः । अभूदखण्डितं प्रेम द्विशरीरैकचेतसोः ॥ १० ॥
 धारिणी चिन्तयामास निरपत्या परेद्यवि । धत्ते जन्म ममापुत्रं नैष्कल्यमवकेशिवत् ॥ ११ ॥
 शैत्यमुत्पादयन्नङ्गे सुधारस इवोच्चकैः । रमते तनुजन्माङ्गे धन्यानामेव योषिताम् ॥ १२ ॥
 गृहवासो हि पापाय तत्रापि सुतवर्जितः । तदेतत्स्वद्वलवणकुञ्जोजननिजं मम ॥ १३ ॥

१ गुप्तमर्वाङ्गा । २ सुखाच्छादनवस्त्रम् । ३ बन्ध्यवृक्षवत् ।

द्वितीयः

॥ १७ ॥

किं चिन्ताविधुरासीति पत्या वृष्टा तु धारिणी । दुःखं न्यवेदयत्तस्मै तन्मनःसम्प्रधारितम् ॥ १४ ॥
पुत्रचिन्तोद्भवं दुःखं सा पत्यौ यद्यपि न्यधात् । तथापि न ह्रीणमजृदजवत्प्रत्युताधिकम् ॥ १५ ॥
नित्यं हृदयशब्देन तेन दुःखेन धारिणी । कृशतां कलयामास द्वितीयेन्दुकलातुला ॥ १६ ॥
विसिस्मारयिषुर्दुःखं तत्तस्याः पतिरन्यदा । उवाच स्नेहजलधिस्रोतःसन्निजया गिरा ॥ १७ ॥
यामोऽद्य वैज्जारगिरिं तत्रोद्याने कृशोदरि । रमामहे रम्यतया नन्दनोद्यानसन्निजे ॥ १८ ॥
धारिणी पतिवाचं तां तथेति प्रत्यपद्यत । मान्या हि पतिवाग्दुःखविस्मारश्च जवत्विति ॥ १९ ॥
ततश्चर्षजदत्तोऽपि सद्यः सज्जीकृते रथे । आरुरोह तया हंसरोमकोमलतूलिके ॥ २० ॥
अपि संयोजितावर्णमनवर्णं^१ महारथम् । अधिरूढौ दम्पती तौ प्रास्थिपातां गिरिं प्रति ॥ २१ ॥
वाह्यालीचूरियं पत्नि श्रेणिकस्य महीपतेः । वाह्यमानतुरङ्गाणां फेणबुद्बुददन्तुरा ॥ २२ ॥
राज्ञो मत्तद्विपालानरूपतां सूचयन्त्यमी । तद्वन्धत्वचितस्कन्धा नगरप्रान्तपादपाः ॥ २३ ॥
अमूनि गोकुलान्यार्ये रम्याण्युषज्जाङ्गुतैः । उत्कर्षतर्णककुलान्युद्दामरथनिस्वनात् ॥ २४ ॥
एते च मार्गे तरुणसहकाराः कृशोदरि । सारस्वतौषधीजृतपद्मवाः पिकयोषिताम् ॥ २५ ॥
मृगा वायुमिवारूढा रश्मिनिर्घोषजीरवः । प्रायः प्रयान्त्यमी व्योम्नि जिहासन्तो महीमिव ॥ २६ ॥
मृगाङ्गीकुवणेष्वेतेऽरघट्टा वारिवर्षिणः । मूर्त्यन्तरजुषः पृथ्व्यां पुष्करावर्तका इव ॥ २७ ॥
दृष्टव्यदर्शनैरेवं पत्नीं पथि विनोदयन् । जगाम वैज्जारगिस्मिन्मजः सपरिभ्रदः ॥ २८ ॥ ससज्जिः कुलकं ॥

१ अर्क्वन्तोऽश्वाः । २ अनवर्णं श्रेष्ठम् । ३ आलानं गजवन्धनस्थानं ।

सर्गः

॥ १७ ॥

जायापती तावज्यग्रावुत्तेरतुरथो रथात् । वैजारपर्वतोद्यानदिदृक्षानृत्यदाशयौ ॥ ३९ ॥
 प्रत्येकं नामधेयानि पृच्छन्तीमध्वशाखिनाम् । स्वादूनि निर्जरजलान्याचामन्ती मुहुर्मुहुः ॥ ३० ॥
 तरुन्नायासु सान्द्रासु विश्राम्यन्तीं पदे पदे । सुखस्पर्शं विदधतीं शीतलैः कदलीदलैः ॥ ३१ ॥
 समयमानां शुक्लापैर्मृगशावेषु वत्सलाम् । अङ्कुरोपितबालासु वानरीष्वतिसस्पृहाम् ॥ ३२ ॥
 धारिणीमृषजदत्तो दत्तहस्तावलम्बनः । गिरिमारोपयामास तत्सुखेन शनैः शनैः ॥ ३३ ॥ चतुर्भिः कलापकम् ।
 तत्र ऋषजदत्तोऽपि धारिण्याश्चित्तहारिणीम् । अङ्गुष्ठ्या दर्शयामास गिरेरुद्यानसम्पदम् ॥ ३४ ॥
 ✕ मातुलिङ्गीरिमाः पश्य फलप्राग्जारवामनाः । ताम्रैश्च पुष्पैर्विश्रान्तसन्ध्यात्रा इव दाडिमीः ॥ ३५ ॥
 ✕ मृचीकामण्डपाः सन्ति दुर्गाण्यर्कस्त्रिषांमपि । नृत्यत्केकिकलापाजदलास्तालद्रुमा अमी ॥ ३६ ॥
 पुष्पजातय एताश्च मिथः सौरजलैर्मज्जनैः । स्वाजन्यं घोषयन्तीह रोचम्बतुमुलबलात् ॥ ३७ ॥
 जम्बूकदम्बमाकन्दपारिजतादिजिर्दुमैः । न्याया चोलक्रमसौ संव्यायित इवाचलः ॥ ३८ ॥
 ऋषजस्तत्र चापश्यद्वाक्खेचरमिवागतम् । सिद्धपुत्रं यशोमित्रं श्राद्धं बन्धुमिवात्मनः ॥ ३९ ॥
 ततश्च ऋषजः श्रेष्ठी सिद्धपुत्रमवार्त्तयत् । साधर्मिकोऽसि खलु मे तदारुग्राहि क्व यास्यसि ॥ ४० ॥
 सोऽप्याख्यदस्मिन्नुद्याने शिष्योऽस्ति चरमार्हतः । पञ्चमः समवसृतः सुधर्मा गणनृत्सखे ॥ ४१ ॥
 तच्चन्दनार्थं यास्यामि यदि वस्तुद्विबन्दिषौ । त्वरध्वं यूयमपि तज्जर्मग्रेगूर्जवाम्यहम् ॥ ४२ ॥
 लभित्युत्त्वा दम्पती तौ तेनैव सह चेलुतुः । त्रयोऽप्यथ ययुः स्थानं सुधर्मस्वामिपावितम् ॥ ४३ ॥

१ सूर्यकांतीनाम् । २ परस्परसुगन्धदानैः । ३ भ्रमरतुमुलमिषात् । ४ वंदितुमिच्छा ।

द्वितीयः

॥ १० ॥

यथावद्वादशावर्तवन्दनेन त्रयोऽपि ते । सुधर्मस्वामिनं जत्तया वन्दित्वा न्यषदन्पुरः ॥ ४४ ॥
सुधर्मस्वामिनो धर्मोपदेशपरमामृतम् । ते बद्धाञ्जलयः कर्णाञ्जलिजिर्जृशमापपुः ॥ ४५ ॥
सिद्धपुत्रश्च समये पप्रञ्च गणञ्चरम् । सा जम्बूः कीदृशी जम्बूद्वीपः ख्यातो यदाख्यया ॥ ४६ ॥
तामाख्यज्जणञ्चरञ्जम्बूं जात्यरत्नमयाकृतिम् । तन्मानं तत्प्रजावं च तत्स्वरूपमथापरम् ॥ ४७ ॥
तदा च खण्डावसरा धारिणी गणञ्चरम् । पप्रञ्च किमहं पुत्रं जनयिष्यामि वा न वा ॥ ४८ ॥
सिद्धपुत्रोऽवदन्न त्वं सावद्यं प्रष्टुमर्हसि । जानन्तोऽपि हि सावद्यं न ह्याख्यान्ति महर्षयः ॥ ४९ ॥
जिनपादोपदेशेन निमित्तज्ञानपरिमतः । तवाहमेव कल्याणि कथयिष्याम्यदः शृणु ॥ ५० ॥
धीरस्वजावो मनसा कायेन च पराक्रमी । निषेदिवाग्निशलोत्सङ्गे सुधर्मा गणञ्चरत्त्वया ॥ ५१ ॥
सुतजन्म यदप्रप्तिं तत्स्वप्ने सिंहमङ्कगम् । जडे द्रव्यस्थथो कुक्षौ सुतसिंहं धरिष्यसि ॥ ५२ ॥ युग्मम् ॥
आख्यातजम्बूतरुवज्जुणरत्नमयश्च ते । जम्बूनामा सुतो जावी देवताकृतसन्निधिः ॥ ५३ ॥
धारिण्यज्जिदधे जम्बूदेवतोद्देशपूर्वकम् । करिष्येऽष्टोत्तरं तर्ह्याचामाम्भानां शतं कृतिन् ॥ ५४ ॥
सुधर्मस्वामिनः पादान्वन्दित्वा ते त्रयोऽपि हि । उत्तीर्य वैज्जारगिरेः पुनः प्रविशिशुः पुरम् ॥ ५५ ॥
ततश्चर्षजधारिण्यौ पादयन्तौ गृहस्थताम् । सिद्धपुत्रवचःप्रत्याशया कालं व्यतीयतुः ॥ ५६ ॥
अन्यदा धारिणी स्वप्ने श्वेतसिंहं न्यजाक्षयत् । प्रत्युश्चाकथयत्प्राज्यप्रमोदजलदीर्घिका ॥ ५७ ॥
रुषजोऽज्जिदधे सुष्ठु सिद्धपुत्रवचोऽखिलम् । तत्सत्यमेव मन्यस्व स्वप्नेन प्रत्ययो ननु ॥ ५८ ॥

१ हे पण्डित ।

सर्गः

॥ १० ॥

जम्बूनामा महाजागे पवित्रचरितस्तव । सर्वलक्षणसम्पूर्णः पुत्रो नूनं जविष्यति ॥ ५९ ॥
ब्रह्मलोकात्परिच्युत्य विद्युन्मादिसुरस्तदा । उत्पेदे धारिणीकुक्षिशुक्रौ मौक्तिकरत्नवत् ॥ ६० ॥
तस्याश्चाज्जदेवपूजागुरुपूजासु दोहदः । दोहदाः खलु नारीणां गर्जनावानुसारतः ॥ ६१ ॥
विस्तेन ज्यसा श्रेष्ठी तदोहदमपूरयत् । उत्पन्नदोहद इव सोऽपि धर्मे धनव्यये ॥ ६२ ॥
क्रमेण पुण्यज्जर्जा च सञ्चचारातिमन्थरम् । गर्जकेशागमजिया सावधानेव धारिणी ॥ ६३ ॥
तस्याः कपोलफलकौ पाण्डुरिन्नातिशायिना । अज्जतां प्रातरेणाङ्कविम्बसब्रह्मचारिणौ ॥ ६४ ॥
ततश्च नवजिर्मासैः सार्धसप्तदिनाधिकैः । धारिणी सुषुवे स्रुतं न्यूनीकृतरविं रुचा ॥ ६५ ॥
मुक्ताचूर्णैव घटितैरक्षतैरतिनिर्मलैः । पूर्णमणि स्वर्णपात्राणि प्राविशन्नृषजौकसि ॥ ६६ ॥
अधिश्रेष्ठि कुलवधूदिसैर्दूर्वाङ्कुरैश्च्युतैः । तदासनसमीपोर्व्या दूर्वावणमिवाज्जवत् ॥ ६७ ॥
सर्वकट्याणधुर्याणि तूर्यवर्याण्यनेकशः । नेडः श्रेष्ठिगृहद्वारे श्रियो लास्यनिबन्धनम् ॥ ६८ ॥
स्थैरुटीकृतसीमन्ताः कुङ्कुमस्तवकैर्नवैः । ननुतुस्तजृहद्वारे गायन्त्यः कुलबालिकाः ॥ ६९ ॥
रुषजो विदधे देवगुरुपूजां विशेषतः । ददौ च दानमर्थिन्योऽर्थ्यमानोऽत्यर्थमुद्वसन् ॥ ७० ॥
सूनोर्जम्बूतरोर्नाम्ना जम्बूरित्यजिधां व्यधात् । शुजेऽहि रुषजः श्रेष्ठी संवर्मितमना मुदा ॥ ७१ ॥
उल्लापयन्तावङ्कस्थं पितरो तं दिवानिशम् । अज्जतां हर्षवातूलां विस्मृतान्यप्रयोजनौ ॥ ७२ ॥
पित्रोर्जम्बूकुमारोऽपि जवन्नुत्सङ्गरुषणम् । क्रमेणासादयद्भृष्टिं तयोरिव मनोरथः ॥ ७३ ॥

१ एणांकः चन्द्रः २ नृत्यकारणम् ३ आच्छादितसीमन्ताः

द्वितीयः

॥ १९ ॥

क्रमेण प्रतिपदे च वयो मध्यममार्षजिः । अञ्जत्पाणिग्रहार्हश्च पित्रोराशखतातरुः ॥ ७४ ॥
इतश्च तत्रैव पुरेऽभून्महेज्यशिरोमणौ । समुद्रप्रियसंज्ञस्य नाम्ना पद्मावती प्रिया ॥ ७५ ॥
तथा समुद्रदत्तस्य समुद्रस्येव सम्पदा । नाम्ना कनकमालेति पद्म्यञ्जुणमाक्षिनी ॥ ७६ ॥
तथा सागरदत्तस्य गरिष्ठस्याञ्जुतश्रिया । विनयश्रीरभून्नार्या सदा विनयशाक्षिनी ॥ ७७ ॥
तथा कुबेरदत्तस्य कुबेरस्येव रुद्रिजिः । धनश्रीरिति नाम्नाञ्जुत्पत्नी शीलमहाधना ॥ ७८ ॥
दम्पतीनाममीषां तु विद्युन्माक्षिप्रियाश्च्युताः । क्रमाद्बुहितरोऽञ्जुवन्नजिधानेन ता यथा ॥ ७९ ॥
समुद्रश्रीश्च पद्मश्रीः पद्मसेना तथैव च । तथा कनकसेनेति रूपात्प्राग्जन्मिका इव ॥ ८० ॥
तथा कुबेरसेनस्य प्रिया कनकवत्यञ्जुत् । अञ्जुमण्डितस्य श्रीषेणेति तु गेहिनी ॥ ८१ ॥
वसुषेणाजिधानस्याञ्जवद्दीरमती प्रिया । वसुषाक्षितस्य पुनर्जयसेनेति वद्वजा ॥ ८२ ॥
नजःसेना कनकश्रीस्तथा कनकवत्यपि । जयश्रीश्चेति चाञ्जुवंस्तेषां बुहितरः क्रमात् ॥ ८३ ॥
अष्टानामपि तासां तु कन्यानां पितरोऽन्यदा । प्रार्थयाञ्चकिरे जम्बूपितरं विनयोद्यताः ॥ ८४ ॥
अष्टौ नः कन्यकाः सन्ति रूपलावण्यबन्धुराः । कलाब्धिपारहृष्वर्यो गुणेश्वर्योऽप्सरःसमाः ॥ ८५ ॥
तासां विवाहकट्याणसुहृत्प्राप्तं च यौवनम् । वरं तदनु रूपं चापस्त्र्याम तव नन्दनम् ॥ ८६ ॥
कुलशीलवयोरूपादयो वरगुणा हि ये । जम्बूकुमारे ते सन्ति प्राप्यः पुण्यैरयं वरः ॥ ८७ ॥
तासामस्मत्कुमारीणां जवतु त्वत्प्रसादतः । वरो जम्बूकुमारोऽयं दहर्जानामिवोरुपः ॥ ८८ ॥

१ दक्षपुत्रीणाम्

सर्गः

॥ १९ ॥

श्रीमानसि कुलीनोऽसि प्रार्थना त्वयि नो ह्रिये । कृत्वा विवाहसम्बन्धं सर्वानुगृहाण नः ॥ ८९ ॥
 हर्षाद्विषजदत्तोऽपि तद्वचः प्रत्यपद्यत । स्वयमप्युत्सुकः पुत्रविवाहे प्रार्थितश्च तैः ॥ ९० ॥
 जम्बूनाम्ने प्रदत्ताः स्मो वरायातिवरीयसे । इति ज्ञात्वा च ताः कन्या धन्यमन्या मुदं दधुः ॥ ९१ ॥
 अत्रान्तरे च विहरन्जव्यसत्त्वानि बोधयन् । तत्रैवागत्य जगवान्सुधर्मा समवासरत् ॥ ९२ ॥
 सुधर्मागमनोदन्तसुधासिक्तोऽथ कन्दवत् । सद्यो जम्बूकुमारोऽज्ञत्प्ररुढपुलकाङ्कुरः ॥ ९३ ॥
 जम्बूनामा नमस्कर्तुमागतं गणञ्चरम् । जगाम धाम धर्मर्जे रथेनानिखरंहसा ॥ ९४ ॥
 स प्रणम्य सुधर्माणं शुश्राव श्रावकाग्रणीः । सुधानिस्पन्ददेशीयां देशनां तन्मुक्ताम्बुजात् ॥ ९५ ॥
 देशना च मनसि सा परिणाममुपेयुषी । तस्यादाद्भवैराग्यमज्जाग्यैरतिदुर्लभम् ॥ ९६ ॥
 सुधर्मस्वामिनं नत्वा जम्बूरेवं व्यजिज्ञपत् । आदास्येऽहं परिब्रज्यां जवबन्धनकर्त्तरीम् ॥ ९७ ॥
 आपृच्छ पितरौ यावदायामि परमेश्वर । तावत्त्वं कलयान्नैषोद्याने धर्मद्रुमश्रियम् ॥ ९८ ॥
 तथेति प्रतिपन्ने च सुधर्मस्वामिनापि हि । अधिरुह्य रथं जम्बूर्नगरद्वारमाययौ ॥ ९९ ॥
 तदाञ्च पुरद्वारं तथेज्जाश्वरथाकुलम् । पतितस्य तिलस्यापि ज्ञप्राप्तिर्नाजवद्यथा ॥ १०० ॥
 इति चाचिन्तयज्जम्बूः पुरद्वारानयैव चेत् । प्रवेशाय प्रतीक्ष्ये तत्कादातिक्रमो जवत् ॥ १०१ ॥
 सुधर्मस्वामिनं तत्रार्गमय्य सदनं प्रति । गन्तुं पक्षीभुञ्जोर्मे न स्थातुमिह युज्यते ॥ १०२ ॥
 तद्विशाम्यपरेणैव द्वारेण त्वरयन्रथम् । उत्सुकस्य वरं श्रेयानन्योऽध्वा न प्रतीक्षणम् ॥ १०३ ॥

१ प्रतिष्ठाप्य २ पक्षीमवितुमिच्छोः

द्वितीयः

॥ २० ॥

इति यावद्ययौ धारान्तरं त्वरितमार्षजिः । ददर्श तावत्तत्रापि वप्रं सज्जितयन्लकम् ॥ १०४ ॥
वप्रोपरिष्ठाद्यन्त्रेषु लम्बिताश्च महाशिलाः । ददर्श गगनत्रय्यवज्रगोलकसन्निभाः ॥ १०५ ॥
दध्यौ चैवं परचक्रजयादीदृगुपक्रमः । तदेतेनापि हि धारेणानर्थबहुत्वेन किम् ॥ १०६ ॥
गह्वतो मेऽध्वनानेन शिखोपरि पतेद्यदि । तदस्मि नाहं न रथो न रथ्या न च सारथिः ॥ १०७ ॥
एवं च मृत्युमासाद्याविरतो दुर्गतिं लजे । प्राणिनां हि कुमृत्यूनां सुगतिर्व्योमपुष्पवत् ॥ १०८ ॥
मा भूवं स्वार्थतो ब्रष्टो व्याधुव्य पुनरप्यहम् । जवामि श्रीसुधर्माहिपद्मसेवामधुव्रतः ॥ १०९ ॥
इत्यार्षेजिर्वालयित्वा रथं वक्रं इव ग्रहः । प्रदेशं गणञ्चूपादसनाथं तं पुनर्ययौ ॥ ११० ॥
सुधर्मस्वामिनं जम्बूरिति नत्वा व्यजिज्ञपत् । यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं प्रतिपन्नोऽस्म्यहं त्रिधा ॥ १११ ॥
अनुज्ञातो जगवता नियमं प्रतिपद्य तम् । हर्षवानार्षेजिर्धाम जगामाकामविक्रियः ॥ ११२ ॥
पित्रोश्च कथयामास यदहं गणञ्चून्मुखात् । सर्वज्ञोपज्ञमश्रौषं धर्मं कर्मक्षयौषधम् ॥ ११३ ॥
अनुजानीत मां पूज्याः परिव्रज्यार्थमुत्सुकम् । जन्तूनामेव संसारः कारागारनिजः खलु ॥ ११४ ॥
रुदन्तौ तौ च पितरावूचतुर्गजदस्वरौ । मा जूरकाण्डेऽस्मदाशासितोन्मूलनमारुतः ॥ ११५ ॥
चिन्तयामो वयमिदं सवधूको जविष्यसि । ऋष्यामः पौत्रवदनं दृक्कैरवनिशाकरम् ॥ ११६ ॥
प्रव्रज्याया न समयो विषयार्हेऽत्र यौवने । एतस्योचितमाचारं किं नेह्यसि मनागपि ॥ ११७ ॥
यदि वात्याग्रहो वत्स प्रव्रज्याविषये तव । तथापि किञ्चिन्मन्यस्व वयं हि गुरवः खलु ॥ ११८ ॥
वत्साष्टौ कन्यकास्तुन्यमस्माजिः सन्ति यावृताः । कृत्वा पाणिगृहीतास्ताः पूरयोद्वाहकौतुकम् ॥ ११९ ॥

सर्गः

॥ २० ॥

एवं कृत्वा कुमार त्वं निःप्रत्यूहं परिव्रजे । त्वामनु प्रव्रजिष्यामः कृतार्था वयमप्यथ ॥ १२० ॥
 कुमारोऽप्यवदद्युष्मदादेशेऽस्मिन्ननुष्ठिते । प्रव्रज्याया न वार्योऽहं बुभुक्षुर्जोजनादिव ॥ १२१ ॥
 आमेत्युक्त्वा च पितरौ कथयामासतुर्दुर्लभम् । कन्यापितृणामिन्ध्यानामष्टानां करुणापरौ ॥ १२२ ॥
 कन्यासु व्यूढमात्रासु पुत्रो नः प्रव्रजिष्यति । विवाहमप्यसावस्मदुपरोधात्करिष्यति ॥ १२३ ॥
 पश्चादपि हि चेत्पश्चात्तापपापं करिष्यथ । मा स्म कृद्व्यं तदुच्चाहं दोषः कथयतां न नः ॥ १२४ ॥
 अष्टावपि महेन्द्र्यास्ते सकलत्राः सबान्धवाः । किं कार्यमिति निर्णेतुं संक्षपन्ति स्म दुःखिताः ॥ १२५ ॥
 श्रुत्वा च तेषां संक्षापं कन्यास्ता एवमूचिरे । पर्यालोचेन पर्याप्तमाप्ताः शृणुत निर्णयम् ॥ १२६ ॥
 जम्बूनाम्ने प्रदत्ताः स्मोऽस्माकं जर्ता स एव हि । देया न वयमन्यस्मै लोकेऽप्येतदधीयते ॥ १२७ ॥
 सकृज्जटपन्ति राजानः सकृज्जटपन्ति साधवः । सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ १२८ ॥
 पितृपादैः प्रदत्ताः स्मस्तस्मादृषजसूनवे । स एव गतिरस्माकं वयं तद्वशजीविताः ॥ १२९ ॥
 प्रव्रज्यामितरद्यापि यद्यज्जम्बूः करिष्यति । तदेव पतिजक्तानामस्माकमपि युज्यते ॥ १३० ॥
 ते कन्यापितरो जम्बूपितुराख्यापयन्निति । सज्जीजवन्तूच्चाहाय प्रमाणं प्रथमं वचः ॥ १३१ ॥
 ततो नैमित्तिकमुखात्तैरिन्धैर्कषत्रेण च । विवाहलग्नं निर्णिन्ये तद्दिनात्सप्तमे दिने ॥ १३२ ॥
 महेन्द्र्या त्रातर इव तेऽष्टावप्येकचेतसः । सम्ज्यूय कारयामासुः स्फारमुच्चाहमण्णम् ॥ १३३ ॥
 विचित्रवर्णैर्वासोजिरुहोचस्तत्र चाजवत् । सन्ध्यात्रखण्डैराकृष्टैरन्तरिक्षतलादिव ॥ १३४ ॥
 तत्रोच्चूलीकृतान्याजान्मुक्तादामानि सर्वतः । स्वकीयमंशुसर्वस्वं न्यासीकृतमिवेन्दुना ॥ १३५ ॥

द्वितीयः

॥ २१ ॥

तोरणैर्नितरां तारैर्वान्दोलितपद्मवैः । मणरुपोऽजाधराह्वानसङ्क्रामिव विपञ्चयन् ॥ १३६ ॥
शुशुजे मणरुपो विष्वक्स्वस्तिकन्यस्तमौक्तिकैः । स्रष्टवीजावद्विरिवोद्भूत्यै मङ्गलशाखिनाम् ॥ १३७ ॥
अद्वेपि वर्णके जम्बुर्मुहूर्ते दोषवर्जिते । कौसुम्जवसनाः सोऽजाद्वासातप इवार्यमा ॥ १३८ ॥
कन्यका अपि ताः क्षिप्ता वर्णके नाचरन्वहिः । राजपत्न्य इवासूर्यपत्न्यतायां नियोजिताः ॥ १३९ ॥
कुमारश्च कुमार्यश्च स्वस्वस्थानस्थिता अथ । विधिवन्मङ्गलज्ञानमकार्यन्त शुजे हणे ॥ १४० ॥
स्नातस्यर्षजसूनोश्च च्याव्यमानाः पयो वज्रुः । आसन्नोत्पाटजीत्याश्रु मुञ्चन्त इव कुन्तलाः ॥ १४१ ॥
केशाञ्जम्बूकुमारस्य गन्धकार्योऽध्यवासयन् । कर्पूरागरुधूमेनोत्तंसलीलां वितन्वता ॥ १४२ ॥
गन्धकारिकया तस्य सुमनोदामगर्जितः । जाल्याश्वकन्धरावक्रो धम्मिल्लो मूर्धन्यवध्यत ॥ १४३ ॥
पर्यधाद्धारिणीसूनुस्तारे मौक्तिककुण्डले । मुखान्नप्रान्तविश्रान्तमरात्रमिथुनश्रिणी ॥ १४४ ॥
मुक्ताहारं परिदधे जम्बूरानाजिलम्बितम् । लावण्यसरितः फेनबुद्बुदावलिसन्निजम् ॥ १४५ ॥
स चन्दनविलिप्ताङ्गः सर्वाङ्गामुक्तमौक्तिकः । राकाशशङ्कुवत्तारामालाजिः शुशुजे नृशम् ॥ १४६ ॥
देवदूष्ये इवादूष्ये सदशे श्वेतवाससी । विवाहमङ्गलकृते पर्यधादृषजात्मजः ॥ १४७ ॥
अथ जाल्याश्वमारूढो मायूरातपवारणः । आत्मतुल्यवयोवेषानुचरैः परिवारितः ॥ १४८ ॥
नीरङ्गीनञ्जवदनो गीयमानोरुमङ्गलः । उत्तार्यमाणलवणो वधूटीत्यां च पार्श्वयोः ॥ १४९ ॥
निनदन्मङ्गलातोद्यः पठन्मङ्गलपाठकः । विवाहमण्डपचारमाषेजिस्त्वरितं ययौ ॥ १५० ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

१ उदयकालीनातपः २ कर्णभरणचेष्टां

सर्गः

॥ २१ ॥

दध्यादिमङ्गलद्रव्यैर्ददावर्घं सुवासिनी । तत्र जम्बूकुमारस्य मारस्येव वपुष्मतः ॥ १५१ ॥
 शरावसम्पुटं धारि वह्निगर्जितमंहिणा । जङ्क्त्वा सोऽगान्मातृगृहं गृहं कड्याणसम्पदः ॥ १५२ ॥
 ततस्ताजिः कुमारीजिस्तत्रासित्वा सहाष्टजिः । जम्बूकुमारः प्रत्यैष्ठस्कौतुकोघाहमङ्गलम् ॥ १५३ ॥
 ततश्च लग्नवेलायां गत्वा चतुरिकान्तरे । आर्षजिः पर्यणैषीत्ताः पित्रोरनुनिनीषथा ॥ १५४ ॥
 तारामेलकके हृष्टा कौतुकेषु ससम्प्रमा । सन्तुष्टा मङ्गलावर्त्ते मधुपर्के स्मितानना ॥ १५५ ॥
 यौतके सावधाना च कृतिन्यश्चलमोक्षणे । वाष्पायिता प्रणामेऽङ्कारोपणेऽत्यन्तनिर्वृता ॥ १५६ ॥
 अपत्योघाहकड्याणसुखमित्याप धारिणी । स्युः पुरन्धो हि नीरन्ध्रमुदोऽपत्ये विवाहिते ॥ १५७ ॥
 त्रिजिर्विशेषकं ॥

विवाहानन्तरं तासां वधूनां च वरस्य च । यौतकं तदज्यूधेन सौवर्णः क्रियतेऽचलः ॥ १५८ ॥
 ततो मङ्गलदीपेन समाजसहचारिणा । गायन्तीजिः कुलस्त्रीजिः केंलं धवलमङ्गलम् ॥ १५९ ॥
 पुरो मङ्गलतूर्यैश्च वाद्यमानैः कलस्वरम् । सङ्गीतकेन जवता तूर्यत्रयमनोरमम् ॥ १६० ॥
 हृष्टैर्ज्यैष्ठैः कनिष्ठैश्च बन्धुजिः पार्श्वयायिजिः । जम्बूर्जगाम स्वं धाम ताजिरुर्दार्जिरावृतः ॥ १६१ ॥
 त्रिजिर्विशेषकं ॥

आदितो वन्दितवतां सर्वङ्गं कुलदेवताम् । वधूवराणामजवदथ कङ्कणमोक्षणम् ॥ १६२ ॥
 धारिण्यृषजदत्तान्यां हृष्टान्यां तदनन्तरम् । अकारि पूजा देवस्य जम्बूचीपतेः स्वयम् ॥ १६३ ॥

१ कामदेवस्य २ पहरामणी इति लोके ३ सांद्रहर्षा ४ मधुरम् ५ गीतं नृत्यं वाजित्रं चेति ६ परिणीताभिः

द्वितीयः

॥ २२ ॥

ततो जम्बूकुमारोऽपि सर्वालङ्कारजूषितः । वासागारमुपेयाय पक्षीजिस्ताजिरावृतः ॥ १६४ ॥
सकलत्रोऽपि तत्रास्थादार्षजिब्रह्मचर्यजृत् । विकारहेतौ पार्श्वस्येऽप्यविकारा महाशयाः ॥ १६५ ॥
इतश्चात्रैव जरतेऽस्त्युपविन्ध्याऽपिपत्तनम् । नाम्ना जयपुरं तत्र विन्ध्यो नामाजवजृपः ॥ १६६ ॥
उजावजृतां तनयौ प्रथितौ तस्य जृपतेः । आख्यया प्रजवो ज्ञायान्प्रजुनामा तु कन्यसः ॥ १६७ ॥
राज्यं जयपुराधीशोऽन्यदा केनापि हेतुना । प्रजवे सत्यपि ज्येष्ठे प्रजवेऽदात्कनीयसे ॥ १६८ ॥
प्रजवोऽप्यजिमानेन निर्गत्य नगरात्ततः । संनिवेशं विधायास्थादिन्ध्याघ्रेर्विषमावनौ ॥ १६९ ॥
स खात्रखननैर्वन्दिग्रहणैर्वर्मपातनैः । चौरैः प्रकारैरन्यैश्च जिजीव सपरिच्छदः ॥ १७० ॥
एतय विज्ञपयामासुश्चरास्तस्य परेद्यवि । कर्द्धिं जम्बूकुमारस्य श्रीदस्याप्युपहासिनीम् ॥ १७१ ॥
विवाहमङ्गले चास्य महेन्यान्मिलितान्वहून् । कथयामासुरत्यर्थमर्थचिन्तामणीनिव ॥ १७२ ॥
अवस्वापनिकातालोद्घाटिनीन्यां समन्वितः । विद्यान्यां स तदैवागाधारिणीतनयौकसि ॥ १७३ ॥
अथावस्वापनिकया विद्याया विन्ध्यराजजृः । जाग्रतं सकलं लोकं जम्बूवर्जमसृषुपत् ॥ १७४ ॥
सा विद्या प्राजवत्तस्मै प्राज्यपुण्यजुषे न हि । प्रायः पुण्याधिकानां हि न शकोऽप्यलमापदे ॥ १७५ ॥
ततो निज्रायमाणानां सर्वेषामपि दस्युजिः । अलङ्कारादिसर्वस्वमाञ्जेत्तुमुपचक्रमे ॥ १७६ ॥
लुण्टाकेष्वपि लुण्टसु स च जम्बूर्महामनाः । न चुकोप न चुकोज्ज् छीलया त्विदमन्यधात् ॥ १७७ ॥
शयानमिह विश्वस्तं निमन्त्रितमिमं जनम् । ज्ञो ज्ञोः स्पृशत मा स्मैषां जाग्रदेषोऽस्मियामिकः ॥ १७८ ॥

१ बलाद् गृहीतुम्

सर्गः

॥ २२ ॥

महापुण्यप्रजावस्य तस्याथ वचसेदशा । ते चौराः स्तब्धवपुषोऽञ्जवन् लेप्यमया इव ॥ १७९ ॥
ददर्श धारिणीसूनुं प्रजवोऽपि निजाक्षयन् । पक्षीजिरन्वितं ताजिः करेणुजिरिव द्विपम् ॥ १८० ॥
कथयामास चात्मानं विन्ध्यराजसुतोऽस्म्यहम् । महात्मन्प्रजवो नाम सख्येनानुगृहाण माम् ॥ १८१ ॥
वयस्य देहि मे विद्यां स्तम्भनीं मोक्षणीमपि । श्रवस्वापनिकातालोदूघाटिन्यौ ते ददाम्यहम् ॥ १८२ ॥
जम्बूरूचे प्रजातेऽहं प्रजवाष्टावपि प्रियाः । नवोढा अपि हि त्यक्त्वा प्रव्रजिष्यामि निर्ममः ॥ १८३ ॥
इदानीमप्यहं जावयतीभूतोऽस्मि तेन ज्ञोः । प्रजव प्राजवन्नेयमवस्वापनिका मयि ॥ १८४ ॥
त्यङ्ग्यामि क्षदमीं तृणवत्प्रातर्प्रातरिमामहम् । तत् किं मे विद्यया कार्यं निरीहस्य वपुष्यपि ॥ १८५ ॥
तामवस्वापिनीं विद्यां संवृत्य प्रजवोऽपि हि । प्रणम्य धारिणीपुत्रमुवाच रचिताञ्जलिः ॥ १८६ ॥
सखे सुखं वैषयिकं भुङ्क्ताजिनवयौवनः । अनुकम्पस्व चेमासु नवोढासु विवेक्यसि ॥ १८७ ॥
इमाजिः सह सुभ्रूजिर्जुक्तजोगफलो जव । शोजिष्यते परिब्रज्याप्युपात्ता तदनन्तरम् ॥ १८८ ॥
ऊचे जम्बूकुमारोऽपि सुखं विषयजोगजम् । अपायवहुलं स्वद्वयं तेन किं दुःखहेतुना ॥ १८९ ॥
सुखं विषयसेवायामत्यद्वयं सर्षपादपि । दुःखं तु देहिनः प्राज्यं मधुबिन्दादिपुंसवत् ॥ १९० ॥
तथा हि पुरुषः कोऽपि देशादेशं परित्रमन् । सार्थेनाविहृदटवीं चौरयादोमहानदीम् ॥ १९१ ॥
तं सार्थं लुण्ठितुं तत्र चौरव्याघ्रा दधाविरे । मृगवच्च पलायन्त सर्वे सार्थनिवासिनः ॥ १९२ ॥
सार्थाद्धीनः स तु पुमान्प्रविवेश महाटवीम् । आकण्ठमागतैः प्राणैरन्यद्यत्कूपवारिवत् ॥ १९३ ॥

द्वितीयः

॥ ३३ ॥

उच्चैस्तरो गिरिरिव प्रह्वरन्मदनिकरः । उदस्तहस्तोऽप्राणीव प्रत्रंशयितुमम्बरात् ॥ १९४ ॥
न्यैश्चयन्ममहिपातैरन्तःशुषिरिणीमिव । आध्मातताम्रताम्रास्यो गर्जशृजितमन्दवत् ॥ १९५ ॥
साक्षाद्यम इव क्रोधाडुद्धुरो वनसिन्धुरः । वराकं कान्दिशीकं तं पुरुषं प्रत्यधावत् ॥ १९६ ॥ त्रिजिर्विशेषकं
मारयिन्याम्यहं याहि याहीति प्रेरयन्निव । जघान तं मुहुः पृष्ठे वारणः करशीकरैः ॥ १९७ ॥
स पुमान् कन्दुक इव निपतन्नुत्पतन्निजा । प्राप्तप्रायो क्षिपेनाप तृणञ्जमग्रावटम् ॥ १९८ ॥
गजोऽवश्यं जीवितहृत् कूपे जीवामि जातुचित् । इति सोऽदात्तत्र जम्पां जीविताशाहि दुस्त्यजा ॥ १९९ ॥
वटोऽवटतटे चाक्षुत्तत्पादश्चैक आयतः । लम्बमानोऽजवत्कूपमध्ये जुजगजोगवत् ॥ २०० ॥
स पुमाक्षिपतन्कूपे प्राप तत्पादमन्तरा । आलम्ब्य लम्बमानोऽस्याऽङ्गुवद्धघटीनिजः ॥ २०१ ॥
करं प्रक्षिप्य कूपान्तः करी पस्पर्श तन्निरः । नाशकस्तु तमादातुं मन्दजाग्य इवौषधीम् ॥ २०२ ॥
दत्तदृष्टिरधोजागे जागधेयविवर्जितः । कूपस्यान्तरजगरं गरीयसं ददर्श सः ॥ २०३ ॥
पतत्कवलबुद्ध्या तं निरीहयाजगरोऽपि सः । कूपान्तरपरं कूपमिव वक्रं व्यकासयत् ॥ २०४ ॥
चतुर्ध्वपि हि पक्षेषु चतुरोऽह्निन्ददर्श सः । काखिन्दीसोदैरस्येव बाणान्प्राणपहारिणः ॥ २०५ ॥
उत्फणाः फणिनस्ते तु तं दद्वं दुष्टचेतसः । फूत्कारपवनानास्यैरमुचन्धमनीनिजैः ॥ २०६ ॥
वटप्ररोहं तं नेतुं मूषकौ द्वौ सितसितौ । वटञ्चटेति चक्राते दन्तक्रकचगोचरम् ॥ २०७ ॥
अनामुवन्पुमांसं तं सोऽपि मत्तो मतङ्गजः । जघान वटशाखां तां वटमुत्पाटयन्निव ॥ २०८ ॥

१ ऊर्ध्वोऽङ्गुतशुंदादहः २ नमयन् ३ यमस्येव

सर्गः

॥ ३३ ॥

वटस्यान्दोध्यमानेन पादेन स पुमान्दृढम् । पाण्यं ह्रिवन्धं तन्वानो नियुक्रमिव निर्ममे ॥ २०९ ॥
 गजेन हन्यमानायाः शाखाया मधुमक्षिकाः । मधुमण्णकमुत्सृज्योद्धिनिरे तोमराननाः ॥ २१० ॥
 मक्षिकास्ता ददंशुस्तं खोहसन्दंशसन्निजैः । तुण्डैः कीकसविश्रान्तैर्जीवाकृष्टिपरैरिव ॥ २११ ॥ —
 उत्पन्नमक्षिकारुद्रसर्वाङ्गः स पुमांस्तदा । कृतपह्ण इवाक्षहि कूपाभिर्गन्तुमुत्सुकः ॥ २१२ ॥
 वटस्थमधुकोशाच्च मधुबिन्दुर्मुहुर्मुहुः । खलाटे न्यपतत्तस्य वार्धान्या वारिबिन्दुवत् ॥ २१३ ॥
 मधुबिन्दुस्तस्य जालालुन्निवा प्राविशन्मुखे । स तदास्वादमास्वाद्य सुखं महदमन्यत ॥ २१४ ॥
 श्रूयतां प्रज्वामुष्य दृष्टान्तस्य च जावना । यः पुमान्स हि संसारी याटवी सा तु संसृतिः ॥ २१५ ॥
 यो गजो स पुनर्मृत्युर्यः कूपो मर्त्यजन्म तत् । योऽजगरः स नरको येऽह्यस्ते कुधादयः ॥ २१६ ॥
 वटपादो यस्तदायुर्मूषकौ यौ सितासितौ । तौ शुक्लकृष्णौ चै पक्षावायुश्चेदपरायणौ ॥ २१७ ॥
 या मक्षिका व्याधयस्ते मधुबिन्दुस्तु यः सखे । तदै सुखं वैषयिकं तत्र रज्येत कः सुधीः ॥ २१८ ॥
 चतुर्जिः कलापकं ॥
 देवो विद्याधरो वापि यदि कूपात्तमुद्धरेत् । तत् किमिच्छेदथ न वा स पुमान्दैवदूषितः ॥ २१९ ॥
 प्रजवः स्माह को नाम निमज्जन्विपदर्णवे । नेष्टेत्तरणसदृशमुपकारपरं नरम् ॥ २२० ॥
 जम्बूरुवाच तदहमपारे जवसागरे । किं निमज्जामि गणजृहेवे सत्यपि तारके ॥ २२१ ॥
 प्रजवोऽजिदधे ज्ञातः स्नेह्यो पितरौ निजौ । अनुरक्ताश्च गृहिणीः कथं त्यज्यसि निष्ठुरः ॥ २२२ ॥

१ बाहुयुद्धम् २ जलधाराः

द्वितीयः

॥ २४ ॥

जम्बूरूचे च को बन्धुनिर्वन्धोऽबन्धुरप्यहो । कुबेरदत्तवद्यस्मात् कर्मणा खलु बध्यते ॥ २२३ ॥
तथा हि मथुरापुर्यामेकाञ्चूष्णिकोत्तमा । नाम्ना कुबेरसेनेति सेनातुल्या मनोजुवः ॥ २२४ ॥
सा च प्रथमगर्जेण नितान्तं खेदिता सती । वैद्यस्य दर्शिता मात्रा क्लेशो हि शरणं जिषक् ॥ २२५ ॥
स्त्रायुस्पन्दादिना वैद्यस्तां विज्ञाय निरामयाम् । उवाच नास्या रोगोऽस्ति किं त्वेतत् क्लेशकारणम् ॥ २२६ ॥
अस्या हि युग्ममुत्पन्नमुदरेऽस्ति सुदुर्वहम् । खेदस्तद्धेतुको जावी स पुनः प्रसवावधिः ॥ २२७ ॥
माताप्युवाच तां वत्से गर्जे ते पातयाम्यहम् । प्राणापायप्रतिजुवा रक्षितेनापि तेन किम् ॥ २२८ ॥
वेश्योचे स्वस्ति गर्जाय सहिष्ये क्लेशमप्यहम् । सूकरी ह्यसकृद्ब्रह्मपत्यसूः सापि जीवति ॥ २२९ ॥
गर्जक्लेशं सहित्वा च समये गणिकाऽपि सा । दारकं दारिकां चापि त्रातृजाण्ये अजीजनत् ॥ २३० ॥
माता प्रोवाच गणिकामपत्ये वैरिणी तव । यकान्यामुदरस्थान्यां मृत्युघारेऽसि धारिता ॥ २३१ ॥
युग्मं स्तनन्धयमिदं जावि यौवनहृत्तव । वेद्याश्च यौवनाजीवा जीववद्गुह्यौवनम् ॥ २३२ ॥
छदरात्पतितं युग्ममिदं वत्से पुरीषवत् । बहिस्त्याजय मा मोहं कार्पीरेष क्रमो हि नः ॥ २३३ ॥
वेश्योचे यद्यपि ह्येवं तथाप्यम्ब विद्यम्यताम् । दशाहं यावदेतौ च दारकौ पोषयाम्यहम् ॥ २३४ ॥
कथञ्चिदप्यनुज्ञाता सा मात्रा पणसुन्दरी । स्तन्यदानेन तौ बालावहर्निशमपोषयत् ॥ २३५ ॥
एवं च बालकौ तस्याः पालयन्त्या दिवानिशम् । कालरात्रिर्ब्रैतीकाशमेकादशमञ्जुहिनम् ॥ २३६ ॥
कुबेरदत्तकुबेरदत्तानामाङ्किते उजे । मुञ्चिके कारयित्वा च तदद्भुत्योर्न्यधत्त सा ॥ २३७ ॥

१ कुटुम्बाग्रः २ शत्रुतुल्यः ३ कालरात्रिसदृशः

सर्गः

॥ २४ ॥

ततश्चाकारयद्द्वारुपेटां बुद्ध्या पटीयसी । रत्नैश्च पूरयित्वा तां तत्र तौ बाह्वकौ न्यधात् ॥ २३७ ॥
 पेटां प्रावाहयत्तां च प्रवाहे यामुने स्वयम् । जगाम निरपार्यं च सा तरन्ती मरालवत् ॥ २३८ ॥
 कुबेरसेनापि ततो व्याधुष्य स्वगृहं ययौ । अपत्ययोर्ददानेव नयनाञ्जलिजिर्जलम् ॥ २४० ॥
 मञ्जूषा शौर्यनगरद्वारे प्राप्ता दिवामुखे । उज्जान्यामिन्यपुत्रान्यां ददृशे जगृहे च सा ॥ २४१ ॥
 अपश्यतां च तन्मध्ये तं बाह्वं बाह्विकां च ताम् । एको बाह्वमुपादत्त बाह्विकामपरः पुनः ॥ २४२ ॥
 तौ विदाञ्चक्रतुः पाणिमुञ्जिकाह्वरदर्शनात् । कुबेरदत्तकुबेरदत्ताख्यौ खट्विवमाविति ॥ २४३ ॥
 ताबुजावप्यवर्धेतामिन्ययोः सदने तयोः । रक्ष्यमाणौ प्रयत्नेन स्वाम्यर्पितनिधानवत् ॥ २४४ ॥
 कलाविदौ क्रमेणाजौ तौ द्वावपि बभूवतुः । प्रपेदाते चाजिनवं यौवनं रूपपावनम् ॥ २४५ ॥
 अनुरूपाविमावेवेतीन्यान्यां परया मुदा । तयोरेव मिथोऽकारि पाणिग्रहमहोत्सवः ॥ २४६ ॥
 वैदग्ध्यशिद्वागुरुणा यौवनेनोपल्लिप्तयोः । तयोरङ्गाधिरूढोऽञ्जुपुनारीवाहनः स्मरः ॥ २४७ ॥
 वधूवरान्यामन्येद्युर्द्युतक्रीडा प्रचक्रमे । तान्यां परस्परोन्मीलत्प्रेमवारितरङ्गिणी ॥ २४८ ॥
 कुबेरदत्तस्य करात्प्रस्तावे कापि मुञ्जिका । सख्या कुबेरदत्तायाः करोत्सङ्गे न्यधीयत् ॥ २४९ ॥
 करस्थितामूर्मिकां तां परीक्ष्यमिव नाणकम् । कुबेरदत्ता प्रैक्षिष्ट पर्यस्यन्ती मुहुर्मुहुः ॥ २५० ॥
 कुबेरदत्ता दध्यौ च प्रयत्नादियमूर्मिका । विदेशघटिता ज्ञाति चोर्मिकान्तरदर्शनात् ॥ २५१ ॥
 ततस्तामूर्मिकां स्वां च सा पश्यन्ती मुहुर्मुहुः । चिन्तावेशात्स्फुरत्काया निश्चिकायेति चेतसि ॥ २५२ ॥

१ निर्विघ्नम् । २ परित उत्सिप्यती ।

द्वितीयः

॥ २५ ॥

एकत्र देशे घटिते चैकेन तुलया समे । समानक्षिपिनाम्नी वे ऊर्मिके सोदरे इव ॥ २५३ ॥
कुबेरदत्तश्चाहं च तद्वावप्यूर्मिके इव । अत्यन्तं रूपसदृशौ त्रातृजाण्ये न संशयः ॥ २५४ ॥
अन्यूनाधिकसर्वाङ्गावां युगलजौ खलु । दैवेन कारितौ हन्त विवाहाकृत्यमीदृशम् ॥ २५५ ॥
जनकेन जनन्या वा द्वयोरप्यावयोर्ध्रुवम् । समेनापत्यवात्सल्येनोर्मिके कारिते समे ॥ २५६ ॥
सोदरौ यत एवावां तत एव निरन्तरम् । नास्मिन्मे पतिधीर्नास्य पत्नीधीर्मय्यजायत ॥ २५७ ॥
कुबेरदत्ता ध्यात्वैवं तथेति कृतनिश्चया । करे कुबेरदत्तस्य क्षिपति स्मोर्मिकाप्यम् ॥ २५८ ॥
कुबेरदत्तोऽपि तथैवोर्मिकाप्यदर्शनात् । चिन्तासन्तानमासाद्य विषसाद सदाशयः ॥ २५९ ॥
ततः कुबेरदत्तायास्तां समप्योर्मिकां सुधीः । गत्वा दत्त्वा च शपथमिति पप्रञ्च मातरम् ॥ २६० ॥
किमौरसोऽपविद्धो वा दन्निभः कृत्रिमोऽथवा । अन्यो वा तव पुत्रोऽस्मि पुत्रा हि बहुधा किल ॥ २६१ ॥
आग्रहग्रहिदीक्ष्य पृञ्चतस्तस्य चाम्बिका । मञ्जूषाप्राप्तितः सर्वा कथयामास तां कथाम् ॥ २६२ ॥
कुबेरोऽप्यवदन्मातः किमकृत्यमिदं कृतम् । ज्ञात्वापि युग्मजन्मानावावां यत्परिणयितौ ॥ २६३ ॥
सैव माता वरं माता या पोषितुमनीश्वरी । स्वजाग्यजाजनीकृत्य तत्याजावां नदीरये ॥ २६४ ॥
नदीरयो हि मृत्यै स्यान्नाकृत्यकरणाय तु । जीवितान्मरणं श्रेयो न जीवितमकृत्यकृतम् ॥ २६५ ॥
व्याजहार जनन्येवं युवयोरतिहारिणा । रूपेणात्यनुरूपेण मोहिताः स्मोऽल्पमेधसः ॥ २६६ ॥
तवानुरूपा नो कन्या तां विना काप्यदृश्यत । तस्या अप्यनुरूपस्त्वामृते कोऽपि वरो न हि ॥ २६७ ॥

१ मातापितृभ्यां त्यक्तः । २ दत्तकः ।

सर्गः

॥ २५ ॥

पाणिग्रहणमेवैकमद्यापि युवयोरञ्जत् । न पुनः पापकर्मान्यत्पुंस्त्रीसम्बन्धसम्भवम् ॥ १६८ ॥
 अद्यापि हि कुमारस्त्वं कुमार्यद्यापि सा तथा । स्वस्ति तस्यै ज्ञातृज्ञाणकथामाख्याय मुञ्च ताम् ॥ १६९ ॥
 व्यवहाराय दिग्यात्रां चिकीर्षन्नसि सुन्दर । हेमेण कृत्वा तां शीघ्रमागच्छेरस्मदाशिषा ॥ १७० ॥
 समागतस्य हेमेण करिष्ये तव दारक । महोत्सवेन वीवाहमन्यया सह कन्यया ॥ १७१ ॥
 ततः कुबेरदत्तोऽपि वदन्नोमिति धर्मधीः । गत्वा कुबेरदत्तायै तमाख्याति स्म निर्णयम् ॥ १७२ ॥
 ऊचे च पित्रोः सदनं याहि जज्ञे जगिन्यसि । विवेकिन्यसि दक्षासि तद्यथोचितमाचरेः ॥ १७३ ॥
 पितृन्यां वञ्चितावेवमावां किं कुर्वहे स्वसः । तयोर्न दोषोऽयमियमावयोर्न वितव्यता ॥ १७४ ॥
 पितरो हि यथापत्यं विक्रीणन्ति त्यजन्ति वा । आज्ञापयन्त्यकृत्येऽपि तथा तद्दूष्यकर्मणे ॥ १७५ ॥
 कुबेरदत्तस्तामेवमजिधाय विहाय च । पण्यज्ञाण्डमुपादाय जगाम मथुरापुरीम् ॥ १७६ ॥
 तत्र च व्यवहारेण सोऽर्थमत्यर्थमार्जयत् । उवास च चिरं स्वैरं विलसन्त्यौवनोचितम् ॥ १७७ ॥
 अन्येद्युर्जविणं दत्त्वा रूपदावण्यशालिनीम् । कुबेरसेनां गणिकां तां कलत्रीचकार सः ॥ १७८ ॥
 कुबेरसेनया सार्धं तस्य वैषयिकं सुखम् । जुञ्जानस्य सुतो जज्ञे दैवनाटकमीदृशम् ॥ १७९ ॥
 तदा कुबेरदत्तापि गत्वा पप्रच्छ मातरम् । मातापि हि तथैवाख्यन्मञ्जूषाप्राप्तितः कथाम् ॥ १८० ॥
 सद्यो निर्वेदमासाद्य स्वकीयकथया तथा । कुबेरदत्ता प्राब्राजीत्तपस्तेपे च पुस्तपम् ॥ १८१ ॥
 तामूर्मिकां तु सङ्गोप्य प्रव्रजन्ती मुमोच सा । व्याहारीं च प्रवर्तिन्या सहमाना परीषद्गान् ॥ १८२ ॥

१ तत्कर्माणामेव दोषः ।

द्वितीयः

॥ २६ ॥

तस्याश्चाखण्डतपसः प्रवर्तिन्युपदेशतः । पुष्पं तपोविटपिनोऽवधिज्ञानमजायत ॥ २०३ ॥
कुबेरदत्तोऽस्ति कथमिति चिन्तयति स्म सा । कुबेरसेनासङ्क्रान्त्या सपुत्रं तं ददर्श च ॥ २०४ ॥
अनघा सा शुशोचैवमहो मम सहोदरः । अकृत्यपङ्कनिर्मग्नो वराह इव तिष्ठति ॥ २०५ ॥
इति तत्प्रतिबोधार्थमियाय मथुरापुरीम् । समेता संयतीजिः सा करुणारससारणिः ॥ २०६ ॥
आर्या कुबेरदत्तापि धर्मलाजपुरःसरम् । पार्श्वे कुबेरसेनायाः प्रतिश्रयमयाचत ॥ २०७ ॥
प्रणम्य सेनाप्यवददार्येऽहं पणसुन्दरी । सम्प्रत्येकपतित्वेन पुनः कुलवधूरिव ॥ २०८ ॥
कुलीनपतिसंसर्गात्कुलस्त्रीवेष एष मे । कुलीनाचरितेनापि प्रसादार्हास्मि वः खलु ॥ २०९ ॥
तदितो मङ्गहाज्यर्णे प्रतिगृह्य प्रतिश्रयम् । संनिधिस्था जवत मे सदेष्टा इव दैवताः ॥ २१० ॥
ततश्च सपरीवारा तस्याः कट्याणकामधुक् । कुबेरदत्ता तद्वत्तवसताववसत्सुखम् ॥ २११ ॥
कुबेरसेनाप्यर्जे स्वं तत्रागत्य दिवानिशम् । आर्यायाः पादपद्माग्रे लुण्ठन्तममुचञ्चुवि ॥ २१२ ॥
बुध्येत यो यथा जन्तुस्तं तथा बोधयेदिति । आर्या तत्प्रतिबोधार्थं तं बाह्यमुदलापयत् ॥ २१३ ॥
प्रातासि तनुजन्मासि वरस्यावरजोऽसि च । प्रातृव्योऽसि पितृव्योऽसि पुत्रपुत्रोऽसि चार्चक ॥ २१४ ॥
यश्च ते बाह्यक पिता स मे जवति सोदरः । पिता पितामहो जर्ता तनयः श्वशुरोऽपि च ॥ २१५ ॥
या च बाह्यक ते माता सा मे माता पितामही । प्रातृजाया वधूः श्वश्रूः सपत्नी च जवत्यहो ॥ २१६ ॥
कुबेरदत्तः तद्गृत्वा जगादार्ये किमीदृशम् । परस्परविरुद्धार्थं ज्ञापसे विस्मितोऽस्म्यहम् ॥ २१७ ॥
आर्योचे मम बाह्योऽयं प्रातैका जननी यतः । वदामि तनुजन्मानममुं मत्पतिसूरिति ॥ २१८ ॥

सर्गः

॥ २६ ॥

मद्भर्तुः सोदर इति देवरोऽपि जवत्यसौ । ज्ञातुस्तनय इति च ज्ञातृव्यं कीर्तयाम्यमुम् ॥ ३०७ ॥
 पितृव्यश्चैष जवति ज्ञाता मातृपतेरिति । पुत्रः सपत्नीपुत्रस्येत्यसौ पौत्रो मयोदितः ॥ ३०८ ॥
 योऽस्य वंशः स मे ज्ञाता माता ह्येका यदावयोः । अस्य तातश्च मे तातो जर्ता मातुरज्जुदिति ॥ ३०९ ॥
 पितृव्यस्य पितेत्येनमुद्घोषामि पितामहम् । परिणीताहममुना ह्यस्मीति पतिरेष मे ॥ ३१० ॥
 ममैष तनुजन्मा च सपत्नीकुक्षिजूरिति । देवरस्य पितेत्येष जवति श्वशुरोऽपि हि ॥ ३११ ॥
 यास्याम्बा सा ममाप्यम्बा तया जातास्म्यहं यतः । पितृव्यकस्य मातेति मम सापि पितामही ॥ ३१२ ॥
 ज्ञातृजायापि जवति मद्भ्रातुर्गृहिणीत्यसौ । सपत्नीतनयस्यैषा गृहिणीति बधूरपि ॥ ३१३ ॥
 माता पत्युर्मदीयस्येत्यसौ श्वशूरसंशयम् । जर्तुर्जार्था द्वितीयेयमिति जाता सपत्न्यपि ॥ ३१४ ॥
 इत्युक्त्वा सार्पयामास स्वां कुबेराय मुद्रिकाम् । तां दृष्ट्वा सोऽपि तं सर्वं जज्ञे सम्बन्धविप्लवम् ॥ ३१५ ॥
 कुबेरदत्तः संवेगमासाद्य प्राव्रजत्तदा । तपस्तप्त्वा च मृत्वा च स्वर्वधूनामतिथ्यज्जत् ॥ ३१६ ॥
 कुबेरसेनापि तदा श्राविकात्वमशिश्रियत् । आर्या प्रवर्तिनीपार्श्वं पुनरेव जगाम सा ॥ ३१७ ॥
 एवं च यः स्वयमपि कर्मणा हन्त बध्यते । शुक्ताविव रजतधीर्मूढानां तत्र बन्धुधीः ॥ ३१८ ॥
 यः स्वयं बन्धुरहितोऽन्येषां यो बन्धुमोक्षकः । स क्षमाश्रमणो बन्धुरन्ये नान्नैव बन्धवः ॥ ३१९ ॥
 ज्ञायोऽपि प्रजवः प्रोचे ज्ञो कुमार निजान्पितृन् । कुर्गतौ पततस्लातुं पुत्रमुत्पादयात्मनः ॥ ३२० ॥
 पितरो यान्ति नरकेऽवश्यं संतानवर्जिताः । तदसञ्जातपुत्रस्त्वं पितृणामुच्यसे न हि ॥ ३२१ ॥

द्वितीयः

॥ २७ ॥

जम्बूजगाद मोहोऽयं यत्पुत्रात्पितृतारणम् । जो महेश्वरदत्तोऽत्र सार्थवाहो निर्दर्शनम् ॥ ३१४ ॥
तथा हि तामलिह्याख्यपुर्यां सार्थपतिः पुरा । श्रीमानजायत महेश्वरदत्तोऽजिधानतः ॥ ३१५ ॥
तस्य चाञ्जन्नयिता समुजो नाम विश्रुतः । अजातदृष्टिर्वित्तेषु समुद्र इव वारिषु ॥ ३१६ ॥
मायाप्रपञ्चबहुला बहुला नाम तस्य च । अर्थमातेव माताञ्जदजातविपुलाशया ॥ ३१७ ॥
लोकावकरगतोऽर्थसञ्चयव्यसनी स तु । पिता तस्य विपद्याञ्जहेशे तत्रैव सैरिर्जः ॥ ३१८ ॥
पत्युश्च मरणादात्तध्यानानलपतङ्गताम् । जग्मुषी तस्य मातापि मृत्वा तत्रैव शुन्यञ्जत् ॥ ३१९ ॥
महेश्वरस्य गृहिणी नामधेयेन गाङ्गिला । महेश्वरस्य गौरीवाञ्जवत्सौजाग्यजन्मञ्जुः ॥ ३२० ॥
श्वश्रूश्चशुरहीना च वसत्येकाकिनी गृहे । स्वन्नन्दचारिण्यञ्जवदराख्ये हरिणीव सा ॥ ३२१ ॥
पतिं वञ्चयमाना च रेमे पुंसां परेण सा । एकाकिनीनां नारीणां सतीत्वं हि कियच्चिरम् ॥ ३२२ ॥
एकाकिनी रहस्याश्च दृष्ट्वा मकरकेतनः । योषितो हि प्रहरति निर्जीक इव निर्जरम् ॥ ३२३ ॥
तस्यां च रममाणायाम् परपुंसां निरङ्कुशम् । अकस्मादन्यदा घाराघेऽमन्यागान्महेश्वरः ॥ ३२४ ॥
पुंश्चद्वयुपपत्ती दृष्ट्वा तौ च विस्रस्तकुन्तलौ । रतायासजयौ कम्प्रजङ्गवुद्धान्तलोचनौ ॥ ३२५ ॥
परावर्तान्तसंन्यानावगृहीतोत्तरीयकौ । नम्रप्रायौ स्वल्पत्पादौ कान्दिशीकौ बञ्जवतुः ॥ ३२६ ॥ युग्मम् ॥
जारं केशेषु दधेऽथ जल्लूकमिव लुब्धकः । जघान च चपेटाजिर्जृतात्तमिव मान्त्रिकः ॥ ३२७ ॥
मर्मद पादघातैश्च मृत्पिण्डमिव कुम्भकृत् । यष्ट्या चाताडयन्मर्मप्रविष्टमिव कुकुरम् ॥ ३२८ ॥

१ दृष्टांतः । २ महिषः । ३ रीछ इति लोके ।

सर्गः

॥ २७ ॥

किं बहुनार्धपरासुमिव चक्रे महेश्वरः । चौरेऽपि न तथा कोपो यथा जारे मनस्विनाम् ॥ ३२९ ॥
 महेश्वरेण रुधेन कृतान्तस्येव बन्धुना । सोऽथार्धमारितो जारः प्रणश्य कथमप्यगात् ॥ ३३० ॥
 स्तोत्रं च गत्वा पतितो गाङ्गिलोपपतिः स तु । कण्ठोपकण्ठारूढेषु प्राणेष्विदमचिन्तयत् ॥ ३३१ ॥
 धिग्धिग्मुमूर्षुरेवाहमकार्षं कर्म गर्हितम् । तत्कामदं तीर्थमिव युक्तं मृत्यै ममाजवत् ॥ ३३२ ॥
 एवं च चिन्तयन्नारो मृत्वा वीर्यं स्व एव हि । द्रामुक्तगाङ्गिलाकुक्षौ पुत्रजयमियाय सः ॥ ३३३ ॥
 समये सुषुवे सूनुं गाङ्गिलाय महेश्वरः । कुण्डमप्यात्मजनितं मन्वानस्तमलालयत् ॥ ३३४ ॥
 तस्याः प्रसूतपुत्राया गाङ्गिलाया महेश्वरः । पुत्रप्रेम्णा व्यस्मरत्तं पुंश्चलीदोषमागतम् ॥ ३३५ ॥
 तस्योपपतिजीवस्य पुत्रमूर्तेर्महेश्वरः । धात्रीकर्माणि कुर्वाणो न जिह्याय प्रमोदजाक् ॥ ३३६ ॥
 वर्धमानं च तं कूर्चकचाकर्षकमर्जकम् । हृदयाग्रे स्थितं दग्धे सदार्थमिव तद्भनः ॥ ३३७ ॥
 महेश्वरोऽन्यदा प्राप्ते पितुर्मरणवासरे । महिषं पितृजीवं तमक्रीणात्तत्पलेन्नया ॥ ३३८ ॥
 पितृवासरपर्वार्थं महिषं तममारयत् । स्वयं सार्मुजिरुन्मुद्रप्रमोदपुलकाङ्कुरः ॥ ३३९ ॥
 ततश्च माहिषं मांसं ग्रासीकुर्वन्महेश्वरः । अङ्गस्थायार्जकायापि ददौ तस्मै प्रमोदजाक् ॥ ३४० ॥
 तन्माता च शुनी मांसलुब्धा तत्रान्युपासरत् । समांसान्यस्थिखण्डानि सोऽपि चिद्वेष तत्कृते ॥ ३४१ ॥
 स्वकीयपतिजीवस्य कीकसानि जघास सा । पुद्गेन नृत्यता वाताहतधूमशिखाग्रवत् ॥ ३४२ ॥
 समुद्रसूनोरेवं च खादतः पितृजाङ्गलम् । मासद्वयजिह्वार्थं तत्रैकोऽन्याययौ मुनिः ॥ ३४३ ॥

१ जारजातम्. २ समुद्रश्रेष्ठिपुत्रः.

द्वितीयः

॥ २७ ॥

ज्ञानातिशयसम्पन्नः सर्वं विलसितं मुनिः । विदाश्चकार च महेश्वरदत्तस्य तादृशम् ॥ ३४४ ॥
अचिन्तयच्च धिग्गहो अस्याज्ञानं तपस्विनः । यदश्नाति पितुर्मांसमङ्गे च वहति द्विषम् ॥ ३४५ ॥
कीकसानि समांसानि पत्युरनन्तदर्षजाक् । अश्नाति सारमेयीयमहो संसार ईदृशः ॥ ३४६ ॥
सम्यगेवं परिज्ञाय निर्ययौ तद्गृहान्मुनिः । महेश्वरोऽपि धावित्वा वंदित्वा च तमब्रवीत् ॥ ३४७ ॥
अनात्तजिह्वो जगवन्किं निवृत्तोऽसि मदृहात् । न ह्यजक्तोऽहं नावज्ञामकार्षं हर्षुलोऽस्मि च ॥ ३४८ ॥
मुनिरूचे विहरेऽहं न मांसादस्य सद्गनि । ततो नाग्रहिषं जिह्वां संवेगोऽञ्ज च मे महान् ॥ ३४९ ॥
किं कारणमिति पृष्टः सार्थेशेन मुनिः स तु । कथयामास महिषज्ञान्यादीनां कथां तथा ॥ ३५० ॥
को नाम प्रत्यय इति पृष्ठन्तं च महेश्वरम् । मुनिरूचे पृष्ठ शुनीं प्राग्निखातं किमप्यहो ॥ ३५१ ॥
तथा पृष्टा शुनी तेन निधानस्थानमंहिणा । खान शय्यार्थमिव हितिं जातिस्वजावतः ॥ ३५२ ॥
उत्पन्नप्रत्ययः सोऽथ जवोद्विग्नो महेश्वरः । परिव्रज्यामुपादत्त दत्त्वा पात्रेषु सम्पदम् ॥ ३५३ ॥
तस्मात्प्रजव को नाम निश्चयो वदतां वर । तार्यन्ते दुर्गतिहृदाद्यन्मातापितरः सुतैः ॥ ३५४ ॥
अत्रान्तरे समुद्रश्रीर्जम्बूनामानमब्रवीत् । पश्चात्तापं मा स्म गास्त्वं स यथा नाथ कर्षकः ॥ ३५५ ॥
तथा हि पृथ्वीप्रथिते ग्रामे नाम्ना सुसीमनि । कर्षको धनधान्यादिसमृद्धो बक इत्यञ्जत् ॥ ३५६ ॥
प्राप्ते च वर्षासमये स कङ्कः कोऽब्रवानपि । वपति स्म महारम्भः क्षेत्रे कृष्टमतीकृते ॥ ३५७ ॥
उज्जतैः श्यामलदलैस्तैर्धान्यैः क्षेत्रचूरञ्जत् । अजितोऽग्नितकाचेव जातकेशोच्चयेव च ॥ ३५८ ॥

१ शुनी.

सर्गः

॥ २७ ॥

तत्कङ्कुकोऽववनं वर्धमानमुदीक्ष्य सः । मुदितः काप्यगात्रामे दंविष्टे स्वजनातिथिः ॥ ३५९ ॥
 स्वजनैर्जोजने तस्य प्रदत्ता गुरुमण्डकाः । अपूर्वेण तदाहारेणात्यन्तं च स पिप्रिये ॥ ३६० ॥
 ज्ञातीन्प्रीतश्च सोऽपृष्ठदहो वः साधु जीवितम् । मनोहरोऽयमाहारो येषां सुष्ठु सुधोपमः ॥ ३६१ ॥
 स्वमेऽप्याहारमीदृहमञ्जार्हं न कदापि यत् । कङ्कुकोऽवदग्धान्तान्धिगस्मान्नृपशूनमून ॥ ३६२ ॥
 पप्रञ्च च ततो ज्ञातीनज्ञातगुडमण्डकः । इमान्याहारवस्तूनि कानि वा क्व ज्वन्ति च ॥ ३६३ ॥
 ते तस्मै कथयामासुररघट्टजलेन ज्ञोः । क्षेत्रेषु सिक्तेषूप्यन्ते गोधूमा अन्यधान्यवत् ॥ ३६४ ॥
 तेषां पाकिमलूनानां पिष्टानां च घरदृकैः । पच्यन्ते वह्नितप्तायामयस्पात्र्यां हि मण्डकाः ॥ ३६५ ॥
 इहवोऽपि तथोप्यन्ते तेषां वृद्धिमुपेयुषाम् । निपीलनादुपात्तेन रसेनोत्पद्यते गुरुः ॥ ३६६ ॥
 गुरुमण्डकनिष्पत्तिं विज्ञायैवं कृषीवलः । स उपात्तेऽङ्गुगोधूमवीजो ग्रामं निजं ययौ ॥ ३६७ ॥
 ततश्च गत्वा स क्षेत्रे फलितं कङ्कुकोद्रवम् । बको लवितुमारेजे रजसान्मातृशासितः ॥ ३६८ ॥
 ऊचे च पुत्रैः किं तातार्थनिष्पन्नमिमां कृषिम् । स्वकुटुम्बकजीवातुं लुनीषे तृणमात्रवत् ॥ ३६९ ॥
 बकः प्रोवाच हे पुत्राः किमेजिः कोऽवादिजिः । वस्याम्यत्रेऽङ्गुगोधूमान्खाद्या हि गुरुमण्डकाः ॥ ३७० ॥
 पुत्राः प्रोचुर्दिनैः स्वदृष्टैर्निष्पत्स्यन्ते कणा अमी । तानादायेऽङ्गुगोधूमान्वपेस्तात यथारुचि ॥ ३७१ ॥
 निष्पन्नेयं कृषिर्याति गोधूमेऽङ्गुषु संशयः । कटिस्थे गन्धति शिशौ का प्रत्याशोदरस्थिते ॥ ३७२ ॥
 एवं निवार्यमाणोऽपि बकस्तैस्तनुजन्मजिः । लुलाव कोऽवकङ्कुवनं तत्र प्रचुर्हि सः ॥ ३७३ ॥

१ अतिदूरस्थे.

द्वितीयः

॥ २९ ॥

प्रलूय तानि शस्यानि स देवानां प्रियो बकः । चकार गोलिकाक्रीडोचितां तां हेत्रमेदिनीम् ॥ ३७४ ॥
ततश्च खानयामास स कूपं पार्श्वगः स्वयम् । तस्मात्तु निरगान्नाम्नः सन्त्यं बन्ध्यास्तनादिव ॥ ३७५ ॥
खानं खानमनिर्विघ्नं पातालविवरोपमम् । अकारयद्वकः कूपं न तु पङ्कोऽपि निर्ययौ ॥ ३७६ ॥
ततस्तस्याजवन्नैव कङ्गवो न च कोऽवाः । नेह्वो न च गोधूमाः पश्चात्तापं त्रियाय सः ॥ ३७७ ॥
ऐहिकं स्त्रीधनमुखं त्यजन्नामुष्मिकं पुनः । संशयास्पदमाकाङ्क्षंस्तघ्नमा जूषयोज्जितः ॥ ३७८ ॥
जगाद जम्बूनामापि स्मयमानो महामनाः । निर्बुद्धिर्हे समुद्रश्रीर्नाहमप्यस्मि काकवत् ॥ ३७९ ॥
तथा हि नर्मदाकूले विन्ध्याटव्यां महागजः । एको यूथपतिरज्जुविन्ध्याजैर्युवराडिव ॥ ३८० ॥
स्वहृन्दं विहरन्विन्ध्ये व्यतीयाय स यौवनम् । आयुर्नदीपारनिजमाससाद च वार्धकम् ॥ ३८१ ॥
अशक्नुवन्दन्तधातान्कर्तुं ह्रीणबलस्तरौ । मदोज्जितो गिरिरिव ग्रीष्मर्तौ शुष्कनिर्जरः ॥ ३८२ ॥
शल्लकीकर्णिकारादिवनजङ्गपराङ्मुखः । उच्चान्निम्ने निम्नाच्चोच्चेऽवतारोत्तारकातरः ॥ ३८३ ॥
दन्तपाताददृपजोक्ता ह्यामकुक्षिर्बुधुक्षया । अस्थिजस्तासदृक्कायो वार्धके सोऽजवद्विपः ॥ ३८४ ॥
॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

कुञ्जरः सोऽन्यदा शुष्कगिरिन्ध्यां समुत्तरन् । पर्यस्तपादो न्यपतत्कूटमेकं गिरेरिव ॥ ३८५ ॥
स जरत्कुञ्जरस्तत्र नाजुष्टुत्थातुमीश्वरः । तथैवास्थात्पादपोष्यामनं पालयन्निव ॥ ३८६ ॥
स विपेदे तथास्योऽपि विपेदानस्य तस्य तु । अपानपल्लवं जङ्गुः श्वफेरुनकुलादयः ॥ ३८७ ॥
बज्रव तन्महद्भूतापानरन्ध्रकलेवरम् । सकन्दरगिरिप्रायं स्वापदैरास्पदीकृतम् ॥ ३८८ ॥

सर्गः

॥ २९ ॥

अपानसत्रशाखायां द्विकांस्तस्यां विजा इव । विविशुश्च निरीयुश्चानेकशो जोजनार्थिनः ॥ ३८९ ॥
 एकश्च वायसोऽत्यन्तमृतसो मांसजोजनात् । अपानमध्य एवास्थानुत्पन्न इव विदूकमिः ॥ ३९० ॥
 करिकायस्य तस्यान्तः सारमासादयन्स तु । काष्ठस्येव घुणो मध्ये प्रविवेशाधिकाधिकम् ॥ ३९१ ॥
 सशरीरः परंपुरे प्रवेशं नाटयन्ञ्चशम् । अपूर्वो योगविदञ्चदनायासः स वायसः ॥ ३९२ ॥
 लूतेव करिकायस्य सोऽश्रन्नव्यग्रमामिषम् । पूर्वापरविजागाङ्गो वञ्चवात्यन्तमध्यगः ॥ ३९३ ॥
 दिवाकरकराक्रान्तं करिकायस्य तस्य तु । संचुकोचापानरन्ध्रं मुक्तविष्टं पुरा यथा ॥ ३९४ ॥
 काकोऽथ संवृतापानरन्ध्रे करिकलेवरे । वञ्चघारे करणेऽहिरिव तस्थौ तथैव सः ॥ ३९५ ॥
 करिकायः स मेघर्तौ सरिता वारिपूर्णया । तरङ्गहस्तैराकृष्य नर्मदायामनीयत ॥ ३९६ ॥
 तरत्प्रवहणमिव तत्कुञ्जरकलेवरम् । रेवयानायि जलधौ तन्नकाणामिवोपदा ॥ ३९७ ॥
 तस्मात्कलेवरान्निघ्नमानात्प्रविशदर्शसः । वारिणैव कृतघ्नारान्निर्जगाम स वायसः ॥ ३९८ ॥
 तस्यान्तरीपप्रायस्योपरिष्ठात्करिष्मणः । निषद्य वायसश्चक्रे विष्वग्दिगवलोकनम् ॥ ३९९ ॥
 अग्रतः पार्श्वयोः पश्चान्नीरादैतं ददर्श सः । दध्यौ चोड्डीय यास्यामि तीरं नीरनिधेरहम् ॥ ४०० ॥
 उड्डीयोड्डीय च प्राप न प्रान्तं वार्धिवारिणः । जूयो जूयोऽपि तत्रैव निषसाद कलेवरे ॥ ४०१ ॥
 आक्रम्यमाणमजितस्तन्मीनमकरादिजिः । सद्यो निमज्जाति स्माब्धौ जाराक्रान्तेव मङ्गिनी ॥ ४०२ ॥
 निममज्जा द्विकः सोऽपि पयोराशौ निराश्रयः । प्राणैश्च मुमुचे सद्यो जलाप्लावजयादिव ॥ ४०३ ॥

१ काकाः । २ अन्यदेहे । ३ नौः ।

द्वितीयः

॥ ३० ॥

ततो विपन्नवन्धेजसन्निजा हि पुरन्ध्रयः । संसारः सागरप्रायः पुरुषो वायसोपमः ॥ ४०४ ॥
युष्मासु रागवान्हस्तिकलेवरनिजास्वहो । नाहं काक इवामुष्मिन्मंद्यामि जवसागरे ॥ ४०५ ॥
अथ प्रोवाच पद्मश्रीरस्मान्नाथ समुत्सृजन् । त्वं वानर इवात्यन्तमनुतापमवाप्स्यसि ॥ ४०६ ॥
तथा ह्यटव्यामेकस्यामन्योन्यमनुरागिणौ । वानरो वानरी चास्तां सदा विरहवर्जितौ ॥ ४०७ ॥
युगपद्भुजुजाते तौ मिथो वेलाधराविव । युगपच्चारुरुहतुः स्पर्धमानाविव द्रुषु ॥ ४०८ ॥
एकरज्ज्वाकृष्टाविव युगपच्च दधावतुः । युगपच्चक्रतुः सर्वमेकचिन्ताविधानिशम् ॥ ४०९ ॥ युगम् ॥
रेमाते जान्हवीतीरवानीरे तौ परेद्यवि । प्लवमानः प्लवङ्गश्चानवधानोऽपतद्भुवि ॥ ४१० ॥
प्रजावात्तस्य तीर्थस्य ह्यणादपि स वानरः । मर्त्योऽमरकुमारान्नोऽजवद्विद्याबलादिव ॥ ४११ ॥
वानरी वानरं तं तु दृष्ट्वा प्राप्तं नृरूपताम् । स्त्रीरूपेद्भुजहौ प्राणान्वानरस्यैव वर्त्मना ॥ ४१२ ॥
ततश्च वानरी नारी जगज्जदमरीनिजा । नवीचूतेन च प्रेम्णा तं नरं परिष्वजे ॥ ४१३ ॥
विलेसतुश्च प्रागजन्मवानराविव तौ नरौ । अविप्रयुक्तावनिशं निशाचन्धमसाविव ॥ ४१४ ॥
वानरो यो नरीचूतो नारीं प्रोवाच सोऽन्यदा । आवां देवीजवावोऽद्य मर्त्यीचूतौ यथा पुरा ॥ ४१५ ॥
नार्यूचे प्रिय पर्याप्तमसन्तोषेण जूयसा । मनुष्यरूपावेवावां विषयानुपलुङ्घहे ॥ ४१६ ॥
देवत्वेनास्तु देवत्वादधिकं ह्यावयोः सुखम् । नित्यावियुक्तौ निर्विघ्नमनिघ्नौ यज्जमावहे ॥ ४१७ ॥
तथैवं वार्यमाणोऽपि स वानरवरो नरः । वानीरादुच्चकैर्जम्भां ददौ तत्रैव पूर्ववत् ॥ ४१८ ॥

१ वेलंभरपर्वतौ । २ स्वतंत्रौ ।

सर्गः

॥ ३० ॥

तत्र तिर्यङ्मर्त्यीञ्चूतो देवीञ्चूतश्च मानवः । तीर्थप्रज्ञावात्तादहौ स्यातां चेत्पततः पुनः ॥ ४१९ ॥
 इति तत्रैव हि तीर्थे स ऊम्पां दत्तवानपि । प्राग्जन्मवानरत्वेन वानरः पुनरप्यञ्चूत् ॥ ४२० ॥
 राकानिशाकरमुखीं कम्बुकण्ठीमुरुस्तनीम् । तनूदरीं वरारोहां पद्मोपमकरक्रमाम् ॥ ४२१ ॥
 गङ्गामृत्कृततिलकां लतासंयतकुन्तलाम् । अरण्यकेतकोत्तंसां तालिकादलकुण्डलाम् ॥ ४२२ ॥
 कण्ठस्थनलिनीनालहारां हरिणचक्षुषीम् ॥ तामीक्षाञ्चक्रिरेऽन्येद्युर्ध्वमन्तो राजपूरुषाः ॥ ४२३ ॥
 ॥ त्रिजिविशेषकम् ॥

राज्ञे समर्पयामासुस्तामुपादाय ते नराः । यद्यदस्वामिकं तत्तत्सर्वं ज्वति राज्ञसात् ॥ ४२४ ॥
 राज्ञा दिव्याकृतिश्चक्रे सान्तःपुरशिरोमणिः । लङ्घ्यो लङ्घणवत्या ह्याकृतेरतिथयः खलु ॥ ४२५ ॥
 वानरः सोऽपि जगृहे कैश्चित्त्रागतैर्नरैः । नाय्यं विविधजङ्गीकं पुत्रवन्निहितश्च तैः ॥ ४२६ ॥
 ते नटाश्चान्यदा जगमू राज्ञस्तस्यैव सन्निधौ । वानरं नर्तयन्तस्तं चक्रुश्च प्रेक्षणीयकम् ॥ ४२७ ॥
 अरोदीक्षानरो राज्ञोऽर्धासने प्रेक्ष्य तां प्रियाम् । अश्रुपातैः सात्त्विकाग्निनयं प्रकटयन्निव ॥ ४२८ ॥
 राक्षयूचे यो यथा कालः कपे सेवस्य तं तथा । मा वञ्छुलपरिभ्रष्टः साम्प्रतं पतनं स्मर ॥ ४२९ ॥
 तस्मात्त्वमपि सम्प्राप्तमुज्ज्वलैषयिकं सुखम् । पश्चात्तापपरः पश्चान्मा जूः स इव वानरः ॥ ४३० ॥
 जम्बूनामा जगादैवं पद्मश्रीरपि न ह्यहम् । विषयेष्वस्मि तृपितो यथा ह्यङ्गारकारकः ॥ ४३१ ॥
 तथा हि कश्चिदङ्गारकारकोऽगान्महादवीम् । अङ्गारान्कर्तुमुष्णतौ पातुमात्तवहृदकः ॥ ४३२ ॥

१ राजाधीनम् । २ वृक्षात्परिभ्रष्टः ।

द्वितीयः

॥ ३१ ॥

कुर्वन्नाङ्गारिकोऽङ्गारान्सोऽग्नितापेन ज्ञयसा । तथा तपनतापेन तप्तोऽश्रान्ततृषोऽजवत् ॥ ४३३ ॥
वराको वर्ष्मसेकेन पानेन च मुहुर्मुहुः । स वन्यो वारण इव वारि सर्वे न्यतिष्ठिपत् ॥ ४३४ ॥
जलेन निखिलेनापि तस्य ह्यङ्गारकारिणः । तृषाग्निस्तैलवन्नैव प्रशशाम मनागपि ॥ ४३५ ॥
निपाने जलपानाय चचात्वाङ्गारकारकः । यावत्तावत्तृषान्धोऽर्धमार्गेऽपि निपपात सः ॥ ४३६ ॥
स पित्सन्दैवयोगाच्च कस्याप्यध्वतरोरधः । पपातामृतवाप्याज्जन्नायायां शैत्यमातरि ॥ ४३७ ॥
तरोस्तले शीतलया ग्रायया प्यायितः स तु । उपलेजे मनाग्नित्रां सुखवारितरङ्गिणीम् ॥ ४३८ ॥
वापीकूपतमागादीन्स्वप्ने सर्वाञ्जलाशयान् । मन्त्रप्रयुक्ताग्नेयेषु रिव शोषयति स्म सः ॥ ४३९ ॥
तथाप्यविच्छिन्नतृषो दैन्यजाक्स उदन्यया । त्रमन्त्रेकं जरत्कूपं पङ्क्तिजाम्भसमैकृत ॥ ४४० ॥
तज्जलं चुलुकैर्लातुमशक्तो जिह्वया लिहन् । दाहज्वरीव नातृष्यत्तथापि स कथंचन ॥ ४४१ ॥
तज्जीवोऽङ्गारकृत्तृष्यो वाप्यादिजलसन्निजाः । त्रिदशान्यन्तरादीनां जोगाः प्रियतमे खलु ॥ ४४२ ॥
स्वर्गादिसौख्यैरपि यो जीवस्तृप्तिमियाय न । मानुषैर्जोगैः स कथं तृष्येत्तन्माग्रहं कृथाः ॥ ४४३ ॥
उवाच पद्मसेनाथ परिणामः शरीरिणाम् । कर्माधीनस्ततो जुङ्क्व जोगान्युक्त्यान्यया कृतम् ॥ ४४४ ॥
बहवः सन्ति दृष्टान्ताः प्रवर्तकनिवर्तकाः । नूपुरपरिमतायाश्च गोमायोश्च कथा यथा ॥ ४४५ ॥
तथा हि नगरे राजगृहेऽजृत्स्वर्णकारकः । देवदत्तोऽजिधानेन देवदिन्नश्च तत्सुतः ॥ ४४६ ॥
गृहिणी दुर्गिता नाम देवदिन्नस्य चाजवत् । एका नेकैः सुभ्रैरेषी सौजाग्यस्य महानिधिः ॥ ४४७ ॥

१ पातुमिच्छन् । २ सन्तुष्टः । ३ अग्न्यस्त्रं । ४ तृषया । ५ दक्षासु ।

सर्गः

॥ ३१ ॥

जगाम सान्यदा नद्यां जलमज्जनहेतवे । होजयन्ती मनो यूनां कटाक्षैर्मन्मथेषुजिः ॥ ४४७ ॥
सर्वाङ्गहेमाञ्जरणा ज्ञान्ती वासोजिरुज्ज्वलैः । नदीतीरमलञ्चके सा मूर्तेवाम्बुदेवता ॥ ४४८ ॥
दुर्गाङ्गमिं स्मरस्येव दर्शयन्ती स्तनद्वयम् । शनैरुत्तारयामास सा कञ्चुकमुरुस्तनी ॥ ४४९ ॥
कञ्चुकं चोत्तरीयं च वयस्यायाः समर्थं तु । तन्वङ्गी तिरयामास संव्यानार्धेन सा कुचौ ॥ ४५० ॥
विदग्धालीजनालापैर्दग्धा जीवितमन्मथा । मन्दं मन्दं मराळीव तीरात्तीरं विवेश सा ॥ ४५१ ॥
तरङ्गहसैरुत्किर्षैर्दूरादपि तरङ्गिणी । तामालिलिङ्ग सर्वाङ्गं चिरादृष्टां सखीमिव ॥ ४५२ ॥
त्रस्तसारङ्गनयना सा चिक्रीडिषुस्त्रसा । नौरिवारित्रदण्माभ्यां पाणिन्यां वार्यदारयत् ॥ ४५३ ॥
तस्याः स्नान्त्याश्चिरं वारि विकिरन्त्याः कुतूहलात् । शुशुजाते चलौ पाणी नृत्यदम्भोजविभ्रमौ ॥ ४५४ ॥
श्लथैकवस्त्रा विस्रस्तकेशा धौतरदच्छदा । रतोत्थितेव सालक्षि जलक्रीमापरायणा ॥ ४५५ ॥
तां क्रीमन्तीं नदीमध्ये वार्धिमध्ये सुरीमिव । ददर्श नागरयुवा दुःशीलः कोऽपि पर्यटन् ॥ ४५६ ॥
तां जलङ्घिन्नसूक्ष्मैकवसनाच्छादितामपि । सुव्यक्तसर्वावयवां दृष्ट्वा होजात्पपाव सः ॥ ४५७ ॥
सुस्नातं ते नदी पृच्छत्यमी पृच्छन्ति चांहिपाः । पृच्छाम्यहं च त्वत्पादपद्मयोर्निपतन्नपि ॥ ४५८ ॥
साप्यपाठीत्स्वस्ति नद्यै चिरं नन्दन्तु चांहिपाः । सुस्नातपृच्छकानां च करिष्यामि समीहितम् ॥ ४५९ ॥
मनोरथलतोद्रेदे सुधासेकोपमं वचः । तस्याः श्रुत्वा तथैवास्थादुद्धो राजाज्ञयेव सः ॥ ४६० ॥
चिन्तयंश्च केयमिति स एकस्य तरोरधः । ददर्शोच्चैर्मुखान्वालाङ्गफलापाताजिकाङ्घ्रिणः ॥ ४६१ ॥
ततश्च स युवा लोष्ठैर्वृक्षशाखाः प्रतारयन् । फलानि पातयामास त्रटन्नटेति जूतले ॥ ४६२ ॥

द्वितीयः

॥ ३२ ॥

यथेष्टं तत्फलप्राप्तिहृष्टान्प्रच्छ सोऽर्जकान् । नद्यां मज्जनकृत्केयं नारी कास्या निकेतनम् ॥ ४६४ ॥
तेऽर्जकाः कथयामासुर्देवदत्ताजिधस्य ज्ञोः । स्नुषा स्वर्णकृत इयमितश्चास्या निकेतनम् ॥ ४६५ ॥
कुर्गिलापि युवानं तं ध्यायन्त्येकेन चेतसा । विहाय मज्जनक्रीडां सद्यः स्वसदनं ययौ ॥ ४६६ ॥
कस्यां रात्रौ दिने कस्मिन्क प्रदेशे क वा क्लृप्ते । आवां मिलिष्याव इति तौ दध्यतुरहर्निशम् ॥ ४६७ ॥
वियोगात्तौ युवानौ तौ मिथःसङ्गमकाङ्क्षिणौ । चक्रवाकाविव चिरमनुरक्तावतिष्ठताम् ॥ ४६८ ॥
स युवा तापसीमेकां पुंश्चलीकुलदेवताम् । जोजनादिजिराराध्यार्थयाञ्चके परेद्यवि ॥ ४६९ ॥
देवदत्तस्नुषायाश्च मम चान्योन्यरक्तयोः । साह्यान्नियतिदेवीव शीघ्रं घटय सङ्गमम् ॥ ४७० ॥
स्वयं दूतीञ्जय पुरा सा सुचूर्जापिता मया । सङ्गमं मे प्रपन्नास्ति सुकरं तव सम्प्रति ॥ ४७१ ॥
प्रतिपद्य करोमीति सद्यः सा तापसी ययौ । सदनं देवदत्तस्य जिह्वादग्नेन धीमती ॥ ४७२ ॥
स्थावीतलकदानेन व्यापृतां स्वर्णकृष्णधूम्रम् । सा परिव्राजिकाप्राङ्गीन्मङ्गलु तामित्युवाच च ॥ ४७३ ॥
मन्मुखेन रिरंसुस्त्वां युवैको मूर्तमन्मथः । प्रार्थयन्नस्ति विशालाहि मा विलङ्घीकृथाः स्म माम् ॥ ४७४ ॥
रूपेण वयसा बुद्ध्या वैदग्ध्यान्यगुणैरपि । आत्मानुरूपमासाद्य तं कृतार्थय यौवनम् ॥ ४७५ ॥
नद्यां स्नान्तीं यदा जडेऽप्राङ्गीत्वां स तदाद्यपि । त्वद्गुणोज्ञानवानूखोऽन्यस्त्रीनामापि वेत्ति न ॥ ४७६ ॥
गोष्ठं हृदयजावं स्वं कुर्गिलापि हि धीमती । तां परिव्राजिकामेवं कटुहृरमतर्जयत् ॥ ४७७ ॥
किं मुष्णे पीतशृण्मासि यदेवमजिज्ञाषसे । कुलीनेष्वकुलीनार्ह किमनर्हेऽसि कुट्टिनी ॥ ४७८ ॥
आस्त्यजास्मदृशोरग्रं जव लुब्धददर्शना । दर्शनेनापि ते बापं ज्ञोषणेन तु का कथा ॥ ४७९ ॥

१ गुण्डा सुरा । २ लुप् लोपः तद्वददर्शना ।

सर्गः

॥ ३२ ॥

निर्जर्जिताया गच्छन्त्यास्तस्याः पृष्ठे तु दुर्गिता । सौधजित्ताविव ददौ मषीमलिनहस्तकम् ॥ ४८० ॥
 तदाशयमजानाना विलक्षा सा तपस्विनी । गत्वा तमूचे दुःशीलपुरुषं परुषाक्षरैः ॥ ४८१ ॥
 आस्त्वमेवं मृषावादीर्यन्मय्येपानुरागिणी । सा ह्यखर्वसतीगर्वा शुनीमिव ततर्ज माम् ॥ ४८२ ॥
 मम दूत्यं मुधा मुग्ध तत्राभूत्कुलयोषिति । जितौ हि चित्ररचना चतुरस्यापि जृम्भते ॥ ४८३ ॥
 मषीमलिनहस्तेन गृहकर्मविहस्तया । तया कुपितया पृष्ठे चाहतास्मि चपेटया ॥ ४८४ ॥
 इत्युक्त्वा दुर्गितादत्तकज्जलस्थासकाङ्क्षितम् । धूर्तप्रष्टाय पृष्ठं स्वं दर्शयामास तापसी ॥ ४८५ ॥
 स दध्यौ कृष्णपञ्चम्यां सा सङ्केतमदाद् ध्रुवम् । पञ्चाङ्गुलिर्मषीहस्तः पृष्ठेऽस्या यददीयत ॥ ४८६ ॥
 वैदग्धी काप्यहो तस्या या मे सङ्केतवासरम् । आख्याति स्नानया जङ्गया समाश्वसिहि हे मनः ॥ ४८७ ॥
 सङ्केतस्थानमाचख्यौ न सा केनापि हेतुना । अहो तत्सङ्गमसुखान्तरायोऽद्यापि विद्यते ॥ ४८८ ॥
 पुनश्च तापसीमूचे न जानासि तदाशयम् । अनुरक्तैव मयि सा ज्ञयोऽपि प्रार्थयस्व ताम् ॥ ४८९ ॥
 सर्वथा मा कृथा मातर्निर्वेदं मत्प्रयोजने । ज्ञयोऽपि गच्छानिर्वेदः श्रीवल्लभैर्मूलमादिमम् ॥ ४९० ॥
 साप्यूचे तव नामापि कुलीना सहते न सा । स्थले जलारोपणवहुष्करं ते समीहितम् ॥ ४९१ ॥
 त्वदर्थसिद्धौ सन्देहोनिःसन्देहं तु जर्त्सनम् । अविलम्बेन यास्यामि मुक्त्वानाशां तथापि हि ॥ ४९२ ॥
 इत्युक्त्वा त्वरितं गत्वा तापसी स्वर्णकुण्डलम् । ज्ञयोऽप्युवाच वचनैरमृतझवसोदरैः ॥ ४९३ ॥
 आत्मानुरूपं रूपेण तं युवानं रमस्व हे । गृहाण यौवनफलं यौवनस्योचितं ह्यदः ॥ ४९४ ॥

द्वितीयः

॥ ३३ ॥

दुर्गिह्वा जर्त्सनापूर्वं गद्वे धृत्वा रूपेव ताम् । अशोकवनिकाप्रत्यग्रद्वारेण निरसारयत् ॥ ४९५ ॥
मुएकपि ह्रीवशाकृष्टनीरङ्गी गोपितानना । द्रुतं गत्वा तस्य पुंसः कथयामास खेदजाक् ॥ ४९६ ॥
जर्त्सितास्मि तथा प्राग्वद्ग्रीवायां विधृता ततः । पश्चाद्द्वाराशोकवनान्तराग्निस्सारितास्मि च ॥ ४९७ ॥
दध्यौ च धीमान्स पुमानशोकवनिकान्तरे । आगच्छेरिति सङ्केतो नूनं दत्तस्तया मम ॥ ४९८ ॥
ऊचे च तां जगवति न्यक्कारोऽयं तया कृतः । सोढव्यो मे सा हि दुष्टा वाच्या नातः परं त्वया ॥ ४९९ ॥
ततश्च स युवा कृष्णपञ्चम्यां रजनीमुखे । जगाम पश्चिमद्वारेणाशोकवनिकान्तरे ॥ ५०० ॥
सोऽद्वाहीवर्त्म पश्यन्तीं तां दूरादपि सापि तम् । तयोरस्त्वक्षितस्तारामेक्षकोऽज्जूद्विवाहवत् ॥ ५०१ ॥
प्रसारयन्तौ नयने इव बाहू परस्परम् । रोमाञ्चोत्फुल्लसर्वाङ्गावुजौ तावज्यधावताम् ॥ ५०२ ॥
तावग्रेऽप्येकमनसौ तदा त्वेकीजवत्तनू । सस्वजाते दृढतरं समुज्जसरिताविव ॥ ५०३ ॥
वाक्ताञ्जिः प्रेमगर्जाञ्जी रतैर्नवनवैरपि । सम्जोगह्रदमग्नौ तौ द्वियामीमतिनिन्यतुः ॥ ५०४ ॥
ततो रतायासवतोर्जुजगणोपधानयोः । सञ्चक्राम तयोर्निजा नेत्राम्जोजविजावरी ॥ ५०५ ॥
इतश्च देवदत्तोऽपि कायचिन्तार्थमुत्थितः । जगामाशोकवनिकां तौ शयानौ ददर्श च ॥ ५०६ ॥
अचिन्तयच्च धिगियं स्तुषा पापीयसी मम । परपुंसा सह रतश्रान्ता स्वपिति निर्जरम् ॥ ५०७ ॥
जार एवायमिति च निश्चेतुं स्थविरः स तु । गृहे गत्वा सुतं सुप्तं दृष्ट्वा गत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ५०८ ॥
आकर्षाम्यहमेतस्याः शनकैः पादनूपुरम् । यथा प्रयेति मेऽसूनुः कथितामसतीमिमाम् ॥ ५०९ ॥
इति दस्युरिवाकृष्य सद्यस्तत्पादनूपुरम् । देवदत्तोऽविशद्वेदम पुनस्तेनैव वर्त्मना ॥ ५१० ॥

सर्गः

॥ ३३ ॥

नूपुराकर्षणेनाशु प्राबुद्ध स्वर्णकृषधूः । प्रायः सजयसुप्तानां निद्राप्यदृष्टा जयादिव ॥ ५११ ॥
ज्ञात्वा च सापि श्वशुरेणाकृष्टं पादनूपुरम् । उत्थाप्य जारपुरुषं वज्रापे जीविसंस्थुला ॥ ५१२ ॥
प्रयाहि शीघ्रं दृष्टौ स्वः श्वशुरेण दुरात्मना । साहाय्याय यतेश्चास्त्वं ममानर्थे समागते ॥ ५१३ ॥
आमेत्युक्तवार्धसंवीतसंव्यानः स जयाद्ययौ । पुंश्चद्वयपि द्रुतं गत्वा पार्श्वे पत्युरशेत सा ॥ ५१४ ॥
धृष्टत्वं नाटयन्ती सा धीमतीनां धुरन्धरा । पतिं प्रबोधयामास गाढालिङ्गनपूर्वकम् ॥ ५१५ ॥
उवाच चार्यपुत्रेह धर्मो मामतित्राधते । तदेह्यशोकवनिकामनिदालोलपल्लवाम् ॥ ५१६ ॥
उत्थाय देवदिन्नोऽपि स्त्रीप्रधानः स आर्जवात् । जगामाशोकवनिकां तथा ग्रीवाविलग्नया ॥ ५१७ ॥
तत्रैव गत्वा साशेत पतिमालिङ्ग्य निर्जरम् । सजारा यत्र शयिता श्वशुरेण निरीहिता ॥ ५१८ ॥
तत्रापि तत्पतिर्निद्रां प्रपेदे सरलाशयः । निद्रा ह्यक्षुब्धमनसां प्रायेण सुलजैव हि ॥ ५१९ ॥
नटीव गोपिताकारा सा धूर्ताथावदत्पतिम् । त्वत्कुले कोऽयमाचारो यो वक्तुमपि नेष्यते ॥ ५२० ॥
त्वामालिङ्ग्य प्रसुप्ताया निरावरणवद्वसः । जग्राह तातो मे पादादस्मादाकृष्य नूपुरम् ॥ ५२१ ॥
न युज्यते वधूः स्प्रष्टुं पूज्यानामन्यदापि हि । किं पुनः पतिसहिताः शयिता रतवेश्मनि ॥ ५२२ ॥
जगाद देवदिन्नोऽपि प्रातः पितरमीदृशम् । सोपालम्भं जणिष्यामि पश्यन्त्यास्ते मनस्विनि ॥ ५२३ ॥
सोचेऽधुनैव तातं त्वं संवादयितुमर्हसि । प्रातर्मामन्यपुंसा हि शयितां कथयिष्यति ॥ ५२४ ॥
सोऽवोचन्मम सुप्तस्याहार्थीनूपुरमित्यहम् । तातमाहिष्य वदयामि तव पदेऽस्मि निश्चितम् ॥ ५२५ ॥
प्रजातेऽपि तथा वाच्यं वहीदानीं यथा प्रिय । इति तं कारयामास सा धूर्ता शपथान्ब्रह्मन् ॥ ५२६ ॥

द्वितीयः

॥ ३४ ॥

प्रजाते देवदिन्नोऽपि कुपितः पितरं निजम् । जगाद किमकापींस्त्वं वध्वा नूपुरकर्षणम् ॥ ५२७ ॥
स्थविरो व्याहरवत्स दुःशीला हि वधूरियम् । दृष्टान्यपुंसा शयिता मयाशोकवने निशि ॥ ५२८ ॥
दुःशीलेयमिति दृढप्रत्ययोत्पादनाय ते । वध्वाः पादात्समाकृष्य गृहीतं नूपुरं मया ॥ ५२९ ॥
पुत्रोऽवददहं सुप्तस्तदाञ्जन्नापरः पुमान् । निर्लज्जेन त्वया तात लज्जितोऽस्मि किमीदृशम् ॥ ५३० ॥
अर्थ्यतां नूपुरं वध्वा मा तातस्त्वं विगोपय । मयि सुप्ते तदाकृष्टं प्रकृष्टा खट्वियं सती ॥ ५३१ ॥
स्थविरोऽवोचदाकृष्टं यदास्या नूपुरं मया । उपेत्य वीक्षितोऽसि त्वं तदा हि शयितो गृहे ॥ ५३२ ॥
दुर्गिलोवाच न सहे दोषारोपणमात्मनः । तातं प्रत्याययिष्यामि कृत्वा दैवीमपि क्रियाम् ॥ ५३३ ॥
कुलीनायाः कलङ्को मे वाङ्मात्रमपि हीदृशम् । न शोचते मपीविन्दुरपि धौतसितांशुके ॥ ५३४ ॥
इह शोचनयद्दस्य जङ्घान्तर्निस्सराम्बहम् । तज्जङ्घयोर्हि मध्येन नाशुद्धो यातुमीश्वरः ॥ ५३५ ॥
पित्राथ सविकल्पेन निर्विकल्पेन सूनुना । प्रतिज्ञा प्रतिपेदे सा तस्या धाष्टर्यमहानिधेः ॥ ५३६ ॥
स्नात्वा धौतांशुकधरा धूपपुष्पोपहारजृत् । सा सर्ववन्धुप्रत्यहं यत्नं पूजयितुं ययौ ॥ ५३७ ॥
तस्या यत्नं पूजयन्त्या जारः सङ्केतितः स तु । अलगद्गृहिणीचूय कण्ठदेशे कवर्गवत् ॥ ५३८ ॥
अपास्यत गले धृत्वा जनैर्ग्रहीत इत्यसौ । पुनः स्नात्वा च सा यत्नमर्चित्वैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ५३९ ॥
कदापि हि मयास्पृशं पुमान्नान्यः पतिं विना । ग्रहीतोऽस्मि तु मत्कण्ठे लग्नः प्रत्यहमेव च ॥ ५४० ॥
पत्युन्मत्तघ्न्यान्नान्यो लग्नश्चेन्मत्तनौ पुमान् । तदा मे शुद्धिदो ज्ञयाः सत्याः सत्यप्रियोऽसि हि ॥ ५४१ ॥
यद्दोऽपि यावदाविष्टः किं करोमीति चिन्तया । तावत्तज्जङ्घयोरन्तस्त्वरितं निर्जगाम सा ॥ ५४२ ॥

सर्गः

॥ ३४ ॥

शुद्धा शुद्धेति तत्कालं जने तुमुलकारिणि । पुष्पदाम गले तस्या राजाध्यक्षा निचिक्षिपुः ॥ १४३ ॥
 वाद्यमानेन तूर्येण हृष्टैर्वन्धुजनैर्वृता । स्वीकृता देवदित्रेण सा ययौ श्वशुरौकसि ॥ १४४ ॥
 नूपुराकर्षणेभ्रूतं कलङ्कमुदतारयत् । इति सा तत्प्रचृत्यूचे जनैर्नूपुरपण्डिता ॥ १४५ ॥
 वध्वा बुद्ध्या पराजुतो देवदत्तसदाद्यपि । चिन्तया नष्टनिष्ठोऽजूषारिवद्ध इव क्षिपः ॥ १४६ ॥
 तं योगिनमिवानिष्टं ज्ञात्वा च पृथिवीपतिः । वृत्तिं यथार्थितां दत्त्वा चक्रे शुद्धान्तरहकम् ॥ १४७ ॥
 एका राज्ञी क्वचिज्जात्रौ तमन्तःपुररहकम् । शेते नो वेति विज्ञातुं निरैक्षिष्ट पुनः पुनः ॥ १४८ ॥
 सोऽचिन्तयच्च किमपि कारणं ज्ञायते न हि । उत्थाय जूयो जूयोऽपि मामेषा यज्ञिरीकृते ॥ १४९ ॥
 सुप्ते च मयि किं कुर्यादिति ज्ञातुं स यामिकः । अलीकनिष्ठया शिष्ये सा तु जूयोऽपि निर्ययौ ॥ १५० ॥
 सापि निर्जरसुप्तं तं ज्ञात्वा हृष्टिमुपेयुषी । गवाह्वाज्जिमुखं गन्तुमारिजे चौरवच्छनैः ॥ १५१ ॥
 गवाहस्य हि तस्याधो बद्धोऽजूषाजवह्नजः । कुञ्जरो निर्जरगजानुजन्मेव सदामदः ॥ १५२ ॥
 सा तस्य हस्तिनो मोहणे नित्यरक्ता गवाहतः । सञ्चारिदारुफलकमपसार्य वह्निर्ययौ ॥ १५३ ॥
 तामादाय करेणो नित्यान्यासात्सुशिक्षितः । मुमोच जूमौ तां दृष्ट्वाधोरेणः स चुकोप च ॥ १५४ ॥
 अतिकाले किमायासीरित्युक्त्वा दारुणेक्षणः । हस्तिशृङ्खलया राज्ञी दासीमिव जघान ताम् ॥ १५५ ॥
 सोवाच मा ताडय मामद्यान्तःपुररहकः । राज्ञामुक्तो नवः कोऽपि जागरूकोऽरुणत्स माम् ॥ १५६ ॥
 निज्जात्रिष्ठं कथमपि प्राप्य तस्य चिरादहम् । आगतास्मीति विज्ञाय मा कोपीर्मयि सुन्दर ॥ १५७ ॥

१ हस्तिपके । २ हस्तिपकः ।

द्वितीयः

॥ ३५ ॥

इत्थं च बोधितो हस्तिपकः कोपं विहाय सः । रमते स्म निराशङ्कस्तया सह यथारुचि ॥ ५१७ ॥
रात्रेस्तु पश्चिमे जागे सा साहसमहानिधिः । हस्तिना हस्तमारोप्योदञ्चिता स्वाश्रयं ययौ ॥ ५१८ ॥
दध्यौ च स्वर्णकारोऽपि चरितं योषितामहो । अश्वानां कुहकारावमिव को वेत्तुमीश्वरः ॥ ५१९ ॥
अहो असूर्यम्पश्यानामपि यज्ञाजयोपिताम् । शीलजङ्घो जवत्येवमन्यनारीषु का कथा ॥ ५२० ॥
पानीयाहरणाद्यर्थं सामान्यगृहयोपिताम् । नगरे सञ्चरन्तीनां शीलत्राणं कियच्चिरम् ॥ ५२१ ॥
इति स्नुषाया दौःशील्यामर्पचिन्तां विहाय सः । सुष्वाप दत्तार्णं श्वाधमर्णस्तत्र निर्जरम् ॥ ५२२ ॥
प्रजातेऽपि जजागार स्थविरः स्वर्णकृत् सः । चेदाश्च कथयामासुस्तं तथास्थं महीजुजे ॥ ५२३ ॥
राजापि व्याजहारैवं ज्ञान्यं केनापि हेतुना । स यदा प्रतिबुध्यत तदा नेयोऽस्मदन्तिके ॥ ५२४ ॥
इत्यादिष्टा ययुश्चेदाः स्वर्णकारोऽपि निर्जरम् । निजामुखं सप्तरात्रं चिरादनुबभूव सः ॥ ५२५ ॥
सप्तरात्रावसाने च स प्रबोधमुपागतः । चेदैनैन्ये पुरो राज्ञो राज्ञा चैवमपृच्छयत ॥ ५२६ ॥
निज्जा कदापि ते नागादुर्जगस्येव कामिनी । तत्किं सुप्तः सप्तरात्रं को हेतुर्ब्रूह्यजीस्तव ॥ ५२७ ॥
सोऽपि तं रात्रिवृत्तान्तं राह्या हस्तिपकस्य च । हस्तिनश्च यथादृष्टं कथयामास जूजुजे ॥ ५२८ ॥
राज्ञा प्रसादं दत्त्वा स विसृष्टः स्वगृहं ययौ । जीर्णदुःखः सुखं चास्याज्यैर्यं ह्येति जनो जनात् ॥ ५२९ ॥
तां च दुश्चारिणीं राज्ञीं परिज्ञातुमिच्छापतिः । कारयित्वा क्लिष्टं चेज्जं राज्ञीः सर्वाः समादिशत् ॥ ५३० ॥
स्वप्नो दृष्टो मया यत्तत्कैलिञ्चोऽयं मतङ्गजः । आरोढव्यो विवस्ताज्जिर्जवतीजिः पुरो मम ॥ ५३१ ॥

१ दत्तं ऋणं येन सः । २ काष्ठगर्ज ।

सर्गः

॥ ३५ ॥

चकिरे च तथा राह्यो राहः पश्यत एव ताः । राह्नी सैका त्वदोऽवादीद्विजेम्यस्मान्मतङ्गजात् ॥ ५७३ ॥
 तां लोत्पलनालेन सामर्षः प्राहरन्नृपः । मूर्ध्नाटितकं कृत्वा न्यपतत्सापि जूतले ॥ ५७४ ॥
 नृपोऽपि बुद्ध्या निश्चिक्ये सैवेयं कुलपांसिनी । पापीयसी घुराचारा कथिता स्थविरेण या ॥ ५७५ ॥
 निरूपयंश्च तत्पृष्ठं शृङ्खलाघातदर्शनात् । नखाच्छोटनिकापूर्वं कृत्वा स्मितमदोऽवदत् ॥ ५७६ ॥
 क्रीरुसीजेन मत्तेन किञ्चिज्ज्ञाद्विजेपि च । मोदसे शृङ्खलाघातान्मूर्धस्युत्पलघाततः ॥ ५७७ ॥
 प्रदीप्तकोपप्राग्जारो गत्वा वैजारपर्वते । राजापि तं हस्तिपकं हस्त्यारूढमजूहवत् ॥ ५७८ ॥
 तद्वितीयां च तां राह्नीमारोपयदिजासने । आधोरणाधमं चोग्रशासनस्तं समादिशत् ॥ ५७९ ॥
 विषमाद्रिप्रदेशाधिरूढं कृत्वा मतङ्गजम् । पातयेः पतता तेन युवयोरस्तु निग्रहः ॥ ५८० ॥
 आधोरणस्तं करिणमधिरोष्याद्रिमूर्धनि । त्रिपद्या धारयामासोत्किञ्चैकचरणं स्थिरम् ॥ ५८१ ॥
 हाहाकुर्वञ्जनोऽप्यूचे पशोराज्ञाविधायिनः । मारणं करिरत्नस्य राजरत्नं न युज्यते ॥ ५८२ ॥
 अनाकर्णितकं कृत्वा पातयेत्येव वादिनि । नृपे द्विपं हस्तिपकः पद्भ्यां द्रान्यामधारयत् ॥ ५८३ ॥
 हहा न बध्यो हस्तीति पुनर्लोके प्रजहति । तूष्णीकोऽज्जृम्भो मेणोऽप्येकां हि स्थं गजं दधौ ॥ ५८४ ॥
 मारणं हस्तिरत्नस्य लोको द्रष्टुमनीश्वरः । हाहाकुर्वन्महीनार्थं जगादोदञ्चितैर्जुजैः ॥ ५८५ ॥
 और्पवाह्यो ह्यसावन्यगजासह्यः सुशिक्षितः । क्षितिबलञ्च दुःप्रापो दक्षिणावर्तशङ्खवत् ॥ ५८६ ॥
 प्रजुस्त्वमपराधीनो यदिच्छसि करोषि तत् । निरङ्कुशं स्यादयशस्त्वविवेकज्ञवं तव ॥ ५८७ ॥

द्वितीयः

॥ ३६ ॥

कार्याकार्ये विचार्ये हि हे स्वामिन्स्वामिना स्वयम् । स्वयं विचार्य तत्र हस्तिरहं प्रसीद नः ॥ ५०० ॥
नृपोऽप्यवोचदस्त्वेवं यूयं सर्वेऽपि मकिरा । इमं हस्तिपकं हस्तिरक्षणाय जणन्तु ज्योः ॥ ५०१ ॥
लोकाः प्रोचुः किमियतीं जूमिकां प्रापितं द्विपम् । आधोरणधुरीण त्वं निवर्तयितुमीशिषे ॥ ५०२ ॥
स उवाच द्विपममुं केमेणोत्तारयाम्यहम् । ददात्यदो यद्यजयमावयोर्मेदिनीपतिः ॥ ५०३ ॥
राजापि लोकैर्विज्ञप्तः प्रददावजयं तयोः । शनैश्च हस्तिनं हस्तिपकस्तमुदतारयत् ॥ ५०४ ॥
उत्तीर्णौ वारणस्कन्धाद्वाङ्गीहस्तिपकौ तु तौ । पलायितातां राज्ञोक्तौ महेशस्त्यज्यतामिति ॥ ५०५ ॥
नश्यन्तौ प्रापतुस्तौ तु ग्राममेकं दिनात्यये । एकस्मिंश्च देवकुले शून्ये सुपुपतुर्युतौ ॥ ५०६ ॥
अर्धरात्रसमये च ग्रामादेको मल्लिमुचः । नष्टा तदारक्षकेज्यस्तत्र देवकुलेऽविशत् ॥ ५०७ ॥
तत्तु देवकुलं ग्रामारक्षकैः पर्यवेष्टयत । प्रातश्चौरं ग्रहीष्याम इति निर्णयवादिभिः ॥ ५०८ ॥
कराज्यां शोधयन्देवकुलं चौरोऽपि सोऽन्धवत् । शनैस्तत्र ययौ यत्र शयानौ तौ वज्रवतुः ॥ ५०९ ॥
निषादी न जजागार स्पृश्यमानोऽपि दस्युना । श्रान्तमुप्तस्य निद्रा हि सज्यते वज्रलेपवत् ॥ ५१० ॥
अपीपत्तत्करस्पृष्टा राजपत्नी त्वजागरीत् । स्पर्शादप्यनुरक्ताञ्जुत्तत्र कोऽसीत्युवाच च ॥ ५११ ॥
शनैरुक्तस्तया सोऽपि शनैरुक्तेऽस्मि तस्करः । धावत्स्वारक्षकेष्वत्र प्राणत्राणाय चाविशम् ॥ ५१२ ॥
सानुरागा च सा चौरमब्रवीदसतीवृत्ता । रक्षामि त्वां न सन्देहो यदि मां सुजगेद्वसि ॥ ५१३ ॥
चौरोऽपि स्माह कनकं मया प्राप्तं सुगन्धि च । मम पत्नी जवसि यज्जीवितव्यं च रक्षसि ॥ ५१४ ॥
परं वृत्रामि को नाम प्रकारो वरवर्णिनि । येन मां रक्षसि ब्रूहि मामाश्वासय धीमति ॥ ५१५ ॥

सर्गः

॥ ३६ ॥

साप्यूचे सुजग ग्रामपुरुषेष्वगतेष्वहम् । त्वां जतरारं जणिष्यामि सोऽवादीदेवमस्त्विति ॥ ६०४ ॥
 प्रातश्च ग्रामसुजटैः प्रविष्टैः शस्त्रपाणिजिः । पृष्टास्त्रयोऽपि कश्चौर इति ब्रूजङ्गजीषणैः ॥ ६०५ ॥
 तान्ग्रामपुरुषान्धूर्ता मूर्तमायेव सावदत् । उद्दिश्य चौरपुरुषं मम प्रेयानसाविति ॥ ६०६ ॥
 कृताञ्जलिः पुनश्चोचे ज्ञातरोऽस्मिन्सुरालये । आवां ग्रामान्तरे यान्ताववात्स्व दिवसात्यये ॥ ६०७ ॥
 ग्रामीणास्ते ऽपि सम्ज्य पर्यालोच्यैवमूचिरे । सम्जाव्यते न चौरस्य गृहे स्त्रीपात्रमीदृशम् ॥ ६०८ ॥
 ब्राह्मणी वाणिजी राजपुत्री कापीतरास्तु वा । इयं पवित्रा मूर्त्यापि चौरा नास्याः पतिर्जवेत् ॥ ६०९ ॥
 विचित्रवस्त्रालङ्कारा लङ्गीरिव वपुष्मती । इयं हि गृहिणी यस्य स किं चौर्येण जीवति ॥ ६१० ॥
 पारिशेष्यादयं चौर इति हस्तिपकस्य ते । दोषमारोप्य विदधुः सद्यः शूलाधिरोपणम् ॥ ६११ ॥
 शूलाधिरोपितो मार्गे यं यं यान्तं ददर्श सः । तं तं प्रोवाच दीनं मां वारि पायय पायय ॥ ६१२ ॥
 तं च राजजयात्कोऽपि न पानीयमपाययत् । सर्वो ऽपि कुरुते धर्ममात्मरक्षापुरःसरम् ॥ ६१३ ॥
 श्रावको जिनदासाख्यस्तेन तेनाध्वना ब्रजन् । दृष्टश्च याचितश्चाभ्यजः सो ऽपि चैवमुवाच तम् ॥ ६१४ ॥
 उदन्यां ते हरिष्यामि कुरुष्वेकं तु मघचः । घोषेर्नमोऽर्हन् इति यावद्धार्यानयाम्यहम् ॥ ६१५ ॥
 मेण्ठो ऽपि तद्धोषयितुं प्रारेजे ऽभ्यजःपिपासया । श्रावको ऽप्यानयन्तीरं राजपुंसामनुज्ञया ॥ ६१६ ॥
 आनीयमानं दृष्ट्वाभ्यु समाश्वस्य निषाद्यपि । नमोऽर्हन् इति नृशं पठन्प्राणैरमुच्यत ॥ ६१७ ॥
 स त्वसंश्रुतशीलो ऽपि शीलिताकामनिर्जरः । नमस्कारप्रज्ञावेण बभूव व्यन्तरामरः ॥ ६१८ ॥
 प्रतस्थे पुंश्चली सापि चौर्येण सह वर्त्मनि । आससाद नदीमेकां वारिपूरेण दुस्तराम् ॥ ६१९ ॥

द्वितीयः

॥ ३७ ॥

चौरो ऽपि पुंश्चलीमूचे प्रिये त्वामेकवेदया । नोत्तारयितुमीशोऽस्मि वस्त्राञ्जरणञ्जारिणीम् ॥ ६२० ॥
वस्त्राञ्जरणसम्भारं त्वं ममार्य वणिनि । तमादौ परतो नेष्ये ततस्त्वामपि लीलया ॥ ६२१ ॥
यावदायाम्यहं तावद्धरस्तम्बे तिरोज्ज्व । एकाकिन्यपि मा जैषी रेप्यामि न चिरेण हि ॥ ६२२ ॥
आरोप्य पृष्ठदेशे त्वां तरन्पोत इवाम्जसि । तटे परस्मिन्नेप्यामि मा जैषीः कुरु मघचः ॥ ६२३ ॥
पुंश्चद्वयपि तथा चक्रे शरस्तम्बे प्रविश्य च । वस्त्राञ्जरणचूत्सो ऽपि पारं गत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ६२४ ॥
जर्तारं मारयामास येयं मय्यनुरागिणी । हृणरागा हरिदेव विपदे स्यान्ममाप्यसौ ॥ ६२५ ॥
इत्युपादाय तद्वस्त्राञ्जरणानि स तस्करः । तां वलत्कन्धरः पश्यन्नयति स्म कुरङ्गवत् ॥ ६२६ ॥
करिणीवोद्धतकरा यथा जातेव नम्रिका ॥ ऊचे तं यान्तमालोक्य मां विहाय प्रयासि किम् ॥ ६२७ ॥
चौरो ऽब्रवीद्विवसनामेकां शरवणस्थिताम् । राक्षसीमिव दृष्ट्वा त्वां विजेम्येव कृतं त्वया ॥ ६२८ ॥
एवं वदन्वग इवोड्डीनः सो ऽगाददर्शनम् । तत्रैव तस्यौ त्वासित्वा धर्षणी पतिर्धर्षिणी ॥ ६२९ ॥
स हस्तिपकजीवो ऽपि देवज्जयमुपेयिवान् । प्रयुक्तावधिरज्जाह्नीत्तां तथास्यां तपस्विनीम् ॥ ६३० ॥
सम्बुबोधयिषुस्तां तु प्राग्जन्मगृहमेधिनीम् । मुखात्तमांसपेशीकं शृगालं विचकार सः ॥ ६३१ ॥
इतश्च सरितस्तस्यास्तीरे नीराद्धहिःस्थितम् । मीनं जोकुमधाविष्ट मांसपेशीं विहाय सः ॥ ६३२ ॥
तदा मीनः पुनरपि प्रविवेश नदीजलम् । उपाददे तद्विकृतशकुन्या मांसपेश्यपि ॥ ६३३ ॥
नदीतीरे शरवणनिषण्णा सा तु नम्रिका । जगाद दुःखदीनापि जम्बुकं दृष्टकौतुका ॥ ६३४ ॥

१ तृणगुच्छे । २ व्यभिचारिणी । ३ नष्टपतिका ।

सर्गः

॥ ३७ ॥

मांसपेशीं परित्यज्य मीनमिहसि दुर्मते । ज्रष्टो मीनाच्च मांसाच्च किं जम्बुक निरीहसे ॥ ६३५ ॥
 फेरुः स्माहोदजर्तारं हित्वोपपतिमिहसि । ज्रष्टा पत्युश्च जाराच्च नग्निके किं निरीहसे ॥ ६३६ ॥
 तद्भुत्वा सुष्ठु विन्यत्यास्तस्याः स व्यन्तरामरः । महर्द्धिकं निजं रूपं दर्शयित्वैवमब्रवीत् ॥ ६३७ ॥
 पापमेवाकृथाः पापे यद्यपि त्वं तथापि हि । जिनधर्मं प्रपद्येथाः पापपङ्कजलप्लवम् ॥ ६३८ ॥
 मुग्धे हस्तिपकः सोऽहं यस्त्वया मृत्युमापितः । जिनधर्मप्रज्ञावाच्च देवीजृतोऽस्मि पश्य माम् ॥ ६३९ ॥
 जिनधर्मं प्रपत्स्येऽहमपीति कृतनिश्चयाम् । तां साध्वीसन्निधौ नीत्वा स प्रव्रज्यामजिग्रहत् ॥ ६४० ॥
 तदस्माद्गुजनानर्हान्प्रवर्तकनिवर्तकान् । दृष्टान्तांस्त्वमनादृत्य जुंक्ष्व वैषयिकं सुखम् ॥ ६४१ ॥
 जगाद जम्बूनामापि विद्युन्माद्रीव खेचरः । न ह्यस्मि रागग्रहिलश्चरितं तस्य तद्गुणम् ॥ ६४२ ॥
 अस्तीह जरतक्षेत्रे वैताढ्यो नाम पर्वतः । सम्पृक्तो जरतार्धान्यां पक्षान्यामिव नीडजः ॥ ६४३ ॥
 तत्र चास्ति पुरवरधुत्तरश्रेणिचूषणम् । गगनवल्लजमिति द्युसदामतिवल्लजम् ॥ ६४४ ॥
 द्वौ विद्याधरतरुणौ प्रीतिमन्तौ सहोदरौ । तत्राजृतां मेघरथो विद्युन्माद्री च नामतः ॥ ६४५ ॥
 मन्त्रयामासतुस्तौ च विद्यासाधनहेतवे । यामो जूगोचरान्यर्णे विद्या तत्रैव सेत्स्यति ॥ ६४६ ॥
 विद्यासिद्धौ विधिश्चायमतिनीचकुलोन्नवाम् । कन्यां परिणयेदर्षावधि ब्रह्म च पालयेत् ॥ ६४७ ॥
 ततो गुरूननुज्ञाप्य जरतार्धेऽत्र दक्षिणे । आजगमतुर्वापि तौ वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ६४८ ॥
 ततश्चण्डालवेषेण गत्वा चण्डालपाटकम् । प्रचक्रमाते चण्डालाराधनं धीमहाधनौ ॥ ६४९ ॥
 आराधितास्तु मातङ्गाः प्रोचुरायातमत्र किम् । आख्यातं चिरकालोऽज्जुवयोरिह तिष्ठतोः ॥ ६५० ॥

द्वितीयः

॥ ३८ ॥

सज्जावगोपनं कृत्वा कथयामासतुश्च तौ । क्षितिप्रतिष्ठाभगरादागमावेह हे हिताः ॥ ६५१ ॥
मातापितृजिरावां हि कुटुम्बस्य बहिष्कृतौ । इति रोषेण निर्यान्तौ त्रमन्तौ चागताविह ॥ ६५२ ॥
मातङ्गाः प्रोचिरे चास्मानाश्रित्यातिष्ठतं युवाम् । युवाभ्यां तत्प्रयत्नामः स्वे दे कन्ये यदीह्यथः ॥ ६५३ ॥
किं त्वस्मत्कन्यके पाणिगृहीत्यौ चेत्करिष्यथः । अस्मज्जात्युचितं सर्वं तदनुष्ठास्यथो युवाम् ॥ ६५४ ॥
तावप्युचतुरामेति मातङ्गैरपि कन्यके । तयोः प्रदत्ते उवाहपूर्वकं काणदन्तुरे ॥ ६५५ ॥
विद्युन्माद्री तु मातङ्गकन्यायामतिरागवान् । अञ्जदपि कुरूपायां न विद्यासाधनं व्यधात् ॥ ६५६ ॥
क्रमेण गृहिणी विद्युन्माद्रीनो गर्जवत्यञ्जत् । पूर्णे च वत्सरे सिद्धविद्यो मेघरथो ऽजवत् ॥ ६५७ ॥
ततो मेघरथः प्रीत्या विद्युन्माद्रीनमब्रवीत् । हे ज्ञातः सिद्धविद्याः सश्रमालकुलमुज्जताम् ॥ ६५८ ॥
पात्रीजवावो वैताढ्यविहारमुखसम्पदाम् । मातङ्गां त्यज जाविन्यः खेचर्यो नौ स्वयंवराः ॥ ६५९ ॥
विद्युन्माद्रीपि तं सज्जावनमवदनो ऽवदत् । याहि विद्याढ्य वैताढ्यं कृतकृत्यो ऽसि सुव्रत ॥ ६६० ॥
मया त्वधमसत्त्वेन जप्तो नियमपादपः । ततश्च मे तत्प्रजवं विद्यासिद्धिफलं कुतः ॥ ६६१ ॥
वराकीं त्यक्तुमर्हामि जातगर्जामिमां न हि । त्वया सविद्येनाविद्यो गन्धर्वाभिमि चानघ ॥ ६६२ ॥
याहि साधितविद्यस्त्वं तुभ्यं स्वस्त्यस्त्वहं पुनः । असिद्धविद्यो बन्धूनां दर्शयामि कथं मुखम् ॥ ६६३ ॥
वञ्चितो ह्यात्मनैवात्मा प्रमत्तेन मयामुना । इदानीं साधयिष्यामि विद्यामुद्योगवानहम् ॥ ६६४ ॥
वर्षान्ते पुनरागन्नेर्विज्राणो ज्ञातरं हृदि । तदा साधितविद्यो ऽहं स्या यामि त्वया सह ॥ ६६५ ॥
चण्डालीप्रेमपाशेन बद्धं तं नेतुमर्हमः । एकाक्यपि ययौ मेघरथो वैताढ्यपर्वतम् ॥ ६६६ ॥

सर्गः

॥ ३८ ॥

आगतो ऽसि किमेकाकी क ते भ्रातेति बन्धुजिः । पृष्टः स कथयामास विद्युन्मादिकथां तथा ॥ ६६७ ॥
 कुरूपा तत्प्रिया सापि म्लेच्छी सुतमजीजनत् । विद्यासिद्धिमिव प्राप्य विद्युन्मादयप्यमोदत ॥ ६६८ ॥
 म्लेच्छग्रामत्यन्तमासक्त्या पुत्रप्रेम्णा विशेषतः । दुःस्वप्नवद्विससार स खेचरमुखं कुधीः ॥ ६६९ ॥
 सा विद्युन्मादिना सार्धं रममाणा यथासुखम् । जूयो ऽप्यधारयर्जुर्न चण्माद्री काणदन्तुरा ॥ ६७० ॥
 इतश्च विद्यासम्पन्नस्तत्र मेघरथो ऽन्यगात् । वर्षमेकं कथमपि स्वत्राटविरहातुरः ॥ ६७१ ॥
 अहं हि स्वर्वधूकद्वयविद्याधरवधूवृतः । स काणदन्तुरम्लेच्छीगार्हस्थ्यनरकोपितः ॥ ६७२ ॥
 प्रासादे सप्तजूमे ऽहं वसाम्युद्यानबन्धुरे । श्मशानकीकसाकीर्णे स चण्माद्रीकुटीरके ॥ ६७३ ॥
 अहं विविधविद्यार्जिसिध्यमानसमीहितः । जीर्णकर्मटसंव्यानः कदन्नप्राशनश्च सः ॥ ६७४ ॥
 विद्युन्मादिनि सौत्रात्रानुरूपमिति चिन्तयन् । आगात्पुनर्मेघरथो वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ६७५ ॥
 चतुर्जिः कलापकं ॥

ऊचे च त्रातरं त्रातर्गत्वा वैताद्वयपर्वते । विद्याधरमुखैश्वर्यं वर्ध किं नानुच्यते ॥ ६७६ ॥
 विलहहसितं कृत्वा विद्युन्मादयप्यदो ऽवदत् । पत्नीयं बालवत्सा मे पुनर्गुर्वी च वर्तते ॥ ६७७ ॥
 अनन्यशरणां जक्तां सपुत्रां गुर्विणीमिमाम् । न ह्यहं वज्रहृदयस्त्वमिवोज्झितुमुत्सहे ॥ ६७८ ॥
 तद्भ्रातर्गन्ध दद्या मे दर्शनं समयान्तरे । अमुं समयमत्रैवातिनेष्यामि स्म मा रुषः ॥ ६७९ ॥
 तं प्रबोध्य प्रबोध्यातिखिन्नो मेघरथो ऽपि हि । पुनर्जगाम कुर्यात्किं हितो ऽप्यतिजडे नरे ॥ ६८० ॥
 विद्युन्मादयपि सद्भाते द्वितीये तनुजन्मनि । अमंस्त मातङ्गकुलं स्वर्गादप्यधिकं मुदा ॥ ६८१ ॥

द्वितीयः

॥ ३९ ॥

वस्तुजोज्यादिदौःस्थे ऽपि दुःखं न हि विवेद सः । तौ म्लेच्छीकुक्षिजौ बालौ सखीवमुदलाखयत् ॥ ६०२ ॥
ताज्यामङ्गाधिरुढान्यां प्रस्रवन्त्यां मुदुर्मुदुः । गन्धोदकस्नाननिजं मूत्रस्नानममन्यत ॥ ६०३ ॥
ततर्जं सुजगमन्या तं म्लेच्छयपि पदे पदे । चण्डालकुलदासो ऽजूसदासकस्तथापि सः ॥ ६०४ ॥
प्रातृस्नेहानुबन्धेनागत्य मेघरथः पुनः । विद्युन्मालिनमादिङ्गयागदङ्गदया गिरा ॥ ६०५ ॥
कुलीन चण्डालकुले मा स्याः कास्या तवेह जोः । किं हंसो मानसोत्पन्नो गृहस्रोतसि खेळति ॥ ६०६ ॥
यत्रोत्पन्नो ऽसि तन्मा स्म स्वकुलं मलिनीकुरु । धूमेनेव गृहं वह्निस्त्वमनेन कुकर्मणा ॥ ६०७ ॥
एवं प्रबोध्यमानो ऽपि न ह्यागन्तुमियेष सः । न जूयो ऽप्यहमेष्यामीत्युक्त्वा मेघरथस्त्वगात् ॥ ६०८ ॥
अपात्यच्चिरं राज्यं पित्र्यं मेघरथो ऽप्यथ । समये चार्पयत्सूनोर्यासे धृतमिवाखिलम् ॥ ६०९ ॥
सुस्थितस्यानगारस्य सन्निधाने स धीधनः । परित्रज्यामुपादाय तपस्तप्त्वा च देव्यजूत् ॥ ६१० ॥
एवं मेघरथः प्राप धीमान्सुखपरम्पराम् । विद्युन्माली तु जडधीर्बन्नाम जवसागरे ॥ ६११ ॥
विद्युन्मालीव रागान्धो न जविष्याम्यहं ततः । उत्तरोत्तरसौख्यानां पद्मसेने ऽतिखम्पटः ॥ ६१२ ॥
ततः कनकसेनोचे मनाग्मानय मामपि । मा शङ्खधमक इव स्वामिन्नतिशयं कृथाः ॥ ६१३ ॥
तथा हि शालिग्रामे ऽज्जलकश्चिदेकः कृषीवलः । नित्यं ररक्ष स क्षेत्रमाविजातं दिनात्ययात् ॥ ६१४ ॥
स क्षेत्रसागरे सत्त्वान्दूरादप्युपसर्पतः । शङ्खमापूरयन्मञ्चपोतारूढः प्रलाययत् ॥ ६१५ ॥
अन्यदा गोधनं हत्वा चौरास्तक्षेत्रसन्निधौ । आगुस्तब्धह्वनादं च ते श्रुत्वैवमचिन्तयन् ॥ ६१६ ॥
अहो ग्रामपुमांसो ऽमी विवालयिषवो धनम् । आगुरग्रे ऽपि यदयं नेदीयाञ्शङ्खनिःस्वनः ॥ ६१७ ॥

सर्गः

॥ ३९ ॥

इति ते गोधनं हित्वा पलायिषत दस्यवः । दिशो दिशं च प्रययुः प्रातर्बृहोत्यपहिवत् ॥ ६९८ ॥
 क्रुधितं गोधनं तच्च शनकैः शनकैश्चरत् । अरुणोदयवेलायां तत्क्षेत्रान्यर्णमाययौ ॥ ६९९ ॥
 गोधनाजिमुखं यावद्दधावे स कृषीवलः । तावन्निर्मानुषं सर्वं तद्दृष्ट्वैवमचिन्तयत् ॥ ७०० ॥
 श्रुत्वा मल्लङ्घनिःस्वानं गोधनं तत्करा जहुः । तत्राजिशङ्कया नूनं पापाः सर्वत्र शङ्किताः ॥ ७०१ ॥
 नीत्वा तज्जोधनं ग्रामे ग्रामायादादशङ्कितः । वदन्मे देवतादत्तमिदं ज्ञो गृह्यतामिति ॥ ७०२ ॥
 ग्रामो गोमै कृतस्तेन तं साक्षाद्ग्रामयक्षवत् । जक्तिपात्रीचकारोच्चैर्यो हि दत्ते स देवता ॥ ७०३ ॥
 तथैव लब्धप्रसरः स द्वितीयेऽपि वत्सरे । क्षेत्रे गत्वा प्रतिनिशं प्रारेजे शङ्खवादनम् ॥ ७०४ ॥
 चौरास्त एव ह्यन्येद्युस्तत्क्षेत्रस्यादवीयसि । आययुर्गोधनं हृत्वा न्यस्माद्ग्रामान्महानिशि ॥ ७०५ ॥
 तस्य शङ्खधमस्योच्चैस्ते श्रुत्वा शङ्खनिःस्वनम् । सुष्ठु सौष्ठवमालम्ब्य जटपन्ति स्म परस्परम् ॥ ७०६ ॥
 अत्र प्रदेशे क्षेत्रेऽत्र पुरा शङ्खध्वनिः श्रुतः । श्रूयते चाधुनाप्येष ते दरांस्ते च मेण्डकाः ॥ ७०७ ॥
 सत्त्वेन्यः क्षेत्ररक्षार्थं कोऽप्येष क्षेत्ररक्षकः । नूनं वादयति शङ्खं धिग्वयं वञ्चिताः पुरा ॥ ७०८ ॥
 घर्षन्त इति ते हस्तांस्तूलवर्तिकरा इव । पीरयन्तो रदैरोष्ठान्गोस्तनानिव तर्णकाः ॥ ७०९ ॥
 उत्पाटयन्तो लकुटाञ्जुण्मादण्डानिव क्षिपाः । आन्दोलयन्तः शस्यानि क्षेत्रान्तर्गोवृषा इव ॥ ७१० ॥
 शङ्खशब्दानुसारेण यान्तस्ते चौरकुञ्जराः । मञ्चाधिरूढं ददृशुस्तं नरं शङ्खवादकम् ॥ ७११ ॥
 त्रिजिर्विशेषकम् ॥

१ गोमान् कृतः । २ गुहाः । ३ आवासाः ।

द्वितीयः

॥ ४० ॥

आन्दोदय मञ्चदारुणि ते मञ्चं जुग्यपातयन् । पपात सो ऽप्यनाधारं नाधेयमवतिष्ठते ॥ ७११ ॥
कणमूटकवच्चौरा लकुटैस्तमतारुयन् । जुञ्जान इव सो ऽहैप्सीन्मुखे पञ्चाप्यथाङ्गुलीः ॥ ७१२ ॥
अस्थिनिर्मग्नबन्धं तैर्वद्ध्वा चायोज्य तत्करौ । बद्धाञ्जलिखिवाह्निं सो ऽथ चौरानतीव्रया ॥ ७१४ ॥
धनं गवादि वस्त्वान्तं जगृहुस्तस्य दस्यवः । ह्येवंपालः ह्येवंपालस्तदा नग्नीकृतो ऽजवत् ॥ ७१५ ॥
तत्रैव शङ्खधमकं मुक्त्वा ते दस्यवो ययुः । गोपाः प्रातः पप्रभुस्तं कथयामास सो ऽप्यदः ॥ ७१६ ॥
धमेद्धमेन्नातिधमेदतिध्मातं न शोजते । ध्मातेनोपाजितं यत्तदतिध्मातेन हारितम् ॥ ७१७ ॥
नाथ नातिशयः कर्तुं तत्तवापि हि युज्यते । अस्मानप्यश्मकग्निं न ह्यवज्ञातुमर्हसि ॥ ७१८ ॥
निजगाद ततो जम्बूरम्बुशीतलया गिरा । न बन्धनानजिज्ञोऽहं यथा शैलेयवानरः ॥ ७१९ ॥
तथा हि विन्ध्यो नामाद्रिरस्त्यवन्ध्यो वनश्रिया । तत्रैको वानरश्चाभून्महावानरयूथराट् ॥ ७२० ॥
कुमार इव विन्ध्यादेर्विन्ध्याच्चिनगह्वरे । क्रीम्नसोऽपास्थदखिलान्वानरान्यूथसम्जवान् ॥ ७२१ ॥
वानरीजिः समं रेमे स एवैको महाबलः । प्राज्यस्त्रीराज्यसाम्राज्यसुखलीलां प्रपञ्चयन् ॥ ७२२ ॥
अन्यदा वानरयुवा कश्चिदेको मदोद्धतः । वृषस्यन्वानरीरागात्तमवज्ञाय वानरम् ॥ ७२३ ॥
कस्याश्चिदक्रमाताम्रं वलहरदनाङ्कुरम् । चुचुम्ब पाकारुणितस्फुटद्दामिसन्निजम् ॥ ७२४ ॥
बुरयामास कस्याश्चित्केतकीरजसा मुखम् । गुञ्जहारं स्वयं कृत्वा कण्ठे कस्याश्चिदादधौ ॥ ७२५ ॥
कृत्वा कृत्वा बिट्पत्रैः कस्यैचिद्वीटिकां ददौ । प्रालम्बदोलामध्यास्त कामप्यालिङ्ग्य निर्जरम् ॥ ७२६ ॥

१ निराकरोत् । २ आच्छादयामास ।

सर्गः

॥ ४० ॥

एवं वानरनारीजिरपशङ्कमरंस्त स । अग्रेतनं यूथपतिमविदन्निव दोर्मदात् ॥ ७२७ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

कण्डूयमानलाङ्गुलः कयापि हि नखाङ्कुरैः । प्रमुज्यमानसर्वाङ्गरोमराजिः कयापि हि ॥ ७२८ ॥

कदलीतालवृन्तेन वीज्यमानः कयाचन । कयापि नखिनीनादैः क्रियमाणावतंसकः ॥ ७२९ ॥

उच्चैःशृङ्गस्थितो दूरात्स जरन्यूथनायकः । जग्वानरयुवानं तं दृष्ट्वा कोपादधावत् ॥ ७३० ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

गोलाङ्गुलंयुवानं तं लाङ्गुलं नर्तयन्रुपा । जघान ग्रावगोलेन स गोलाङ्गुलयूथपः ॥ ७३१ ॥

लोष्टाहतः सिंह इव कपिसिंहयुवापि सः । कुद्धो घुरुघुरारावघोरस्तं प्रत्यधावत् ॥ ७३२ ॥

तौ क्रोडीकृतसर्वाङ्गौ मिथो जूताबुजावपि । उर्हदावपि सुचिरान्मिक्षितौ सुहृदाविव ७३३ ॥

त्रटलदेति दन्ताग्रैश्चटच्चटेति पाणिजैः । व्यापप्रतुर्वपुषि तौ युध्यमानौ परस्परम् ॥ ७३४ ॥

परस्परं दन्तनखहतहतजैर्चिंतौ । तदा परिहिताताम्रचोदकाविव रेजतुः ॥ ७३५ ॥

हृणाहन्धं हृणान्मोहं प्रयुज्जाते स्म ताबुजौ । युध्यमानौ नियुजेन क्रीमन्तावाहिकैविव ॥ ७३६ ॥

जग्मास्थिमुष्टिघातेन कपियूना जरत्कपिः । शीघ्रं शीघ्रमपासार्थीन्मन्दं मन्दं त्वढौकत ॥ ७३७ ॥

तं वृष्टवानरं चापसर्पन्तं युववानरः । जघान लोष्टघातेन तेन चास्फोटितहिरः ॥ ७३८ ॥

प्रहारवेदनाक्रान्तः स जरन्यूथनायकः । नष्ट्वा दूरं ययौ दूरापातिमुक्तपतन्निवत् ॥ ७३९ ॥

१ वानरयुवानं । २ क्षतजं रुधिरम् । ३ घृतकारौ ।

द्वितीयः

॥ ४१ ॥

प्रहारवेदनादीनस्तृषार्त्तश्च परिभ्रमन् । एकस्मिन्प्रहरद्वैले शिलाजतु ददर्श सः ॥ ७४० ॥
सोऽम्बुबुध्या न्यधाक्षक्रं शिलाजतुनि वानरः । विलग्य तत्तु तत्रैव तस्थौ जूमेरिवोत्थितम् ॥ ७४१ ॥
आकर्षामि मुखमिति बाहू तेनादपमेधसा । शिलाजतुनि निक्षिप्तौ लगित्वैव हि तस्थतुः ॥ ७४२ ॥
तेन क्षिप्तौ विलग्नौ च पादावप्यास्यहस्तवत् । सोऽथ कीलितपञ्चाङ्ग इव मृत्युमवाप च ॥ ७४३ ॥
स वानरः पाणिपादाऽवद्भुः कर्षेन्मुखं यदि । तदा मुच्येत शैलेयसलिलान्नात्र संशयः ॥ ७४४ ॥

एवं च जिह्वेन्द्रियमात्रलुब्धो नारीषु शैलेर्यनिज्जासु मुग्धः ।

मज्जन्हृषीकैरपि पञ्चसङ्ख्यैर्देही विनश्येन्न तथास्म्यहं तु ॥ ७४५ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महा-
काव्ये जम्बूस्वामिविवाहप्रजवचौरागममधुबिन्दुपुरुषकथाकुबेरदत्तकथा-
महेश्वरदत्तकथाकर्षककथाकाककथावानरवानरीकथाअङ्गारकारककथानू-
पुरपरिरुताशृगालकथाविद्युन्मातृककथाशङ्खधमककथाशिलाजतुवानरक-
थावर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥

१ शिलाजतुतुल्यासु ।

सर्गः

॥ ४१ ॥

तृतीयः सर्गः

अथोवाच नजःसेना रचिताञ्जलिपार्श्वजिम् । मा स्म जूः स्थविरेव त्वं स्थविरायाः कथा यथा ॥ १ ॥
अज्ञातां ग्राम एकस्मिन्बुद्धिः सिद्धिश्च नामतः । स्थविरे दे मिथःसख्यौ नित्यमत्यन्तदुःस्थिते ॥ २ ॥
तस्य ग्रामस्य च बहिः साधिष्ठानोऽस्ति सर्वदा । प्रसिद्धो जोलको नाम यद्गुः काङ्क्षितवित्तदः ॥ ३ ॥
स्थविरा बुद्धिनाम्नी च दारिद्र्यद्रुमवाटिका । सम्यगाराधयामास तं यद्गुं प्रतिवासरम् ॥ ४ ॥
त्रिसन्ध्यमपि तद्देवकुलं मार्जयति स्म सा । पूजापूर्वं च नैवेद्यं तस्मै नित्यमढौकयत् ॥ ५ ॥
ददामि किं तु न्यमिति यद्गुस्तुष्टोऽन्यदावदत् । आराध्यमानो नितरां कपोतोऽपि हि तुष्यति ॥ ६ ॥
जगाद साथ स्थविरा यदि तुष्टोऽसि देव मे । तद्देहि येन जीवामि सुखसन्तोषजागहम् ॥ ७ ॥
यद्गुः प्रोवाच हे बुद्धिस्थविरे सुस्थिता जव । मत्पादमूले दीनारं लप्स्यसे त्वं दिने दिने ॥ ८ ॥
दिने दिने च दीनारं लज्जमाना तदादि सा । स्वजनाज्जनपदाच्चाधिकर्द्धिः स्थविराजवत् ॥ ९ ॥
दिव्यनेपथ्यसम्भारं स्वप्नेऽपि न ददर्श या । हृष्टे हृष्टे पर्यधातं सा राज्ञीव नवं नवम् ॥ १० ॥
यस्याश्च काङ्क्षिकश्रद्धाप्यपूर्यत कदापि न । कुण्ठोऽभ्यो धेनवस्तस्या गृहेऽजृवन्सहस्रशः ॥ ११ ॥
आजन्मापि हि या तस्यौ जीर्णे तांर्णे कुटीरके । सौधं साकारयद्देदीमत्तवारणबन्धुरम् ॥ १२ ॥
जिजीव या परगृहगोमयत्यागकर्मणा । पाञ्चादय इव तां दास्यः स्तम्भलश्राः सिषेविरे ॥ १३ ॥

तृतीयः

॥ ४३ ॥

स्वप्रासचिन्तया दीना सर्वदापि बज्रव या । सा दीनोद्धारमारेजे सम्पदा यद्दत्तया ॥ १४ ॥
 तां बुद्धिसम्पदं दृष्ट्वा सिद्धिः सञ्जातमत्सरा । अचिन्तयत्कुतो ऽमुष्याः सम्पन्ना सम्पदीदृशी ॥ १५ ॥
 जवत्वस्याः सखीत्वेन सदा विश्वासजागहम् । प्रक्ष्यामि तदिमामेव कृत्वा चादुशतान्यपि ॥ १६ ॥
 इति बुद्धिमती सिद्धिः प्रययौ बुद्धिसन्निधौ । बुद्ध्या प्रियसखीत्युच्चैः सत्कृतैवमुवाच सा ॥ १७ ॥
 विजवस्ते जगिन्येष कुत आगादचिन्तितः । चिन्तामणिरिव प्राप्तो वैजवेनानुमीयते ॥ १८ ॥
 किं ते राजप्रसादो ऽजृत्तुष्टा वा कापि देवता । लब्धं किञ्चिन्निधानं वा रसो वा साधितस्त्वया ॥ १९ ॥
 सम्पद्यत्या त्वयाजृवमहं सम्पद्यती सखि । अद्य दारिद्र्यदुःखाय मया दत्तो जलाञ्जलिः ॥ २० ॥
 अहं त्वं त्वमहं प्रीत्या जेदो देहे ऽपि ज्ञावयोः । आवयोर्न मिथो ऽकथ्यं कथयर्जिरियं कुतः ॥ २१ ॥
 अबुध्यमाना तन्नावं बुद्धिराख्यद्यथातथम् । यथा ह्याराधितो यक्षो यथा च स ददौ श्रियम् ॥ २२ ॥
 सिद्धिर्दध्यौ च तन्नुत्वा साधु साधु ममापि हि । विजवोपार्जनोपायो निरपायो जविष्यति ॥ २३ ॥
 सविशेषममुष्या हि यद्दमारधयाम्यहम् । सविशेषा यथा सम्पदपि सम्पद्यते मम ॥ २४ ॥
 अथार्थसिद्धये सिद्धिर्बुद्धिर्दिशितया दिशा । आराधयितुमारेजे यद्दमेवमहर्निशम् ॥ २५ ॥
 खटिकाधातुजिर्देवकुलसोपानमालिकाम् । यद्दस्य मण्डयामास जत्तया विविधजक्तिजिः ॥ २६ ॥
 नित्यं स्वस्तिकरेखाजिर्यद्वाङ्मणमजृषयत् । जक्तिप्रकारान्कर्तव्यान्गणयन्तीव तन्निजान् ॥ २७ ॥
 स्वयं पानीयमानीय स्नपयामास सा स्वयम् । यद्दं केहीकृतोपास्तनियमा प्रतिवासरम् ॥ २८ ॥

१ अंगीकृतोपासनानियमा.

ब्रह्मपत्रकरवीरतुलसीकुञ्जकादिजिः । सा यद्गं पूजयामास त्रिसन्ध्यं स्वयमाहृतैः ॥ ३९ ॥
 एकजक्तोपवासादितत्परा यद्गवेश्मनि । उवासाहर्निशं यद्गजियोग्यव्यन्तरीव सा ॥ ३० ॥
 एवमाराधितोऽत्यन्तं स यद्गः सिद्धिमन्यधात् । तुष्टोऽस्मि ते महाजागे प्रार्थयस्व यदिच्छसि ॥ ३१ ॥
 साथ विज्ञापयामास यद्गमह्नीणसम्पदम् । मत्सख्या यत्त्वया दत्तं देहि तद्विगुणं मम ॥ ३२ ॥
 एवं जविष्यतीत्युक्त्वा जोलयद्गस्तिरोदधे । सिद्धिरप्यजवद्गुप्तेरधिकर्द्धिः क्रमेण तु ॥ ३३ ॥
 बुद्धिर्दृष्ट्वाधिकर्द्धिं तां यद्गमाराधयत्पुनः । यद्गोऽपि प्रत्यहं तस्यै ददौ तद्विगुणं धनम् ॥ ३४ ॥
 सिद्धिराराधयद्गं तस्याश्च स्पर्धया पुनः । यद्गे तुष्टेऽतिदुष्टात्मा चिन्तयामास चेतसि ॥ ३५ ॥
 यत्किञ्चित्प्रार्थयिष्येऽहं इव्यं यद्गात्प्रसेदुषः । यद्गमाराध्य तद्बुद्धिर्विगुणं प्रार्थयिष्यते ॥ ३६ ॥
 तस्मात्किमपि तद्याचे यत्तु विगुणमर्थितम् । अपकाराय जायेत बुद्धेर्बुद्धिस्तदा हि मे ॥ ३७ ॥
 इत्ययाचत सा यद्गमक्षयेकं मम काणय । एवमस्त्विति यद्गोक्ते सद्यः काणा बभूव च ॥ ३८ ॥
 यद्गोऽधिकं किमप्यस्या जूयोऽपि प्रददाविति । तमेवाराधयामास बुद्धिस्तद्विगुणार्थिनी ॥ ३९ ॥
 प्रसन्नात्प्रार्थयाञ्चक्रे यद्गाद्बुद्धिरपीदृशम् । सिद्धेर्यज्ञवता दत्तं देहि तद्विगुणं मम ॥ ४० ॥
 एवमस्त्विति यद्गोऽपि प्रणिगद्य तिरोदधे । सापि तत्कालमन्धाजून् मुधा दैवतं वचः ॥ ४१ ॥
 एवं हि बुद्धिस्थविरा पूर्वाप्तयापि सम्पदा । अतृप्तातिजोऽपरा स्वं स्वेनैव व्यनाशयत् ॥ ४२ ॥
 मानुषश्रियमासाद्य त्वमपीच्छन्नतिश्रियम् । तस्या अन्धस्थवीरायाः प्रतिरूपो जविष्यसि ॥ ४३ ॥

तृतीयः

॥ ४३ ॥

जम्बूनामाप्यजिदधे नाहमुत्पथगाम्यहो । जात्याश्व इव देवानांप्रिये तस्य कथां शृणु ॥ ४४ ॥
जितशत्रुः प्रतापेन वसन्तपुरपत्तने । जितशत्रुरज्ज्वाजा राजमानोऽद्भुतश्रिया ॥ ४५ ॥
तस्य चोर्वीपतेः श्रेष्ठी श्रेष्ठो धीधनशालिनाम् । जिनदास इति ख्यातोऽज्रवद्विश्वासजाजनम् ॥ ४६ ॥
अन्यदा लक्ष्णधरात्रेवन्तस्यात्मजानिव । राज्ञः प्रादर्शयन्नश्वकिशोरानश्वपालकाः ॥ ४७ ॥
तदाश्वलक्ष्णविदामादिदेश विशाम्पतिः । के केऽश्वा लक्ष्णैः कैः कैः सम्पूर्णा इति शंसत ॥ ४८ ॥
एकमश्वकिशोरं ते शास्त्रोक्तैरश्वलक्ष्णैः । लक्षितं कृतिनाथाय कथयामासुरित्यथ ॥ ४९ ॥
असौ वृत्तखुरः स्तब्धसन्धिर्जङ्गखुरान्तरे । निर्मासजानुजङ्घास्यः कुञ्चितोन्नतकन्धरः ॥ ५० ॥
पङ्कजामोदिनिःश्वासः स्निग्धरोमा पिकस्वनः । मल्लिकाक्षो लघुस्तब्धश्रवणो लम्बकेसरः ॥ ५१ ॥
पञ्चजङ्घो गूढवंशः पृथुः स्कन्धादिसप्तके । उरस्यादिध्रुवावर्तदशकेनोपशोजितः ॥ ५२ ॥
बुध्रावर्तादिजिर्दुष्टैरावर्तैः परिवर्जितः । स्निग्धदन्तः किशोरोऽयं पुष्पाति स्वामिनः श्रियम् ॥ ५३ ॥
॥ चतुर्जिः कलापकं ॥
राजापि हि स्वयं विज्ञो विज्ञायांश्वं तथैव तम् । स्वयमानर्चं सर्वाङ्गं धुसृणाविलवारिणा ॥ ५४ ॥
पुष्पपूजां वस्त्रपूजां कृत्वा तस्याथ वाजिनः । नृपतिः कारयामास लवणोत्तारणादिकाम् ॥ ५५ ॥
अचिन्तयच्च को ह्येनं तुरङ्गं रक्षितुं ह्रमः । प्रायेणापायबहुलान्येव रत्नानि जूतले ॥ ५६ ॥
यद्वा ममानुरक्तोऽस्ति सदा विश्रम्भजाजनम् । श्रावको जिनदासख्यः प्रख्यातः श्रावकव्रतः ॥ ५७ ॥

१ घुसृणं केसरं. २ विश्वासपात्रम्.

सर्गः

॥ ४३ ॥

बुद्धिमान्स्वामिञ्जितश्च प्रमादपरिवर्जितः । स एवेदशरत्नस्य न्यासपात्रत्वमर्हति ॥ ५८ ॥
 जिनदासमग्राह्य सप्रसादं समादिशत् । रक्षणीयो ममात्मेवाश्वकिशोरस्त्वया ह्ययम् ॥ ५९ ॥
 प्रमाणमादेश इति जिनदासोऽजिधाय च । निन्ये तमश्वं स्वगृहे पदातिपरिवारितम् ॥ ६० ॥
 स्थानमश्वकिशोरस्य हिस्रकोमलवालुकम् । सुखदं कारयामास स गङ्गापुत्रिनोपमम् ॥ ६१ ॥
 पत्रदान्यरजस्कानि स्वादूनि हरितानि च । तृणानि चारयामास तमश्वं स्वयमेव सः ॥ ६२ ॥
 जूप्रदेशे सिंकतिले द्रोष्टकण्टकवर्जिते । मुखरज्जौ स्वयं धृत्वा वेष्टयामास तं ह्ययम् ॥ ६३ ॥
 सुगन्धिजिश्च स्नानीयैः पानीयैरेकतप्तकैः । तं स्वयं स्नपयामास स्वयं सस्त्रौ यदा तदा ॥ ६४ ॥
 नीरुङ् न वेत्यनुदिनं तमश्वं स परीक्षितुम् । स्वयं पर्यस्य पर्यस्यापश्यत्तन्नेत्रपक्ष्मणी ॥ ६५ ॥
 स्वयमारुह्य गमयन्सुखं प्रथमधारया । निन्ये पयः पाययितुं तं सरस्यनुवासरम् ॥ ६६ ॥
 सरोरुहान्तरे चाज्जिनायतनमुच्चकैः । संसाराब्धेरन्तरीपमिवाक्रान्तं न तेन यत् ॥ ६७ ॥
 मा जूदर्हज्जहावज्ञेत्यश्वारूढोऽपि तत्सुधीः । त्रिः प्रदक्षिणायामास यानांयानपि सोऽन्वहम् ॥ ६८ ॥
 अश्वारूढोऽप्यवन्दिष्ट स देवं देवतत्त्ववित् । प्रमादो मा स्म जूदस्येत्युत्तीर्य प्राविशन्न तु ॥ ६९ ॥
 एवं च जिनदासस्तं तथा ह्यमशिङ्गयत् । यथा सरोरुहं चैत्यं विना नान्यत्र सोऽगमत् ॥ ७० ॥
 यथा यथा स ववृधेऽश्वकिशोरः शनैः शनैः । तथा तथा ववृधिरे सम्पदो नृपवेश्मनि ॥ ७१ ॥
 तस्य चाश्वकिशोरस्य प्रजावेण स जूप्रजुः । उत्कृष्टो ऽभूदशेषाणां राज्ञामाज्ञाशतक्रतुः ॥ ७२ ॥

१ सिंकतामये, २ गच्छन्नागच्छन्नपि.

तृतीयः

॥ ४४ ॥

ते त्वाङ्गाकरणोद्भिन्ना दध्युरेवं महीजुजः । हार्यो मार्यो ऽथवाश्वो ऽयं यत्प्रज्ञावाद्यं जिताः ॥ ७३ ॥
तस्याश्वस्य तथा कर्तुमशक्तेषु तु राजसु । एकस्य मन्त्री सामन्तस्योचे धीगर्वपर्वतः ॥ ७४ ॥
अहं केनाप्युपायेन तं हरिष्यामि वाजिनम् । दुष्करं किमुपायस्योपायशक्तेर्हि नो मितिः ॥ ७५ ॥
एवं कुर्विति सामन्तेनाप्यादिष्टः स धीनिधिः । मायया श्रावकीभूयागादसन्तपुरे पुरे ॥ ७६ ॥
तत्र चैत्यानि वन्दित्वा मुनीन्सुविहितानपि । जिनदासगृहे गत्वा गृहचैत्यमवन्दत ॥ ७७ ॥
श्रावकवन्दनेनाथ जिनदासमवन्दत । मयूरव्यंसकत्वेन श्रावकत्वं स दर्शयन् ॥ ७८ ॥
अच्युत्थायाथ वन्दित्वा तं साधर्मिकवत्सलः । जिनदासः पर्यपृच्छत्कुतो ऽन्यागान्महाशयः ॥ ७९ ॥
कपटश्रावको ऽप्युचे संसारेऽहं विरक्तिज्ञाक् । न चिरात्प्रव्रजिष्यामि गार्हस्थ्येन कृतं मम ॥ ८० ॥
तीर्थयात्रां तु निर्माय निर्मायो धर्मबान्धवः । आदास्ये सुगुरोः पार्श्वे प्रजवत्पुत्रं व्रतम् ॥ ८१ ॥
जगाद जिनदासो ऽपि महात्मन्स्वागतं तव । समानशीलयोः सन्तु धर्मगोष्ठीसुखानि नौ ॥ ८२ ॥
तथेति प्रतिपेदानं दानशौणः स धर्मिषु । तं प्रीत्या स्नपयन्मायाश्रावकं निजबन्धुवत् ॥ ८३ ॥
अपि स्नानप्रयत्नेन निर्मलीकृतकुन्तलान् । कस्तूरीपङ्कमलिनांस्तस्य मूर्धन्यकारयत् ॥ ८४ ॥
सामन्तमन्त्रिणस्तस्यालेख्यालिखितसन्निभम् । सुमनोदामगर्जे च धम्मिल्लं मूर्धन्यबन्धयत् ॥ ८५ ॥
तदङ्गमङ्गरागेण ज्योत्स्नासब्रह्मचरिणा । अचर्चयत्सुरज्जिणा चान्दनेन तनीयसा ॥ ८६ ॥
निर्दग्धागुरुकपूरकस्तूरीवासितान्यथ । वस्त्राणि धर्मबन्धुं तं धर्मधीः पर्यधापयत् ॥ ८७ ॥

१ प्रमाणं २ धूर्तत्वेन. ३ निष्कपटः ४ ज्योत्स्नासदृशेन.

सर्गः

॥ ४४ ॥

लेह्यचोष्यपेयास्वाद्यहृद्यां रसवतीमथ । जिनदासस्तन्निमित्तं हृणेन निरपीपदत् ॥ ८८ ॥
 आसितो जिनदासेन हंसरोमासने ऽथ सः । अजोजि विविधैर्ज्यैर्विबुधैश्चजनानिलम् ॥ ८९ ॥
 जोजनानन्तरं उन्नश्रावकेण दुरात्मना । महात्मा जिनदासो ऽथ प्रारेजे धर्मसङ्कथाम् ॥ ९० ॥
 स्वजनो जिनदासस्य तदैको ऽन्येत्य चावदत् । कथ्ये कथ्याणकार्येणोपेहि बन्धो मदोकसि ॥ ९१ ॥
 अहोरात्रं च सकलं स्थातव्यं तत्र हि त्वया । कथ्याणकुशलोऽसि त्वं कथ्याणं किं त्वया विना ॥ ९२ ॥
 आमेत्युदित्वा स्वजनं जिनदासो विसृज्य तम् । तं मायाश्रावकमृजुर्व्याजहारातिहारगीः ॥ ९३ ॥
 अवश्यमेव गन्तव्यं मया स्वजनवेश्मनि । मजृहं त्वजृहमिदं त्वया रक्ष्यं गते मयि ॥ ९४ ॥
 आमेति प्रतिपेदे च स कूटश्रावको हसन् । जगाम जिनदासस्तु विश्वस्तस्तत्रं दुर्मतौ ॥ ९५ ॥
 तस्मिंश्च दिवसे कौमुद्युत्सवो ऽचून्महान्पुरे । हृष्टीसपूर्वकं पौरवधूरासकलासकः ॥ ९६ ॥
 रजन्यां च जनपदे कौमुदीमहदुर्मदे । स मायाश्रावको ऽशङ्कं तमादायाश्वमश्वयीत् ॥ ९७ ॥
 अश्वो ऽपि सो ऽर्हच्चैत्यस्य विधाय त्रिः प्रदक्षिणाम् । जगाम वार्यमाणोऽपि तस्मिन्सरसि नान्यतः ॥ ९८ ॥
 व्यावृत्तः सरसश्चागात्तदेवायतनं पुनः । ततो ऽपि च ययौ गेहे सो ऽश्वो नान्यत्र कुत्रचित् ॥ ९९ ॥
 स दुःसामन्तसचिवो ऽन्यत्राश्वं नेतुमीश्वरः । न यावदज्रवत्तावद्विजाति स्म विजावरी ॥ १०० ॥
 पलायिष्ट स दुष्टात्मान्युदितश्च दिवाकरः । तदा च जिनदासो ऽपि न्यवर्तत गृहं प्रति ॥ १०१ ॥
 आगच्छजिनदासश्चाश्रौषीज्जनमुखादिदम् । वाहितः सकलां रात्रिं तवाश्वः कौमुदीमहे ॥ १०२ ॥
 किमेतदिति सम्भ्रान्तो जिनदासो ऽप्यगाजृहम् । ददर्श चाश्वं तं श्रान्तं ह्यामं स्वेदमलीमसम् ॥ १०३ ॥

तृतीयः

॥ ४९ ॥

दिष्ट्याश्वो ऽस्त्येष हा धर्मेच्छलेन ब्रह्मितो ऽस्म्यहम् । इति हर्षविषादान्यां सद्यः स परिषस्वजे ॥ १०४ ॥
ररह् जिनदासो ऽश्वं सविशेषं तदादि तम् । उत्पथं न जगामेति स हि प्रियतरोऽजवत् ॥ १०५ ॥
तमश्वमिव मां को ऽपि नोत्पथं नेतुमीश्वरः । तत्पन्थानं न हास्यामि परलोकसुखावहम् ॥ १०६ ॥
कनकश्रीरथोवाच सहासं प्रेमवन्धुरम् । ग्रामकूटसुत इव मा त्वं स्वामिन् जको जव ॥ १०७ ॥
तथा हि ग्राम एकस्मिन् ग्रामकूटसुतो ऽजवत् । एको विपन्नपितृको ऽत्यन्तदुःखितमातृकः ॥ १०८ ॥
तमूचे रुदती माता त्वं हि कापुरुषाग्रणीः । विना परकथां नान्यत्कर्म ते प्रतिवासरम् ॥ १०९ ॥
अजीवश्च व्यवसायेन पिता ते व्यवसायवान् । आरब्धं च व्यवसायं सर्वदा निरवाहयत् ॥ ११० ॥
त्वं जातु नोपक्रमसे व्यवसायं युवापि हि । आरब्धव्यवसायस्य निर्वाहे तु कथैव का ॥ १११ ॥
समानवयसस्ते हि जीवन्ति स्वेन कर्मणा । पञ्चशण्ड इव त्राम्यन्निष्कर्मा त्वं न लज्जसे ॥ ११२ ॥
दारिद्र्येण मदीयेन विजृम्भ्युदरमप्यदः । उदरे च जृते कोशो जृत इत्येव मन्यसे ॥ ११३ ॥
पुत्रः प्रोवाच हे मातर्नातः परमनर्गलः । जविष्यामि करिष्यामि खट्वश्रौपार्जनोद्यमम् ॥ ११४ ॥
व्यवसायमुपक्रान्तमर्थोपार्जनहेतवे । निर्वाहयिष्ये हे मातरनिर्विण्णः पिता यथा ॥ ११५ ॥
तस्यान्यदा ग्रामपर्षद्युपविष्टस्य पश्यतः । अनश्यद्ग्रामेहखरस्तोदयित्वांह्रिवन्धनम् ॥ ११६ ॥
खरमुल्लयन्तं तमन्वधावच्च जामहः । धारयितुमसमर्थश्चोर्ध्वबाहुरदो ऽवदत् ॥ ११७ ॥
जो जो ग्रामसज्जासीनाः सर्वे ऽपि ग्रामदारकाः । यः कोऽपि शक्नो वो मध्ये स मे धरतु रासजम् ॥ ११८ ॥

१ त्यक्ष्यामि २ भामहः कुम्भकारः

सर्गः

॥ ४९ ॥

ग्रामकूटमुतो ऽर्थस्य लाजं तस्माद्विचिन्तयन् । धावित्वा तं खरं पुच्छे वृन्ते फलमिवाग्रहीत् ॥ ११९ ॥
 लोकैः स वार्यमाणो ऽपि यावत्तं नामुचत्खरम् । तावत्तच्चरणपातजग्नदन्तो ऽपतद्भुवि ॥ १२० ॥
 तस्मान्नाथ त्वमप्येवमसद्ब्रह्मनुत्सृजन् । न ज्ञायते किमपि यत्फलमासादयिष्यसि ॥ १२१ ॥
 जगाद जम्बूनामाथ स्मितविचुरिताधरः । स्वकीयकार्यग्रहिलः सोल्लक इव नास्म्यहम् ॥ १२२ ॥
 तथा हि जुक्तिपालस्यैकस्याज्ञद्वोटिकोत्तमा । स्वयं स पुत्रीमिव तामलालयदपालयत् ॥ १२३ ॥
 प्रत्यजागरयत्तां तु घृततैलौदनादिभिः । पुमांसं सोल्लकं नाम समादिश्याश्वहृदिदम् ॥ १२४ ॥
 स्वाडु स्वाडु यदवर्त्यै ज्ञोज्यं स्माप्नोति सोल्लकः । किञ्चिदेव ददौ तस्यै शेषं तु बुभुजे स्वयम् ॥ १२५ ॥
 सोल्लको ऽप्यर्जयामास चिरं वञ्चनया तया । वरुवाजीवविषयं कर्मोच्चैराजियोगिकम् ॥ १२६ ॥
 प्रपद्य कालधर्मं स तेन वञ्चनकर्मणा । मूढः पान्थ इवारण्ये ऽन्नाभ्यर्त्तिर्यगतौ चिरम् ॥ १२७ ॥
 क्षितिप्रतिष्ठे नगरे सोमदत्तविजन्मनः । सूनुः सोल्लकजीवो ऽज्ञत्सोमश्रीकुक्षिजो ऽन्यदा ॥ १२८ ॥
 मृत्वार्वती जवं भ्रान्त्वा तस्मिन्नेव पुरोत्तमे । पुत्री कामपताकाया गणिकाया अजायत ॥ १२९ ॥
 मातरपितराभ्यां च पोष्यमाणः स मानवः । क्रमेण यौवनं प्रापाग्रमत्तः कणजिह्वा ॥ १३० ॥
 धार्यमाणो हृदयाग्रे धात्रीजिह्वरियष्टिवत् । गणिकादुहिता सापि क्रमेण प्राप यौवनम् ॥ १३१ ॥
 वपुःपावनयोस्तस्या रूपयौवनयोरज्ञत् । भूष्यजृषणतात्यन्तं तुयैव हि परस्परम् ॥ १३२ ॥
 मिथश्च ग्रामतरुणाः स्पर्धमाणा महर्द्धयः । आसज्यन्त नृशं तस्यां मालत्यामिव षट्पदाः ॥ १३३ ॥

१ असेवत. २ अश्वायै.

तृतीयः

॥ ४६ ॥

तस्यामत्यन्तमासक्तः सो ऽपि ब्राह्मणदारकः । सिषेवे श्वेव तद्द्वारं कामः सर्वङ्कषः खलु ॥ १३४ ॥
राजामात्यश्रेष्ठिपुत्रादिजिः सह महर्षिजिः । क्रीरुन्ती तमवज्ञासीत्तां दृष्ट्वैव जिजीव सः ॥ १३५ ॥
सा तु सम्ज्जावयामास दरिद्रं न दृशापि तम् । गणिकानां स्वजावो ऽयं रागो धनिनि नाधने ॥ १३६ ॥
स ब्राह्मणकुमारो ऽपि मारमार्गणदारितः । तत्कर्मकरता जेजे तत्पार्श्वं हातुमहमः ॥ १३७ ॥
स चक्रे कृषिकर्माणि सारथ्यं वार्युदञ्चनम् । कणपेषणमन्यच्च तस्याकृत्यमज्ज्ञ हि ॥ १३८ ॥
स तु निःसार्यमाणो ऽपि निरसार्थीन्न तद्रूहात् । वृषां वुचुक्षां न्यकारं संसेहे तारुनाद्यपि ॥ १३९ ॥
तद्युष्मास्वर्वतीप्रायास्वहं कर्माजियोगिकम् । नार्जयिष्यामि स इव कृतं वो युक्तिकल्पनैः ॥ १४० ॥
ततः कमलवत्यूचे हे नाथ कमलानन । मासाहसशकुनिवन्मा त्वं साहसिको जव ॥ १४१ ॥
तथा ह्येकः पुमान्देशान्तरे द्रुजिह्वपीकृतः । चचाद स्वजनं हित्वा सार्थेन महता सह ॥ १४२ ॥
एकस्यां च महादव्यां सार्थं आवासिते सति । आहर्तुं वणकाष्ठादि स एको ऽपि विनिर्ययौ ॥ १४३ ॥
तदा च सुमन्याघ्रास्यात्पदयेको वनगह्वरे । दन्तलघ्नामिषखण्डान्यादायारोहदंष्ट्रिणम् ॥ १४४ ॥
मा साहसमिति मुहुः स जणन्मांसखादकः । शकुनिस्तेन जगदे पुरुषेण सविस्मयम् ॥ १४५ ॥
रौषि मा साहसमिति व्याघ्रास्यान्मांसमत्सि च । मुग्धस्त्वं दृश्यसे वाचो ऽनुरूपं कुरुषे न च ॥ १४६ ॥
हित्वा साहसप्रवसुखं तददृष्टसुखेह्वया । तपश्चिकीर्षुस्त्वमसि मासाहसखगोपमः ॥ १४७ ॥
जम्बूरजिदधे स्मित्वा न मुह्यामि जवजिरी । न हि त्रयाम्यहं स्वार्थो ज्ञानानस्त्विसुहृत्कथाम् ॥ १४८ ॥

१ जलवाहनम्.

सर्गः

॥ ४६ ॥

ह्यितिप्रतिष्ठे नगरे जितशत्रोर्महीपतेः । पुरोधः सोमदत्तो ऽञ्जत्सर्वत्राप्यधिकारकृत् ॥ १४९ ॥
 तस्य मित्रमञ्जूदेकं सहमित्रो ऽजिधानतः । सर्वत्र मिलितः पानखादनादिजिरैक्यवान् ॥ १५० ॥
 पर्वमित्रो ऽजिधानेन तस्याञ्जूदपरः सुहृत् । आगतेषूत्सवेष्वेव सन्मान्यो नान्यदा पुनः ॥ १५१ ॥
 प्रणाममित्रनामाञ्जुत्सुहृत्तस्य तृतीयकः । यथादर्शनमालापमात्रोपकृतिजाजनम् ॥ १५२ ॥
 पुरोधसो ऽन्यदा तस्य काप्यागसि समागते । कुपितस्तं न्यजिघृक्षुः पतिश्चण्डशासनः ॥ १५३ ॥
 विज्ञाय तदजिप्रायं रात्रावेव पुरोहितः । मित्रस्य सहमित्रस्य सदनं दैन्यजाग्ययौ ॥ १५४ ॥
 ममाद्य रुष्टो राजेति कथयित्वा पुरोहितः । तमूचे त्वङ्गृहे मित्र गमयाम्यशुजां दशाम् ॥ १५५ ॥
 हे मित्र ज्ञायते मित्रमाप्तकाले ह्युपस्थिते । स्वगृहे गोपयित्वा मां तन्मैत्रीं च कृतार्थय ॥ १५६ ॥
 सहमित्रो जगादैवं मैत्री सम्प्रति नावयोः । तावदेवावयोमैत्री यावज्जाजत्रयं न हि ॥ १५७ ॥
 त्वं ममाप्यापदे राजदूषितो मङ्गृहे वसन् । ऊर्णायुं ज्वलदूर्णं हि ह्रिपेत्को ऽपि न वेदमनि ॥ १५८ ॥
 तवैकस्य कृते नाहमात्मानं सकुटुम्बकम् । अनर्थे पातयिष्यामि व्रजान्यत्रास्तु ते शिवम् ॥ १५९ ॥
 एवं च सहमित्रेण सोमदत्तो ऽपमानितः । पर्वमित्रस्य मित्रस्य त्वरितं सदनं ययौ ॥ १६० ॥
 राज्ञो ऽप्रसादवृत्तान्तं पर्वमित्रस्य स विजः । तथैव कथयामास तदाश्रयकृताशयः ॥ १६१ ॥
 पर्वमित्रो ऽपि तत्पर्वमैत्र्या निष्क्रयकाम्यया । महत्या प्रतिपत्त्या तं ददर्शैवमुवाच च ॥ १६२ ॥
 त्वया पर्वस्वनेकेषु तैस्तैः सम्जाषणादिभिः । स्नेहप्रकारैर्मत्प्राणा अपि क्रीताः सखे ध्रुवम् ॥ १६३ ॥

१ निगृहीतुमेच्छत्.

तृतीयः

॥ ४७ ॥

न ज्वामि तव त्रातर्यदि व्यसनजागजाक् । कौलीनं मे कुलीनस्य तदानीमुपतिष्ठते ॥ १६४ ॥
किं तु त्वत्प्रीतिविवशोऽनर्थमप्यात्मनः सहे । कुटुम्बमपि मेऽनर्थं गच्छेदिति तु दुस्तहम् ॥ १६५ ॥
कुटुम्बमपि मे प्रेयः प्रेयांस्त्वमपि हे सखे । किं करोमि द्विधाचित्त इतो व्याघ्र इतस्तटी ॥ १६६ ॥
मिम्जरूपैरहं ह्यस्मि सकीटकपलाशवत् । तस्मात्तेज्योऽनुकम्पस्व स्वस्ति तेऽन्यत्र गम्यताम् ॥ १६७ ॥
सत्कृत्यापि हि तेनैवं पुरोधाः स निराकृतः । निर्ययौ तफृहाहैवे दुष्टे पुत्रोऽपि दुष्यते ॥ १६८ ॥
आचत्वरं चानुगम्य पर्वमित्रे गते सति । दध्यौ पुरोधा दुःप्रापरोधा व्यसनवारिधिः ॥ १६९ ॥
मया ययोरुपकृतं परिणामस्तयोरयम् । तन्नवाम्यधुना दीनः कस्याहं पारिषाश्विकः ॥ १७० ॥
अद्य प्रणाममित्रस्य यामि मित्रस्य सन्निधौ । तत्रापि नास्ति प्रत्याशा प्रीतिस्तस्मिंश्च वाङ्मयी ॥ १७१ ॥
यद्या विकल्पैः पर्याप्तमाप्तः सोऽप्यस्ति मे मनाक् । प्रेहे तमपि कस्यापि कोऽपि स्यादुपकारकृत् ॥ १७२ ॥
इति प्रणाममित्रस्य मित्रस्य सदनं ययौ । सोऽथान्यागतमात्रं तमन्युदस्थात्कृताञ्जलिः ॥ १७३ ॥
उवाच च स्वागतं वः किमवस्था व ईदृशी । प्रयोजनं मया किं वो ब्रूत यत्करवाण्यहम् ॥ १७४ ॥
पुरोधा राजवृत्तान्तमाख्याय तमदोऽवदत् । त्यक्ष्यामि सीमां राज्ञोऽस्य साहाय्यं कुरु मे सखे ॥ १७५ ॥
सोऽप्युवाच प्रियात्मापैरधमर्णोऽस्मि ते सखे । कृत्वा साहाय्यमधुना जविष्याम्यनृणस्तव ॥ १७६ ॥
मा जैषीरेष ते पृष्ठरहोऽहं मयि जीवति । न कश्चिदीश्वरः कर्तुं त्वंजोम्णोऽपि हि विप्रियम् ॥ १७७ ॥
पृष्ठोत्तंसितवृणीरोऽधिज्यीकृतशरासनः । प्रणाममित्रोऽग्रे चक्रे निःशङ्कस्तं पुरोहितम् ॥ १७८ ॥
ययौ पुरोहितस्तेन सह स्थानं समीहितम् । अन्वजृच्च निराशङ्कस्तत्र वैषयिकं सुखम् ॥ १७९ ॥

सर्गः

॥ ४७ ॥

अत्र चोपनयो जीवः सोमदत्तस्य सन्निजः । सहमित्रस्य मित्रस्य तुष्ट्यो जवति विग्रहः ॥ १८० ॥
विग्रहोऽयं कर्मराजकृतायां मरणापदि । सत्कृतो ऽपि हि जीवेन सह नैति मनागपि ॥ १८१ ॥
पर्वमित्रसमानाश्च सर्वे स्वजनवन्धवः । श्मशानचत्वरं गत्वा निवर्तन्ते हि तेऽखिलाः ॥ १८२ ॥
प्रणाममित्रसदृशो धर्मः शर्मनिवन्धनम् । यः परत्रापि जीवेन गच्छता सह गच्छति ॥ १८३ ॥
तदैहलौकिकसुखास्वादमूढो मनस्विनि । परलोकसुखं धर्मं नोपेक्षिष्ये मनागपि ॥ १८४ ॥

जयश्रीश्चान्यधानाश्च तुष्टताण्डवधीनिधे । नागश्रीवन्मोहयसि परं कूटकथानकैः ॥ १८५ ॥
तथा हि रमणीयाख्ये पुरे राजा कथाप्रियः । वारं वारेण पौरैरन्योऽचीकथत्प्रत्यहं कथाम् ॥ १८६ ॥
तत्र चासीत्पुरे विप्र एको दारिद्र्यविद्धतः । ज्ञान्त्वा ज्ञान्त्वाखिलदिनं सोऽजीवत्कणजिह्वया ॥ १८७ ॥
अन्यदा तस्य विप्रस्य निरक्षरशिरोमण्यः । कथाकथनवारोऽनूचिन्तयामास चेतसि ॥ १८८ ॥
सन्निपातवती चेयं स्वनामकथनेऽपि हि , जिह्वा स्वलति मे नित्यं का कथाकथने कथा ॥ १८९ ॥
कथां कथयितुं नाहं जानामीति यदि ब्रुवे । तत्कारामन्दिरं नीये का गतिर्मे जविष्यति ॥ १९० ॥
कुमारी दुहिता तस्य तं चिन्ताग्रहपिताननम् । दृष्ट्वा पप्रच्छ का चिन्ता तस्या हेतुं जगौ च सः ॥ १९१ ॥
दुहितोवाच मा तात चिन्तासन्त उजाग्रव । त्वदीये वारके गत्वा कथयिष्याम्यहं कथाम् ॥ १९२ ॥
इति स्नात्वा परिहितश्वेतवस्त्रा नृपान्तिके । गत्वा जयाशिषं दत्त्वा नृपं सोचे कथां शृणु ॥ १९३ ॥
राजापि तस्यास्तादृह्यनिःक्षोभत्वेन विस्मितः । उत्कर्णो ऽनूक्तथां श्रोतुं गीतिं मृग इवोच्चकैः ॥ १९४ ॥
साप्यारेजे कथयितुमिहैव नगरे विजः । नागशर्माग्निहोत्र्यस्ति कणजिह्वैकजीविकः ॥ १९५ ॥

तृतीयः

॥ ४८ ॥

सोमश्रीरस्ति तद्भार्या तस्या उदरभूरहम् । नागश्रीर्नाम दुहिता क्रमेणाप्तास्मि यौवनम् ॥ १९६ ॥
पितृज्यां च प्रदत्ताहं चक्षाय विजसूनवे । सम्पदामनुरूपो हि स्त्रीणां सम्पद्यते वरः ॥ १९७ ॥
प्रयोजनेन केनाप्यौघादिकेनान्यदा मम । अयातां पितरौ ग्रामं मां मुक्त्वैकाकिनीं गृहे ॥ १९८ ॥
ग्रामान्तरं च पितरौ यस्मिन्नेव दिने गतौ । तस्मिन्नेव दिनेऽन्यागादिप्रचट्टः स मङ्गहे ॥ १९९ ॥
स्वसम्पदनुसारेण विनापि पितरौ तदा । तस्याकार्षमहं स्नानजोजनादिजिरौचितीम् ॥ २०० ॥
खट्वाप्रस्तरणं चैकं गृहसर्वस्वमात्मनः । शयनायार्पयामि स्म तस्याहं दिवसात्यये ॥ २०१ ॥
ततो मया चिन्तितं च पर्यङ्कोऽस्य समर्पितः । गृहोर्वी च लुप्तद्वीकेरा तस्यां शये कथम् ॥ २०२ ॥
तद्विच्यतो जूशयनाद्येऽस्य शयनीयके । निशि नीरन्ध्रतमसि न हि द्रव्यति कोऽपि माम् ॥ २०३ ॥
अस्वाप्समिति तत्रैव निर्ध्वकारेण चेतसा । मदङ्गस्पर्शमासाद्य स त्वज्जन्मदनातरः ॥ २०४ ॥
हिया ह्योजेण विषयनिरोधेन च तस्य तु । सद्यः शूलं समुत्पन्नं विपन्नस्तद्रुजा च सः ॥ २०५ ॥
अचिन्तयं च जीताहं परासुमवद्योक्त्य तम् । मम दोषेण पापायाः प्रापदेष मृतिं विजः ॥ २०६ ॥
कस्याद्य कथयान्येवं क उपायः करोमि किम् । एकाकिनी कथं चामुं गृहान्निसारयाम्यहम् ॥ २०७ ॥
इत्यहं खण्डशोऽकार्षं कूष्माण्डमिव तद्वपुः । गर्तं खनित्वा तत्रैव न्यधामथ निभानवत् ॥ २०८ ॥
पूरयित्वा च तं गर्तं सुषमीकृत्य चोपरि । अमार्जयमल्लिप्तं च ज्ञायते न हि तत् ॥ २०९ ॥
पुष्पैर्गन्धैश्च धूपैश्च स्थानं तद्वसितं मया । ग्रामान्तराच्च पितरौवागताः सन्माधुना ॥ २१० ॥
राजाप्युवाच यदिदं कुमारि कथितं त्वया । तत्सर्वमपि किं सत्यं ततः सा पुनरब्रवीत् ॥ २११ ॥

१ प्रसर्पत्सर्पा ।

सर्गः

॥ ४८ ॥

कथानकानि यानि त्वं शृणोष्यन्यानि पार्थिव । तानि सत्यानि चेदेतदपि सत्यं तदाखिलम् ॥ २१२ ॥

एवं नागश्रिया राजा यथा विस्मापितस्तथा । नाथ प्रतारयस्यस्मान्किं कष्टिपतकथानकैः ॥ २१३ ॥

जम्बूरूचे प्रियाः सर्वा नाहं विषयलोलुपः । ललिताङ्गवत्तथा चास्ति श्रीवसन्तपुरं पुरम् ॥ २१४ ॥

तत्राञ्जल्विचरतीनां वज्रायुध इवाह्वया । राजा शतायुधो नाम रूपेण कुसुमायुधः ॥ २१५ ॥

तस्याञ्जल्ललिता देवी देवीव ललिताकृतिः । कलानां सकलानामप्येकं विश्रामधाम या ॥ २१६ ॥

मत्तवारणमारुह्य स्वे विनोदयितुं दृशौ । सान्यदा ङ्घ्रिमा रेजे सञ्चरन्तमधो जनम् ॥ २१७ ॥

धम्मिलेन द्विमूर्धानमिव स्फारेण हारिणा । कस्तूरीपङ्क्तिर्लभश्चं सदानमिव दन्तिनम् ॥ २१८ ॥

वृषस्कन्धं पृश्नुरस्कं पद्मोपमकरक्रमम् । ग्रीवाकरक्रमामुक्तजात्यकाञ्चनचूषणम् ॥ २१९ ॥

कर्पूरपूर्णताम्बूलप्रवृज्जमुखसौरजम् । स्मरजैत्रपताकाञ्चं तिलकाक्षकृताक्षिकम् ॥ २२० ॥

अङ्गरागन्धलान्मूर्तं लावण्यमिव विज्रतम् । धूपायितांशुकामोदमेघुरीकृतवल्मेकम् ॥ २२१ ॥

वपुःश्रिया श्रियो देव्या द्वितीयमिव नन्दनम् । पुमांसं सा ददर्शैकं युवानं यान्तमध्वनि ॥ २२२ ॥

॥ पञ्चजिः कुलकं ॥

तद्भूपालोकनोन्मत्तलोचना सा सुलोचना । स्तम्भजावतज्जतमनाः शाखजङ्घीनिजाजवत् ॥ २२३ ॥

दध्यौ च सैवमन्योन्यदोर्लताबन्धवन्धुरम् । यद्येष परिरन्येत स्त्रीजन्म सफलं तदा ॥ २२४ ॥

अहं मनोरमममुं स्वयं दूतीत्वपूर्वकम् । उड्डीय गत्वाशु जजे ज्वामि यदि पक्षिणी ॥ २२५ ॥

तृतीयः

॥ ४९ ॥

अचिन्तयच्च तत्पार्श्वस्थिता चतुरचेटिका । नूनं यून्यत्र रमते स्वामिन्या दृष्टिरुच्चकैः ॥ ११६ ॥
ऊचे च स्वामिनि तव यून्यस्मिन् रमते मनः । न चित्रमत्र कस्येन्दुर्नानन्दयति लोचने ॥ ११७ ॥
ललितोचे मनोज्ञासि साधु साधु मनीषिणि । जीवामि तद्यदि जजे मनोरमममुं नरम् ॥ ११८ ॥
को ऽसाविति ज्ञापय मां ज्ञापयित्वा तथा कुरु । यथा हि सङ्गमय्यामुं निर्वापयसि मे वपुः ॥ ११९ ॥
गत्वा ज्ञात्वा च सा चेटी पुनरागत्य सत्वरम् । राह्यै व्यङ्ग्यपयर्क्यनाटकैकमहानटी ॥ १२० ॥
वास्तव्यः पत्तने ऽत्रैव ललिताङ्गो ऽयमाख्यया । समुद्रप्रियसङ्गस्य सार्धवाहस्य नन्दनः ॥ १२१ ॥
सौजाग्यमन्मथश्चायं दासस्तिकलानिधिः । कुलीनश्च युवा चेति स्थाने स्वामिनि ते मनः ॥ १२२ ॥
अस्याकृत्यनुसारेण गुणानपि हि निश्चिनु । यत्राकृतिस्तत्र गुणा इति लोकेऽपि गीयते ॥ १२३ ॥
नारीष्वेकासि गुणिनी त्वं यथैष तथा नृषु । तद्भूयोर्गुणिनोर्योगं घटयामि समादिश ॥ १२४ ॥
एवं कुर्विति राह्यूचे तस्या हस्ते च तत्कृते । लेखं प्रेमाङ्कुराम्भोदपयःश्लोकाङ्कमार्पयत् ॥ १२५ ॥
सद्यो दास्यपि सा गत्वा दूतीकर्मैककोविदा । जगाद ललिताङ्गाय ललितोपह्ववाचिकम् ॥ १२६ ॥
प्रवर्त्य तद्विरंसायां ललिताङ्गं चटूकिजिः । अर्पयामास तं लेखं तस्य प्रीणयितुं मनः ॥ १२७ ॥
स सद्य उद्यत्पुलकः कदम्ब इव पुष्पितः । तं प्रेमव्यञ्जकं लेखं वाचयामास तद्यथा ॥ १२८ ॥
यथा दृष्टो ऽसि सुजग तदाद्यपि वराक्यहम् । पश्यामि त्वन्मयं सर्वं योगेनानुगृहाण माम् ॥ १२९ ॥
वाचयित्वेति तं लेखं सो ऽवादीदयि कोविदे । क्व च सान्तःपुरेवासा वणिग्मात्रः क्व चास्म्यहम् ॥ १३० ॥

१ प्रशान्तं करोषि

सर्गः

॥ ४९ ॥

न ह्येतच्छक्यते धर्तुं हृदये ध्रियतेऽथवा । न वक्तुं शक्यते तर्हि यज्ञस्ये नृपयोषिता ॥ २४१ ॥
 शक्यते यदि हि स्पष्टं भूस्थेन शशिनः कला । तदान्यपुंसां सम्भोगविषयो राजपत्न्यपि ॥ २४२ ॥
 दास्युवाचासहायस्य समस्तमपि दुष्करम् । तव त्वहं सहायास्मि चिन्तां सुन्दर मा कृथाः ॥ २४३ ॥
 अन्तरन्तःपुरमपि मद्बुद्ध्या त्वमखलितः । पुष्पमध्ये स्थित इव सञ्चरिष्यस्यलं जिया ॥ २४४ ॥
 आह्वयेः समये मां सा तेनेत्युक्ता च चेटिका । सद्यो गत्वा तदाचख्यौ राश्यै हर्षोन्मसद्भुवे ॥ २४५ ॥
 तत्सङ्गमं चिन्तयन्त्या ललितायास्तदाद्यपि । अन्यदा पत्तने कौमुद्युत्सवोऽभून्मनोहरः ॥ २४६ ॥
 शस्यप्रशस्यक्षेत्रायां दुग्धशुद्धसरोम्भसि । बहिर्जूमौ ययौ राजा तदाखेटकलीलया ॥ २४७ ॥
 तदा च विजनीजूते परितो राजवेश्मनि । तथैव चेष्ट्या ललिता ललिताङ्गं समाह्वयत् ॥ २४८ ॥
 देव्या विनोदमुद्दिश्य सा दास्यन्तःपुरे नरम् । नवीनयक्रप्रतिमाव्याजेन तमवीविशत् ॥ २४९ ॥
 ललिता ललिताङ्गश्च तौ चिराज्जातसङ्गमौ । सस्वजाते मिथो गाढं वल्लीविटपिनाविव ॥ २५० ॥
 विविदुः सौविदाश्चैवमनुमानादिकोविदाः । निश्चितं परपुरुषप्रवेशोऽन्तःपुरेऽज्जवत् ॥ २५१ ॥
 मुषिताः स्मो वयमिति तेषां चिन्तयतामपि । समाप्याखेटकक्रीडामाययौ मेदिनीपतिः ॥ २५२ ॥
 ते च राज्ञे व्यङ्ग्यपयन्नल्लादानपूर्वकम् । आशङ्कास्माकमस्यन्तःपुरे परपुमानिति ॥ २५३ ॥
 शब्दायमाने पञ्चजे विहाय निजतकमम् । प्रविवेश विशां नाथः शुद्धान्ते परिमेषिवत् ॥ २५४ ॥
 सा चेटी चतुरा द्वारदत्तहम्मेदिनीपतिम् । ददर्श दूरादायान्तं राश्यौ ज्ञापयति स्म च ॥ २५५ ॥

१ अन्तःपुररक्षकाः २ अच्छलं निष्कपटं ३ उपानहौ ४ चोरवत्

तृतीयः

॥ ५० ॥

राज्ञी दास्यपि तं जारमुत्पाद्योपरिवर्तना । बहिश्चिह्नपतुस्तूर्णं गृहावकरराशिवत् ॥ १५६ ॥
स पपातौकसः पश्चात्प्रदेशस्थे महावटे । निदीय चास्थान्तत्रैव गुहायामिव कौशिकः ॥ १५७ ॥
कूपे तत्राशुचिस्थाने दुर्गन्धानुजवप्रदे । स तस्यौ नरकावास इव पूर्वसुखं स्मरन् ॥ १५८ ॥
अचिन्तयच्च यद्यस्मात्कथञ्चिदवटादहम् । निर्यास्यामि तदीदृक्षोदकैर्जोगैरखं मम ॥ १५९ ॥
राज्ञी दासी च तस्यानुकम्पया तत्र चावटे । नित्यं चिह्नपतुः फेलां तथा श्वेव जिजीव सः ॥ १६० ॥
प्रावृष्युपस्थितायां च गृहप्रसवणाम्भसा । स कूपो विजराञ्चके पातकेनेव दुष्टधीः ॥ १६१ ॥
शववत्सोऽम्भसा तेन बाहयित्वातिरंहसा । वप्रघारिकया बाह्यपरिखायामपात्यत ॥ १६२ ॥
छप्पाह्य वारिपूरेणाखांबुफलमिवोच्चकैः । सो ऽह्येपि परिखातीरे नीरेणार्तो मुमूर्छ च ॥ १६३ ॥
दैवादागतया तत्र कुक्षदेवतयेव सः । धान्या दृष्टश्च नीतश्च सङ्गोप्य निजसङ्गनि ॥ १६४ ॥
पाह्यमानः कुटुम्बेनाज्यङ्गस्नानाशनादिजिः । विन्नप्ररूढशास्त्रीव स बज्रव पुनर्नवः ॥ १६५ ॥
अत्र चायमुपनयो यथा हि लक्षिताङ्गकः । कामजोगेष्वाविर्विषस्तथा जीवः शरीरिणाम् ॥ १६६ ॥
यथा देवीपरिजोगस्तथा वैषयिकं सुखम् । आपातमात्रमधुरं परिणामे ऽतिदारुणम् ॥ १६७ ॥
कूपवासनिजो गर्जः फेलाहारसमं हि तत् । मात्रा जग्धान्नपानाद्यैर्यज्जर्जरिपोषणम् ॥ १६८ ॥
यो ऽन्दाम्बुपूरितादिष्टाकृपात् स्वाखेन निर्गमः । पुञ्जलोपचिताज्जर्जाद्योन्या निर्गमनं हि तत् ॥ १६९ ॥
पतनं परिखोत्सङ्गे यत्प्राकाराद्बहिःस्थिते । गर्जवासान्निपतनं सूतिकाजवने हि तत् ॥ १७० ॥

१ उच्छिष्टं २ अलाबुफलं तुंबिका

सर्गः

॥ ५० ॥

या मूर्ध्ना सखिलापूर्णपरिखातीरतस्थुषः । जराय्वसृग्मयात्कोशात्तद्बहिःस्थस्य मूर्ध्ननम् ॥ २७१ ॥
 या धात्रिका यथा चाजूद्देहोपग्रहकारिणी । सा हि कर्मपरीणामसन्ततिर्ज्ञायतामयि ॥ २७२ ॥
 भूयो राक्षी ललिताङ्गं यदि तद्रूपमोहिता । चेद्या प्रवेशयेदन्तःपुरान्तः प्रविशेत्स किम् ॥ २७३ ॥
 पक्ष्यः प्रोचुः कथं नाम प्रविशेत्सोऽल्पधीरपि । अनुजृतं स्मरन्नुखं विष्टावटनिपातजम् ॥ २७४ ॥
 जम्बूरुवाच सोऽज्ञानवशेन प्रविशेदपि । अहं तु नानुतिष्ठामि गर्जसङ्क्रान्तिकारणम् ॥ २७५ ॥
 जम्बूनाम्नोऽथ ताः पक्ष्यो विज्ञातदृढनिश्चयाः । प्रतिबोधमुपेयुष्यः ह्रमयित्वैवमूचिरे ॥ २७६ ॥
 निस्तारयास्मानपि त्वं यथा निस्तरसि स्वयम् । नात्मकुह्निम्जरित्वेन सन्नुष्यन्ति महाशयाः ॥ २७७ ॥
 जम्बूनाम्नोऽथ पितरौ श्वशुरा बन्धवोऽपि च । ऊचुः साधूक्तधर्मासि प्रव्रज्या नोऽप्यतः परम् ॥ २७८ ॥
 प्रजवोऽप्यन्यधान्मित्र पिदनापृष्ठय सत्वरम् । परिव्रज्यासहायस्ते जविष्यामि न संशयः ॥ २७९ ॥
 अविघ्नमस्तु ते मा स्म प्रतिबन्धं कृथाः सखे । इति जम्बूकुमारोऽपि प्रजवं प्रत्यज्ञापत ॥ २८० ॥
 विज्ञातायां विज्ञावर्यां जम्बूनामा महामनाः । स्वयं संवहति सोऽद्यैरधिनिष्क्रमणोत्सवम् ॥ २८१ ॥
 स्नात्वा कृत्वाङ्गरागं च सर्वाङ्गीणं च पर्यधात् । अलङ्कारान्तरत्नमयान्कटपोऽयमिति कष्टपवित् ॥ २८२ ॥
 जम्बूरनादृतेनाथ देवेन कृतसन्निधिः । उद्याह्यां नृसहस्रेण शिबिकामारुरोह च ॥ २८३ ॥
 (निनन्दन्मङ्गलातोयः पठन्मङ्गलपाठकः । उत्तार्यमाणलवणः स्वकीयमानमङ्गलः ॥)
 दानं विश्वजनीनं स ददानः कल्पवृक्षवत् । प्रशस्यमानो लोकेन जम्बूः काश्यपगोत्रजः ॥ २८४ ॥

१ क्षेपकोऽयं प्रतिभाति.

तृतीयः

॥ ५१ ॥

सुधर्मस्वामिगणनृत्पादपद्मपवित्रितम् । जगाम तं वनोद्देशं धाम कट्याणसम्पदाम् ॥ १८५ ॥ युग्मे ॥
गणनृत्पद्मपितोद्यानघारदेशे स ईयिवान् । याप्यथैतानाहुदतारीत्संसारादिव निर्ममः ॥ १८६ ॥
सुधर्मस्वामिनः पादानापदाम्जोधितारकान् । पञ्चाङ्गस्पृष्टजूपीठः स प्रणम्य व्यजिह्वपत् ॥ १८७ ॥
संसारसागरतरीं प्रव्रज्यां परमेश्वर । मम सस्वजनस्यापि देहि धेहि कृपां मयि ॥ १८८ ॥
पञ्चमः श्रीगणधरो ऽप्येवमन्यर्थितस्तदा । तस्मै सपरिवाराय ददौ दीक्षां यथाविधि ॥ १८९ ॥
पितृनापृच्छ्य चान्येद्युः प्रजवो ऽपि समागतः । जम्बूकुमारमनुयान्परिव्रज्यामुपाददे ॥ १९० ॥
श्रीजम्बूस्वामिपादाब्जमराद्यः प्रजवो ऽजवत् । शिष्यजावेन तस्यैव दत्तः स गुरुणा यतः ॥ १९१ ॥

श्रीसुधर्मगणनृत्पादाम्बुजोपासनत्रमरतां समुद्रहन् ।

दुःसहानगणयन्परीषहानार्थजिर्विहरति स्म मेदिनीम् ॥ १९२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये सिद्धिबुद्धिकथाजात्याश्वकिशोरकथाग्रामकूटसुतकथासोह-
ककथामासाहसशकुनिकथात्रिसुहृत्कथाविप्रदुहितृनागश्रीकथासञ्चिता-
ङ्गकथासपरिवारजम्बूप्रव्रज्याप्रजवप्रव्रज्यावर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

१ शिविकातः

सर्गः

॥ ५१ ॥

चतुर्थः सर्गः

अन्यदा श्रीगणधरः सुधर्मा विहरन्नुवि । जगाम चम्पां नगरीं जम्बूस्वाम्यादिशिष्ययुक् ॥ १ ॥
पुरीपरिसरोद्याने गणनृत्परमेश्वरः । समवासरदुद्भूतधर्मकदम्बद्रुमोपमः ॥ २ ॥
सुधर्मस्वामिपादाञ्जवन्दनाय पुरीजनः । गन्तुं प्रवृत्ते जत्तया हृष्टोत्कर्षजाग्मनाः ॥ ३ ॥
नागर्यः पादचारेण ऋणज्जणितनूपुराः । काश्चिज्जगमुः श्रुत्वा जूतधम्मिस्सत्तं शिर्गर्जकाः ॥ ४ ॥
काश्चिच्च रथमारुह्य नागर्यः पतिजिः सह । तैस्ततः प्राजयामासुस्त्वरितत्वरितं रथात् ॥ ५ ॥
काश्चित्पत्न्यान्कर्मणः आविका निर्ययुर्गृहात् । कथ्यारोपितशिशवः कपिमत्पादपोपमाः ॥ ६ ॥
अश्वारूढा ययुः के ऽपि महेच्याश्चलकुण्डलाः । श्वेतातपत्रैः कुर्वन्तो दिवमुत्पुण्णरीकिणीम् ॥ ७ ॥
श्रीमतां गह्वतां तूर्णं मिथःसङ्घर्षतारुनात् । हारमुक्ताफलैर्त्रैर्द्वैर्दन्तुरा मार्गजूरजूत ॥ ८ ॥
तदा तस्यां नगर्यां च कूणिकः पृथिवीपतिः । दृष्ट्वा यान्तं तथा लोकमिति पप्रच्छ वेत्तिणम् ॥ ९ ॥
किं यात्राद्य पुरोपान्ते देव्याः कस्याश्चिद्रुचता । कस्यापि हि महेन्यस्य किमुद्यापनिकोत्सवः ॥ १० ॥
किं महान्कौमुदीप्रायो महो वा कश्चिदागतः । पूजाविशेषो यदि बोधानचैत्ये प्रवर्तते ॥ ११ ॥
किं वा जैनमुनिः को ऽपि महात्मा समवासरत् । यदेवमखिद्यो याति त्वरितं नगरीजनः ॥ १२ ॥
वेत्ती तदैव विज्ञाय नरेन्द्राय व्यजिज्ञपत् । इतो ऽस्ति समवसृतः सुधर्मा गणनृत्तरः ॥ १३ ॥
त्रिजिर्विशेषकम् ॥

१ गर्भका वेणीस्थपुष्पादि

चतुर्थः

॥ ५२ ॥

वन्दितुं गणजृत्पादान्सर्वो ऽयं याति पूज्यः । एकातपत्रार्द्धधर्मराज्यं विजयते तव ॥ १४ ॥
राजा प्रोवाच हे वेत्रिन्धन्यो ऽयं नगरीजनः । य एवं त्वरते हन्त सुधर्मस्वामिवन्दने ॥ १५ ॥
अहो जाग्रदवस्थोऽपि सुषुप्तावस्थतामगाम् । यदद्य गणजृत्पदेवमपि न ज्ञातवानहम् ॥ १६ ॥
तज्जत्वा गणजृत्पादान्वन्दे ऽहमपि सत्वरम् । तिष्ठन्ति ते हि नैकत्राप्रतिबन्धाः समीरवत् ॥ १७ ॥
इत्युत्थायासनाद्वाजा स्मेरराजीवलोचनः । चन्द्रांशुजिरिव व्यूते पर्यधाद्वेतवाससी ॥ १८ ॥
आमुचत्कर्णतलयोरथ मौक्तिककुण्डले । सुधाकुण्डे इव स्वप्नमुक्तांशुचयपूरिते ॥ १९ ॥
हृदि चालम्बयामास हारं विमलमौक्तिकम् । लावण्यसरितः फेनरेखामिव तटस्थिताम् ॥ २० ॥
अन्यान्यपि हि सर्वाङ्गं रत्नालङ्करणानि सः । बजार जूजारधरः कल्पद्रुम इवापरः ॥ २१ ॥
आकाशस्फटिकस्वप्नं पर्यधादद्य चोलकम् । नृत्यन्तमिव तत्स्पर्शात्समीरतरलाञ्छलम् ॥ २२ ॥
सुगन्धिसुमनोदामगर्जिते कज्जलज्ज्विम् । प्रस्तेन्दुप्रावृत्तप्राज्ञं धमिष्ठं मूर्ध्न्यबन्धयत् ॥ २३ ॥
जघ्राणां कारणं जघ्रवारणं सो ऽरिवारणः । आरोहदारोर्हकरात्पञ्चास्य इव पर्वतम् ॥ २४ ॥
विद्युल्लेखामिव व्योम्नि पाणिज्यां नर्तयन्सृणिम् । पादाज्यां प्रेरयामास करिणं जूमिवासवः ॥ २५ ॥
निर्जरैः पादपातैर्मै मा जूज्जूर्ज्जुरेति सः । मन्थरं मन्थरं गन्तुं कृपयेव प्रचक्रमे ॥ २६ ॥
गर्जन्नत्यूजितं वर्षन्मदवारि निरन्तरम् । जनेनालक्षि स गजः पर्जन्य इव जूगतः ॥ २७ ॥
नृत्यन्त इव वदगन्तो मुखाम्रस्पर्शिजानवः । प्रावृत्तवृक्षो ज्वालिं गजमारूढसादिनः ॥ २८ ॥

१ निर्मिते २ निश्रेणितः

सर्गः

॥ ५३ ॥

पुरो विजयशंसीनि तूर्यवर्याण्यनेकशः । अवाद्यन्त तदायुर्कैर्मिथःसंवलितस्वनम् ॥ २९ ॥
 शब्दायमानमजितस्तूर्याणां प्रतिशब्दितैः । अपौरुषेयमुद्दामं वाद्यान्तरमभून्नजः ॥ ३० ॥
 सुधर्मस्वामिगणचूत्पादपद्मैरधिष्ठितम् । आससाद वनोद्देशं नृपो ऽथ सपरिहृदः ॥ ३१ ॥
 कुम्भोपरि सृष्टिदण्माघातेन स्थापितादथ । कक्षां गृहीत्वावातारीत्कुञ्जराजकुञ्जरः ॥ ३२ ॥
 सन्त्यक्तपाण्डुको दूरीकारितल्लचामरः । वेत्रिबाहुमपि त्यक्त्वा महाबाहुर्महीपतिः ॥ ३३ ॥
 जत्तया स्वमपि मन्वानः सामान्यजनसन्निभम् । वन्दारूम्भ्रावकान्पश्यन्नुद्योमांश्चकञ्चुकम् ॥ ३४ ॥
 आबद्धाञ्जलिना कुर्वन्मुकुटं मुकुटोपरि । सुधर्मस्वामिनं दृष्ट्वा दूरादपि नमो ऽकरोत् ॥ ३५ ॥
 त्रिजिर्विशेषकम् ॥

नत्वा च निषसादाग्रे ऽग्रेसरो जक्तिशालिनाम् । तच्चक्रदत्तदृष्ट्याजा तन्निष्यपरमाणुवत् ॥ ३६ ॥
 ततश्च गणचूद्देवः सुधर्मा धर्मदेशनाम् । प्राणिकारुणिकश्चक्रे श्रोतृश्रोत्रसुधाप्रपाम् ॥ ३७ ॥
 देशनान्ते च गणचूद्विष्यान्पश्यन्नरेश्वरः । जम्बूस्वामिनमुद्दिश्य पप्रह परमेश्वरम् ॥ ३८ ॥
 जगवन्नद्भुतं रूपमिदं सौजाग्यमद्भुतम् । तेजो ऽप्यद्भुतमेतस्य महर्षेः सर्वमद्भुतम् ॥ ३९ ॥
 तथा हि यमुनावीचिकुटिलश्यामलाः कचाः । नेत्रे कर्णान्तविश्रान्ते नासानात्राम्बुजे इव ॥ ४० ॥
 श्रवसी नेत्रसरसीतीरस्थे इव शुक्तिके । कण्ठः कम्बुविडम्ब्येष वह्नो ऽररिसंहोदरम् ॥ ४१ ॥
 आयतौ सरलौ बाहुदण्डावाजानुलम्बिनौ । मुष्टिग्राह्यो मध्यदेशः सर्क्क्षी चालानसन्निजे ॥ ४२ ॥

चतुर्थः

॥ ५३ ॥

एणीजहोपमे जह्वे करां हि कमलोपमम् । रूपसम्पदमेतस्य कियदा वक्तु माहशः ॥ ४३ ॥

॥ चतुर्जिः कलापकम् ॥

महाजागस्य सौजाग्यमप्यस्य न गिरां पथि । यदेनं बन्धुमिव मे पश्यतः प्रीयते मनः ॥ ४४ ॥
महातेजाश्च को ऽप्येष तथा ह्येतस्य तेजसा । न सम्यक् पार्यते ऽष्टं रूपमप्यस्ति यादृशम् ॥ ४५ ॥
अधृष्यं चाजिगम्यं च तेजो ऽमुष्य महामुनेः । किमहस्करशीतांश्वोरेकत्राकृष्य पिण्डितम् ॥ ४६ ॥
कियान्वा कथ्यते तेजोराशिरस्य तपोनिधेः । यत्पादनखरदमीनामपि दासीनिजा तस्मिन् ॥ ४७ ॥
जम्बूप्राग्जववृत्तान्तमथाख्यज्ञणचृद्धरः, । श्रेणिकाय यथाचख्यौ पुरा श्रीज्ञातनन्दनः ॥ ४८ ॥
आख्याय चावोचदिदं प्राग्जन्मतपसा नृप । रूपसौजाग्यतेजांसीदृशान्यस्य महात्मनः ॥ ४९ ॥
अयं चरमदेहश्च चरमश्चैव केवली । जवे ऽस्मिन्नेतस्यतीत्याख्यत्स एव परमेश्वरः ॥ ५० ॥
स्वामिना चेदमाख्यातं जम्बूनाम्नि शिवं गते । न मनःपर्ययो जावी न चापि परमावधिः ॥ ५१ ॥
नाहारकवपुर्लब्धिर्जिनकल्पस्तथा न हि । पुलाकलब्धिर्नो नो वा रूपकश्रेणिरोहणम् ॥ ५२ ॥
न च स्यादुपरितनं संयमत्रितयं क्वचित् । एवं जविष्यत्यग्रे ऽपि हीनहीनतरर्क्षिता ॥ ५३ ॥
एवं वचनमाकर्ण्य सुधर्मस्वामिनो गुरोः । तत्पादपद्मे नत्वा च राजा चम्पापुरीं ययौ ॥ ५४ ॥
सुधर्मापि ततः स्थानाङ्गागम सपरिहृदः । श्रीमहावीरपादाङ्गते दत्तसमं विजहार च ॥ ५५ ॥
आप्तं पञ्चाशदब्देन सुधर्मस्वामिना व्रतम् । त्रिंशदब्दीमथाकारि शुश्रूषा चरमार्हतः ॥ ५६ ॥
मोहं गते महावीरे सुधर्मा गणचृद्धरः । उन्नत्यो द्वादशाब्दानि तस्यौ तीर्थं प्रवर्तयन् ॥ ५७ ॥

सर्गः

॥ ५३ ॥

ततश्च वानवत्यब्दीप्रान्ते सम्प्राप्तकेवलः । अष्टाब्दीं विजहारोर्वी जव्यसत्त्वान्प्रबोधयन् ॥ ५८ ॥
प्राप्ते निर्वाणसमये पूर्णवर्षशतायुषा । सुधर्मस्वामिनास्यापि जम्बूस्वामी गणाधिपः ॥ ५९ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं जम्बूस्वाम्यपि केवलम् । आसाद्य सदयो जव्यजविकान्प्रत्यबुधत् ॥ ६० ॥

श्रीवीरमोहदिवसादपि हार्यनानि, चत्वारि षष्टिमपि च व्यतिगम्य जम्बूः ।
कात्यायनं प्रजवमात्मपदे निवेश्य, कर्मकृयेण पदमव्ययमाससाद ॥ ६१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये जम्बूस्वामिनिर्वाणवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

पञ्चमः

॥ ५४ ॥

पञ्चमः सर्गः

ततश्च प्रजवस्वामी कात्यायनकुलोद्भवः । तीर्थप्रज्ञावनां कुर्वन्नुर्वीतलमपावयत् ॥ १ ॥
अन्यदावश्यकश्रान्तसुप्तायां शिष्टपर्वदि । निशीथे योगनिद्रास्थः प्रजवस्वाम्यचिन्तयत् ॥ २ ॥
जावी को मे गणधरो ऽर्हधर्माञ्जोजजास्करः । सङ्क्ष्य यः स्यात्संसारसागरे पोतसन्निजः ॥ ३ ॥
अनया चिन्तयाक्षीढो गणे सङ्क्षे ऽपि च स्वके । उपयोगं चकारेष्टज्ञेयालोकप्रदीपकम् ॥ ४ ॥
स ज्ञानजानुनादित्यतेजसेव प्रसारिणा । नाञ्जाहीत्तादृशं कश्चिदव्युत्थितिकरं नरम् ॥ ५ ॥
उपयोगं ततश्चादात्परेषामपि दर्शने । तादृशरार्थी पङ्कादप्युपादेयं हि पङ्कजम् ॥ ६ ॥
ददर्श च पुरे राजगृहे शय्यमञ्जवं द्विजम् । यज्ञं यजन्तमासन्नजन्मं वत्सकुलोद्भवम् ॥ ७ ॥
अन्यत्रापि विहर्तव्यं श्रमणैरनवस्थितैः । इत्यगात्प्रजवस्वामी तत्रैव नगरोत्तमे ॥ ८ ॥
आदिशच्च षयोर्मुन्योर्गम्यतां यज्ञवाटके । तत्र जिहार्थिनौ ब्रूतं धर्मलाजाशिषं युवाम् ॥ ९ ॥
अदित्सावादजिस्तत्र यज्ञवाटद्विजादिजिः । अपि प्रस्थाप्यमानान्यां युवाभ्यां वाच्यमीदृशम् ॥ १० ॥
अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि । अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि ॥ ११ ॥
अथ वन्दनमालाङ्गुघारमुत्तमिजतध्वजम् । दार्मुक्ताचामनाहावं समिध्यापृतमाणवम् ॥ १२ ॥
चषालेबद्धलङ्गलं वेदिमध्येऽप्यपावकम् । होमद्रव्यचृतानेकपात्रमृत्विग्जिराकुलम् ॥ १३ ॥
सामिधेन्यर्पणव्यग्राध्वर्युमध्वरवाटकम् । तौ मुनी जग्मतुर्जिहासमये गुर्वनुज्ञया ॥ १४ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

१ पञ्चाद्वालिताभ्याम् २ चषालो यूपस्तंभः ३ इन्द्रः प्रदीप्तः ४ सामिधेनी मंत्रः

सर्गः

॥ ५४ ॥

जिह्मामदित्सुजिर्विप्रैर्विसृष्टावथ तौ मुनी । गुर्वादिष्टमहो कष्टमित्याद्युचतुरुच्चकैः ॥ १५ ॥
 अध्वरे दीक्षितस्तस्मिन्नाम्ना शय्यन्जवो विजः । यज्ञवाटघारदेशस्थितो ऽश्रौषीद्वचस्तयोः ॥ १६ ॥
 अचिन्तयच्चोपशमप्रधानाः साधवो ह्यमी । न मृषावादिन इति तत्त्वे सन्देग्धि मे मनः ॥ १७ ॥
 इति सन्देहदोलाधिरूढेन मनसा स तु । किं तत्त्वमिति पप्रञ्चोपाध्यायं सुधियां वरः ॥ १८ ॥
 उपाध्यायो ऽवदत्तत्त्वं वेदाः स्वर्गापवर्गदाः । न वेदेन्यो ऽपरं तत्त्वमिति तत्त्वविदो विदुः ॥ १९ ॥
 शय्यन्जवो ऽन्यधानूनं प्रतारयसि मादृशान् । यज्ञादिदक्षिणाद्वोजावेदास्तत्त्वमिति ब्रुवन् ॥ २० ॥
 वीतघेषा वीतरागा निर्ममा निष्परिग्रहाः । शान्ता महर्षयो नैते वदन्ति वितथं क्वचित् ॥ २१ ॥
 न गुरुस्त्वं त्वया ह्येतद्विश्वमाजन्म वञ्चितम् । नितान्तं शिक्षणीयो ऽसि प्रत्युताद्य दुराशय ॥ २२ ॥
 यथावस्थितमाख्याहि तत्त्वमेवं स्थितेऽपि ज्ञोः । नो चेन्नेत्यामि ते मौलिं न हत्या द्रष्टुनिग्रहे ॥ २३ ॥
 इति कोषाच्चकर्षासिमाकृष्टासिरत्नहि सः । तन्मृत्युवाचनायात्तपत्रः साक्षादिवान्तकः ॥ २४ ॥
 उपाध्यायो ऽप्यदो दध्यौ मिमारयिषुरेष माम् । यथास्थितत्त्वकथने समयो ऽयमुपागतः ॥ २५ ॥
 इदं च पठ्यते वेदेष्वाभ्यायो ऽप्येष नः सदा । कथ्यं यथातथं तत्त्वं शिरश्छेदे हि नान्यथा ॥ २६ ॥
 तस्मात्प्रकाशयाम्याशु तत्त्वमस्मै यथातथम् । यथा जीवामि जीवन्हि नरो ज्ञाणि पश्यति ॥ २७ ॥
 इत्याचख्यावुपाध्यायो ध्यायन्कुशलमात्मनः । अमुष्य यूपस्याधस्ताद्व्यस्तास्ति प्रतिमार्हतः ॥ २८ ॥
 पूज्यते ऽधस्थितैवात्र प्रब्रह्मं प्रतिमार्हती । तत्प्रज्ञावेन निर्विघ्नमिदं यज्ञादि कर्म नः ॥ २९ ॥
 महातपाः सिद्धपुत्रो नारदः परमार्हतः । अवश्यमध्वरं हन्ति प्रतिमामार्हतीं विना ॥ ३० ॥

पञ्चमः

॥ ५५ ॥

ततो यूपमुपाध्यायस्तमुत्पाद्य यथास्थिताम् । तामर्हत्प्रतिमां रात्रीं दर्शयित्वैवमब्रवीत् ॥ ३१ ॥
इयं हि प्रतिमा यस्य देवस्य श्रीमदर्हतः । तत्त्वं तदुदितो धर्मो यज्ञादि तु विरुम्बता ॥ ३२ ॥
श्रीमदर्हत्प्रणीतो हि धर्मो जीवदयात्मकः । पशुर्हिंसात्मके यज्ञे धर्मसम्भावनापि का ॥ ३३ ॥
जीवामो वयमेवं तु हन्त दम्नेन जूयसा । तत्त्वं जानीहि मां मुञ्च जव त्वं परमार्हतः ॥ ३४ ॥
चिरं प्रतारितो ऽसि त्वं मया स्वोदरपूर्तये । नातः परमुपाध्यायस्तवास्मि स्वस्ति ते ऽनघ ॥ ३५ ॥
शय्यमञ्जवो ऽपि तं नत्वा यज्ञोपाध्यायमब्रवीत् । त्वमुपाध्याय एवासि सत्यतत्त्वप्रकाशनात् ॥ ३६ ॥
इति शय्यमञ्जवस्तस्मै सर्वमत्यन्ततोषजाक् । सुवर्णताम्रपात्रादि यज्ञोपकरणं ददौ ॥ ३७ ॥
स्वयं तु निर्जगामाशु महर्षी तौ गवेषयन् । ययौ च तत्पदैरेव प्रजवस्वामिसन्निधौ ॥ ३८ ॥
ववन्दे प्रजवस्वामिपादान्सर्वान्मुनींश्च सः । धर्मलाजाशिषा तैश्चाजिनन्दित उपाविशत ॥ ३९ ॥
कृताञ्जलिश्च प्रजवाचार्यपादान्व्यजिज्ञप्त । जगवन्तो धर्मतत्त्वं ब्रूध्वं मे मोक्षकारणम् ॥ ४० ॥
प्रजवस्वाम्यथाचख्यावर्हिंसा धर्म आदिमः । चिन्तनीयः शुभोदको यथात्मनि तथापरे ॥ ४१ ॥
वाच्यं प्रियं मितं तथ्यं परस्यावाधकं च यत् । तत्तथ्यमपि नो वाच्यं परवाधा जवेद्यतः ॥ ४२ ॥
अदत्तं नाददीतार्थं नित्यं सन्तोषभागजवेत् । इहापि मोक्षसुखजागिव सन्तोषजाग् जनः ॥ ४३ ॥
ऊर्ध्वरेता जवेत्प्राज्ञः सर्वतो मैथुनं त्यजन् । मैथुनं खलु संसारविषपादपदोद्दः ॥ ४४ ॥
मुक्त्वा परिग्रहं सर्वं स्वशरीरे ऽपि निःस्पृहः । आत्मारामो जवेत्त्रिद्वान्यदीष्टेदपुनर्जवम् ॥ ४५ ॥
अर्हिंसासूनुतास्तेयब्रह्माकिञ्चन्यलक्ष्णैः । व्रतैः पञ्चजिरप्येवं जवादात्मानमुद्धरेत् ॥ ४६ ॥

सर्गः

॥ ५५ ॥

ज्ञात्वा शय्यम्नवस्तत्त्वं जवोविमः क्षणादञ्जत् । प्रजवस्वामिनः पादान्नत्वा चैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ४७ ॥
 असङ्गुगिरा मे ऽञ्जदतत्त्वे तत्त्वधीश्चिरम् । मृत्पिण्डमपि हेमैव पीतोन्मत्तो हि पश्यति ॥ ४८ ॥
 तदद्य ज्ञाततत्त्वस्य प्रव्रज्या दीयतां मम । जवकूपे निपततो हस्तालम्बनसन्निजा ॥ ४९ ॥
 ततश्च प्रजवस्वामी शय्यम्नवमहाधिजम् । संसारवैरिणो जीतं परिव्राजयति स्म तम् ॥ ५० ॥
 परीषहेभ्यो नाजैषीत्स तपस्यन्महाशयः । दिष्ट्या कर्म क्षिपामीति प्रत्युतोद्धुषितो ऽञ्जवत् ॥ ५१ ॥
 तुर्यषष्ठाष्टमादीनि दुस्तपानि तपांसि सः । तेपेतरां तपनवत्तेजोजिरतिभासुरः ॥ ५२ ॥
 कुर्वाणो गुरुशुश्रूषां गुरुपादप्रसादतः । महाप्राज्ञः क्रमेणाञ्जत्स चतुर्दशपूर्वञ्जत् ॥ ५३ ॥
 श्रुतज्ञानादिना तुष्ट्यं रूपान्तरमिवात्मनः । प्रजवस्तं पदे न्यस्य परलोकमसाधयत् ॥ ५४ ॥
 शय्यम्नवो यदा पर्यव्राजीह्लोकस्तदाखिलः । तन्नार्यां युवतिं दृष्ट्वानुशोचन्निदमन्यधात् ॥ ५५ ॥
 अहो शय्यम्नवो जट्टो निष्ठुरेभ्योऽपि निष्ठुरः । स्वां प्रियां यौवनवतीं सुशीलामपि यो ऽप्यजत् ॥ ५६ ॥
 पुत्राशयैव जीवन्ति योषितो हि पतिं विना । पुत्रो ऽपि नाञ्जदेतस्याः कथमेषा जविष्यति ॥ ५७ ॥
 पृच्छति स्म च लोकस्तामयि शय्यम्नवप्रिये । गर्जसम्जावना कापि किं नामास्ति तवोदरे ॥ ५८ ॥
 मनागित्यज्जिधातव्ये सापि प्राकृतजायया । उवाच मण्यमिति ह्रस्वगर्जा ह्यभूत्तदा ॥ ५९ ॥
 तस्याश्च ववृधे गर्जः प्रत्याशेव शनैः शनैः । समये च सुतो जज्ञे तन्मनोऽम्नोधिचन्द्रमाः ॥ ६० ॥
 ब्राह्मण्या मण्यमिति तदानीं कृतमुत्तरम् । इति तस्यापि बालस्याजिधा मणक इत्यभूत् ॥ ६१ ॥

१ उत्साहितः

पञ्चमः

॥ ५६ ॥

स्वयं मात्रा स्वयं धान्या ब्राह्मण्या सो ऽर्जकस्तथा । पाट्यमानः क्रमेणाञ्जत्पादचङ्क्रमणहमः ॥ ६२ ॥
अतीते चाष्टमे वर्षे पप्रन्नेति स मातरम् । क्व नाम मे पिता मातर्वेपेणाविधवा ह्यसि ॥ ६३ ॥
मातापि कथयामास प्रवव्राज पिता तव । तदा त्वमुदरस्यो ऽञ्जः पाक्षितो ऽसि मयार्जक ॥ ६४ ॥
अदृष्टपूर्वीं पितरं त्वमायुष्मन्यथा ह्यसि । त्वामप्यदृष्टपूर्व्येवं तथा जनयिता तव ॥ ६५ ॥
तव शय्यम्जवो नाम पिता यज्ञरतो ऽजवत् । प्रतार्य धूर्तश्रमणैः पर्यव्राज्यत कैरपि ॥ ६६ ॥
पितुः शय्यम्जवस्यर्षेर्दर्शनायोत्सुकः सुतः । निरियाय गृहाद्वालो वञ्चयित्वा स्वमातरम् ॥ ६७ ॥
तदा शय्यम्जवाचार्यश्चम्पायां विहरन्नञ्जत् । बालो ऽपि तत्रैव ययावाकृष्टः पुण्यराशिना ॥ ६८ ॥
कायचिन्तादिना सूरिः पुरीपरिसरे व्रजन् । ददर्श दूरादायान्तं तं बालं कमलेक्षणम् ॥ ६९ ॥
शय्यम्जवस्य तं बालं पश्यतो ऽब्धेरिवोक्षुपम् । स्नेहातिरेकाद्बुद्धासस्तदाञ्जदधिकाधिकः ॥ ७० ॥
मुनिचन्द्रमसं दूरात्तं दृष्ट्वा बालको ऽपि हि । विकसद्भदनः सो ऽभूत्सद्यः कुमुदकोषवत् ॥ ७१ ॥
आचार्यो ऽपि हि तं बालं पप्रन्नातुम्बहर्षजाक् । को ऽसि त्वं कुत आयासीः पुत्रः पौत्रो ऽसि कस्य वा ॥ ७२ ॥
सो ऽर्जको ऽजिदधे राजगृहादत्राहमागतः । सूनुः शय्यम्जवस्यास्मि वत्सगोत्रद्विजन्मनः ॥ ७३ ॥
मम गर्जस्थितस्यापि प्रव्रज्यामाददे पिता । तं गवेषयितुमहं बम्ब्रमीमि पुरात्पुरम् ॥ ७४ ॥
शय्यम्जवं मे पितरं जानते यदि तन्मम । पूज्यपादाः प्रसीदन्तु क्वं सो ऽस्तीति वदन्तु च ॥ ७५ ॥
पितरं यदि पश्यामि तदा तत्पादसन्निधौ । परिव्रजाम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ ७६ ॥
सूरिः प्रोवाच तातं ते जानामि स सुहृन्मम । शरीरेणाप्यजिन्नश्चायुष्मस्तमिव विद्धि माम् ॥ ७७ ॥

सर्गः

॥ ५६ ॥

तन्ममैव सकाशे त्वं परिव्रज्यां गुञ्जाशय । प्रतिपद्यस्व को नाम जेदः पितृपितृव्ययोः ॥ ७८ ॥
 सूरिस्तं बालमादाय जगामाथ प्रतिश्रयम् । अद्य लाजः सचित्तो ऽञ्जुदिति बालोचयत्स्वयम् ॥ ७९ ॥
 सर्वसावद्यविरतिप्रतिपादनपूर्वकम् । तमबालधियं बालं सूरिर्ब्रतमजिग्रहत् ॥ ८० ॥
 उपयोगं ददौ सूरिः कियदस्यायुरित्यथ । षण्मासान्यावदस्तीति तच्च सद्यो विवेद सः ॥ ८१ ॥
 एवं च चिन्तयामास शय्यमञ्जवमहामुनिः । अत्यष्टपायुरयं बालो जावी श्रुतधरः कथम् ॥ ८२ ॥
 अपश्चिमो दशपूर्वीं श्रुतसारं समुद्धरेत् । चतुर्दशपूर्वधरः पुनः केनापि हेतुना ॥ ८३ ॥
 मणकप्रतिबोधे हि कारणे ऽस्मिन्नुपस्थिते । तदुद्धराम्यहमपि सिद्धान्तार्थसमुच्चयम् ॥ ८४ ॥
 सिद्धान्तसारमुद्धृत्याचार्यः शय्यमञ्जवस्तदा । दशवैकालिकं नाम श्रुतस्कन्धमुदाहरत् ॥ ८५ ॥
 कृतं विकलवेलायां दशाध्ययनगर्जितम् । दशवैकालिकमिति नाम्ना शास्त्रं वञ्चय तत् ॥ ८६ ॥
 अपाठयन्मणकं तं ग्रन्थं निर्गन्धपुङ्गवः । श्रीमान्शय्यमञ्जवाचार्यवर्यो धुर्यः कृपावताम् ॥ ८७ ॥
 आराधनादिकं कृत्यं कारितः सूरिजिः स्वयम् । षण्मासान्ते तु मणकः कालं कृत्वा दिवं ययौ ॥ ८८ ॥
 विपेदाने तु मणके श्रीशय्यमञ्जवसूरयः । अवर्षन्नयनैरश्रुजलं शारदमेघवत् ॥ ८९ ॥
 यशोभञ्जदिजिः शिष्यैरथ दुःखितविस्मितैः । सूरिर्व्यङ्ग्यनर्हं चः किमिदं हेतुरत्र कः ॥ ९० ॥
 ततो मणकवृत्तान्तं सुतसम्बन्धवन्धुरम् । शिष्येभ्यो ऽकथयत्सूरिस्तज्जन्म मरणावधि ॥ ९१ ॥
 उवाच चैष बालो ऽपि कालेनाल्पीयसापि हि । पादितामलचारित्रो ऽकार्षीत्कालं समाधिना ॥ ९२ ॥
 बालो ऽप्ययमबालो ऽञ्जुच्चरित्रेणेति सम्मदात् । अस्माकमश्रुसम्पातः पुत्रस्तेहो हि दुस्त्यजः ॥ ९३ ॥

पञ्चमः

॥ ५७ ॥

ऊचुः शिष्या नमस्त्रीवा यशोज्ञादयस्ततः । पूज्यैरपत्यसम्बन्धः किमादौ ज्ञापितो न नः ॥ ९४ ॥
मणकहृष्टको ऽस्माकमयं हि तनुञ्जूरिति । अज्ञापयिष्यन्त्यस्मान्गुरुपादा मनागपि ॥ ९५ ॥
गुरुवञ्जुरुपुत्रे ऽपि वर्तेतेति वचो वयम् । अकरिष्याम हि तदा सत्यं तत्पर्युपासनात् ॥ ९६ ॥ युरमम् ॥
सूरिभूरिमुदित्यूचे तस्याञ्जत्सुगतिप्रदम् । तपोवृद्धेषु युष्मासु वैयावृत्योत्तमं तपः ॥ ९७ ॥
ज्ञातास्मत्पुत्रसम्बन्धा यूयं हि मणकान्मुनेः । नाकारयिष्यतोपास्ति स्वार्थं सो ऽथ व्यमोदयत ॥ ९८ ॥
अमुमट्पायुषं ज्ञात्वा कर्तुं श्रुतधरं मया । सिद्धान्तसारमुद्धृत्य दशवैकालिकं कृतम् ॥ ९९ ॥
मणकार्थं कृतो ग्रन्थस्तेन निस्तारितश्च सः । तदेनं संवृणोम्यद्य यथास्थाने निवेशनात् ॥ १०० ॥
यशोज्ञादिमुनयः सङ्घायाख्यन्निदं तदा । दशवैकालिकं ग्रन्थं संवरिष्यन्ति सूरयः ॥ १०१ ॥
सङ्घो ऽप्यन्यर्थयाञ्चक्रे सूरिमानन्दपूरितः । मणकार्थो ऽप्ययं ग्रन्थो ऽनुगृह्णात्वखिलं जगत् ॥ १०२ ॥
अतः परं जविष्यन्ति प्राणिनो ह्यष्टपमेधसः । कृतार्थास्ते मणकवद्भवन्तु त्वत्प्रसादतः ॥ १०३ ॥
श्रुताम्नोजस्य किञ्चलकं दशवैकालिकं ह्यदः । आचम्याचम्य मोदन्तामनगारमधुव्रताः ॥ १०४ ॥
इति सङ्घोपरोधेन श्रीशय्यम्नजवसूरिजिः । दशवैकालिकग्रन्थो न संवरे महात्मजिः ॥ १०५ ॥
श्रीमान्शय्यम्नजवः सूरिर्यशोज्ञं महामुनिम् । श्रुत्सागरपारीणं पदे स्वस्मिन्नतिष्ठितम् ॥ १०६ ॥

कृत्वा मरणं समाधिनागा- दय शय्यम्नजवसूरिर्ध्वलोकम् ।

श्रुतकेवलिनो निजे ऽपि कार्ये किं मुह्यन्ति जगत्प्रदीपकटपाः ॥ १०७ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपूर्वपि स्थविरावद्धीचरिते

प्रजवदेवत्वशय्यम्नजवचरितवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥

१ परागः

सर्गः

॥ ५७ ॥

षष्ठः सर्गः

अथ श्रीमान्यशोज्ञसूरिः पूरितदिग्यशाः । तुर्यादिजिः कृताहारो विजहार वसुन्धराम् ॥ १ ॥
धर्मेणार्हदुपज्ञेन स चतुर्दशपूर्वचतुः । विश्वमप्रीणयद्विस्वं जीमूत इव वारिणा ॥ २ ॥
मेधाविनौ जज्ञबाहुसम्भूतविजयौ मुनी । चतुर्दशपूर्वधरौ तस्य शिष्यौ बभूवतुः ॥ ३ ॥
सूरिः श्रीमान्यशोज्ञः श्रुतनिध्योस्तयोर्द्वयोः । स्वमाचार्यत्वमारोप्य परलोकमसाधयत् ॥ ४ ॥
जज्ञबाहुर्जगद्गङ्गाङ्कुरो ऽथ विहरन्नुवि । कृमाश्रमणसङ्गेन राजनराजगृहं ययौ ॥ ५ ॥
चत्वारो वणिजस्तस्मिन्पुरे सवयसो ऽजवन् । उद्यानद्रुमवदृष्टिं जग्मिवांसः सहैव हि ॥ ६ ॥
सन्निधौ जज्ञबाहोस्ते धर्मं शुश्रुवुरार्हतम् । कषायाग्निजलासारं प्रतिबोधं च लेजिरे ॥ ७ ॥
श्रीजज्ञबाहुपादान्ते दान्तात्मानः सहैव ते । प्रव्रज्यामाशु जगद्गृहवासपराङ्मुखाः ॥ ८ ॥
तप्यमानास्तपस्तीव्रमुपाजितबहुश्रुताः । युगमात्रदत्तदृशो विहरन्तो महीतले ॥ ९ ॥
प्रियां तथ्यां मितां वाचं वदन्तः कुक्षिशम्बदाः । निरीहा निर्ममाः साम्यवन्तः सन्तोषशास्त्रिनः ॥ १० ॥
धर्मोपदेशप्रवणाः करुणारससागराः । ते गुरोर्हृदये ऽविहन्सरसीव सितैस्त्रिजगदाः ॥ ११ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥
गुरोरनुज्ञयैकाकिविहारप्रतिमाधराः । ते विहृत्य विहृत्यागुः पुना राजगृहं पुरम् ॥ १२ ॥
तदा दरिद्रमिम्नानां दन्तवीणाप्रवादकः । पद्मिनीपद्मकोशेषु हिममग्निमिव क्षिपन् ॥ १३ ॥
शीतार्त्याक्षिङ्गनजुषां यूनां प्रणयकोपहृत् । ज्वलदङ्गारशकटीनिकटीजवदीश्वरैः ॥ १४ ॥

१ उपवासाद्यैः २ धर्मद्रव्यरहितं मेघपक्षे जलधनरहितम् ३ हंसाः ४ ईश्वरो धनाढ्यः

षष्ठः

॥ ५८ ॥

द्रुमाधिरूढैर्लोढार्कतापः कपिजिरुन्मुखैः। मर्तुकामीकृताध्वन्यो हिमर्तुरजवद्भृशम् ॥ १५ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥
जिह्वां कृत्वा निवृत्तास्ते दिवा यामे तृतीयके । उपचक्रमिरे गन्तुमुपवैजारपर्वतम् ॥ १६ ॥
तेषां गिरिगुहाद्वारे पुरोद्याने तदन्तिके । पुरान्यर्णे च तुर्यो ऽञ्जुञ्जतां प्रहरः क्रमात् ॥ १७ ॥
तृतीययामे कुर्वीत जिह्वां गमनमेव वा । इति ते तुर्ययामे ऽस्थुस्तथैव प्रतिमाधराः ॥ १८ ॥
यो ऽञ्जुदग्निगुहाद्वारे शीतं तस्याजवद्भृशम् । किञ्चिन्मन्दमञ्जुत्तस्य य उद्याने तु तस्थिवान् ॥ १९ ॥
य उद्यानसमीपे ऽस्थात्तस्य मन्दतरं त्वञ्जुत् । यस्तु तस्थौ पुरान्यर्णे तस्यात्यदृपं पुरोष्मणा ॥ २० ॥
चत्वारो ऽपि हि शीतेन विपद्य त्रिदिवं ययुः । आद्यद्वितीयतृतीयतुर्ययामेषु ते क्रमात् ॥ २१ ॥
इतश्च पुर्यां चम्पायां कूणिके श्रेणिकात्मजे । आलेख्यशेषे जूपो ऽञ्जुदुदायी नाम तत्सुतः ॥ २२ ॥
पितृव्ययशुचाक्रान्तो दुर्दिनेनेव चन्द्रमाः । निगूढतेजा राज्ये ऽपि प्रमदं न बजार सः ॥ २३ ॥
उवाच च कुक्षामात्यानमुष्मिन्नगरे ऽखिले । पश्यतो मे पितुः क्रीडास्थानानि व्यथते मनः ॥ २४ ॥
इयं हि सैव परिषद्यस्यां तातः हृण्णे हृण्णे । सिंहासनमसेविष्ट मामङ्कादपरित्यजन् ॥ २५ ॥
अञ्जुकेहाक्रीडदिहारंस्तेहाशेत चेह यत् । पिता ममेति पश्यामि तं सर्वत्र जलेन्दुवत् ॥ २६ ॥
पश्यतस्तातपादान्मे दृशोरग्रे स्थितानिव । राज्यजिङ्गन्तुतः सातिचारं स्याद्विनयव्रतम् ॥ २७ ॥
पिता हृदि स्थितो नित्यमिहस्थस्येति मे सुखम् । सदा शङ्कमिवास्तोकः शोको दुःखाकरोति च ॥ २८ ॥
अमात्या अपि ते ऽत्यांता बहुदृष्टा बहुश्रुताः । शोकशङ्कुञ्जिदा प्रोचुर्वाचा वाचंयमा इव ॥ २९ ॥

१ मृते २ अतिहितेच्छवः

सर्गः

॥ ५८ ॥

कस्य नेष्टवियोगेन शोकः स्यान्नवता पुनः । जुक्तान्नवत्सजार्यो(नार्या)हि लज्जा स्यादन्यथा तव ॥३०॥
 यद्वा स्यान्नोक एवेह नगरे वसतस्तव । तदन्यन्नगरं कापि निवेश्य विशाम्पते ॥ ३१ ॥
 पुरा पुरं राजगृहं कूणिकोऽपि पिता तव । हित्वा पितृशुचाकार्षीदिमां चम्पाजिधां पुरीम् ॥ ३२ ॥
 उदाय्यपि समाहूय नैमित्तिकवरानथ । स्थानं पुरनिवेशार्हं गवेययितुमादिशत् ॥ ३३ ॥
 तेऽपि सर्वत्र पश्यन्तः प्रदेशानुत्तरोत्तरान् । ययुर्गङ्गातटे रम्ये दृशां विश्रामधामनि ॥ ३४ ॥
 ते तत्र ददृशुः पुष्पपाटलं पाटलिद्रुमम् । पत्रलं बहुलल्लायमातपत्रमिवावनेः ॥ ३५ ॥
 अहो उद्यानबाह्योऽपि सकलापोऽयमंहिपः । इत्थं चमत्कृतास्तत्र ते ऽज्राक्षुश्चापद्विणम् ॥ ३६ ॥
 शाखानिषण्णः स खगो व्याददौ वदनं मुहुः । कवलीज्वितुं तत्र निपेतुः कीटिकाः स्वयम् ॥ ३७ ॥
 ते ऽचिन्तयन्निहोद्देशे पक्षिणो ऽस्य यथा मुखे । कीटिकाः स्वयमागत्य निपतन्ति निरन्तरम् ॥ ३८ ॥
 तथास्मिन्नुत्तमे स्थाने नगरेऽपि निवेशिते । राज्ञः पुण्यात्मनोऽमुष्य स्वयमेष्यन्ति सम्पदः ॥ ३९ ॥
 इति निर्णीय तत्स्थानं नगरार्हं महीपतेः । आख्यान्ति स्म त्रिवृण्वन्तो निमित्तं चापलक्ष्णम् ॥ ४० ॥
 जरन्नैमित्तिकश्चैको जगाद वदतां वरः । पाटलेयं न सामान्या ज्ञानिना कथिता पुरा ॥ ४१ ॥
 तथाहि स्तो नगर्यो वे मथुरे दक्षिणोत्तरे । समानसौन्दर्यगुणे स्वसारौ युग्मजे इव ॥ ४२ ॥
 अञ्जुदग्मथुरायां देवदत्तो वणिक्सुतः । दक्षिणस्यां मथुरायां दिग्यात्रार्थमियाय सः ॥ ४३ ॥
 वणिकपुत्रजयसिंहेनाजवत्तस्य सौहृदम् । तावन्योन्यं प्रपेदाते रहस्यैकनिधानताम् ॥ ४४ ॥

षष्ठः

॥ ५९ ॥

स्वसा च जयसिंहस्याज्ञिका नाम कुमारिका । बज्रव जूगतेव स्वर्जलना रूपसम्पदा ॥ ४९ ॥
जयसिंहो ऽन्यदा जामिमन्निकामादिशन्नजाम् । समित्रो ऽप्यद्य ज्ञोदये ऽहं दिव्यां रसवतीं कुरु ॥ ४६ ॥
इत्युक्त्वा जयसिंहेन देवदत्तो निमन्त्रितः । आगाच्च तन्नृहे ज्ञोक्तुं तौ छावपि निषेदतुः ॥ ४७ ॥
अष्टादश जज्ञ्यजेदान्बड्सास्वादसुन्दरान् । द्वयोरप्यन्निका सा तु सुवेषा पर्यवेषयत् ॥ ४८ ॥
तौ मरुता प्रीणयितुमपाकर्तुं च मक्षिकाः । धुन्वती व्यजनं चक्रे कर्मैकं ध्वर्थकारि सा ॥ ४९ ॥
प्रक्वणद्वाहुवलयं व्यजनान्दोलनेन ताम् । पश्यन्नित्तुमुखीं देवदत्तः कामवशो ऽजवत् ॥ ५० ॥
स वीरुमाणस्तां बालां छावण्यजलदीर्घिकाम् । तद्विरसापरवशो ज्ञोज्यास्वादं विवेद न ॥ ५१ ॥
तस्य दृग्विदधे तस्यामापादतलमस्तकम् । आरोहमवरोहं च क्षतायामिव वानरी ॥ ५२ ॥
मा नेत्रमैत्रीप्रत्युहो जूदस्यामिति बुद्धिमान् । स स्थिरो ऽपि स्थिरतरं बुजुजे गजलीलया ॥ ५३ ॥
देवदत्तो द्वितीये ऽह्नि जयसिंहस्य सन्निधौ । प्रेषयामास चरकान्निकायाचनाकृते ॥ ५४ ॥
ते गत्वा प्रोचुरन्यस्मै कस्मैचिदप्यमूं ननु । यदि दास्यसि तदस्मै देहि वेत्स्येष यादृशः ॥ ५५ ॥
स उवाच कुलीनो ऽयं कलाज्ञो ऽयं सुधीरयम् । युवायं किं बहूक्तेन सर्वे वरगुणा इह ॥ ५६ ॥
किं तु जामिं प्रदास्यामि तस्मै यो मद्गृहात् क्वचित् । न यास्यति स्थितं चात्र तं द्रक्ष्याम्यात्मनः समम् ॥ ५७ ॥
एष सन्नाव्यते यास्यन्नद्य श्वो वापि सुन्दरः । किं नाश्रौषुर्निदेशस्यः प्रायेण हि गमिष्यति ॥ ५८ ॥
प्राणप्रियेयं जगिनी मम लक्ष्मीरिवौकसि । तदिमां न प्रहेष्यामि वित्रोद्धुरपि वेश्मनि ॥ ५९ ॥

१ भगिनी २ सेवकान् ३ तुल्यम् ४ परिणेतुः

सर्गः

॥ ५९ ॥

अपत्यजन्मावधि ज्ञो यद्येवं कर्तुमीश्वरः । तदुद्धतु मे जामिं देवदत्तो ऽन्निकामिमाम् ॥ ६० ॥
 देवदत्तानुज्ञया ते ऽप्योमिति प्रतिपेदिरे । देवदत्तो ऽपि तां कन्यां परिणिन्ये शुभे ऽहनि ॥ ६१ ॥
 तत्र तस्यान्निकाप्रेमतन्तुवद्स्य तिष्ठतः । प्रैष्युदग्मथुरास्थान्यां पितृन्यां लेख ईदृशः ॥ ६२ ॥
 आवां हि चक्षुर्विकलौ चतुरिन्द्रियतां गतौ । जराजर्जरसर्वाङ्गावासन्नयमशासनौ ॥ ६३ ॥
 आयुष्मन्यदि जीवन्तौ कुलीनस्त्वं दिदृक्षसे । तदेष्टुघापय दृशावावयो रुदतोः सतोः ॥ ६४ ॥ युग्मम् ॥
 सो ऽवाचयच्च तं लेखं स्नेहाम्जोधिनिशाकरम् । निरन्तरहरन्नेत्रनीरपात्रीचकार च ॥ ६५ ॥
 अचिन्तयच्च धिग्धिग्मां पितरौ विस्मृतौ हि मे । अहं विषयमग्नो ऽस्मि पित्रोः पुनरियं दशा ॥ ६६ ॥
 किं करोमि कथं यामि पत्नी नापत्यहश्वरी । निजवाक्पाशबद्धस्य का गतिर्मे न विष्यति ॥ ६७ ॥
 अन्निकापि हि तन्नेत्रमार्जनेन स्वमंशुकम् । क्लेदयन्ती जगादैवं सद्यस्तदुःखदुःखिता ॥ ६८ ॥
 केनैष प्रहितो लेखो धत्ते चान्द्रमर्सी कलाम् । ज्ञाययन्वारि दुर्वारं त्वन्नेत्रचन्द्रकान्तयोः ॥ ६९ ॥
 दिवेन्दुनिजमालोक्य निष्कलापं मुखं तव । निश्चिनोम्यश्रुपूरो ऽयं दुःखजो न तु हर्षजः ॥ ७० ॥
 दुःखाख्यानप्रसादेन तत्सम्भावय मामपि । ममाप्यस्तु जवदुःखसंविज्ञागधुरीणता ॥ ७१ ॥
 नादात्प्रत्युत्तरं किञ्चिदुःखज्ञागन्निकापतिः । तस्यौ तु स्तपयन्नेव तं लेखं नयनोदकैः ॥ ७२ ॥
 अन्निकापि हि तं लेखमादायावाचयत्स्वयम् । तदुःखकारणं सद्यो विवेद च जगाद च ॥ ७३ ॥
 सर्वथा मा कृथा दुःखमार्यपुत्राचिरादहम् । त्रातरं बोधयिष्यामि कारयिष्ये त्वदीप्सितम् ॥ ७४ ॥
 गत्वा चोचे त्रातरं स्वं नितरां कुपितेव सा । इदं विवेकिन्हे त्रातर्जवता किमनुष्ठितम् ॥ ७५ ॥

षष्ठः

॥ ६० ॥

स्वकुटुम्बवियोगेन क्लिश्यते तव जारुक्ः । श्वश्रूश्वशुरपादानामहमुत्कण्ठितास्मि च ॥ ७६ ॥
अनुमन्यस्व मे नाथं स्वस्थानगमनं प्रति । तमन्वेष्याम्यहमपि तस्यायत्ता यतो ऽसवः ॥ ७७ ॥
स्थास्यत्येवैष वागवद्भ्यः प्रणन्तुं श्वशुरौ त्वहम् । एकाकिन्यपि यास्यामि किं कार्यं तदनेन ते ॥ ७८ ॥
इति साग्रहमुक्तस्तु जयसिंहो मुहुर्मुहुः । प्रयातुमनुमेने च तमुदग्मथुरां प्रति ॥ ७९ ॥
नगर्या निर्ययौ तस्यास्ततश्च स वणिक्सुतः । तमन्वगादन्निकापि यामिनीव निशाकरम् ॥ ८० ॥
अन्निकाञ्चूत्तदा गुर्वी नेदीयःप्रसवापि च । इति मार्गे ऽपि सासूत सुतं लहणधारिणम् ॥ ८१ ॥
स्थविरौ पितरौ नामकृतिं सूनोः करिष्यतः । इति तौ दम्पती नैव चक्रतुः स्वमनीषया ॥ ८२ ॥
तयोरन्वेष्टुं परिजनस्तं वाढं लाढयन्मुदा । अन्निकापुत्र इत्येवोत्थापनेन जगौ पथि ॥ ८३ ॥
उत्तरामन्निकानाथो जगाम मथुरामथ । तौ ववन्दे च पितरौ तान्यां मूर्धन्यचुम्बि च ॥ ८४ ॥
देशान्तरोपार्जनेयं भमोपादीयतामिति । ब्रुवाणः सो ऽर्जकं पित्रोरर्पयामास हृष्टयोः ॥ ८५ ॥
इयं वधूर्वः पुत्रो ऽयं ममैतत्कुक्षिसम्भवः । इत्याचख्यौ च सम्बन्धं जक्तिबन्धुरया गिरा ॥ ८६ ॥
पितरौ चक्रतुस्तस्य शिशोः सन्धीरणाजिधाम् । अन्निकापुत्र इति तु लोकनाम्ना स पप्रथे ॥ ८७ ॥
लाढ्यमानः कुटुम्बेन वर्धमानो ऽन्निकासुतः । चतुर्वर्गार्जनसुखं प्रपेदे मध्यमं वयः ॥ ८८ ॥
जोगानपास्य तृणवद्यौवने ऽपि स धीधनः । जयसिंहाचार्यपार्श्वे पॅरित्रज्यामुपाददे ॥ ८९ ॥
स खड्गधारातीक्ष्णेन व्रतेन व्रतिनां वरः । आत्मनो दारयामास दारुणान्कर्मकण्टकान् ॥ ९० ॥

१ भगिनीपतिः २ अनुगच्छन्

सर्गः

॥ ६० ॥

तपोग्निनातिदीपेण दग्ध्वा कर्ममहामलम् । अग्निशौचांशुकमिव स आत्मानमशोधयत् ॥ ९१ ॥
 स क्रमेण परिणतचरित्रज्ञानदर्शनः । आचार्यवर्यधुर्यो ऽजृत्स्वगह्वाम्नोजज्ञास्करः ॥ ९२ ॥
 स मुनिः सपरीवारो वृद्धत्वे विहरन्त्ययौ । नगरं पुष्पजज्ञाख्यं गङ्गातटविजृषणम् ॥ ९३ ॥
 तत्राभूद्रूपतिः पुष्पकेतुस्तस्य तु वल्लभा । मीनकेतोरिव रतिः पुष्पवत्यजिधानतः ॥ ९४ ॥
 पुष्पवत्या अजृतां च पुत्रः पुत्री च युग्मजौ । पुष्पचूलः पुष्पचूला चेति नाम तयोरजृत् ॥ ९५ ॥
 सहैव वर्धमानौ तौ रममाणौ सहैव च । परस्परं प्रीतिमन्तावुजावपि बज्रवतुः ॥ ९६ ॥
 दध्यौ च राजा यद्येतौ दारकौ स्नेहलौ मिथः । वियुज्येते तदा नूनं मनागपि न जीवतः ॥ ९७ ॥
 वियोगमनयोश्चाहमपि सोढुमनीश्वरः । मिथस्तदनयोरेव युक्तं वीवाहमङ्गलम् ॥ ९८ ॥
 मित्राणि मन्त्रिणः पौरानथ पप्रञ्च जूपतिः । अन्तःपुरे यदुत्पन्नं रत्नं तस्य क ईश्वरः ॥ ९९ ॥
 ते प्रोचुर्देशमध्ये ऽपि रत्नमुत्पद्यते हि यत् । तस्येश्वरो नरपतिः का कथान्तःपुरे पुनः ॥ १०० ॥
 यद्यदुत्पद्यते रत्नं स्वदेशे तदिद्वापतिः । यद्येहं विनियुञ्जीत को हि तस्यास्तु बाधकः ॥ १०१ ॥
 तेषां जावानजिज्ञानामाख्यं वचनं नृपः । सम्बन्धं घटयामास निजदारकयोस्तयोः ॥ १०२ ॥
 तस्य राज्ञी पुष्पवती श्राविकाजूस्तया नृपः । अवार्यत तथा कुर्वन्न तु तामप्यजीगणत् ॥ १०३ ॥
 ततश्च पुष्पचूलश्च पुष्पचूला च दम्पती । गृहिधर्मं सिषेवाते नितान्तमनुरागिणौ ॥ १०४ ॥
 क्रमेण पुष्पकेतौ तु कथाशेषत्वमीयुषि । पुष्पचूलो ऽजवज्राजा राजमानो ऽमलैर्गुणैः ॥ १०५ ॥
 तदकृत्यं वारयन्ती तदा पत्यापमानिता । राज्ञी पुष्पवती जातनिर्वेदा व्रतमाददे ॥ १०६ ॥

षष्ठः

॥ ६१ ॥

सा विपद्य सुरो जज्ञे प्रव्रज्यायाः प्रजावतः । प्रव्रज्या चेन्न मोहाय तत्स्वर्गाय न संशयः ॥ १०७ ॥
स देवो ऽवधिनाज्ञाहीतामकृत्यनियोजिताम् । निजां दुहितरं स्नेहादिति चाचिन्तयत्तराम् ॥ १०८ ॥
मम प्राग्जन्मनि प्राणप्रियेयं दुहिताजवत् । तत्तथा करवै घोरे नरके न पतेद्यथा ॥ १०९ ॥
इति तस्याः स्वप्नमध्ये नरकावासदारुणान् । ह्येदेदेदादिदुःखार्त्तारटन्नारकिकाकुलान् ॥ ११० ॥
पातकेनेव संरुद्धानन्धकारापदेशतः । दुर्दर्शान्दर्शयामास नरकान्स सुरो ऽखिलान् ॥ १११ ॥ युगं ॥
वर्तिकेव इयेनमुक्ता मृगीव दवनिर्गता । सतीव परपुरुषकरस्पर्शपलायिता ॥ ११२ ॥
सुसाध्वीवायाततपोतीचारविधुरीकृता । सा दृष्टनरका जीत्या प्रबुद्धापि ह्यकम्पत ॥ ११३ ॥ युगं ॥
बिन्ध्यती सा तु नरकं गतेव नरकेक्षणात् । अखिलं कथयामास तं स्वप्नं पत्युरग्रतः ॥ ११४ ॥
क्षेमेष्टुः पुष्पचूलायाः पुष्पचूलनृपो ऽपि हि । निपुणं कारयामास शान्तिकं शान्तिकोविदैः ॥ ११५ ॥
स तु पुष्पवतीजीवदेवस्तद्धितकाम्यया । तादृशानेव नरकान्नात्रौ रात्रावदर्शयत् ॥ ११६ ॥
अथ पाषण्डिनः सर्वानाजुहाव महीपतिः । परिप्रभु च ब्रूध्वं कीदृशा नरका इति ॥ ११७ ॥
गर्जवासो गुप्तिवासो दारिद्र्यं परतन्त्रता । एते हि नरकाः साक्षादित्याख्यंस्ते ऽदृष्टमेधसः ॥ ११८ ॥
सा दुर्गन्धमिवाग्राय कुर्वती मुखमोटनम् । निजस्वप्नविसंवादिवचनांस्तान्व्यसर्जयत् ॥ ११९ ॥
आहूय चान्निकापुत्रं राजापृष्ठतदेव हि । नरकान्स तथैवाख्यद्दृष्टाः स्वप्ने यथा तथा ॥ १२० ॥
राश्यप्युवाच जगवन्किं जवन्निरपीदृशः । मयेव बीहितः स्वप्नो वित्थेत्यं कथमन्यथा ॥ १२१ ॥
सूरिः प्रोवाच हे जज्ञे विनापि स्वप्नदर्शनम् । संसारे नास्ति तद्यज्जि न ज्ञायेत जिनागमात् ॥ १२२ ॥

सर्गः

॥ ६१ ॥

पुष्पचूलापि पप्रञ्च जगवन्केन कर्मणा । ईदृशान्नरकान्धोरानामुवन्ति शरीरिणः ॥ १२३ ॥
 आख्याति स्नाभिकापुत्रो महारम्भपरिग्रहैः । गुरुप्रत्यनीकतया पञ्चेन्द्रियवधादपि ॥ १२४ ॥
 पिशिताहारतश्चापि पापं कृत्वा शरीरिणः । गच्छन्ति नरकेष्वेषु दुःखान्यनुजवन्ति च ॥ १२५ ॥
 ततश्च जननीजीवदेवस्तस्यास्तदादि तु । स्वप्ने नरकवत्स्वर्गान्प्राप्यसौख्यानदर्शयत् ॥ १२६ ॥
 प्रबुद्धा कथयामास सा पत्ये स्वर्गदर्शनम् । सो ऽथ पाषण्डिनो ऽपृच्छद् ब्रूथ किं स्वर्गलक्षणम् ॥ १२७ ॥
 तेष्वेके प्रोचिरे स्वर्गस्वरूपं प्रियसङ्गमः । अन्ये त्वादुः स स स्वर्गो यद्यद्धि सुखकारणम् ॥ १२८ ॥
 एवं स्वर्गस्वरूपं च तदुक्तं पुष्पचूलिका । नामन्यत स्वप्नदृष्टस्वःस्वरूपा हि साजवत् ॥ १२९ ॥
 राज्ञा पृष्टो ऽभिकासूनुः स्थितिमाख्यद्विवौकसाम् । मनश्चिन्तितकार्याणि सिद्धान्येव जवन्ति च ॥ १३० ॥
 सकल्पवृक्षाश्चरामा वापयः स्वर्णपङ्कजाः । देव्यश्चित्तानुवर्तिन्यो रूपवत्यः कलाविदः ॥ १३१ ॥
 यथादिष्टविधातारस्त्रिदशाश्चाजियोगिकाः । इन्द्रया दिव्यसङ्गीतनाटकाजिनयोत्सवाः ॥ १३२ ॥
 शाश्वतेषु विमानेषु रम्यरत्नगृहाणि च । सर्वशक्तिजृतो नित्यं परिवारे च नाकिनः ॥ १३३ ॥

॥ चतुर्जिः कलापकं ॥

आनुत्तरविमानं यद्यद्भ्यन्तरपुरावधि । सुखं किमपि देवानां तत्कियत्कथ्यते गिरा ॥ १३४ ॥
 तच्छ्रुत्वा पुष्पचूलोचे यूयं वित्थ यदीदृशम् । स्वर्गा युष्माजिरपि किं स्वप्ने ददृशिरे ऽखिलाः ॥ १३५ ॥
 मुनिर्जगाद कल्याणि जिनागमसुधापिबाः । स्वःसुखानि वयं विद्मो विद्मो ज्ञेयान्तराण्यपि ॥ १३६ ॥
 प्रमाणं वचनं जैनमिति निश्चित्य राइयथ । ऋषिं पप्रञ्च जगवन्स्वर्गाप्तिः केन कर्मणा ॥ १३७ ॥

१४:

॥ ६२ ॥

सूरिरूचे ऽर्हति देवे गुरौ साधौ च निश्चयः । यस्य संसारिणस्तस्य स्वर्गासिर्न दवीयसी ॥ १३८ ॥
पुनश्चारित्रधर्मे च मुनिना कथिते सति । सा राज्ञी लघुकर्मत्वाद्भवोद्भिन्नैवमन्यधात् ॥ १३९ ॥
जगवन्पतिमापृच्छथ पादमूले तवैव हि । उपादास्ये परिव्रज्यां मानुष्यकतरोः फलम् ॥ १४० ॥
इत्युक्त्वा तमृषिं नत्वा पुष्पचूला विसृज्य च । आप्रपञ्चे महीनाथं महीनाथो ऽप्यदो ऽवदत् ॥ १४१ ॥
तदा त्वामनुमन्ये ऽहं व्रतार्थं वरवर्णिनि । समैवौकसि चेद्भिक्षामादत्से व्रतिनी सती ॥ १४२ ॥
तथेति प्रतिपेदाना दानं कटपल्लवेव सा । अर्थिन्यो ददती राज्ञा कृतनिष्क्रमणोत्सवा ॥ १४३ ॥
स्त्रीचूलाभूषितां प्राप्ता पुष्पचूला महाशया । अन्निकापुत्रपादान्ते गत्वा दीक्षामुपाददे ॥ १४४ ॥ युग्मं ॥
गुर्वादेशाध्वपञ्चिकी सा शिक्षामाददे ऽखिलाम् । सामाचारीप्रधानं हि तपः शुद्धात्मनामपि ॥ १४५ ॥
ज्ञात्वा जविष्यद्भुजिह्वमन्निकासूनुनान्यदा । गच्छो देशान्तरे प्रैषि स देशो यत्र जीव्यते ॥ १४६ ॥
वादशाब्दकमशिवं ज्ञावीति श्रुतसम्पदा । ज्ञात्वा गुरूपदेशाच्च गच्छो ऽगच्छदथान्यतः ॥ १४७ ॥
जङ्घाबलपरिहीणास्तत्रैवास्थुस्तु सूरयः । विनापि हि परीवारमूरीकृतपरीषदाः ॥ १४८ ॥
आनीयान्तःपुराद्भक्तपानादि प्रतिवासरम् । गुरवे पुष्पचूलादात्पित्रे पुत्रीव जकिजाक् ॥ १४९ ॥
अनन्यमनसस्तस्यागुरुणां पर्युपासनात् । जावयन्त्याश्च संसारासारतामेव सर्वदा ॥ १५० ॥
अन्येद्युः पुष्पचूलाया अपूर्वकरणक्रमात् । केवलज्ञानमुत्पेदे निदानं मुक्तिसम्पदः ॥ १५१ ॥ युग्मं ॥
पुष्पचूला तु सज्जातकेवलापि विशेषतः । वैयावृत्यं गुरोश्चक्रे प्रौक्तो ह्यर्थो ऽयमागमे ॥ १५२ ॥
पुरा ह्यज्ञप्रयुञ्जानः कृत्यं यो यस्य तस्य सः । केवद्वयपि च कुर्वीत स यावदेत्ति तं न हि ॥ १५३ ॥

सर्गः

॥ ६२ ॥

पुष्पचूला तु विज्ञाय केवलज्ञानसम्पदा । सर्वं सम्पादयाञ्चक्रे सूरिर्यद्यदचिन्तयत् ॥ १५४ ॥
 सूरिः पप्रच्छ तां साध्वीं वत्से वेत्सि कथं ननु । ममाज्ञिप्रायमेवं यत्सम्पादयसि चिन्तितम् ॥ १५५ ॥
 उवाच पुष्पचूलापि प्रकृतिं वेद्मि वः खलु । यो यस्य नित्यमासन्नः प्रकृतिज्ञो हि तस्य सः ॥ १५६ ॥
 सार्थिका पिण्डमानिन्ये ऽन्यदा वर्षति वारिदे । सूरिरूचे श्रुतज्ञासि वृष्ट्यां किमिदमर्हति ॥ १५७ ॥
 साब्रवीद्यत्र मार्गे ऽभूदपूकायो ऽचित्त एव हि । तेनैवायासिषमहं प्रायश्चित्तागमोऽत्र न ॥ १५८ ॥
 अचित्तापूकायमध्वानं कथं वेत्सीति सूरिणा । उदिते पुष्पचूलाख्यदुत्पन्नं मे ऽस्ति केवलम् ॥ १५९ ॥
 मिथ्या मे दुःकृतं केवल्यशातित इति ब्रुवन् । इत्यचिन्तयदाचार्यः सेत्स्यामि किमहं न वा ॥ १६० ॥
 केवल्यूचे मा कृषीद्वमधृतिं मुनिपुङ्गवाः । गङ्गामुत्तरतां वो ऽपि जविष्यत्येव केवलम् ॥ १६१ ॥
 ततो गङ्गामुत्तरीतुं दोकेन सह सूरयः । तदैवारुरुहुर्नावं को हि स्वार्थमुपेक्षते ॥ १६२ ॥
 निषसाद स आचार्यो यत्र यत्रापि नौतटे । तत्र तत्र तटे सद्यः सा नौर्मङ्गुं प्रचक्रमे ॥ १६३ ॥
 नौमध्यदेशासीने च तस्मिन्नाचार्यपुङ्गवे । समन्तान्मङ्गुमारेजे सा नौरयं श्वाम्जसि ॥ १६४ ॥
 ततो नौस्थितलोकेन सूरिः सो ऽह्नेपि वारिणि । शूले न्यधात्प्रवचनप्रत्यनीकामरी च तम् ॥ १६५ ॥
 शूलप्रोतो ऽपि गङ्गान्तः सूरिरेवमचिन्तयत् । अहो वपुर्ममानेकप्राणयुपद्भवाकारणम् ॥ १६६ ॥
 अपूकायादिदयासारं स सूरिर्जावयन्चूशम् । रूपकश्रेणिमारूढो ऽन्तकृत्केवल्यजायत ॥ १६७ ॥
 तुरीयशुक्लध्यानस्थः सद्यो निर्वाणमाप सः । निर्वाणमहिमानं च तस्यासन्नाः सुरा व्यधुः ॥ १६८ ॥

१ अयो लोहः

षष्ठः

॥ ६३ ॥

निर्वाणमहिमा तत्र देवैर्निर्मित इत्यञ्जत् । प्रयाग इति तत्तीर्थं प्रश्रितं त्रिजगत्यपि ॥ १६ए ॥
करोटिरन्निकामुनोर्यादोर्जिर्मकरादिजिः । त्रोध्यमाना नदीतीरमानीयत जलोर्मिजिः ॥ १७० ॥
इतस्ततो लुलन्ती च शुक्तिकेव नदीतटे । प्रदेशे गुप्तविषमे तस्थौ कापि विलग्न्य सा ॥ १७१ ॥
करोटिकर्परस्यान्तस्तस्यान्यस्मिंश्च वासरे । न्यपतत्पाटलाबीजं दैवयोगेन केनचित् ॥ १७२ ॥
करोटिकर्परं जिन्दंस्तदीयाद्दक्षिणार्धनोः । उन्नतः पाटलितरुर्विशालो ऽयमभूत्क्रमात् ॥ १७३ ॥
पाटलाद्भुः पवित्रो ऽयं महामुनिकरोटिज्जुः । एकावतारोऽस्य मूलजीवश्चेति विशेषतः ॥ १७४ ॥
तदत्र पाटलितरोः प्रजावभवत्सम्य च । दृष्ट्वा चापनिमित्तं च नगरं सन्निवेश्यताम् ॥ १७५ ॥
एको नैमित्तिकश्चोचे सर्वनैमित्तिकाज्ञया । दातव्यमाशिवाशब्दं सूत्रं पुरनिवेशने ॥ १७६ ॥
प्रमाणं यूयमित्युक्त्वा तान्निमित्तविदो नृपः । अधिनगरनिवेशं सूत्रपातार्थमादिशत् ॥ १७७ ॥
पाटलीं पूर्वतः कृत्वा पश्चिमां तत उत्तराम् । ततो ऽपि च पुनः पूर्वां ततश्चापि हि दक्षिणाम् ॥ १७८ ॥
शिवाशब्दावधिं गत्वा ते ऽथ सूत्रमपातयन् । चतुरस्रः सन्निवेशः पुरस्यैवमञ्जत्तदा ॥ १७९ ॥ युग्मं ॥
तत्राङ्किते जूप्रदेशे नृपः पुरमकारयत् । तदञ्जत्पाटलीनाम्ना पाटलीपुत्रनामकम् ॥ १८० ॥
पुरस्य तस्य मध्ये तु जिनायतनमुत्तमम् । नृपतिः कारयामास शाश्वतायतनोपमम् ॥ १८१ ॥
गजाश्वशालाबहुलं नृपप्रासादसुन्दरम् । विशालशालमुद्दामगोपुरं सौधबन्धुरम् ॥ १८२ ॥
पण्यशालासन्नशालापापैषधागारञ्जितम् । जूजुजा तदलङ्कारे शुजे ऽह्न्युत्सवपूर्वकम् ॥ १८३ ॥ युग्मं ॥

१ चिबुकस्य

सर्गः

॥ ६३ ॥

राजा तत्राकरोप्राज्यमुदाय्युदयज्ञाक् श्रिया । स्वं विक्रममिवाखण्कं तन्वानो धर्ममार्हतम् ॥ १८४ ॥
 अर्हन्देवो गुरुः साधुधर्मश्चार्हत इत्यज्ञूत् । देवतत्त्वं गुरुतत्त्वं धर्मतत्त्वं च तद्भृदि ॥ १८५ ॥
 चतुष्पर्व्यां चतुर्थादितपसा स्वं विशोधयन् । पौषधं पौषधागारे स जग्राह महामनाः ॥ १८६ ॥
 स धर्मावाधया ह्यात्रमपि तेजः प्रज्ञावयन् । आत्मनः सेवकांश्चक्रे तुर्योपायेन जूपतीन् ॥ १८७ ॥
 राजानो ऽत्यन्तमाक्रान्तास्ते तु सर्वे ऽप्यचिन्तयन् । यावज्जीवत्युदाय्येष तावप्राज्यसुखं न नः ॥ १८८ ॥
 इतश्च राज्ञ एकस्यागसि कस्मिंश्चिदागते । आह्वेद्युदायिना राज्यं प्राज्यविक्रमवज्जिणा ॥ १८९ ॥
 आह्वितराज्यो राजा स नश्यन्नेव व्यपद्यत । तत्सूनुरेकस्तु परित्रमन्नुज्जयिनीं ययौ ॥ १९० ॥
 राज्यत्रष्टकुमारस्तु सो ऽवन्तीशमसेवत । अज्जदसहनो नित्यमवन्तीशो ऽप्युदायिनः ॥ १९१ ॥
 स सेवको राजपुत्रस्तं राजानं व्यजिज्ञपत् । उदायिनमहं देव साधयामि त्वदाज्ञया ॥ १९२ ॥
 त्वया तु मे द्वितीयेन जाव्यमव्यजिचारिणा । को हि प्राणांस्तृणीकृत्य साहसं कुरुते मुधा ॥ १९३ ॥
 तथेति प्रतिपेदाने ऽवन्तिनाथे स राजसूः । जगाम पाटलीपुत्रं सेवको ऽज्जुदायिनः ॥ १९४ ॥
 उदायिनृपतेर्नित्यं विप्रमात्रोकयन्नपि । व्यन्तरो मान्त्रिकस्येव दुरात्मा नाससाद सः ॥ १९५ ॥
 उदायिनस्तु परमार्हतस्यौकसि सर्वदा । अस्खलज्मनाञ्जैनमुनीनेव ददर्श सः ॥ १९६ ॥
 उदायिनो राजकुले प्रवेशार्थी ततश्च सः । उपाददे परित्रज्यां सूरैरेकस्य सन्निधौ ॥ १९७ ॥
 माययाप्यनतीचारं स व्रतं पालयन्मुनीन् । तथा ह्याराधयत्ते हि यथा तन्मयतां ययुः ॥ १९८ ॥
 दम्भप्रधानं श्रामण्यं न तस्यालक्षि केनचित् । सुप्रयुक्तस्य दम्भस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥ १९९ ॥

१४:

॥ ६४ ॥

उदायी त्वाददे ऽष्टम्यां चतुर्दश्यां च पौषधम् । अवात्सुः सूरयो धर्मकथार्थं च तदन्तिके ॥ २०० ॥
अन्यदा पौषधदिने विकासे ते तु सूरयः । प्रति राजकुलं चेलुर्मायावी यैः स दीक्षितः ॥ २०१ ॥
गृह्यतामुपकरणं यामो राजकुले वयम् । ज्ञोः कृष्णकेत्यजिदधुः ससंरम्भं च सूरयः ॥ २०२ ॥
स एव मायाश्रमणः कुर्वाणो जक्तिनाटितम् । उपादायोपकरणान्यग्रे ऽभूच्छाखिप्सया ॥ २०३ ॥
चिरसङ्गोपितां कङ्कमयीमादाय कर्त्रिकाम् । प्रब्रज्जं धारयामास स जिघांसुरुदायिनम् ॥ २०४ ॥
चिरप्रव्रजितस्यास्य शमः परिणतो जवेत् । इति तेनैव सहितः सूरौ राजकुलं ययौ ॥ २०५ ॥
धर्ममाख्याय सुषुपुः सूरयः पार्थिवो ऽपि हि । स्वाध्यायखिन्नः सुष्वाप प्रतिखिन्त्य महीतलम् ॥ २०६ ॥
दुरात्मा जाग्रदेवास्थात्स मायाश्रमणः पुनः । निद्रापि नैति जीतेव रौद्रध्यानवतां नृणाम् ॥ २०७ ॥
स मायाश्रमणो राज्ञः सुप्तस्य गलकन्दले । तां कर्त्रिकां लोहमयीं यमजिह्वोपमां न्यधात् ॥ २०८ ॥
कण्ठो राजस्तयाकर्ति कदलीकाण्ठकोमलः । निर्ययौ च ततो रक्तं घटकण्ठादिवोदकम् ॥ २०९ ॥
कायचिन्तामिषेणाथ स पापिष्ठस्तदैव हि । निर्जगाम यतिरिति यामिकैरप्यजद्विपतः ॥ २१० ॥
राज्ञस्तेनासृजा सिक्ताः प्रबुद्धाः सूरयो ऽपि हि । मूर्धानं ददृशुः कृत्तं निर्नालकमलोपमम् ॥ २११ ॥
सूरिस्तं व्रतिनं तत्रापश्यन्निदमचिन्तयत् । नूनं तस्यैव कर्मेतद्भ्रतिनो यो न दृश्यते ॥ २१२ ॥
किमकृत्यमकार्षी रे धर्माधारो महीपतिः । यद्व्यनाश्यथ माखिन्त्यं कृतं प्रवचनस्य च ॥ २१३ ॥
मयेदृग्दीक्षितो दुष्टो ऽत्रानीतश्च सहात्मना । तन्मकृतं प्रवचनमाखिन्यमिदमागतम् ॥ २१४ ॥
तदहं दर्शनम्भानिं रक्षाम्यात्मव्ययादहम् । राजा गुरुश्च केनापि हतावित्यस्तु लोकिनीः ॥ २१५ ॥

सर्गः

॥ ६४ ॥

ततश्च जवचरमप्रत्याख्यानं विधाय सः । तां कङ्ककत्रिकां कण्ठे दत्वा सूरिव्यपद्यत ॥ ११६ ॥
 प्रातरन्तःपुरशय्यापात्रिकास्तत्र चागताः । पूञ्चकुर्वद् आग्नत्यो निरीदय तदमङ्गलम् ॥ ११७ ॥
 तत्काष्ठं मिलितो राजलोकोः सर्वोऽप्यचिन्तयत् । राजा गुरुश्च निहतौ क्षुब्धकेन न संशयः ॥ ११८ ॥
 हन्तान्यो यदि तत्क्षुब्धः प्रथमं व्याहरेत्खलु । स महासाहसं कृत्वात एवागाददर्शनम् ॥ ११९ ॥
 वैरी वा वैरिपुत्रो वा वैरिणा प्रहितोऽथवा । कोऽपि मायाव्रतीञ्चय विश्वस्तमवधीञ्चपम् ॥ १२० ॥
 राक्षश्च पितृवत्सूरिः सूरौ राजापि पुत्रवत् । नूनं स सूरिणा धर्तुं निषेधुं वा प्रचक्रमे ॥ १२१ ॥
 तपःक्षामतनुः सूरिरपि तेन दुरात्मना । तथा कुर्वन्नुव्यपाति न्यपाति च नरेन्द्रवत् ॥ १२२ ॥ युग्मं ॥
 विनयञ्चक्ष्णा सूरिरपि तेन ह्यवञ्चि सः । ततस्तस्मै ददौ दीक्षां धूर्तैः को न हि वञ्चयते ॥ १२३ ॥
 नष्टं निशायां तं प्रातः प्रापुर्नृपञ्जरा न हि । क्रमेणापि हि यस्त्यक्तस्त्यक्तः क्रमशतेन सः ॥ १२४ ॥
 ततः शरीरसंस्कारं राक्षः सूरेश्च चक्रिरे । प्रधानपुरुषास्तारं विद्वपन्त उदश्रवः ॥ १२५ ॥
 उदायिमारकः पापः सोऽगादुज्जायिनीं पुरीम् । आख्यञ्चोज्जायिनीर्जर्तुर्यश्चोदायिवधः कृतः ॥ १२६ ॥
 अवन्तीशोऽवदत्पाप यः काष्ठेनेयतापि हि । परिब्रज्यां गृहीत्वापि स्थित्वापि मुनिसन्निधौ ॥ १२७ ॥
 अहर्निशं च धर्मोपदेशाञ्छ्रुत्वापि दुष्टधीः । अकार्षीरीदृशं कर्म स त्वं मे स्याः कथं हितः ॥ १२८ ॥ युग्मं ॥
 अञ्जष्टव्यमुखोऽसि त्वं पापापसर सत्वरम् । इति निर्जर्स्त्यं तं राजा नगराभिरवासयत् ॥ १२९ ॥
 तत्प्रचृत्येव मेदिन्यामजव्यानां शिरोमणिः । अजिधानेन स ख्यात उदायिनृपमारकः ॥ १३० ॥
 इतश्च तत्रैव पुरे दिवाकीर्तैरञ्जत्सुतः । एकस्य गणिकाकुक्षिजन्मा नन्दोऽजिधानतः ॥ १३१ ॥

स नापितकुमारस्तु प्रजातसमये तदा । स्वैरन्ध्रैः पाटलीपुत्रं ददर्श परिवेष्टितम् ॥ १३३ ॥
 उपाध्यायाय तं स्वप्नं नन्द आख्यत्प्रबोधजाक् । उपाध्यायो ऽपि तदेदी तं च निन्ये स्ववेश्मनि ॥ १३३ ॥
 स प्रीतिजागलञ्चक्रे नन्दमाञ्जरणादिजिः । निजां कुहितरं तेन परिणाययति स्म च ॥ १३४ ॥
 नवं जामातरं नन्दं याप्ययाने ऽधिरोप्य तम् । पुरे परिभ्रमयितुमुपाध्यायः प्रचक्रमे ॥ १३५ ॥
 उदाव्यपुत्रगोत्री हि परलोकमगादिति । तत्रान्तरे पञ्चदिव्यान्यजिषिक्तानि मन्त्रिजिः ॥ १३६ ॥
 पट्टहस्ती प्रधानाश्वह्वलं कुम्भो ऽथ चामरौ । पञ्चाप्यमूनि दिव्यानि त्रेमू राजकुले ऽखिले ॥ १३७ ॥
 ततश्च तानि दिव्यानि बही राजकुलाद्ययुः । स नन्दो याप्ययानस्यो नवोढो ददृशे च तैः ॥ १३८ ॥
 पट्टहस्ती शारदाब्दशब्दसोदरगर्जितः । सद्यो नन्दं पूर्णकुम्भेनान्यषिञ्चत्तमुत्करः ॥ १३९ ॥
 तमुत्पाद्य निजस्कन्धे सिन्धुरः सो ऽध्यरोपयत् । हयो ऽहेषत हर्षाच्च प्रस्तुवन्निव मङ्गलम् ॥ १४० ॥
 व्याकासीदातपत्रं च पुणरुरीकमिवोर्षसि । स्फायमानौ चालुततां नृत्यन्ताविव चामरौ ॥ १४१ ॥
 ततः प्रधानपुरुषैः पौरैर्जनपदेन च । चक्रे नन्दस्य सानन्दमन्त्रिषेकमहोत्सवः ॥ १४२ ॥
 अनन्तरं वर्धमानस्वामिनिर्वाणवासरात् । गतायां षष्टिवत्सर्गमेष नन्दो ऽज्जवन्नृपः ॥ १४३ ॥
 ततश्च केचित्सामन्ता मदेनान्धमज्जविष्णवः । नन्दस्य न नतिं चक्रुरसौ नापितसूरिति ॥ १४४ ॥
 नन्दो ऽपि तेषां सद्भावपरीहार्थमलक्ष्यधीः । आस्थान्या निर्बयौ द्वारि शाखाया इव वारणः ॥ १४५ ॥
 माता धात्री बालचूडा यात्येव शिशुना सह । नन्देन तु समं को ऽपि नागात्तस्थुस्तथैव ते ॥ १४६ ॥

१ प्रातः

आगत्य पुनरास्थान्यां सिंहासने निषद्य च । नन्दो जगाद स्वारक्षान्निहन्यन्ताममी इति ॥ २४७ ॥
 आरक्षा अपि ते चक्रुःप्रेक्षणं चक्रिरे मिथः । स्मितं च नाटयामासुर्जुतात्तप्रेक्षणादिव ॥ २४८ ॥
 आरक्षानपि विज्ञाय नन्दस्तत्सामवायिकान् । डाग्ददर्श सदोधारघाःस्थौ क्षेप्यमयावपि ॥ २४९ ॥
 नन्दपुण्याकृष्टदेव्या तौ कयाचिदधिष्ठितौ । प्रतीहारौ क्षेप्यमयावाकृष्टासी दधावतुः ॥ २५० ॥
 ते दुर्विनीताः सामन्तास्ताज्यां केऽपि निजघ्निरे । केऽप्यनाश्रयन्त नन्दोऽजृदखण्डाङ्गस्ततः परम् ॥ २५१ ॥

नन्दो राजा राजमानो महर्द्ध्या जूसुत्रामा सूत्रिताज्ञो बज्रव ।

प्रायः पुण्यं विक्रमश्च प्रमाणं क्लीवं जन्म श्लाघनीयेऽपि वंशे ॥ २५२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 महाकाव्ये यशोज्ज्वदेवीजावज्जबाहुशिष्यचतुष्टयवृत्तान्तश्रुति-
 कापुत्रकथापाटलीपुत्रप्रवेशउदायिमारककथानन्दराज्यलाजकीर्त-
 नोनाम पष्ठः सर्गः ॥

सप्तमः

॥ ६६ ॥

सप्तमः सर्गः

इतश्च तत्रैव पुरे सर्नाथे नन्दज्जुजा । ब्राह्मणः कपिलो नामाभ्युवासैको बहिर्भुवि ॥ १ ॥
एकदा तद्गृहोद्देशे परिवारसमन्वितः । आचार्यः कश्चिदप्यागात्संसारकरिकेशरी ॥ २ ॥
तदाखिलनजःक्रान्तिखेदादिव दिवाकरः । जगाम पश्चिमान्जोधिखहरीजलहस्तिताम् ॥ ३ ॥
प्रत्यग्रदाडिमीपुष्पवर्णवैजवहारिजिः । पश्चिमाखहि सन्ध्यात्रैः कौसुम्जांशुकजागिव ॥ ४ ॥
गृहाष्टदीपमावाजिर्जामुराजिः पदे पदे । व्योम्नः स्पर्धानुबन्धेन सनहत्रेव जूरजूत् ॥ ५ ॥
आलोकजनकं विष्वक्खगाः कोलाहलललात् । हृदयसे क्व नु ज्ञयो ऽपीत्यर्यमाणमिवोचिरे ॥ ६ ॥
मन्ये ऽस्तं गङ्गतार्केण वह्नौ न्यासीकृता रुचः । तस्मिन्काळे कथमभूदन्यथा सो ऽतिजासुरः ॥ ७ ॥
नीरन्ध्रेणान्धकारेणाङ्गनसब्रह्मचारिणा । तदाजूषोदसीरैर्न्ध्रं पातालविवरोपमम् ॥ ८ ॥
नगरे छुर्बजो रात्रौ प्रवेश इति सूरयः । स्वैः पादैः पुपुवुस्तस्य ब्राह्मणस्य गृहाङ्गणम् ॥ ९ ॥
ब्राह्मणं तमनुज्ञाप्याचार्यास्ते तां विजावरीम् । तदग्निहोत्रशालायामवात्सुर्विश्ववत्सखाः ॥ १० ॥
जानन्ति किञ्चिदप्येते न वेति प्रत्यनीकधीः । जगामाचार्यवर्यस्य समीपे कपिलो निशि ॥ ११ ॥
हृदयान्तःसमुद्भासिश्रुताब्धिखहरीनिजैः । वचोजिर्विदधे सूरिस्तस्याग्रे धर्मदेशनाम् ॥ १२ ॥
तस्यामेव हि तामस्यां धर्मदेशनया तया । श्रावकः कपिलो ऋद्धे ऽध्याचार्या ययुरन्यतः ॥ १३ ॥
अन्यदा केचिदाचार्याः प्रावृट्पाळे तदोकसि । तस्थुस्तेनार्हतीजूतेनानुज्ञाता विजन्मना ॥ १४ ॥

१ सहिते २ आकाशं

सर्गः

॥ ६६ ॥

अन्येद्यः सूनुरूपेदे कपिलस्य द्विजन्मनः । स पुनर्जातमात्रोऽपि रेवंतीजिरगृह्यत ॥ १५ ॥
 मुनिजिः कटपमानानां जाजनानामधश्च सः । वालो द्विजन्मना तेन दध्रे श्रद्धानशाखिना ॥ १६ ॥
 तेषां महाप्रज्ञावानामृषीणां पात्रवारिणा । अजिषिक्तं शिशुं क्रूरव्यन्तर्यो मुमुचुर्दुतम् ॥ १७ ॥
 मुनिजाजनकटपाम्जो जिषिक्तस्यारुजः शिशोः । चक्रे कटपक इत्याख्यां कपिलः श्रावकस्तदा ॥ १८ ॥
 तदादि व्यन्तरीदोषस्तृहे न कदाप्यजूत् । ततश्च पुत्रसन्तानसमृद्धः कपिलो ऽजवत् ॥ १९ ॥
 कटपकः क्रमयोगेन विपन्नपितृकः पुरे । समस्तविद्यास्थानज्ञ एको ऽजूत्कीर्तिजाजनम् ॥ २० ॥
 सगर्जश्रावकत्वेन सदा सन्तोषधारकः । न परिग्रहजूयस्त्वमनोरथमपि व्यधात् ॥ २१ ॥
 कुलीना अपि द्वावण्यवती रूपवतीरपि । दीयमाना अपि प्रार्थ्य नोपयेमे स कन्यकाः ॥ २२ ॥
 पुरे परिभ्रमन्नित्यं कटपको वटुजिर्वृतः । पौराणां पूजनीयो ऽजूषिषान्सर्वत्र पूज्यते ॥ २३ ॥
 इतश्च कापिलेस्तस्य गमनागमनाध्वनि । पर्ययात्सीद्विजन्मैकस्तस्य चैकाजवत् सुता ॥ २४ ॥
 तामत्यन्तं रूपवतीमप्युपायंस्त को ऽपि न । जलोदरेण तस्या हि रूपलक्ष्मीरदूष्यत ॥ २५ ॥
 पयोऽमृतहृतिप्रायं तस्यास्तुन्दमजायत । कन्यापि साजूह्वीवाहमा चङ्क्रमणे ऽपि हि ॥ २६ ॥
 सा कन्यकापि वल्लीव समये पुष्पवत्यजूत् । विषणा तन्नु तन्माता कथयामास तत्पितुः ॥ २७ ॥
 ब्राह्मणो ब्राह्मणीमूचे प्रिये दोषो ऽयमावयोः । नोद्वाहितेयं यत्कन्या कन्याप्येषा ह्यजूदर्वीः ॥ २८ ॥
 अस्याः पत्युरजूतत्वात्पुष्पे मोघत्वमागते । उपस्थितं भ्रूणहत्यापापं तदिदमावयोः ॥ २९ ॥

१ व्यन्तरीभिः २ ऋतुमती ३ आर्तवे

सप्तमः

॥ ६७ ॥

किं कुर्मः को ऽपि वृणुते न जलोदरिणीमिमाम् । तद्वाक्छले पतिताय देया कस्मैचिदप्यसौ ॥ ३० ॥
वाक्छलेनापि न ग्राह्यः को ऽपि ना कष्टपकं विना । सत्यसन्धः स एवैकस्तदर्थं प्रयतामहे ॥ ३१ ॥
तेनापि कूपिकाखानि स्वगृहाग्रे विजन्मना । कष्टपकागमवेलायां सा कन्याहोपि तत्र च ॥ ३२ ॥
आयान्तं कल्पकं दृष्ट्वा पूञ्चकार च स विजः । य आकर्षति मे पुत्रीं तस्मायेव ददाम्यहम् ॥ ३३ ॥
कल्पको ऽपि हि तत्काखं दयोल्लिखितमानसः । तामाचकर्षाश्रुत्वैव वाचं तत्पितुरुत्तराम् ॥ ३४ ॥
तत्पितोवाच मत्कन्यामिमामुग्रह कष्टपक । कूपिकाकर्षकायोच्चैर्मयैषा कष्टपता यतः ॥ ३५ ॥
एतस्याः सम्प्रदानं च श्रुत्वा संसोढवानसि । अनिषिद्धं ह्यनुमतमिति न्यायो ऽपि वर्तते ॥ ३६ ॥
स्रष्टेव विद्यास्थानानां त्वमेव न्यायवित्तमः । सत्यसन्धो ऽसि ज्ञातस्त्वं तत्कुरुष्व यदर्हति ॥ ३७ ॥
छदितो बुद्धिशक्त्याहं किं करोमीति कल्पकः । नितम्बिनीनिरीहो ऽपि तामुग्रोदुममन्यत ॥ ३८ ॥
कलाकलापजलाधिकुम्भजन्माथ कष्टपकः । आयुर्वेदोदितौषध्योऽहोषीकृत्योऽनुवाह ताम् ॥ ३९ ॥
कष्टपकं परितुं बुद्धिमन्तं श्रुत्वाथ नन्दराट् । आहूय प्रार्थयाञ्चक्रे ममामात्यत्वमाश्रय ॥ ४० ॥
जज्जह कष्टपको राजन्ग्रासाञ्छादनमात्रकम् । विहाय नान्यमधिकं वाञ्छाम्यपि परिग्रहम् ॥ ४१ ॥
धार्मिकाणां ससूकानां न हि निर्वहति क्वचित् । राजन्नमात्यव्यापारः पर्याप्तं तदनेन मे ॥ ४२ ॥
श्रुत्वा राज्ञ आज्ञां तामवज्ञायैव कष्टपकः । जगाम चक्रे च मृपस्तब्धिघान्वेषणोद्यमम् ॥ ४३ ॥
न नन्दः प्राप तस्मिन् नित्यमन्वेषयन्नपि । महात्मनां निरीहाणां तज्जि प्रायेण दुर्वजम् ॥ ४४ ॥

१ सत्यप्रतिज्ञः २ नीरोगीकृत्य ३ सदयानां

सर्गः

॥ ६७ ॥

अन्यदा कटपकगृहद्वारस्थानिवासिनम् । राजा रजकमात्मीयं पप्रच्छाहूय धीनिधिः ॥ ४५ ॥
 ब्राह्मणः कल्पको नाम यस्तव प्रातिवेशिकः । वसनानि तदीयानि त्वं हास्यसि किं न वा ॥ ४६ ॥
 हासयामीति रजकेनोक्ते प्रोवाच तं नृपः । तदानीं तानि वस्त्राणि धर्तव्यान्पर्ययस्व मा ॥ ४७ ॥
 प्रमाणमादेश इति विज्ञाप्य रजको ययौ । इतश्च समयः कौमुद्युत्सवस्य समाययौ ॥ ४८ ॥
 कटपकं च गृहिण्यूचे वस्त्ररत्नान्यमूनि मे । राजनिर्णैजकेनाद्य निर्णैजय मनोरम ॥ ४९ ॥
 यथातिशयचोद्भाणि सन्नायान्यंशुकान्यहम् । धूपयित्वा परिदधे कौमुदीपर्ववासरे ॥ ५० ॥
 कटपको ऽचिन्तयच्चैवमासन्ने पर्ववासरे । अन्यस्य जाटिलोजेन रजको राजवैर्चसी ॥ ५१ ॥
 अर्पयेद्भरवस्त्राणि नार्पयिष्यति मे पुनः । ससंक्षेपं परिज्वं तन्न क्रेष्ये स्वपाणिना ॥ ५२ ॥ युग्मं ॥
 विवेकलोचनेनैवं प्रेक्ष्य प्रेक्षावतां वरः । उपैक्षिष्ट वचः पद्भ्याः स्त्रीमुखाः कृतिनो न हि ॥ ५३ ॥
 अत्याग्रहगृहीतस्तु तस्या वासांसि कटपकः । रजकस्यार्पयत्तस्य स्त्रीग्रहो बलवान्बलु ॥ ५४ ॥
 समागते पर्वदिने कटपकस्योपतस्थुषः । वासांसि नार्पयत्तस्य रजको राजशासनात् ॥ ५५ ॥
 अद्य याहि प्रातरेहीत्येवं प्रातारयन्मुहुः । रजकः कटपकं राजनियोगादज्जयो हि सः ॥ ५६ ॥
 प्रयोजनेन तेनैव कटपको रजकस्य तु । गृहे ययावुत्तमार्णस्याधमार्ण इवान्वहम् ॥ ५७ ॥
 एवं जग्मतुरब्दे धे तस्य वस्त्राणि मार्गतः । जवेदज्जिजवायैव ह्रमा ह्यत्यन्तदर्शिता ॥ ५८ ॥
 ततो वर्षे वृत्तीये तु प्रवृत्ते कटपको ऽवदत् । अरे सुन्दर चौरस्त्वं मद्रस्त्राण्यसि जीर्णवान् ॥ ५९ ॥

सप्तमः

॥ ६८ ॥

रञ्जयित्वा त्वदसृजा स्वानि वस्त्राण्यहं यदि । न हि गृह्णामि तन्नास्मि कटपको रजकाधम ॥ ६० ॥
कटपको रजकागारं निशायां गन्तुमन्यदा । एकाकी निर्ययौ विद्यासाधनायेव साहसी ॥ ६१ ॥
चण्डिकाचृगुवेतालाद्यशेषमतपण्डितः । गुप्तां स दध्रे क्षुरिकामन्तकस्येव देवताम् ॥ ६२ ॥
फालोन्नत इव वीपी चृकुटीविकटाननः । कटपको ऽनटपकोपो ऽथ गत्वा रजकमन्यधात् ॥ ६३ ॥
रे सेवक इवाभ्यागां द्वे वर्षे तव वेश्मनि । वस्त्राण्यर्पयसीदानीमथवा नेति कथ्यताम् ॥ ६४ ॥
तं ब्रह्मराक्षसमिव क्रुधितं प्रेक्ष्य धावकः । क्रुजितो गृहिणीमूचे वासांस्यस्य समर्पय ॥ ६५ ॥
रजक्यपि तथा चक्रे व्यक्तीकृत्याथ कटपकः । प्राक् बुरीं नर्तयामास लाङ्गूलमिव केसरी ॥ ६६ ॥
चटच्चटेति कुर्वाणं रजकस्याथ कटपकः । उदरं दीर्णवान्बुर्या कुशिकेनेव जूतलम् ॥ ६७ ॥
असृजा निर्यता तुन्दाभिर्जरादिव वारिणा । वासांसि रञ्जयामास कटपकः सत्यसङ्गरः ॥ ६८ ॥
आक्रन्दन्ती रजक्यूचे निहंसि किमनागसम् । राजाज्ञयैष वस्त्राणि गृहे चिरमधारयत् ॥ ६९ ॥
तद्वाकर्ण्य तु सम्भ्रान्तः कटपकः समकटपयत् । अहो राज्ञः प्रपञ्चो ऽयं यत्तत्रो न कृतं मया ॥ ७० ॥
तदद्य रजकवधापराधान्नृपपूरुषैः । नीये न यावत्तावद्भि स्वयं यामि नृपान्तिकम् ॥ ७१ ॥
कटपकश्चिन्तयित्वैवमुपनन्दं स्वयं ययौ । नन्दो ऽपि सद्यः सानन्दस्तं चक्रे गौरवास्पदम् ॥ ७२ ॥
साकाङ्क्षं कटपकं ज्ञात्वा नन्दो ऽपीद्वितवित्तमः । बजाषे नृपमन्त्रार्थादत्त्वामात्यपदं मम ॥ ७३ ॥
स्वापराधप्रतीकारं चिकीर्षुरथ कटपकः । प्रतिपेदे नृपवचः स सुधीर्यो हि कालविद् ॥ ७४ ॥
नन्दो ऽपि कृतकृत्यं स्वं मन्यमानः प्रमोदजाक् । कटपकं वार्तयामास स्वमनोवर्हिणाम्बुदम् ॥ ७५ ॥

सर्गः

॥ ६८ ॥

शल्यज्वरान्द्वयस्य नन्दो ऽपि स्वार्थसंशयान् । कटपकं पृच्छति स्मेष्टं विद्यागुरुमिवागतम् ॥ ७६ ॥
 नृपतिं प्रीणयामास कटपको ऽपि ह्यनदपधीः । वाक्यैस्तत्कृतसन्देहलोष्टपेषणमुज्जरैः ॥ ७७ ॥
 अन्यायं रजकश्रेणी तदा पूकर्तुमागता । ददर्श कटपकं राज्ञा प्रदत्तगुरुगौरवम् ॥ ७८ ॥
 तथास्यं कटपकं दृष्ट्वा निवृत्य रजका ययुः । राजमान्यत्वमेवैकमनर्थस्य प्रतिक्रिया ॥ ७९ ॥
 तदैवाग्रेतनामात्यमपसार्य महीपतिः । कल्पकार्यार्पयन्मुद्राकरेणवादि यथोचितम् ॥ ८० ॥
 समुद्रवसनेशेन्य आसमुद्रमपि श्रियः । उपायद्वस्तैराकृष्य ततः सो ऽकृत नन्दसात् ॥ ८१ ॥
 नवे तस्मिन्महामात्ये श्रीवशीकारमान्तिके । श्रीरञ्जनन्दराजस्य सिरोवारिचदक्षया ॥ ८२ ॥
 तस्य धीवारिणा सिक्तो राज्ञो विक्रमपादपः । यशःप्रसूनं सुषुवे सुरजीकृतविष्टपम् ॥ ८३ ॥
 नन्दराजप्रतापाग्रेर्वृद्धिमुत्पादयन्पराम् । तस्य बुद्धिप्रपञ्चो ऽभूत्सचिवस्य महानिलः ॥ ८४ ॥
 इतो ऽपि च परित्रष्टः प्राग्मन्त्री कटपकस्य सः । त्वं गवेषयामास तदस्थो ऽपि हि ज्ञतवत् ॥ ८५ ॥
 स दुष्टः कटपकस्येष्टां चेटीं वस्त्रादिजिर्जृशम् । आवर्जयितुमारजे तत्प्रवृत्तिबुद्धुत्सया ॥ ८६ ॥
 सापि लोञ्जाजिभूतात्मा प्रत्यहं कटपकौकसि । क्रियमाणं जटप्यमानं चाख्यत्प्राक्तनमन्त्रिणः ॥ ८७ ॥
 ज्ञांसस्तनुजन्मानो वञ्चुः कटपकस्य तु । प्रायेण पुत्रवन्तो हि जवन्ति परमार्हताः ॥ ८८ ॥
 स आरजे ऽन्यदैकस्य सूनोरुवाहमङ्गलम् । निमन्त्रयितुमैष्टञ्च तत्र सान्तःपुरं नृपम् ॥ ८९ ॥
 स राज्ञः स्वागतचिकीर्षुकुटञ्जलचामरान् । प्रचक्रमे कारयितुमन्यच्चास्मै यदर्हति ॥ ९० ॥

१ पृथ्वीशेभ्यः २ निर्झरजलवत् ३ बोद्धमिच्छया

सप्तमः

॥ ६९ ॥

प्रष्टामात्याय सा चेटी कथयामास तत्तथा । लब्धो ऽवसर इत्याशु सो ऽपि जूयं व्यजिह्वपत् ॥ ९१ ॥
न साम्प्रतममात्यो ऽस्मि न मान्यो ऽस्मि तथापि हि । कुक्षीनो ऽस्म्यतिजको ऽस्मीत्याख्यामि स्वामिनो हितम्
कटपकेन यदारब्धं शृणु त्वत्प्रियमन्त्रिणा । वत्रादिराज्यालङ्कारान्कारयन्नस्ति सो ऽधुना ॥ ९३ ॥
इयता कश्चित्तेनेशः स्वयं वेत्तु तदाशयम् । सिक्थेनापि झोणपाकं जानन्ति हि मनीषिणः ॥ ९४ ॥
ग्रासेन स्वामिदत्तेन वर्धितो ऽस्मीति वचम्यदः । न पुनः पदसापह्यं मात्सर्यं मम कल्पके ॥ ९५ ॥
कदाचिन्मात्सरेणाहमसत्यमपि हि ब्रुवे । सत्यं तत्तु चरैर्विद्धि नृपा हि चरचक्रुपः ॥ ९६ ॥
प्रेषिताश्च चरा राज्ञा गत्वा कटपकसङ्गानि । दृष्ट्वा च तत्तदाख्यातमाख्यान्ति स्म महीजुजे ॥ ९७ ॥
ततश्च सकुटुम्बो ऽपि कटपको नन्दजुजुजा । सद्यो ऽन्धकूपकारायामदेष्यादेषपूर्वकम् ॥ ९८ ॥
कटपकाय सपुत्राय कोऽवौदनसेतिकाम् । पयःकरकमेकं च कूपके ऽदेषयन्नृपः ॥ ९९ ॥
कटपको ऽदृपं निरीक्ष्यान्नं कुटुम्बमिदमन्यधात् । सिक्थैर्हि संविज्ञागो ऽस्य कवखानां तु का कथा १००
कवलैः शतसङ्ख्यैर्हि जवेऽदरपूरणम् । तत्सिक्थमात्राण्यश्रन्तः सर्वे यूयं मरिष्यथ ॥ १०१ ॥
तस्माज्जुङ्गां स एवैकः समस्तं कोऽवौदनम् । यो प्रष्टमन्त्रिणो वैरशोधनाय जवेदक्षम् ॥ १०२ ॥
सम्जुयोचे कुटुम्बेन त्वं जुडश्च हेममस्तु ते । वैरनिर्यातनं कर्तुं तात नास्मासु को ऽप्यलम् ॥ १०३ ॥
ततश्च कटपको ऽजुङ्गं तदन्नं प्रतिवासरम् । अन्ये त्वनशनं कृत्वा विपद्य त्रिदिवं ययुः ॥ १०४ ॥
तदा च कटपकाज्जावं ज्ञात्वा सामन्तजुजुजः । रुरुधुः पाटलीपुत्रं नन्दोन्मूलनकाम्यया ॥ १०५ ॥

१ कणेनापि

सर्गः

॥ ६९ ॥

रुद्रद्वारे प्रतिदिशं पाटलीपुत्रपत्तने । ज्ञाणं ज्ञाणेन पुस्फोट पौराणां तत्र जीर्णेषाम् ॥ १०६ ॥
 अनीशो विदिषां तेषामासने शयने ऽपि वा । दाहज्वरातुर इव नन्दो न प्राप निर्वृतिम् ॥ १०७ ॥
 अचिन्तयच्च यावद्भि कल्पको मन्त्र्यभून्मम । तावत्सिंहगुहेवेदं पुरं नास्कन्दि केनचित् ॥ १०८ ॥
 विना तं कटपकमञ्जुनगरस्येदृशी दशा । अरहकं ह्युपवनं पान्थैरप्युपजीव्यते ॥ १०९ ॥
 स जीवति यदि तदा तेनैवोद्देष्टते पुरम् । प्रायेण कृष्यते हस्तिजारो हस्तिजिरेव हि ॥ ११० ॥
 काराधिकारिणो राज्ञा पृष्टाश्चैवं व्यजिज्ञपन् । अन्धकूपस्थितः को ऽपि गृह्णात्यद्यापि कोऽबान् ॥ १११ ॥
 ह्रिष्ट्वा च मञ्चिकां कूपे तजारोप्य च कटपकम् । तदैवाकर्षयामास नन्दो निधिमिवात्मनः ॥ ११२ ॥
 अपि पक्कद्रुपत्ताजं शिबिकामधिरोप्य तम् । वप्रस्योपर्यञ्जमयन्नृपः पूर्देवतामिव ॥ ११३ ॥
 तं दृष्ट्वा वैरिणो दध्युर्नन्दो ऽञ्जदबलः खलु । यदेषो ऽस्मान्जीव्यते दर्शयन्कूटकटपकम् ॥ ११४ ॥
 ततो बादमुपजोतुं ते प्रावर्तन्त वैरिणः । अनुत्पन्नजया यन्त्रप्रतियन्त्रादिकटपनैः ॥ ११५ ॥
 ततश्च कटपकः प्रेप्य दूतं तानेवमब्रवीत् । एतु वः को ऽप्यज्जिमतो ऽन्तर्गङ्गं नावमास्थितः ॥ ११६ ॥
 यथाहमपि नौयानो जट्टिपत्वा तेन धीमता । करोमि सन्धिमन्यद्वा जवतां यदजीप्सितम् ॥ ११७ ॥
 सान्धिविग्रहिकस्तेषां कटपकश्चापि नौस्थितौ । मिद्वितावाजिमुख्येन वक्रावक्रग्रहाविव ॥ ११८ ॥
 तत्र कस्यचिदेकस्येक्षुकलापं करस्थितम् । निरीक्ष्य कटपको मन्त्री तमूचे ऽङ्गुलिसङ्क्रया ॥ ११९ ॥
 यद्यमुष्येक्षुजारस्य मूलं प्रान्तश्च कर्त्यते । एतन्मध्यप्रदेशस्य तदा किमुपतिष्ठते ॥ १२० ॥

सप्तमः

॥ ७० ॥

सान्धिविग्रहिकः सो ऽथ विद्वानपि सुधीरपि । न तदाशयमज्ञासीदीदृशस्तु तदाशयः ॥ १२१ ॥
यथेक्ष्यष्टिर्मूलेन प्रान्तेन च विवर्धते । लज्जान्यामेव सन्धिभ्यां तथा कृत्रियसन्ततिः ॥ १२२ ॥
तत्र चैकः सत्यसन्धिर्यत्रोक्तं नान्यथा जवेत् । प्रपञ्चसन्धिरपरो मायया यः प्रतन्यते ॥ १२३ ॥
अविश्वासेन वो नन्दे सत्यसन्धेर्न गोचरः । प्रपञ्चसन्धिस्तु कथं जावी वो मयि तद्विदि ॥ १२४ ॥
निःसन्धिवन्धास्तद्युयमुपजीव्या जविष्यथ । निकृत्तमूलप्रान्तेभ्युयष्टिवन्नन्दजृपतेः ॥ १२५ ॥
पुनश्च तत्प्रदेशस्थाजीर्या मूर्धन्यदर्शयत् । दण्माहतां दधिस्थालीं कटपको हस्तसङ्गया ॥ १२६ ॥
प्राग्वज्रावार्थमज्ञासीत्प्रधानपुरुषो न सः । कटपकामात्यहृदयज्जावार्थो ऽयमनूत्पुनः ॥ १२७ ॥
त्वत्पक्षसंहतिस्थाली महोर्दण्माहता यदि । तद्यः स्याद्विटकाकाहं' विकीर्णं दधिवद्वलम् ॥ १२८ ॥
पुनः स्वनावा तन्नावः कटपकस्त्रिः प्रदक्षिणाम् । चकार तदजिप्रायं तत्रापि न विवेद सः ॥ १२९ ॥
जावार्थस्त्वेष मन्नाव यथा नौरावृता तव । तथास्मत्तेजसा तेजो जव्रतामावरिष्यते ॥ १३० ॥
सङ्गात्रये ऽपि जावार्थमजानन्कटपकस्य सः । ऊहापोहपरस्तस्थौ व्यात्तास्यः काकपोतवत् ॥ १३१ ॥
स्वस्थानं कटपको ऽथागात्सान्धिविग्रहिकः स तु । तन्नावमविदन्वीक्षापन्नः स्वशिबिरं ययौ ॥ १३२ ॥
स सन्धिविग्रहपुमान्निजैः पृष्ठो विषादजाक् । अवोचदत्यसम्बन्धप्रलापी कटपकविजः ॥ १३३ ॥
पुनः पुनश्च तैः पृष्ठो न स किञ्चिदवोचत । स हि जिह्वाय तन्नावं नाज्ञासिषमिति ब्रुवन् ॥ १३४ ॥
मिहितः कटपकस्यायमपीति कृतनिश्चयाः । ते ऽथ सामन्तराजानः पलायन्त दिशो दिशम् ॥ १३५ ॥

१ जारपुरुषरूपकाकोचितम् २ विलसः

सर्गः

॥ ७० ॥

ततः पलायमानानां तेषां कटपकशासनात् । हस्त्यश्वरत्नकोशादि जग्राहान्निद्य नन्दराट् ॥ १३६ ॥
नन्दो ऽपि तं निजग्राह प्राक्तनं दुष्टमन्त्रिणम् । जक्तस्य कटपकस्यायमनर्थकृदिति क्रुधा ॥ १३७ ॥

नन्दश्रियां रक्षणसौविदह्यः सुधीनर्थोपायनदीनदीनः ।

द्वां कटपको नन्दनरेश्वराज्ञानियन्त्रितां मन्त्रिवरश्चकार ॥ १३८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये कटपकामात्यसङ्कीर्तनो नाम सप्तमः सर्गः ॥

१ नदीनःसमुद्रः

अष्टमः

॥ ७१ ॥

अष्टमः सर्गः

सर्गः

कटपकः पुनरुत्पन्नानेकपुत्रो धियां निधिः । सुचिरं नन्दराजस्य मुञ्जाव्यापारमन्वशात् ॥ १ ॥
नन्दस्य वंशे कावेन नन्दाः सप्ताजवन्तृपाः । तेषां च मन्त्रिणो ऽज्वन्ज्यांसः कटपकान्वयाः ॥ २ ॥
ततस्त्रिखण्डपृथिवीपतिः पतिरिव श्रियः । समुत्खातद्विषत्कन्दो नन्दो ऽज्वन्जमो नृपः ॥ ३ ॥
विशङ्कटः श्रियां वासो ऽसङ्कटः शकटो धियाम् । शकटाख इति तस्य मन्त्र्यज्वत्कटपकान्वयः ॥ ४ ॥
तस्य लङ्गीवती नाम लङ्गीरिव वपुष्मती । सधर्मचारिण्यजवन्तीलालङ्कारधारिणी ॥ ५ ॥
तयोश्च ज्येष्ठतनयो विनयालङ्कृतो ऽजवत् । अस्थूलधीः स्थूलजज्ञो जज्ञाकारनिशाकरः ॥ ६ ॥
जक्तिनिष्ठः कनिष्ठो ऽज्वच्छ्रीयको नन्दनस्तयोः । नन्दराड् हृदयामन्दानन्दगोशीर्षचन्दनः ॥ ७ ॥
पुरे ऽज्वत्तत्र कोशेति वेक्ष्या रूपश्रियोर्वशी । वशीकृतजगच्चेता वज्रव जीवनौषधिः ॥ ८ ॥
शुद्धानो विविधान्जोगान्स्थूलजज्ञो दिवानिशम् । उवास वसन्धे तस्या द्वादशाब्दानि तन्मनाः ॥ ९ ॥
श्रीयकस्त्वङ्गरक्षो ऽज्वद्भिरविश्रमज्जज्जनम् । द्वितीयमिव हृदयं नन्दस्य पृथिवीपतेः ॥ १० ॥
तत्र चासीधररुचिर्नाम द्विजवराग्रणीः । कवीनां वादिनां वैयाकरणानां शिरोमणिः ॥ ११ ॥
स्वयङ्कृतैर्नवनवैरष्टोत्तरशतेन सः । वृत्तैः प्रवृत्तो ऽनुदिनं नृपावैलगने सुधीः ॥ १२ ॥
मिथ्यादृगिति तं मन्त्री प्रशशंस न जातुचित् । तुष्टो ऽप्यस्मै तुष्टिदानं न ददौ नृपतिस्ततः ॥ १३ ॥
ज्ञात्वा वररुचिस्तत्र दानाप्रापणकारणम् । आराधयितुमारजे गृहिणीं तस्य मन्त्रिणः ॥ १४ ॥

१ विशालः २ गृहे २ नृपानुरंजने

॥ ७१ ॥

सन्तुष्टया तयान्येद्युः कार्यं पृष्टो ऽब्रवीदिदम् । राज्ञः पुरस्तान्मे काव्यं तव जर्ता प्रशंसतु ॥ १५ ॥
 तया तदुपरोधेन तद्विज्ञप्तो ऽवदत्पतिः । मिथ्यादृष्टेरमुष्याहं प्रशंसामि कथं वचः ॥ १६ ॥
 तयोक्तः साग्रहं मन्त्री तत्तथा प्रत्यपद्यत । अन्धस्त्रीबालमूर्खाणामाग्रहो बलवान्स्वधु ॥ १७ ॥
 राज्ञः पुरस्तात्पठतः काव्यं वररुचेस्ततः । अहो सुजायितमिति वर्णयामास मन्त्रिराह ॥ १८ ॥
 दीनारशतमष्टाग्रं ततो ऽस्मै नृपतिर्ददौ । राजमान्यस्य वाचापि जीव्यते ह्यनुकूलया ॥ १९ ॥
 दीनाराष्टोत्तरशते दीयमाने दिने दिने । किमेतद्दीयत इति ज्ञापं मन्त्री व्यजिज्ञपत् ॥ २० ॥
 अथोचे नृपतिर्मन्त्रिन्दङ्गो ऽस्मै त्वत्प्रशंसया । वयं यदि स्वयं दङ्गो दङ्गः किं न पुरा ततः ॥ २१ ॥
 मन्त्र्यप्यूचे मया देव प्रशंसा नास्य निर्मिता । काव्यानि परकीयाणि प्राशंसिषमहं तदा ॥ २२ ॥
 पुरो नः परकाव्यानि स्वकीकृत्य पठत्ययम् । किमेतत्सत्यज्ञावेनेत्यज्ञापत नृपस्ततः ॥ २३ ॥
 एतत्पठितकाव्यानि पठन्तीर्बालिका अपि । दर्शयिष्यामि वः प्रातरित्यूचे सचिवो ऽपि च ॥ २४ ॥
 यद्वा यद्दत्ता ज्ञाता ज्ञातदत्तैणिका तथा । वेणु रेणेति सप्तासन्प्राज्ञाः पुत्र्यस्तु मन्त्रिणः ॥ २५ ॥
 गृह्णाति ज्यायसी तासां सकृदुक्ते तथेतराः । द्वित्र्यादिवारक्रमतो गृह्णन्ति स्म यथाक्रमम् ॥ २६ ॥
 राज्ञः समीपं सचिवो द्वितीये ऽह्नि निनाय ताः । तिरस्करिष्यन्तरिताः समुपावेशयच्च सः ॥ २७ ॥
 अष्टोत्तरशतं श्लोकान्स्वयं निर्माय नैत्यिकान् । ऊचे वररुचिस्तास्तु यथाज्येष्ठमनूचिरे ॥ २८ ॥
 ततो वररुचे रुष्टो राजा दानं न्यवारयत् । उपायाः सचिवानां हि निग्रहानुग्रहद्वयाः ॥ २९ ॥

१ जवनिकाच्छादिताः

अष्टमः

॥ ७३ ॥

ततो वररुचिर्गत्वा यन्त्रं गङ्गाजले व्यधात् । तन्मध्ये वस्त्रबद्धं च दीनारशतमष्टयुक् ॥ ३० ॥
प्रातर्गङ्गामसौ स्तुत्वा यन्त्रमाक्रामदंष्ट्रिणा । दीनारास्ते च तत्पाणानुत्पत्य न्यपतंतस्ततः ॥ ३१ ॥
स एवं विदधे नित्यं जनस्तेन विसिष्मिये । तच्च श्रुत्वा जनश्रुत्वा राजाशंसत मन्त्रिणे ॥ ३२ ॥
इदं यद्यस्ति सत्यं तत्प्रातर्वीक्षामहे स्वयम् । इत्युक्तो मन्त्रिणः राजा तत्तथा प्रत्यपद्यत ॥ ३३ ॥
दत्त्वा शिक्षां चरः सायं प्रेषितस्तत्र मन्त्रिणां । शरस्तम्बनिक्षीनो ऽस्थात्पद्मीवानुपलक्षितः ॥ ३४ ॥
तदा वररुचिर्गत्वा ब्रह्मं मन्दाकिनीजले । दीनाराष्टोत्तरशतग्रन्थि न्यस्य ययौ गृहे ॥ ३५ ॥
तज्जीवितमिवादाय दीनारग्रन्थिमादरात् । चरः समर्पयामास प्रह्वन्नं वरमन्त्रिणे ॥ ३६ ॥
अथ गुप्तात्तदीनारग्रन्थिर्मन्त्री निशात्यये । ययौ राज्ञा समं गङ्गामागाधरुचिस्तदा ॥ ३७ ॥
ऋष्टुकामं नृपं दृष्टोत्कृष्टमानी सविस्तरम् । स्तोतुं प्रववृते गङ्गां मूढो वररुचिस्ततः ॥ ३८ ॥
स्तुत्यन्ते ऽचालयद्यन्त्रं यदा वररुचिः परम् । दीनारग्रन्थिरुत्पत्य नापतत्पाणिकोदरे ॥ ३९ ॥
ग्रन्थिं गवेषयामास पाणिना तज्जले ततः । सो ऽस्यादपश्यंस्तूष्णीको धूर्तो घृष्टो हि मौनजाक् ॥ ४० ॥
इत्यूचे च महामात्यः किं ते दत्ते न जाह्नवी । न्यासीकृतमपि ऋष्यं गवेषयसि यन्मुहुः ॥ ४१ ॥
उपलक्ष्य गृहणेदं निजऋष्यमिति ब्रुवन् । सो ऽर्पयामास दीनारग्रन्थिं वररुचेः करे ॥ ४२ ॥
दीनारग्रन्थिना तेनोत्सर्पिर्हृद्ग्रन्थिनेव सः । दशामासादयामास मरणादपि दुःसहाम् ॥ ४३ ॥
विप्रतारयितुं लोकं सायमत्र क्षिपत्यसौ । ऋष्यं प्रातः पुनर्गृह्णातीत्यूचे सचिवो नृपम् ॥ ४४ ॥
साधु जातमिदं उन्नेत्यालपन्मन्त्रिपुङ्गवम् । विस्मयस्मेरनयनः स्ववेशमागान्महीपतिः ॥ ४५ ॥

सर्गः

॥ ७३ ॥

अमर्षणो वररुचिः प्रतीकारं विचिन्तयन् । गृहस्वरूपं सचिवस्यापृच्छचेटिकादिकम् ॥ ४६ ॥
 तस्याथ कथयामास काचित्सचिवचेद्व्यदः । जूपतिः श्रीयकोघाहे जोदयते मन्त्रिवेशमनि ॥ ४७ ॥
 सज्ज्यते चात्र शस्त्रादि दातुं नन्दाय मन्त्रिणा । शस्त्रप्रियाणां राज्ञां हि शस्त्रमाद्यमुपायनम् ॥ ४८ ॥
 समासाद्य गृहस्तद्वत् वररुचिस्ततः । चणकादि प्रदायेति हिम्नरूपाण्यपाठयत् ॥ ४९ ॥
 न वेत्ति राजा यदसौ शकटाक्षः करिष्यति । व्यापाद्य नन्दं तज्जाज्ये श्रीयकं स्थापयिष्यति ॥ ५० ॥
 स्थाने स्थाने पठन्ति स्म हिम्नजा एवं दिने दिने । जनश्रुत्या तदश्रौषीदिति चाचिन्तयन्नृपः ॥ ५१ ॥
 बालका यच्च ज्ञापन्ते ज्ञापन्ते यच्च योषितः । उत्पातिकी च या ज्ञाषा सा ज्वलत्यन्यथा न हि ॥ ५२ ॥
 तत्प्रत्ययार्थं राज्ञाय प्रेषितो मन्त्रिवेशमनि । पुरुषः सर्वमागत्य यथादृष्टं व्यजिह्वपत् ॥ ५३ ॥
 ततश्च सेवावसरे मन्त्रिणः समुपेयुषः । प्रणामं कुर्वतो राजा कोपात्तस्थौ पराङ्मुखः ॥ ५४ ॥
 तज्जावक्षो ऽथ वेश्मैत्यामात्यः श्रीयकमब्रवीत् । राज्ञो ऽस्मि ह्यापितः केनाप्यजक्तो विक्षिप्तश्चिव ॥ ५५ ॥
 असावकस्मादस्माकं कुलक्षय उपस्थितः । रक्षयते वत्स कुरुषे यद्यादेशमिमं मम ॥ ५६ ॥
 नमयामि यदा राज्ञे शिरश्चिन्धास्तदासिना । अजक्तः स्वामिनो वध्यः पितापीति वदेस्ततः ॥ ५७ ॥
 यियांसौ मयि जरसाप्येवं याते परासुताम् । त्वं मत्कुलगृहस्तम्नो ज्विष्यसि चिरं ततः ॥ ५८ ॥
 श्रीयको ऽपि रुदन्नेवमवदज्जदस्वरम् । तात घोरमिदं कर्म श्वपक्षो ऽपि करोति किम् ॥ ५९ ॥
 अमात्यो ऽप्यब्रवीदेवमेवं कुर्वन्विचारणाम् । मनोरथान्पूरयसि वैरिणामेव केवलम् ॥ ६० ॥

१ यातुमिच्छौ २ मृत्युं

अष्टमः

॥ ७३ ॥

राजा यम इवोद्वहः संकुटुम्बं निहन्ति माम् । यावत्तावन्ममैकस्य ह्याग्रहं कुटुम्बकम् ॥ ६१ ॥
मुखे विषं तादृपुटं न्यस्य नंस्यामि जूपतिम् । शिरः परासोर्मे त्रिन्धाः पितृहत्या न ते ततः ॥ ६२ ॥
पित्रैवं बोधितस्तत्स प्रतिपेदे चकार च । शुजोदकाय धीमन्तः कुर्वन्त्यापातदारुणम् ॥ ६३ ॥
जवता किमिदं वत्स विहितं कर्म दुष्करम् । ससम्भ्रममिति प्रोक्तो नृपेण श्रीयको ऽवदत् ॥ ६४ ॥
यदैव स्वामिना ज्ञातो बोध्यं निहतस्तदा । जर्तृचित्तानुसारेण जृत्यानां हि प्रवर्तनम् ॥ ६५ ॥
जृत्यानां युज्यते दोषे स्वयं ज्ञाते विचारणा । स्वामिज्ञाते प्रतीकारो युज्यते न विचारणा ॥ ६६ ॥
कृतौर्ध्वदेहिकं नन्दस्ततः श्रीयकमब्रवीत् । सर्वव्यापारमहिता मुञ्चेयं गृह्यतामिति ॥ ६७ ॥
अथ विज्ञापयामास प्रणम्य श्रीयको नृपम् । स्थूलजज्ञानिधानो ऽस्ति पितृतुह्यो ममाग्रजः ॥ ६८ ॥
पितृप्रसादान्निर्बाधं कोशायास्तु निकेतने । जोगानुपजुञ्जानस्य तस्याब्दा द्वादशागमन् ॥ ६९ ॥
आहूयाथ स्थूलजज्ञस्तमर्थं जूजुजोदितः । पर्यालोच्यामुमर्थं तु करिष्यामीत्यजापत ॥ ७० ॥
अघैवाल्लोचयत्युक्तः स्थूलजज्ञो महीजुजा । अशोकवनिकां गत्वा विममर्शेति चेतसा ॥ ७१ ॥
शयनं जोजनं स्नानमन्ये ऽपि सुखहेतवः । काष्ठे ऽपि नानुजयन्ते रोरैरिव नियोगिजिः ॥ ७२ ॥
नियोगिनां स्वान्यराष्ट्रचिन्ताव्यग्रे च चेतसि । प्रेयसीनां नृपकाशः पूर्णकुम्भे ऽभ्युत्थामिव ॥ ७३ ॥
त्यक्त्वा सर्वमपि स्वार्थं राजार्थं कुर्वतामपि । उपज्वन्ति पिशुना चट्टज्ज्ञानामिव द्विकाः ॥ ७४ ॥
यथा स्वदेहज्विणव्ययेनापि प्रयत्यते । राजार्थं तददात्तार्थं यत्यते किं न धीमता ॥ ७५ ॥
विचिन्त्यैवं व्यधात्केशोत्पाटनं पञ्चमुष्टिजिः । रत्नकम्बलदशाज्ञी रजोहरणमप्यथ ॥ ७६ ॥

सर्गः

॥ ७३ ॥

ततश्च स महाजागो गत्वा सदसि पार्थिवं । आलोचितमिदं धर्मसाजः स्तादित्यवोचत ॥ ७७ ॥
 ततः स राजसदनाद्गुहाया इव केसरी । निःससार महासारः संसारकरिरोषणः ॥ ७८ ॥
 किमेष कपटं कृत्वा यायी वेङ्गागृहं पुनः । इत्यप्रत्ययतः क्लृपो गवाक्षेण निरैकत ॥ ७९ ॥
 प्रदेशे शवदुर्गन्धे ऽप्यविकूणितनासिकम् । यान्तं दृष्ट्वा स्थूलजङ्गं नरेन्द्रो ऽधूनयश्चिरः ॥ ८० ॥
 जगवान्वीतरागो ऽसावस्मिन्धिग्मे कुचिन्तितम् । इत्यात्मानं निनिन्दोच्चैर्नन्दस्तमजिनन्दयन् ॥ ८१ ॥
 स्थूलजङ्गो ऽपि गत्वा श्रीसम्पत्तिविजयान्तिके । दीक्षां सामायिकोच्चारपूर्विकां प्रत्यपद्यत ॥ ८२ ॥
 गृहीत्वा श्रीयकं दोष्णिं ततो नन्दः सगौरवम् । मुद्राधिकारे निःशेषव्यापारे सहिते न्यधात् ॥ ८३ ॥
 चकार श्रीयको राज्यचिन्तामवहितः सदा । साहादिव शकटाक्षः प्रकृष्टनयपाटवात् ॥ ८४ ॥
 स नित्यमपि कोशाया विनीतः सदने ययौ । स्नेहाद्भातुस्तप्त्रियापि कुलीनैर्बहुमन्यते ॥ ८५ ॥
 स्थूलजङ्गवियोगार्ता श्रीयकं प्रेक्ष्य सारुदत् । इष्टे दृष्टे हि दुःखार्ता न दुःखं धर्तुमीशते ॥ ८६ ॥
 ततस्तां श्रीयको ऽवोचदार्ये किं कुर्महे वयम् । असौ वररुचिः पापो ऽघातयज्जनकं हि नः ॥ ८७ ॥
 अकाण्ठोत्थितवज्राग्निप्रदीपनसहोदरम् । स्थूलजङ्गवियोगं च जवत्या अकरोदयम् ॥ ८८ ॥
 त्वज्जाम्यामुपकोशायां यावज्जको ऽस्त्यसौ खलः । तावत्प्रतिक्रियां काञ्चिद्विचिन्तय मनस्विनि ॥ ८९ ॥
 तदादिशोपकोशां यत्प्रतार्य कथमप्यसौ । विधीयतां वररुचिर्मद्यपानरुचिस्त्वया ॥ ९० ॥
 प्रेयोवियोजनादैरादाक्षिण्याद्देवरस्य च । तत्प्रतिज्ञाय सा सद्यो ऽप्युपकोशां समादिशत् ॥ ९१ ॥

अष्टमः

॥ ७४ ॥

कोशायाश्च निदेशेनोपकोशा तं तथान्यधात् । यथा पपौ सुरामेष स्त्रीवशैः क्रियते न किम् ॥ ९२ ॥
सुरापानं वररुचिः स्वैरं जट्टो ऽद्य कारितः । उपकोशेति कोशायै शशंसाथ निशात्यये ॥ ९३ ॥
अथ कोशामुखात्सर्वं शुभ्राव श्रीयको ऽपि तत् । मेने च पितृवैरस्य विहितं प्रतियातनम् ॥ ९४ ॥
शकटालमहामात्यात्ययात्प्रचृति सो ऽप्यचृत् । जट्टो वररुचिर्भूपसेवावसरतत्परः ॥ ९५ ॥
स प्रत्यहं राजकुले सेवाकाले समापतन् । राज्ञा च राजलोकेश्च सगौरवमदृश्यत ॥ ९६ ॥
अन्यदा नन्दराट्मन्त्रिगुणस्मरणविह्वलः । सदसि श्रीयकामात्यं जगादैवं सगजदम् ॥ ९७ ॥
जकिमाञ्जकिमान्नित्यं शकटालो महामतिः । अज्रवन्मे महामात्यः शक्रस्येव बृहस्पतिः ॥ ९८ ॥
एवमेव विपन्नो ऽसौ दैवादद्य करोमि किम् । मन्ये शून्यमिवास्थानमहं तेन विनात्मनः ॥ ९९ ॥
उवाच श्रीयको ऽप्येवं किं देवेह विदधमहे । इदं वररुचिः सर्वं पापं व्यधित मद्यपः ॥ १०० ॥
सत्यमेष सुरां जट्टः पिबतीति नृपोदिते । श्वो ऽमुं दर्शयितास्मीति श्रीयकः प्रत्यज्ञापत ॥ १०१ ॥
श्रीयकश्च क्षितीये ऽह्नि सर्वेषामीयुषां सदः । स्वपुंसा शिहितेनाग्र्यं पद्ममेकैकमार्पयत् ॥ १०२ ॥
तत्काळं मदनफलरसज्जावनयाञ्चितम् । पुरात्मनो वररुचेरर्पयामास पङ्कजम् ॥ १०३ ॥
कुतस्त्यमद्भुतामोदमिदमित्यजिवर्णिनः । घ्रातुं राजादयो निन्युर्नासाग्रे स्वं स्वमम्बुजम् ॥ १०४ ॥
सो ऽपि जट्टो ऽनयद्घ्रातुं घ्राणाग्रे पङ्कजं निजम् । चन्द्रहाससुरां सद्यो रात्रिपीतां ततो ऽवमत ॥ १०५ ॥
धिगमुं शीघ्रं ब्रह्मबन्धुं बन्धवधोचितम् । सर्वैरित्याकुक्ष्यमानो निर्ययौ सदसो ऽद्य सः ॥ १०६ ॥

१ मद्यपं २ अधमन्नाक्षणम्

सर्गः

॥ ७४ ॥

ब्राह्मणा याचितास्तेन प्रायश्चित्तमचीकथन् । तापितत्रपुणः पानं सुरापानाघघातकम् ॥ १०७ ॥
 मूषया तापितमथ पपौ वररुचिस्त्रपु । प्राणैश्च मुमुचे सद्यस्तत्प्रदाहजयादिव ॥ १०८ ॥
 स्थूलजज्ञो ऽपि सम्जृतविजयाचार्यसन्निधौ । प्रव्रज्यां पालयामास पारदम्बा श्रुताम्बुधेः ॥ १०९ ॥
 वर्षाकाले ऽन्यदायाते सम्जृतविजयं गुरुम् । प्रणम्य मूर्ध्ना मुनय इत्यगृह्णन्निग्रहान् ॥ ११० ॥
 अहं सिंहगुहाद्वारे कृतोत्सर्ग उपोषितः । अवस्थस्ये चतुर्मासीमेकः प्रत्यशृणोदिदम् ॥ १११ ॥
 हग्विषाद्द्विद्वारे चतुर्मासीमुपोषितः । स्थास्यामि कायोत्सर्गेण द्वितीयो ऽन्यग्रहीदिदम् ॥ ११२ ॥
 तत्सर्गी कूपमण्डूकासने मासचतुष्टयम् । स्थास्याम्युपोषित इति तृतीयः प्रत्यपद्यत ॥ ११३ ॥
 योग्यान्मत्वा गुरुः साधून्यावत्तानन्वमन्यत । स्थूलजज्ञः पुरोज्ञय नत्वेवं तावदब्रवीत् ॥ ११४ ॥
 कोशाजिधाया वेद्याया गृहे या चित्रशादिका ॥ विचित्रकामशास्त्रोक्तकरणाख्येख्यशास्त्रिणी ॥ ११५ ॥
 तत्र कृततपःकर्मविशेषः षड्रसाशनः । स्थास्यामि चतुरो मासानिति मे ऽज्जिग्रहः प्रजो ॥ ११६ ॥ युग्मं ॥
 ज्ञात्वोपयोगाद्योग्यं तं गुरुस्तत्रान्वमन्यत । साधवश्च ययुः सर्वे स्वं स्वं स्थानं प्रतिश्रुतम् ॥ ११७ ॥
 शान्तांस्तीव्रतपोनिष्ठान्दृष्ट्वा तान्मुनिसत्तमान् । त्रयो ऽमी जेजिरे शान्तिं सिंहसर्पारघट्टकाः ॥ ११८ ॥
 स्थूलजज्ञो ऽपि सम्प्राप कोशावेद्यानिकेतनम् । अन्युत्तस्थौ तथा कोशाप्याहिताञ्जलिप्रतः ॥ ११९ ॥
 सुकुमारः प्रकृत्यासौ रम्भास्तम्भ इवोरुणा । व्रतजारेण विधुरो ऽत्रागादिति विचिन्त्य सा ॥ १२० ॥
 उवाच स्वागतं स्वामिन्समादिश करोमि किम् । वपुर्धनं परिजनः सर्वमेतत्तवैव हि ॥ १२१ ॥
 चतुर्मासीं वसत्यै मे चित्रशाखेयमर्प्यताम् । इत्युचे स्थूलजज्ञो ऽपि सा तूचे गृह्यतामिति ॥ १२२ ॥

अष्टमः

॥ ७५ ॥

तथा च तस्यां प्रगुणीकृतायां जगवानपि । कामस्थाने ऽविशद्भ्रमं इव स्वबलवत्तया ॥ १२३ ॥
अथ सा षड्रसाहारजोजनानन्तरं मुनेः । विशेषकृतशृङ्गारा होत्राय समुपाययौ ॥ १२४ ॥
सोपविष्टा पुरस्तस्योत्कृष्टा काचिदिवाप्सराः । चतुरं रचयामास हावजावाधिकं मुहुः ॥ १२५ ॥
करणानुजवक्त्रीनोद्दामानि सुरतानि च । तानि तानि प्राक्तनानि स्मारयामास सासकृत् ॥ १२६ ॥
यद्यत्होत्राय विदधे तथा तत्र महामुनौ । तत्तन्मुधाजवघञ्जे यथा नखविलेखनम् ॥ १२७ ॥
प्रतिवासरमप्येवं तत्होत्राय चकार सा । जगाम स तु न होत्रं मनागपि महामनाः ॥ १२८ ॥
तयोपसर्गकारिण्या प्रत्युतास्य महामुनेः । अदीप्यत ध्यानवह्निर्मेघवह्निरिवाम्जसा ॥ १२९ ॥
त्वयि पूर्वमिषाज्ञानाद्रन्तुकामां धिगीश माम् । आत्मानमिति निन्दन्ती सापतत्तस्य पादयोः ॥ १३० ॥
मुनेस्तस्येन्द्रियजयप्रकर्षेण चमत्कृता । प्रपेदे श्रावकत्वं साग्रहीच्चैवमजिग्रहम् ॥ १३१ ॥
तुष्टः कदापि कस्मैचिद्दाति यदि मां नृपः । विना पुमांसमेकं तमन्यत्र नियमो मम ॥ १३२ ॥
गते तु वर्षासमये ते त्रयो ऽपि हि साधवः । निर्व्यूढाजिग्रहा एयुर्गुरुपादान्तिकं क्रमात् ॥ १३३ ॥
आयान्सिंहगुहासाधुरहो दुष्करकारक । तत्र स्वागतमित्यूचे किञ्चिदुत्थाय सूरिणा ॥ १३४ ॥
सूरिणा ज्ञापितौ तद्दद्यान्तावितरावपि । समे प्रतिज्ञानिर्वाहे समा हि स्वामिसत्क्रिया ॥ १३५ ॥
स्थूलजघ्नमथायान्तमन्युत्थायाब्रवीद्गुरुः । दुष्करदुष्करकारिन्महात्मन् स्वागतं तव ॥ १३६ ॥
सासूयाः साधवस्ते ऽथाचिन्तयन्नित्यहो गुरोः । इदमामन्त्रं मन्त्रिपुत्रताहेतुकं खलु ॥ १३७ ॥
यद्यसौ षड्रसाहारात्कृतदुष्करदुष्करः । इदं वर्षान्तरे तर्हि प्रतिज्ञास्यामहे वयम् ॥ १३८ ॥

सर्गः

॥ ७५ ॥

एवं मनसि संस्थाप्य सामर्पास्ते महर्षयः । कुर्वाणाः संयमं मासानष्टावगमयन्क्रमात् ॥ १३९ ॥
 उत्तमर्ण इव प्राप्ते काळे हृष्टः पुरो गुरोः । साधुः सिंहगुहावासी चकारेति प्रतिश्रवम् ॥ १४० ॥
 कोशावेश्यागृहे नित्यं षड्साधारजोजनः । जगवन्समवस्थास्ये चतुर्मासीमिमामहम् ॥ १४१ ॥
 स्थूलजघ्नेण मात्सर्यादेतदङ्गीकरोत्ययम् । विचार्येत्युपयोगेन ज्ञात्वा च गुरुरादिशत् ॥ १४२ ॥
 वत्स माजिग्रहं कार्ष्णिगतिदुष्करदुष्करम् । स्थूलजघ्नः ह्रमः कर्तुमङ्गिराज इव स्थिरः १४३ ॥
 न हि मे दुष्करो ऽप्येष कथं दुष्करदुष्करः । तदवश्यं करिष्यामीत्युवाच स पुनर्गुरुम् ॥ १४४ ॥
 गुरुरूचे ऽमुना ज्ञावी ज्ञंशः प्राक्तपसो ऽपि ते । आरोपितो ऽतिजारो हि गात्रजङ्गाय जायते ॥ १४५ ॥
 गुरोर्वचो ऽवमत्याथ वीरम्मन्यो मुनिः स तु । उन्मीनकेतनं प्राप कोशायास्तन्निकेतनम् ॥ १४६ ॥
 स्थूलजघ्नस्पर्धयेहायाति मन्ये तपस्व्यसौ । जवे पतन् रहणीय इत्युत्थाय ननाम सा ॥ १४७ ॥
 वसत्यै याचितां तेन मुनिना चित्रशाखिकाम् । कोशा समर्पयामास स मुनिस्तत्र चाविशत् ॥ १४८ ॥
 तं जुक्तषड्साहारं मध्याह्ने तु परीक्षितुम् । कोशापि तत्र खावण्यकोशजूता समाययौ ॥ १४९ ॥
 चुक्षोज स पुनर्मह्यु पङ्कजाहीमुदीक्ष्य ताम् । स्त्री तादृजोजनं तादृग्विकाराय न किं जवेत् ॥ १५० ॥
 स्मरार्त्या याचमानं तं कोशाप्येवमवोचत । वयं हि जगवन्वेद्या वश्याः स्मो धनदानतः ॥ १५१ ॥
 व्याहार्षीन्मुनिरप्येवं प्रसीद मृगलोचने । अस्मासु जवति ज्वयं किं तैलं बालुकास्त्रिव ॥ १५२ ॥
 नेपालजूपो ऽपूर्वस्मै साधवे रत्नकम्बलम् । दत्ते तमानयेत्यूचे सा निर्वेदयितुं मुनिम् ॥ १५३ ॥
 ततश्चचाद्य नेपालं प्रावृद्धाळे ऽपि बालवत् । पङ्क्तिदायामिदायां स निजव्रत इव स्वद्वन्द्व ॥ १५४ ॥

अष्टमः

॥ ७६ ॥

तत्र गत्वा महीपादाञ्जलकम्बलमाप्य च । स मुनिर्वक्षितो वर्त्मन्यासंस्तस्मिंश्च दस्यवः ॥ १५५ ॥
आयाति लक्ष्मिल्याख्यदस्यूनां शकुनिस्ततः । किमायातीत्यपृष्टञ्च दस्युराङ् दुस्थितं नरम् ॥ १५६ ॥
आगच्छन्निहुरेको ऽस्ति न कश्चित्तादृशो ऽपरः । इत्यशंसद्गुमारूढश्चौरसेनापतेः स तु ॥ १५७ ॥
साधुस्तत्राथ सम्प्राप्तस्तैर्विधृत्य निरूपितः । किमप्यर्थमपश्यद्भिर्मुमुचे च मल्लिभ्युच्चैः ॥ १५८ ॥
एतद्वदं प्रयातीति व्याहरञ्चकुनिः पुनः । मुनिं चौरपतिः प्रोचे सत्यं ब्रूहि किमस्ति ते ॥ १५९ ॥
वेश्याकृते ऽस्य वंशस्यान्तः क्षिप्तो रत्नकम्बलः । अस्तीत्युक्ते मुनिश्चौरराजेन मुमुचे च सः ॥ १६० ॥
स समागत्य कोशायै प्रददौ रत्नकम्बलम् । चिक्षेप सा गृहस्रोतःपङ्के निःशङ्कमेव तम् ॥ १६१ ॥
अजडपन्मुनिरप्येवमहेप्यशुचिकर्दमे । महामूढ्यो ह्यसौ रत्नकम्बलः कम्बुकण्ठि किम् ॥ १६२ ॥
अथ कोशाप्युवाचैवं कम्बलं मूढ शोचसि । गुणरत्नमयं भवेत्तरे पतन्तं स्वं न शोचसि ॥ १६३ ॥
तच्छ्रुत्वा जातसंवेगो मुनिस्तामित्यवोचत । बोधितो ऽस्मि त्वया साधु संसारात्साधु रक्षितः ॥ १६४ ॥
अघान्यतीचारजवान्युन्मूलयितुमात्मनः । यास्यामि गुरुपादान्ते धर्मलाजस्तवानघे ॥ १६५ ॥
कोशापि तमुवाचैवं मिथ्या मे दुष्कृतं त्वयि । ब्रह्मव्रतस्थयाप्येवं मया यदसि खेदितः ॥ १६६ ॥
आशातनेयं गुप्ताकं बोधहेतोर्मया कृता । हन्तव्या सा गुरुवचः श्रयध्वं यात सत्वरम् ॥ १६७ ॥
इच्छामीति वदन् गत्वा सम्भूतविजयान्तिके । गृहीत्वालोचनां तीक्ष्णमाचचार पुनस्तपः ॥ १६८ ॥
समाधिमन्तो मरणं साधयित्वा परेद्यवि । सम्भूतविजयाचार्यपादाः स्वर्गं प्रपेदिरे ॥ १६९ ॥

१ नरके

सर्गः

॥ ७६ ॥

राज्ञा प्रदत्ता कोशापि तुष्टेन रश्मिने ऽन्यदा । राजायतेति शिश्राय विना रागेण सा तु तम् ॥ १७० ॥
 स्थूलजघ्नं विना नान्यः पुमान्को ऽपीत्यहर्निशम् । सा तस्य रश्मिनो ऽन्यर्णे वर्णयामास वर्णिनी ॥ १७१ ॥
 रथी गत्वा गृहोद्याने पर्यङ्के च निषद्य सः । तन्मनोरञ्जनायेति स्वविज्ञानमदर्शयत् ॥ १७२ ॥
 माकन्दलुम्बीं बाणेन विव्याध तमपीषुणा । पुङ्के ऽन्येन तमप्यन्येनेत्याहस्तं शराद्वयजृत् ॥ १७३ ॥
 वृन्तं नित्वा क्षुरप्रेण बाणश्रेणिमुखस्थिताम् । लुम्बीं स्वपाणिनाकृप्यासीनस्तस्यै समर्पयत् ॥ १७४ ॥
 इदानीं मम विज्ञानं पश्येत्यालप्य सापि हि । व्यधत्त सार्षपं राशिं तस्योपरि ननर्त च ॥ १७५ ॥
 सूचीं हिसा तत्र राशौ पुष्पपत्रैः पिधाय ताम् । सा ननर्त च नो सूच्या विद्धा राशिश्च न हतः ॥ १७६ ॥
 ततः स ऊचे तुष्टो ऽस्मि दुष्करेणामुना तव । याचस्व यन्ममायत्तं ददामि तदहं ध्रुवम् ॥ १७७ ॥
 सोवाच किं मयाकारि दुष्करं येन रञ्जितः । इदमप्यधिकं नास्मात्किमन्यासेन दुष्करम् ॥ १७८ ॥
 किं चाग्न्युम्बीवेदो ऽयं नृत्तं चेदं न दुष्करम् । अशिहितं स्थूलजघ्नो यच्चक्रे तत्तु दुष्करम् ॥ १७९ ॥
 अञ्जुक्तं द्वादशाब्दानि जोगान्यत्र समं मया । तत्रैव चित्रशालायामस्थात्सोऽखण्डितव्रतः ॥ १८० ॥
 दुग्धं नकुलसञ्चारादिव स्त्रीणां प्रचारतः । योगिनां दुष्यते चेतः स्थूलजघ्नमुनिं विना ॥ १८१ ॥
 दिनमेकमपि स्थातुं को ऽलं स्त्रीसन्निधौ तथा । चतुर्मासीं यथातिष्ठत्स्थूलजघ्नो ऽहृतव्रतः ॥ १८२ ॥
 आहारः षड्सञ्चित्रशालावासो ऽङ्गनान्तिके । अप्येकं व्रतलोपायान्यस्य द्यौहतनोरपि ॥ १८३ ॥
 विद्वीयन्ते धातुमयाः पार्श्वे वह्नेरिव स्त्रियाः । स तु वज्रमयो मन्ये स्थूलजघ्नमहामुनिः ॥ १८४ ॥
 स्थूलजघ्नं महासत्त्वं कृतदुष्करदुष्करम् । व्यावर्ष्य युक्ता मुद्गैव मुखे वर्णयितुं परम् ॥ १८५ ॥

रथिको ऽप्यथ पप्रक्ष य एव वर्ण्यते त्वया । को नाम स्थूलजघ्नो ऽयं महासत्त्वशिरोमणिः ॥ १८६ ॥
 साप्यूचे शकटालस्य नन्दजृपाखमन्त्रिणः । तनयः स्थूलजघ्नो ऽयं तवाग्रे वर्णयामि यम् ॥ १८७ ॥
 तच्छ्रुत्वा सो ऽपि सम्भ्रान्त इत्युवाच कृताञ्जलिः । एषो ऽस्मि किङ्करस्तस्य स्थूलजघ्नमहामुनेः ॥ १८८ ॥
 संविभ्रं साद्य तं ज्ञात्वा विदधे धर्मदेशानाम् । प्रत्यबुध्यत सद्बुद्धिर्मोहनिग्रामपास्य सः ॥ १८९ ॥
 प्रतिबुद्धं च तं बुद्ध्या साख्यन्निजमजिग्रहम् । तच्छ्रुत्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनः सो ऽब्रवीदिदम् ॥ १९० ॥
 बोधितो ऽहं त्वया जघ्ने स्थूलजघ्नगुणोक्तिजिः । यास्यामि तस्य पन्थानं जवत्यैवाद्य दर्शितम् ॥ १९१ ॥
 कट्याणमस्तु ते जघ्ने पाख्य स्वमजिग्रहम् । उक्तवैवं सद्गुरोः पार्श्वे गत्वा दीक्षां स आददे ॥ १९२ ॥
 जगवान्स्थूलजघ्नो ऽपि तीक्ष्णं व्रतमपाख्यत् । द्वादशान्दप्रमाणश्च दुष्कालः समञ्जस्तदा ॥ १९३ ॥
 इतश्च गोक्षविषये ग्रामे चणकनामनि । ब्राह्मणो ऽजृच्छणी नाम तन्नार्या च चणेश्वरी ॥ १९४ ॥
 बज्रूव जन्मप्रभृति श्रावकत्वचणश्चणी । ज्ञानिनो जैनमुनयः पर्यवात्सुश्च तज्जुहे ॥ १९५ ॥
 अन्यदा तूजतैर्दन्तैश्चणेश्वर्या सुतो ऽजनि । जातं च तेन्यः साधुन्यस्तं नमोऽकारयच्छणी ॥ १९६ ॥
 तं जातदन्तं जातं च मुनिन्यो ऽकथयच्छणी । ज्ञानिनो मुनयोऽप्याख्यन्नावी राजैष बालकः ॥ १९७ ॥
 राज्यारम्भेण मत्पुत्रो मा जूझरकजागिति । अघर्षयत्तस्य दन्तान्पीडामगणयंश्चणी ॥ १९८ ॥
 स मुनिन्यस्तदप्याख्यन्मुनयो ऽप्येवमूचिरे । जाव्येष विम्बान्तरितो राजा रदनघर्षणात् ॥ १९९ ॥
 चणी चाणक्य इत्याख्यां ददौ तस्याङ्गजन्मनः । चाणक्यो ऽपि श्रावको ऽजृत्सर्वविद्याब्धिपारगः ॥ २०० ॥
 श्रमणोपासकत्वेन स सन्तोषधनः सदा । कुक्षीनब्राह्मणस्यैकामेव कन्यामुपायत ॥ २०१ ॥

चाणक्यचार्या त्वन्येद्युर्मातृधाम जगाम सा । वञ्चव तत्र तज्ज्ञातुस्तदोघाहमहोत्सवः ॥ २०२ ॥
 तस्मिन्महोत्सवे तस्याः स्वसारो ऽन्याः समाययुः । वस्त्रावस्त्राङ्गारशाखिन्यो महेन्यपतिका हि ताः ॥ २०३ ॥
 ताश्चित्रवाहनाः सर्वाः सर्वा दाम्जीजिरावृताः । सङ्घत्रप्रक्रियाः सर्वाः सर्वाः स्रग्युक्तमौलयः ॥ २०४ ॥ युग्मं ॥
 सर्वा दिव्याङ्गरागिण्यः सर्वास्ताम्बूलपाणयः । सर्वा अपि श्रियो देव्या वैक्रिया इव मूर्तयः ॥ २०५ ॥
 चाणक्यगृहिणी त्वेकवराशिर्निशि चाह्नि च । विशुद्धशुद्धसरिकाजरणा जीर्णकञ्चुका ॥ २०६ ॥
 जीर्णकौसुम्नोत्तरीया ताम्बूलविकलानना । वपुर्मल्लैकसञ्जाताङ्गरागा त्रपुकुण्डला ॥ २०७ ॥
 कर्मणा कर्कशकरा सदा मलिनकुन्तला । ताजिः श्रीमद्वेदूढाजिर्जगिनीजिरदस्यत ॥ २०८ ॥
 ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

विवाहमिदितो ऽन्यो ऽपि लोकः सर्वो जहास ताम् । सा तु जिहियती कोणप्रविष्टोघाहमत्यगात् २०९
 गताथ चाणक्यगृहे विषादमलिनानना । सास्थात्तिद्वकयन्ती क्वां साञ्जनैरश्रुबिन्दुजिः ॥ २१० ॥
 तां तु म्लानमुखीं दृष्ट्वा प्रातः कैरविणीमिव । तद्बुःखदुःखी चाणक्यो ऽजिदधे मधुराहरम् ॥ २११ ॥
 किं मत्कृतो ऽपमानस्ते प्रतिवेशिकृतो ऽथवा । पितृवेशमकृतो यत्रा यदेवं ताम्यसि प्रिये ॥ २१२ ॥
 सा त्वाख्यातुमनीशाञ्जदपमानकदर्शिता । पत्युरत्यन्तनिर्वन्धादाख्याति स्म तथापि तत् ॥ २१३ ॥
 चाणक्यो ऽपि हि विज्ञातगृहिणीदुःखकारणः । ऽविणोपार्जनोपायं निरपायमचिन्तयत् ॥ २१४ ॥
 पाटलीपुत्रनगरे नन्दराजो विजन्मनाम् । विशिष्टां दक्षिणां दत्ते तदर्थं तत्र याम्यहम् ॥ २१५ ॥

१ एकस्थूलवस्त्रा २ धनिकपरिणीताभिः

अष्टमः

॥ ७८ ॥

इति निश्चित्य तत्रागात्प्रविश्य च नृपौकसि । अग्रे दत्तेष्वासनेषु निपसादादिमासने ॥ २१६ ॥
चाणक्येन तदाक्रान्तमासनं प्रथमं सदा । नन्द एव ह्यलक्षके तस्य जघासनं हि तत् ॥ २१७ ॥
नन्देन च सहायातो नन्दपुत्रस्तदावदत् । ब्राह्मणो निपसादैव गायामाक्रम्य जूपतेः ॥ २१८ ॥
राज्ञो दास्यैकया प्रोचे चाणक्यः सामपूर्वकम् । निषीदास्मिन्वितीयसिन्हासने त्वमहो विज ॥ २१९ ॥
कमण्डलुर्मदीयो ऽत्र स्थास्यतीत्यजिधाय सः । कमण्डलुं न्यधात्तत्र नौजल्यथममासनम् ॥ २२० ॥
एवं तृतीयं दण्डेन चतुर्थं जपमात्रया । पञ्चमं चोपवीतेनोत्थाप्यमानो रुरोध सः ॥ २२१ ॥
दास्यवोचदहो घृष्टो न मुञ्चत्याद्यमासनम् । विशेषो ऽयं यदन्यान्यप्यासनानि रुणक्ष्यसौ ॥ २२२ ॥
तत्किमेतेन घृष्टेन वातुलेन विजन्मना । पादेनाहत्य चाणक्यमित्युत्थापयति स्म सा ॥ २२३ ॥
चाणक्यस्तत्कृणाद्घृष्टो दण्डघृष्ट इवोरगः । पश्यतः सर्वलोकस्य प्रतिज्ञामकरोदिमाम् ॥ २२४ ॥
सकोशचतुर्थं समुहपुत्रं सबलवाहनम् । नन्दमुन्मूलयिष्यामि महावायुरिव द्रुमम् ॥ २२५ ॥
आभ्यातताक्षताक्षस्यो ज्वलन्वह्निरिव कृधा । नगराभिरगान्मङ्गधु सभ्रूक्षेपं चणिप्रसूः ॥ २२६ ॥
धीमतां मौलिमाणिक्यं चाणक्यश्चास्मरत्किञ्च । यद्विभ्रान्तरितो ऽहं हि जविष्यामि महीपतिः ॥ २२७ ॥
स राज्याहं नरं कंचित्पश्यामीत्यत्रमद्भुवि । अपमानान्नापमानं विस्मरन्त्यजिमानिनः ॥ २२८ ॥
चणेश्वरीकुक्षिजन्मा विजन्मा सो ऽन्यदा ययौ । मयूरपोषका यत्रावात्सुर्नन्दमहीपतेः ॥ २२९ ॥
मयूरपोषकग्रामे तस्मिंश्च चणिनन्दनः । प्राविशत्कणजिह्वार्थं परिप्राजकवेषचूत् ॥ २३० ॥

* असह्य नृपं नन्दमस्वर्गवर्षवर्षतं । लुटिष्यति शिखा नैषा कालरात्रिरिव द्विषां ॥ इत्थं महापद्मं कुणमाणो सो गले गहेकुणं । जं रोयद् तं कुञ्जा इय भणिरनरेहि निञ्जुदो ॥

सर्गः

॥ ७८ ॥

मयूरपोषकमहत्तरस्य दुहितुस्तदा । अजृदापन्नसत्त्वायाश्चन्द्रपानाय दोहदः ॥ २३१ ॥
 सत्कुटुम्बेन कथितश्चाणक्याय स दोहदः । पूरणीयः कथमसाविति पृष्टो ऽवदच्च सः ॥ २३२ ॥
 यद्येतस्या जातमात्रं दारकं मम दत्तं ज्ञोः । तदाहं पूरयाम्येव शशजृत्पानदोहदम् ॥ २३३ ॥
 अपूर्णं दोहदे गर्जनाशो ऽस्या मा जवत्विति । तन्मातापितरौ तस्यामंसातां वचनं हि तत् ॥ २३४ ॥
 चाणक्यो ऽकारयन्नाथ सञ्चिद्धं तृणमण्डपम् । पिधानधारिणं गुप्तं तदूर्ध्वं चामुचक्षरम् ॥ २३५ ॥
 तस्याधो ऽकारयामास स्थासं च पयमा जृतम् । ऊर्जराकांनिशीथे च तत्रेन्दुः प्रत्यबिम्ब्यत ॥ २३६ ॥
 गुर्विष्ट्यास्तत्र सङ्क्रान्तं पूर्णेन्दुं तमदर्शयत् । पिबेत्युक्तां च सा पातुमारेजे विकसन्मुखी ॥ २३७ ॥
 सापाद्यथा यथा गुप्तपुरुषेण तथा तथा । न्यधीयत पिधानेन तञ्चिद्धं तार्णमण्डपम् ॥ २३८ ॥
 पूरिते दोहदे चैत्रं समये ऽसृत सा सुतम् । चन्द्रगुप्ताजिधानेन पितृन्यां सो ऽन्यधीयत ॥ २३९ ॥
 चन्द्रवच्चन्द्रगुप्तो ऽपि व्यवर्धत दिने दिने । मयूरपोषककुलोत्पलिनीवनलासकः ॥ २४० ॥
 सुवर्णोपार्जनधिया चाणक्यो ऽपि परिभ्रमन् । गवेषयितुमारेजे धातुवादविशारदान् ॥ २४१ ॥
 इतश्च चन्द्रगुप्तो ऽर्जं रममाणो दिने दिने । विद्वेजे जूपतिरिव तेन्यो ग्रामादिकं सदा ॥ २४२ ॥
 हस्तीकृत्य हयीकृत्य चारुरोह स बालकान् । प्रायो हि जाविनी लक्ष्मीरिङ्गितैरपि सूष्यते ॥ २४३ ॥
 क्रमयोगेन चाणक्यस्तत्रैवागात्परिभ्रमन् । चन्द्रगुप्तं तथाचेष्टं दृष्ट्वा चातिविसिद्धिमेव ॥ २४४ ॥
 चाणक्यस्तत्परीक्षार्थमेवमाज्ञापते स्म तम् । हे राजन्मह्यमपि हि किञ्चनापि प्रदीयताम् ॥ २४५ ॥

१ कार्तिकीपूर्णिमामध्यरात्रौ.

अष्टमः

॥ ७९ ॥

जगाद चन्द्रगुप्तो ऽपि ब्रह्मन् प्रामगवीरिमाः । यथारुचि गृहाण त्वं महत्ताः को निषेत्स्यति ॥ २४६ ॥
स्मिन्वा प्रोवाच चाणक्यः कथं गृह्णामि गा इमाः । गोस्वामिन्यो विजेम्युच्चैर्मरयिष्यन्ति ते हि माम् ॥ २४७ ॥
प्रोवाच चन्द्रगुप्तोऽपि मा जैषीर्ननु ते मया । गावः प्रदत्ता गृह्यन्तां वीरजोऽन्या वमुन्धरा ॥ २४८ ॥
चाणक्यो ऽचिन्तयदसावहो विज्ञानवानपि । अतः पप्रष्ट को ऽसावित्यर्जकांस्तत्समीपगान् ॥ २४९ ॥
किञ्जकाः कथयामासुः परिव्राजकपुत्रकः । अस्तौ मात्रोदरस्थो ऽपि परिव्राजकसात्कृतः ॥ २५० ॥
चाणक्यो ऽपि स्वयं लब्धं तं ज्ञात्वोवाच बालकम् । स एषो ऽस्मि यदीयस्त्वमेहि राज्यं ददामि ते ॥ २५१ ॥
राज्यार्थो चन्द्रगुप्तो ऽपि लगति स्म तदङ्गुलौ । चाणक्यो ऽपि तमादाय जाक् पलायिष्ट दस्युवत् ॥ २५२ ॥
धातुवादोपार्जितेन द्रविणेन चणिप्रसूः । चक्रे पत्न्यादिसामग्रीं नन्दमुल्लेचुमुद्यतः ॥ २५३ ॥
ततः सर्वाजिसारेण तथा पत्न्यादिसेनया । पाटलीपुत्रनगरं चतुर्दिशमवेष्टयत् ॥ २५४ ॥
तदह्मसारं चाणक्यशिविरं नन्दचूपतिः । निर्गत्य कुट्टयामास सर्वमाजकलीलया ॥ २५५ ॥
सचन्द्रगुप्तश्चाणक्यः समयज्ञः पलायत । नष्टापि रहेदात्मानं सत्यात्मनि पुनः श्रियः ॥ २५६ ॥
चन्द्रगुप्तं ग्रहीतुं च नन्दो ऽपि वरसादिनः । आदिशन्न सहन्ते हि राजानो राज्यकाङ्क्षिणम् ॥ २५७ ॥
जितकाशिनि नन्दे च पुनर्नगरमीयुषि । नागरैरुत्सवश्चक्रे ऽनुरूपः स्वस्वसम्पदाम् ॥ २५८ ॥
तेषां च सादिनामेकः साद्यश्वेन तरस्विना । अदवीयसि देशे ऽगाञ्चन्द्रगुप्तस्य गह्वतः ॥ २५९ ॥
चाणक्यो ऽपि तमायान्तं दूरादाखोक्य सादिनम् । प्रत्युत्पन्नमतिश्चन्द्रगुप्तायैवं समादिशत् ॥ २६० ॥

सर्गः

॥ ७९ ॥

१ अजानां मारणं आजकं

सरसः पद्मिनीषण्मपरिकृतस्यास्य वारिणि । आतिथीदायितं कृत्वा मञ्जोन्मञ्जोश्च मञ्जिरा ॥ १६१ ॥
 ममञ्जा चन्द्रगुप्तो ऽथ चागगाधे ऽपि वारिणि । धीरो वारिस्तम्भनिकां विद्यां साधितवानिव ॥ १६२ ॥
 स्वयं तु सरसस्तीरे चाणक्यः सुस्थिरासनः । समाधिनाटनं कृत्वा तस्थौ योगीव निर्ममः ॥ १६३ ॥
 स्नातोद्यकोष्ठाघाताजपादपातेन वाजिना । वायुवाजेन नन्दाश्ववारो ऽथ स समाययौ ॥ १६४ ॥
 स पप्रह च चाणक्यं जदन्त कथयाशु मे । किं त्वयाद्य पुमान्को ऽपि दृष्टो ऽजिनवधौवनः ॥ १६५ ॥
 समाधिजङ्गजीरुत्वाजिनयेन चणिप्रसूः । अङ्गुलीसङ्क्रया तस्य हुङ्कुर्वन्वार्यदर्शयत् ॥ १६६ ॥
 चन्द्रगुप्ताकर्षणाय स सादी मङ्गुमञ्जसि । आमुक्तं मोक्तुमारेजे चक्षुनीमिव नर्तकी ॥ १६७ ॥
 तस्यैवादाय निःस्त्रिंशं निस्त्रिंशश्चणिज्जृथ । अम्बुदेव्या वलीकर्तुमिव चिन्नेद तस्त्रिरः ॥ १६८ ॥
 एहि वत्सेहि वत्सेति चाणक्येनोदिते हृणात् । सरसो निर्ययौ चन्द्रगुप्तश्चन्द्र इवोदधेः ॥ १६९ ॥
 चन्द्रमारोप्य तत्राश्वे चाणक्यः समजापत । त्वामाख्यं सादिने यद्दिं तर्हि किं चिन्तितं त्वया ॥ १७० ॥
 चन्द्रगुप्तो ऽब्रवीदार्य मयैतच्चिन्तितं तदा । इदमेव खलु श्रेयो जानात्यार्यो हि न त्वहम् ॥ १७१ ॥
 चाणक्यो ऽचिन्तयन्नूनं सर्वदापि वशंवदः । न हि मे व्यञ्जिचार्येष यन्तुर्नृज इव क्षिपः ॥ १७२ ॥
 तयोश्च गल्लतोः पृष्ठे यमदूत इवोन्नटः । आययौ नन्दसाद्यन्यो वायुवाजेन वाजिना ॥ १७३ ॥
 तमापतन्तं दृष्ट्वा च चाणक्येनोदितः पुनः । चन्द्रगुप्तः सरोमध्ये न्यमङ्गीन्मङ्गु हंसवत् ॥ १७४ ॥
 रजकं वारितीरस्थं चणिसुनुरुवाच च । त्वङ्गेणिरुषितो राजा नश्य चेन्न मुमूर्षसि ॥ १७५ ॥

१ वायुवेगेन २ खड्गं ३ निर्दयः

अष्टमः

॥ ८० ॥

रजको ऽप्यश्ववारं तं दृष्ट्वा दूराद्धृद्युधम् । सत्यमेवेति निश्चित्य पलायिष्टात्तजीवितः ॥ १७६ ॥
वृद्धतीक्ष्णानैर्वस्त्रहासने ऽपि कृतश्रमः । तदस्त्राणि तु निनैर्कुमारेजे चणिसूः स्वयम् ॥ १७७ ॥
तं च सादिनमायान्तं पृच्छन्तं पूर्वसादिवत् । तथैव मारयामास चणिपुत्रः कुशाग्रधीः ॥ १७८ ॥
चाणक्यचन्द्रगुप्तौ तु ततः स्थानात्प्रचेष्टतुः । चिखिदे चन्द्रगुप्तो यान्क्लामकुर्ह्वुर्बुहुहया ॥ १७९ ॥
चन्द्रगुप्तं बहिर्मुक्त्वा चाणक्यो ग्रामसन्मुखम् । चचाष्ट जक्तमानेतुं जक्तं ग्रामं विना न हि ॥ १८० ॥
ग्रामाद्भट्टं च निर्यान्तं तत्कालकृतजो जनम् । मन्दमन्दपदं तुन्दपरिमार्जं ददर्श सः ॥ १८१ ॥
पप्रच्छ चेह विप्रस्य पालिर्गति वा न वा । जट्टो ऽप्याख्यल्लगत्येव लग्ना मम हि सम्प्रति ॥ १८२ ॥
पुनः पप्रच्छ चाणक्यो बुभुजे जट्ट किं त्वया । स आख्यत्सरसदग्ना कृतशालिकरम्बकम् ॥ १८३ ॥
चाणक्यो ऽचिन्तयद्ग्रामे जक्तार्थं ज्रमतो मम । विलम्बः स्यात्कथं जाघ्री चन्द्रगुप्तस्तु मां विना ॥ १८४ ॥
एकाकी खलु नन्दाश्ववारैर्दुर्वारविक्रमैः । कुर्कुरैः सूकर इव चन्द्रगुप्तो ग्रहीष्यते ॥ १८५ ॥
कुमारश्चन्द्रगुप्तश्च गृहीतो नन्दसादिभिः । तदा मनोरथो जाघ्री स्वप्नराज्यसमो मम ॥ १८६ ॥
उदरादस्य जट्टस्य तदाकृष्य करम्बकम् । ददामि तस्मै तत्प्राणा रक्षणीया यथा तथा ॥ १८७ ॥
इति जट्टस्य चाणक्यस्तस्योदरमदारयत् । सद्यो रसवतीकार इव कूष्माण्डिकाफलम् ॥ १८८ ॥
चाणक्यस्तत्क्षणं जट्टज्वरात् पित्रादिव । स्वयं करम्बमाकृष्य चन्द्रगुप्तमजो जयत् ॥ १८९ ॥
सचन्द्रगुप्तश्चाणक्यस्ततो ब्राम्यन्दिनात्यये । आससाद ग्राममेकं कुलायैमिव विष्किरैः ॥ १९० ॥

१ क्षालयितुं २ तपेली नामकपात्रादिव. ३ नीडं ४ पक्षी.

सर्गः

॥ ८० ॥

तदा प्रविष्टो जिहार्थं ग्रामे तस्मिन्परिभ्रमन् । चाणक्यो रोरुद्राया ययौ कस्याश्चिदोकसि ॥ २९१ ॥
 बालकानां तथा चोष्णा रव्वाजूपरिवेष्टिता । तत्रैको बालकः पाणिं चिह्नेपातिबुजुहितः ॥ २९२ ॥
 दग्धाङ्गुलीकं तं बालं रुदन्तं स्थविरावदत् । न किञ्चिदपि जानासि चाणक्य इव बालकः ॥ २९३ ॥
 चाणक्यस्तद्वचः श्रुत्वा प्रविश्य च तदोकसि । पप्रच्छ वृद्धां चाणक्यदृष्टान्तः को ऽयमर्जके ॥ २९४ ॥
 जरत्युवाच चाणक्यो वहिर्देशमसाधयन् । आदौ नन्दपुरं रुन्धन्विगोपं प्रापददृपधीः ॥ २९५ ॥
 शनैः पार्श्वेण्यनुञ्जानो मध्य एव ह्रिपन्करम् । तथा बालो ऽप्ययं दग्धो ऽङ्गुलीष्वत्युष्णरव्वया ॥ २९६ ॥
 अहो स्त्रिया अप्येतस्या धीमत्त्वमिति चिन्तयन् । चाणक्यो हिमवत्कूटं ततो ऽगात्सन्निवेशनम् ॥ २९७ ॥
 तत्र पर्वतकाख्येन नृपेण सह सौहृदम् । चन्द्रगुप्तगुरुश्चक्रे तत्साहाय्यककाम्यया ॥ २९८ ॥
 तमन्यदोचे चाणक्यो नन्दमुन्मूढ्य पार्थिवम् । तद्वाज्यं संविज्ज्यावां गृह्णाव प्रातराविव ॥ २९९ ॥
 ततः पर्वतकेनापि प्रत्यपद्यत तद्वचः । स हि चाणक्ययुक्तो ऽनृतसन्नद्ध इव केसरी ॥ ३०० ॥
 चाणक्यश्चन्द्रगुप्तश्च स च पर्वतको वहिः । छपच्चक्रमिरे नन्ददेशं साधयितुं ततः ॥ ३०१ ॥
 एकं तु तैः पुरं रुद्धमपि जङ्गमशाकि न । जिहार्थं जिह्वेपेण चाणक्यस्तत्र चाविशत् ॥ ३०२ ॥
 तत्र त्रिदण्डी चाणक्यः पुरमध्ये परिभ्रमन् । ददर्शानादिकाः सप्त सकला मातृदेवताः ॥ ३०३ ॥
 चाणक्यो ऽचिन्तयदिमाः सकलाः पाहि देवताः । नूनमासां प्रजावेण पुरमेतन्न ज्ञयते ॥ ३०४ ॥
 मातरः कथमुत्थाप्या इति यावदचिन्तयत् । चाणक्यः पुरोर्धातैः पौरैस्तावदपृच्छयत् ॥ ३०५ ॥

१ अतिशयेन पान्तीति पाहि

अष्टमः

॥ ८१ ॥

कदा हि जगवन्नेतत्पुरमुद्घेष्टयिष्यते । आख्याहि जानन्ति खलु प्रायः सर्वं जवाद्दशाः ॥ ३०६ ॥
चन्द्रगुप्तगुरुः स्माह हंद्दो शृणुत नागराः । मातरो यावदत्रैतास्तावदुद्घेष्टनं कुतः ॥ ३०७ ॥
द्वागथोत्पाटयामासुः पारास्तन्मातृमण्डलम् । किं नाम कुरुते नातौ धूर्तवक्ष्यो विशेषतः ॥ ३०८ ॥
चाणक्यदत्तसङ्केतो चन्द्रपर्वतको तदा । पलायिपातां जहृषुश्चात्यन्तं ते तु नागराः ॥ ३०९ ॥
व्यावृत्य वार्धिवेलेव दुर्धरो पुनरेव तौ । अचिन्तिती विविशतुः पुरे तत्र परन्तपौ ॥ ३१० ॥
ततश्च तत्पुरं जङ्क्त्वा तौ द्वावपि महारथौ । साधयामासतुर्नन्ददेशं चाणक्यसारथी ॥ ३११ ॥
चाणक्यबुद्ध्या सन्नद्धौ तौ रंजः स्मामितैर्वलैः । परितः पाटलीपुत्रनगरं गुरुविक्रमौ ॥ ३१२ ॥
ह्रीणकोशः ह्रीणबलः ह्रीणधीः ह्रीणविक्रमः । नन्दः पुण्यहयेणाजूद्यावत्पुण्यं हि क्रूरयः ॥ ३१३ ॥
चाणक्यपार्श्वं नन्दो ऽथ नासाप्रारूढजीवितः । धर्मद्वारमयाचिष्ट प्रेयः कस्य न जीवितम् ॥ ३१४ ॥
अङ्गापयच्च चाणक्यस्त्वमेकेन रथेन ज्ञोः । निर्याहि तत्र चात्मेष्टं यथाशक्त्यधिरोपयेः ॥ ३१५ ॥
न हि ते को ऽप्युपज्रोता रथेनैकेन गह्वतः । समाश्वसिहि मा जैषीर्दिजन्मेव न हन्यसे ॥ ३१६ ॥
जार्ये षे कन्यकां चैकां यथाशक्ति वसूनि च । रथमारोप्य निरगाक्षगरादथ नन्दराट् ॥ ३१७ ॥
समायान्तं चन्द्रगुप्तं दृष्ट्वा द्वागनुरागजाक् । रथस्था नन्ददुहिता देवीवानिमिषाक्षयजूत् ॥ ३१८ ॥
मुखचन्द्रमयूखैश्च कटाक्षैर्नन्दनन्दिनी । चन्द्रगुप्तस्य सम्जोगसत्यङ्कारमिवार्पयत् ॥ ३१९ ॥
नन्दो जगाद तां वत्से जव स्वैरं स्वयंवरा । प्रायः हन्त्रियकन्यानां शस्यते हि स्वयंवराः ॥ ३२० ॥

१ शत्रुतापकरो

सर्गः

॥ ८१ ॥

आयुष्मति स्वस्ति तुभ्यं रथादुत्तर मुञ्च माम् । त्वत्परिणायनशङ्क्यं मम यातु स्वया सह ॥ ३२१ ॥
 एवमुक्ता तु सा तस्मादथादुत्तीर्य सत्वरम् । चान्द्रगुप्तं रथवरमारोढुमुपचक्रमे ॥ ३२२ ॥
 आरोहन्त्यां तदा तस्यां चन्द्रगुप्तरथस्य तु । नवारका अजग्यन्त यन्त्राक्रान्तेक्षुयष्टिवत् ॥ ३२३ ॥
 असावमङ्गलकरी केयमायाति मज्जयम् । रथारुरुक्षुमिति तां चन्द्रगुप्तो न्यवारयत् ॥ ३२४ ॥
 चाणक्यो ऽप्यवदन्मेमां चन्द्रगुप्त निवारय । शकुनं हि शुजायेदं मा स्म मंस्थास्त्वमन्यथा ॥ ३२५ ॥
 शकुनेनामुना घत्स वृद्धिमेवाधिकाधिकाम् । गामी पुरुषयुगाणि नव यावत्तवान्वयः ॥ ३२६ ॥
 ततश्च नन्दसदने प्रविष्टौ चन्द्रपर्वतौ । आरेज्जाते संविज्जुं विपुलां नन्दसम्पदम् ॥ ३२७ ॥
 तत्राजृत्कन्यका चैका सर्वस्वमिव रहिता । नन्दजूपतिराजन्म तामुपाजीजिवद्विषम् ॥ ३२८ ॥
 तस्यां पर्वतकस्याजृदनुरागस्तदा तथा । यथा तां हृदये सो ऽधाध्यातव्यामिव देवताम् ॥ ३२९ ॥
 तां च पर्वतकार्यैव चन्द्रगुप्तगुरुर्ददौ । तदैव पाणिग्रहणमङ्गलं च प्रचक्रमे ॥ ३३० ॥
 सञ्चक्राम विषं तस्यास्तदा पर्वतकेऽपि हि । होमाग्नितापसञ्जुततत्स्वेदजलसङ्गमात् ॥ ३३१ ॥
 सङ्क्रान्तविषयेगार्तस्तदा पर्वतको ऽजयत् । शिथिलीजृत्सर्वाङ्गश्चन्द्रगुप्तमुवाच च ॥ ३३२ ॥
 अहं पीतविष इय वक्तुमप्युत्सहे न हि । परित्रायस्व हे वत्स ध्रियते ऽद्य न संशयः ॥ ३३३ ॥
 मान्त्रिका मान्त्रिका वैद्या वैद्या इत्यनुलापिनम् । चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं द्राक्कर्णे जृत्वैवमन्वशात् ॥ ३३४ ॥
 विनोपधं हि ते व्याधिर्यदि यात्येव यातु तत् । कुरु मौनमुपेक्षस्व स्वस्ति ते स्तादमुं विना ॥ ३३५ ॥

१ प्राप्स्यति २ विषेण तामुपाजीवत्

अष्टमः

॥ ८२ ॥

अर्धराज्यहरं मित्रं यो न हन्यात्म हन्यते । इति मार्यो ऽयं स्वयं चेन्म्रियते पुण्यवानसि ॥ ३३६ ॥
अनुशिष्यैवमुत्क्रिस्तृकुटीजङ्गसङ्गया । चाणक्यो वारयामास मार्यं धुर्यो मनीषिणाम् ॥ ३३७ ॥
ततश्च हिमवत्कूटपार्थिवः प्राप पञ्चताम् । तच्चन्द्रगुप्तसाम्राज्यद्वयमप्यजवत्तदा ॥ ३३८ ॥
एवं च श्रीमहावीरमुक्तेर्वर्षशते गते । पञ्चपञ्चाशदधिके चन्द्रगुप्तो ऽजवन्नृपः ॥ ३३९ ॥
चन्द्रगुप्तस्य राज्ये तु के ऽपि नन्दानुजीविनः । अकार्षुः पुरुषार्थार्थं प्रदेशे विषमे स्थिताः ॥ ३४० ॥
पुररक्षाक्रमं कंचिद्दीक्षमाणो ऽथ पूरुषम् । चाणक्यो ऽव्रजदेकस्य कौलिकस्य निकेतनम् ॥ ३४१ ॥
मत्कोटकदरीष्वग्निं ह्विपन्नासीत्तदा च सः । तं पप्रच्छ च चाणक्यः किं करोष्यथ सो ऽब्रवीत् ॥ ३४२ ॥
मत्पुत्रोपज्ञवकरान्दुष्टान्मत्कोटकानमून् । मूलाहुन्मूलयन्नस्मि दुष्टानां नान्यदर्हति ॥ ३४३ ॥
अहो धीव्यवसायान्यां कौलिको ऽयं प्रकृष्यते । चिन्तयन्निति चाणक्यश्चन्द्रगुप्तान्तिके ययौ ॥ ३४४ ॥
आह्वाय कौलिकं तत्र चन्द्रगुप्ताच्चणिप्रसूः । कारयामास नगराध्यक्षं शिक्षाविचक्षणः ॥ ३४५ ॥
ते नन्दपुरुषाश्चौरा त्रिविधैर्जोजनादिभिः । विश्वास्य जग्निरे तेन चाणक्यस्य मुधा न धीः ॥ ३४६ ॥
इतश्च मार्यस्य गुरुर्यस्मिन्ग्रामे पुरा किल । जिह्वां न प्राप्तस्तद्वासानाजुहाव कुटुम्बिनः ॥ ३४७ ॥
जातकोपस्तदा तेषां ह्रुडबुद्ध्या चणिप्रसूः । आम्नाणां कुरुत वृत्तिं वंशीनामिति चादिशत् ॥ ३४८ ॥
चाणक्यस्य निदेशेन तैस्तद्ग्रामकुटुम्बिभिः । वंशीश्रित्त्वा वृत्तिश्चक्रे सहकारमहीरुहाम् ॥ ३४९ ॥
रे रे मर्यतदादिष्टं वंशीनां क्रियतां वृत्तिः । आर्चयन्ति वदन्मर्यगुरुः कोपमनाटयत् ॥ ३५० ॥
छत्पाद्य कृत्रिमं दोषमिमं तेषां कुटुम्बिनाम् । सबाधवृद्धं चाणक्यो ग्राममज्वालयद्बुधा ॥ ३५१ ॥

सर्गः

॥ ८२ ॥

अन्येद्युश्चन्द्रगुप्तस्य कोशो नास्तीति चिन्तया । दीनारैः स्थास्रमापूर्य चाणक्यो लोकमब्रवीत् ॥ ३५१ ॥
 मया सहाहैर्दोष्यन्तु यो मां जेष्यति तेन हि । दीनारपूरितं स्थास्रमिदं क्षत्र्यमसौ पणः ॥ ३५३ ॥
 जेष्यामि यं पुनरहं तस्य पार्श्वादहो जनाः । दीनारमेकमादास्ये प्राणिं रेखेव वागियम् ॥ ३५४ ॥
 ततश्च रन्तुमारजे जनैः सह दिवानिशम् । चन्द्रगुप्तगुरुः कूटपाशकैस्तु जिगाय तान् ॥ ३५५ ॥
 एषो ऽर्थोपार्जनोपायः सविद्यम्बो ऽद्वयोऽपि च । इत्युपायान्तरं कर्तुं पौरानाह्वस्त सोऽखिलान् ॥ ३५६ ॥
 ततश्च जोजयित्वा तानपीप्यधरवारुणीम् । पानगोष्ठ्यां च बंहिष्ठानुच्चतालानवीवदत् ॥ ३५७ ॥
 हसनं नर्तनं गानमन्यच्च ह्रीर्वचेष्टितम् । चाणक्योऽजिनयन्नूचे ऽर्थार्जनोपायपरिमतः ॥ ३५८ ॥
 वस्त्रे द्वे धातुरक्ते मे त्रिदणं स्वर्णकुण्डिका । नृपतिर्विशवतीं च तदादयत कुम्बरीम् ॥ ३५९ ॥
 ततश्च कुम्बरीवाद्ये कौलिकैर्वादिते सति । व्याजहार परो मत्तः करमुत्क्षिप्य नागरः ॥ ३६० ॥
 योजनसहस्रयाने यानीजस्य पदान्यहो । तानि स्वर्णसहस्रेण प्रत्येकं पूजयाम्यहम् ॥ ३६१ ॥ युग्मं ॥
 प्राग्वद्वादितकुम्बर्यामपरः कश्चिदब्रवीत् । तिलानामाढकं ह्युसे प्ररुढे फलिते जृशम् ॥ ३६२ ॥
 तिला जवन्ति यावन्तस्तावन्ति मम सद्मनि । कार्त्तस्वरसहस्राणि सन्ति सङ्ख्या न विद्यते ॥ ३६३ ॥ युग्मं ॥
 प्राग्वद्वादितकुम्बर्यामन्योऽवादीद्धनागमे । प्रवहन्त्या गिरिनद्या वारिपूरेण जूयसा ॥ ३६४ ॥
 सङ्गणैर्नैकदिवसोत्पन्नेनापि गवामहम् । सर्वैरं विरचय्योच्चैः स्वल्पयामि पयोरैयम् ॥ ३६५ ॥ युग्मं ॥
 प्राग्वद्वादितकुम्बर्यामन्योऽवददहं खलु । जात्यनवकिशोराणामेकवासरजन्मनाम् ॥ ३६६ ॥

१ उन्मत्तचेष्टाम् २ सुवर्णमहस्राणि ३ ह्यंगवीनेन ४ पालीम् ५ जलवेगम्

अष्टमः

॥ ८३ ॥

समुद्धृतैः स्कन्धकेशैर्वेष्टयामि समन्ततः । पाटलीपुत्रनगरं बृहन् लूतेव तन्तुजिः ॥ ३६७ ॥ युग्मं ॥
प्राग्वद्वादितकुम्बर्यामूचे ऽन्यो मम वेशमनि । शालिरेको जिह्मजिह्मशालिबीजप्रसूतिमान् ॥ ३६८ ॥
अन्यो गर्दजिकाशालिः स पुनर्लूनलूनकः । पुनः पुनः फलत्येवेत्येतद्वत्तत्त्वं च नः ॥ ३६९ ॥ युग्मं ॥
प्राग्वद्वादितकुम्बर्यां स्नाहान्यो मदविह्वलः । सहस्रसङ्ख्यं ऽविणं विद्यते मम सन्नि ॥ ३७० ॥
अनृणो ऽहं सुगन्धिश्च जात्यचन्दनचर्चितः । सदापि वक्ष्या मे जार्या मे तुष्ट्यो नापरः सुखी ॥ ३७१ ॥
प्राग्वद्वादितकुम्बर्यां मतिज्ञानमहानिधिः । चणिसूरेवमङ्गासीत्सर्वेषां श्रीमतां श्रियम् ॥ ३७२ ॥
एकयोजनगामीजपदप्रमितिकाञ्चनम् । तथैकतिलजतिलमिताः स्वर्णसहस्रकाः ॥ ३७३ ॥
प्रतिमासं चैकदिननवनीतजवं घृतम् । एकस्मिन्दिनसे जातास्तथा जात्यकिशोरकाः ॥ ३७४ ॥
कोष्ठागाराणां जरणप्रमाणाः शालयो ऽपि च । तैश्चाण्कयाय ददिरे तन्मर्मविदजृङ्घि सः ॥ ३७५ ॥
॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥
चक्रे समर्थमर्थेन तेन मौर्ये चणिप्रसूः । धियां निधिरमात्यो हि कामधेनुर्महीजुजाम् ॥ ३७६ ॥
इतश्च तस्मिन्दुष्काले कराळे द्वादशाब्दके । आचार्यः सुस्थितो नाम चन्द्रगुप्तपुरे ऽवसत् ॥ ३७७ ॥
अन्नदौःस्थ्येन निर्वाहाज्जावान्निजगणं स तु । देशान्तराय व्यसृजत्तत्रैवास्यात्स्वयं पुनः ॥ ३७८ ॥
व्याघ्रश्च कुल्लुकी चौ तु तत्रैवाजग्मतुः पुनः । आचार्यश्च किमायाताविति पृष्टावशंसताम् ॥ ३७९ ॥
वियोगं गुरुपादानां न ह्यावां मोहुमीश्वरं । तच्चः पार्श्वे जीवितं वा मरणं वावयोः शुभम् ॥ ३८० ॥
आचार्यः स्नाह न कृतं युवान्यां साध्वमुत्र हि । अगाधे क्लेशजलधौ युवां मुग्धौ पतिष्यथः ॥ ३८१ ॥

सर्गः

॥ ८३ ॥

इत्युक्त्वा तावनुज्ञातौ गुरुणा तत्र तस्थतुः । जक्त्या शुश्रूषमाणौ तं तत्पदाम्भोजषट्पदौ ॥ ३८३ ॥
 ततो दुर्जिह्ममाहात्म्याजिह्यात्यष्टपलब्धया । सारयित्वा गुरुणां तौ जुञ्जानावत्यसीदताम् ॥ ३८३ ॥
 अपूर्यमाणाहारौ तौ क्षीयमाणौ वुञ्जुह्या । कुष्ठकावपर्महीणं मन्त्रयामासतुर्मिथः ॥ ३८४ ॥
 प्रकाशयमानं गुरुणा गीतार्थान्संयतान्प्रति । अश्रौष्वामहस्यत्वकारकं दिव्यमञ्जनम् ॥ ३८५ ॥
 तत्प्रयोज्य प्रयोगो ऽयमावाच्यां कुक्षिपूर्तये । पूर्णकुक्षी च निश्चिन्तौ गुरुपादानुपास्वहे ॥ ३८६ ॥
 अदृश्यीज्ज्य सम्ज्ज्य तौ चै तत्रैव वासरे । जोजनावसरे चन्द्रगुप्तस्यान्यर्णमीयतुः ॥ ३८७ ॥
 अदृश्यमानौ तौ कुष्ठौ चन्द्रगुप्तस्य जाजने । वुञ्जुजाते यथाकामं बन्धू प्राणप्रियाविव ॥ ३८८ ॥
 एवं दिने दिने ताच्यां जुञ्जानाच्यां महीपतिः । ऊनोदरत्वेनोदस्थात्तपस्वीव जितेन्द्रियः ॥ ३८९ ॥
 कृष्णपद्मपाजौनिरिव ह्यामः शनैः शनैः । चन्द्रगुप्तनरेन्द्रो ऽञ्जुत्ताज्यामाञ्जिन्नजोजनः ॥ ३९० ॥
 निजामतृप्तिं कस्यापि तथाप्यकथयन्न सः । नित्यं कुत्पीमितो ऽप्यस्थान्मदवानिव वारणः ॥ ३९१ ॥
 अपृच्छदेकदैकान्ते मौर्य मौर्यगुरुः सुधीः । प्रत्यहं क्षीयमाणो ऽसि वत्स ह्यरुजेव किम् ॥ ३९२ ॥
 मौर्यो ऽवदन्न तावन्मे हासेन परिवेष्यते । किं तु को ऽपि प्रेत इवाञ्जिनस्ति मम जोजनम् ॥ ३९३ ॥
 तटस्थिता विदन्त्यार्या मां पूर्णाहारजोजनम् । न त्वर्थमपि जुञ्जे ऽहं न जाने किञ्चिदप्यदः ॥ ३९४ ॥
 चाणक्यो ऽवोचदद्यापि किमवमसि मुग्धधीः । मुमुक्षुणेवातत्त्वज्ञेनात्मा यत्खेदितश्चिरम् ॥ ३९५ ॥
 जवत्विदानीमपि हि युक्तमाख्यातवानसि । तव जोजनमुण्टाकमादास्ये न चिरादहम् ॥ ३९६ ॥

१ नेत्रषट्करहितम् द्वावेवेतियावत् २ क्षपाजानिः चंद्रः

अष्टमः

॥ ८४ ॥

इत्युक्त्वा चन्द्रगुप्तस्य जोजनस्थानचूतखे । प्रातस्तरस्रोष्टचूर्णं मसृणं चिक्रसादपि ॥ ३९७ ॥
जोक्तुं निपक्षे च नृपे जोक्तुमागतयोस्तयोः । पदानि प्रत्यविम्व्यस्त सचूर्णे तत्र चूतखे ॥ ३९८ ॥
राज्ञि जुक्तोत्थिते तत्र चूतखे चण्डिनन्दनः । पदपङ्क्तिं तयोर्दृष्ट्वा चिन्तयामास चेतसि ॥ ३९९ ॥
मानुषः को ऽपि जून्यस्तपादः सिद्धाञ्जनः खलु । हरते जोजनं स्थाप्लाददृश्यीजूय लीलया ॥ ४०० ॥
इति द्वितीयदिवसे चाणक्यो जोजनौकसि । जोजनायसरे धूमं सूचिजेद्यमकारयत् ॥ ४०१ ॥
प्राग्वज्राङ्गा सहैकत्र स्थाप्ये जुञ्जानयोस्तयोः । वाष्पायन्ते स्म नेत्राणि धूस्रस्तोमेन मूत्रेता ॥ ४०२ ॥
नेत्राञ्जनं तयोः सर्वमदृश्यीकारकारणम् । वाष्पयारिजिराकृष्य छागनीयत पङ्कवत् ॥ ४०३ ॥
अनञ्जनदृशौ तौ तु जुञ्जानौ तत्र जाजने । दृष्ट्वा नरेन्द्रलोकेन कोपाद्भृकुटिकारिणा ॥ ४०४ ॥
नाजहपरको ऽपि चाणक्यजयाज्यकारकृतयोः । चाणक्यस्तु प्रवचनोद्वाहजीरुदो ऽवदत् ॥ ४०५ ॥
पितरावृषिरूपेण युवां हि परमेश्वरौ । कृत्वा प्रमादमस्मासु स्वस्मै स्थानाय गच्छतम् ॥ ४०६ ॥
तयोर्गतवतो राजा सविपादमदो ऽवदत् । अनयोरहमुद्भिष्टजोजनेनासि दूषितः ॥ ४०७ ॥
चाणक्यः स्माह मा कार्षीदोषत्वारोपणं गुणे । आहारसंविज्ञागेन मुनीनां पुण्यवानसि ॥ ४०८ ॥
धन्यः सो ऽपि हि यो जिह्मामनगाराय यच्चति । एकस्थाप्लातिथीचूतमुनिस्त्वं तु किमुच्यसे ॥ ४०९ ॥
एवं च मौर्यं सम्बोध्याचार्याणां पार्श्वमेत्य च । चाणक्यो ऽदादुपाक्षम्भं क्षुब्धान्यायं प्रकाशयन् ॥ ४१० ॥
आचार्यः स्माह को दोषः क्षुब्धयोरनयोर्ननु । स्वकुक्षिभ्रजयः सङ्गपुरुषा यज्ञवाहशाः ॥ ४११ ॥

१ कोमलम् २ कोमलादपि.

सर्गः

॥ ८४ ॥

चाणक्यो ऽपि तमाचार्यं मिथ्यादुष्कृतपूर्वकम् । वन्दिस्वाजिदधे साधु शिद्धितो ऽस्मि प्रमत्तरः ॥ ४१२ ॥
 अथप्रच्युति यज्ञक्तपानोपकरणादिकम् । साधूनामुपकुरुते तदादेयं मदोकसि ॥ ४१३ ॥
 इत्यजिप्रहमादाय चाणक्यो दृढनिश्चयः । तदादि पात्रयामास स्वगार्हस्थ्यं कृतार्थयन् ॥ ४१४ ॥
 चन्द्रगुप्तं तु मिथ्यादृक् पाषण्डिमतजावितम् । अनुशासितुमारेजे हितस्तस्य पितेव सः ॥ ४१५ ॥
 असंयता ह्यमी पापाः प्रकृत्या स्त्रीषु लम्पटाः । अपि सम्जापितुं नार्हास्तत्पूजायां तु का कथा ॥ ४१६ ॥
 कषायपक्षिष्वक्षुषु कृतमेषु दुरात्मसु । एतेषु निष्फलं दानमूपरेष्वम्बुवृष्टिवत् ॥ ४१७ ॥
 आत्मानमाश्रितं चापि राज्ञो हतरेण्मवत् । पातयत्सु जवान्जोधौ तन्न किं तेषु मा कथाः ॥ ४१८ ॥
 मौषो ऽवादीन्मम हीदं त्वद्वचो गुरुमस्मितम् । नैते संयमिन इति प्रत्यायय तथापि माम् ॥ ४१९ ॥
 पुरे प्रघोषं चाणक्यस्ततश्चैवमकारयत् । धर्मं श्रोष्यति सर्वेषामपि पाषण्डिनां नृपः ॥ ४२० ॥
 ततश्चाहूय तान्सर्वांश्शुद्धान्तस्यादवीयसि । देशे निवेशयामास स विविक्ते विविक्तधीः ॥ ४२१ ॥
 शुद्धान्तासन्नदिग्जागे चाणक्येनाग्रतो ऽपि हि । अक्षेप्यलक्ष्यं श्रेष्ठं च लोष्टचूर्णं महीतले ॥ ४२२ ॥
 तत्रोपदेशनार्थं ते चाणक्येन प्रवेशिताः । ज्ञात्वा विविक्तं स्थानं तद्गुद्धान्ताजिमुखं ययुः ॥ ४२३ ॥
 स्त्रीलोलास्ते स्वजावेन नृपस्त्र्यणमसंयताः । गवाक्षविवरैर्द्रुमुपचक्रमिरे ततः ॥ ४२४ ॥
 ते राजपत्नीः पश्यन्तस्तावदस्युर्दुराशयाः । न यावदाययौ राजा निषेदुस्तु तदागमे ॥ ४२५ ॥
 ततश्च चन्द्रगुप्ताय धर्ममाख्याय ते ययुः । पुनरागममिच्छन्तो ऽन्तःपुरस्त्रीदिदृक्षुः ॥ ४२६ ॥

१ लोहनौकावत् २ सूक्ष्मं

अष्टमः

॥ ८५ ॥

गतेषु तेषु चाणक्यश्चन्द्रगुप्तमन्त्रावत । पश्य स्त्रीलोलताचिह्नं यत्स पापण्डिनामिह ॥ ४२७ ॥
यावत्त्वदागमं तैर्हि त्वदन्तःपुरमीक्षितम् । गवाह्विवरद्विषलोचनैरजितेन्द्रियैः ॥ ४२८ ॥
पदपङ्क्तिमिमां तेषां सुव्यक्तं प्रतिबिम्बिताम् । गवाह्विवराधस्तादृष्टा प्रत्ययमुक्त्वा ॥ ४२९ ॥
सञ्ज्ञातप्रत्यये राज्ञि द्वितीये ऽहनि तद्गुरुः । धर्ममाख्यातुमाह्वास्त तत्र जैनमुनीनपि ॥ ४३० ॥
निषेधुस्ते प्रथमतो ऽप्यासनेष्वेव साधवः । स्वाध्यायावश्यकेनाथ नृपागममपालयन् ॥ ४३१ ॥
ततश्च धर्ममाख्याय साधवो वमर्ति ययुः । इर्यासमिति स्त्रीनत्वात्पश्यन्तो जुयमेव ते ॥ ४३२ ॥
गवाह्विवराधस्तादृष्टोऽष्टचूर्णं समीक्ष्य तम् । चाणक्यश्चन्द्रगुप्ताय तद्यथास्थमदर्शयत् ॥ ४३३ ॥
ऊचे च नैते मुनयः पापण्डिद्विहाययुः । तत्पादप्रतिबिम्बानि न दृश्यन्ते कुतो ऽन्यथा ॥ ४३४ ॥
उत्पन्नप्रत्ययः साधून् गुरुन्मेने ऽथ पार्थिवः । पापण्डिषु विरक्तो ऽर्जुनपयं ध्विष्य योगवित् ॥ ४३५ ॥
एवं चानेकशः संविधानैः प्रश्रितधीगुणः । चाणक्यश्चिन्तयामास मौर्यश्रीवद्विमणिरूपः ॥ ४३६ ॥
साधयामि विपाहारं चन्द्रगुप्तं शनैः शनैः । रमायनं यथास्य स्याज्जरदः प्रजवेन्न च ॥ ४३७ ॥
मौर्यो ऽथ मौर्यगुरुणा गुरुणैव महाधिया । अजोऽन्यत विपाहारं दिनं प्रत्यधिकाधिकम् ॥ ४३८ ॥
अन्येद्युश्चन्द्रगुप्तेन सह जोक्तुं प्रचक्रमे । रागोत्कटतया राज्ञी दुर्धरा नाम गुर्विणी ॥ ४३९ ॥
दृष्ट्वा विपन्नं जुञ्जानां तां गर्जापायशङ्कया । व्याहरत्किं कृतमिति डाक् चाणक्यो ऽन्यथावत् ॥ ४४० ॥
विपन्नास्वादमात्रेण राज्ञी सा प्राप पञ्चताम् । दध्यौ चण्डिप्रसूर्मा स्म गर्जो ऽप्यस्याः प्रलीयताम् ॥ ४४१ ॥
इति तस्या विपन्नायास्तदोदरमदारयत् । तस्माज्जर्ममाचक्रथ मुक्तीं शुक्तिपुटादिव ॥ ४४२ ॥

सर्गः

॥ ८५ ॥

विषविन्दुश्च सङ्क्रान्तस्तस्य बाह्यस्य मूर्धनि । ततश्च गुरुजिर्विन्दुसार इत्यजिधायि सः ॥ ४४३ ॥
 विन्दुसारे प्रपेदाने वयो मन्मथवह्नजम् । समाधिमरणं प्राप्य चन्द्रगुप्तो दिवं ययौ ॥ ४४४ ॥
 चाणक्यो ऽथ न्यधाज्जाय्ये विन्दुसारं सुसारधीः । सचिवायतसिद्धिश्च तदाज्ञाकृद्वज्रव सः ॥ ४४५ ॥
 इतश्च मौर्यमाज्ञाप्य पूर्वं हि चणिसूनुना । सुवन्धुर्नाम दाक्षिण्यात्सचिवः कारितो ऽजवत् ॥ ४४६ ॥
 स्वातन्त्र्यमन्त्रिताक्षिप्सुश्चाणक्ये मत्सरी स तु । तदुन्नेदाय रहसि विन्दुसारमदो ऽवदत् ॥ ४४७ ॥
 नाहं प्रमाणचूतो ऽस्मि यद्यपीश तथापि ते । परिणामहितं वच्मि कुलीनानां क्रमो ह्ययम् ॥ ४४८ ॥
 विश्वासघातकस्यास्य मा चाणक्यस्य विश्वसीः । एष त्वन्मातुरुदरं दुरात्मा खल्वदारयत् ॥ ४४९ ॥
 पप्रच्छ धात्रीराहूय विन्दुसारस्तदैव तत् । तथैव ताजिरप्युक्ते चाणक्याय चुकोप च ॥ ४५० ॥
 राजानं कुपितं ज्ञात्वा चाणक्यो ऽचिन्तयत्स्वयम् । सुवन्धुना कृतघ्नेन राजा मय्यन्यथाकृतः ॥ ४५१ ॥
 अयं हि प्रागमात्यत्वे कारितो ऽजृन्मयैव हि । तन्मे प्रत्युपकाराय युक्तमस्य कुलोचितम् ॥ ४५२ ॥
 तदत्यासन्नमृत्योर्मे पर्याप्तं राज्यचिन्तया । कृते प्रतिचिकीर्तुद्धिं प्रयोदये ऽहं तथापि हि ॥ ४५३ ॥
 मज्जीपिशाचिकाग्रस्तः सो ऽपि मा राज्यमश्रुताम् । इति तस्यापकारेण करिष्ये समयोचितम् ॥ ४५४ ॥
 संयोज्य योगमन्त्राद्यैर्वरगन्धान्समुज्जके । त्रिखिताक्षरचूर्जेन सह सो ऽक्षिपदुग्रधीः ॥ ४५५ ॥
 समुज्जं जतुनालिप्य पेटायां स सुधीर्न्यधात् । तादयामास तां पेटां तादकानां शतेन च ॥ ४५६ ॥
 गेहान्तर्न्यस्य तां गेहसर्वस्वमिव पेटिकाम् । दीनानाद्यादिपात्रेन्यश्चाणक्यो न्यददाद्धनम् ॥ ४५७ ॥

अष्टमः

॥ ८६ ॥

ततश्च नगरासन्नकरीषस्थलमूर्धनि । निषद्यानशनं चक्रे चाणक्यो निर्जरोद्यतः ॥ ४५८ ॥
यथाविपन्नजननीवृत्तान्तं धात्रिकामुखात् । विज्ञाय बिन्दुसारो ऽनुशयानस्तत्र चाययौ ॥ ४५९ ॥
उवाच ह्रमयित्वा च चाणक्यं चन्द्रगुप्तसः । पुनर्वर्तय मे राज्यं तवादेशकृदस्म्यहम् ॥ ४६० ॥
मौर्याचार्यो ऽन्यधाज्ञाजन्कृतं प्रार्थनयानया । शरीरे ऽपि निरीहो ऽस्मि साम्प्रतं किं त्वया मम ॥ ४६१ ॥
अचलन्तं प्रतिज्ञाया मर्यादाया इवार्णवम् । चन्द्रगुप्तगुरुं ज्ञात्वा बिन्दुसारो ययौ गृहम् ॥ ४६२ ॥
चुकोप गतमात्रो ऽपि बिन्दुसारः सुबन्धवे । सुबन्धुरपि शीतार्त इवोचे कम्पमुद्बहन् ॥ ४६३ ॥
देव सम्यगविज्ञाय चाणक्यो दूषितो मया । गत्वा तं ह्रमयाम्यद्य यावत्तावत्प्रसीद मे ॥ ४६४ ॥
इति गत्वा सुबन्धुस्तं ह्रमयामास मायया । अचिन्तयच्च मा जूयो ऽप्यसौ प्रजतु पत्तने ॥ ४६५ ॥
अमुना कुविकल्पेन स राजानं व्यजिज्ञपत् । चाणक्यं पूजयिष्यामि तस्यापकृतिकार्यहम् ॥ ४६६ ॥
अनुज्ञातस्ततो राज्ञा सुबन्धुश्चण्डिजन्मनः । पूजामनशनस्थस्य विधातुमुपचक्रमे ॥ ४६७ ॥
पूजां सुबन्धुरापातबन्धुरां विरचय्य च । धूपाङ्गारं करीषान्तश्चिद्वेपान्यैरलक्षितः ॥ ४६८ ॥
धूपाङ्गारेणानिघ्रास्फालितेन प्रोद्यज्ज्वाले ज्ञाकरीषस्थले तु ।
दारुप्रायो दह्यमानो ऽप्यकम्पो मौर्याचार्यो देव्यजूत्तत्र मृत्वा ॥ ४६९ ॥
इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये शकटाक्षमरणस्थूलजड-
दीक्षाव्रतचर्यासम्भूतविजयस्वर्गगमनचाणक्यचन्द्रगुप्तकथाबिन्दुसारजन्मराज्यवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ।

१ करीषं शुष्कगोमयम् २ पश्चात्तापं कुर्वन् ३ अपकारकृत्

सर्गः

॥ ८६ ॥

नवमः सर्गः

चाणक्यगृहमन्येद्युर्विन्दुमारात्सुबन्धुना । वस्तुं ययाचे सम्ज्ञाव्यचाणक्यञ्च्यखिप्सुना ॥ १ ॥
 राज्ञादिष्टः प्रविष्टश्च सुबन्धुस्तत्र वेदमनि । तां पेटां तालकशतावद्द्वारां ददर्श च ॥ २ ॥
 अचिन्तयच्च चाणक्यसर्वस्वमिह विद्यते । नान्यथा तालकशतेनेदृशी स्यान्नियन्त्रणा ॥ ३ ॥
 पेटायास्तान्यज्ज्यन्त तालकानि सुबन्धुना । कारागृहसमाकृष्टवन्धाः पादान्दुका इव ॥ ४ ॥
 मध्ये दृष्ट्वा समुज्जं तं चिन्तयामास चेतसि । नियतं रत्नकोशो ऽयं यस्य रक्षेयमीदृशी ॥ ५ ॥
 तमपि स्फोटयामास समुज्जं नालिकेवत् । लोकोत्तरमहागन्धान्मध्ये गन्धान्ददर्श च ॥ ६ ॥
 गन्धान्सुगन्धीनाजघ्नौ गन्धलुब्धो विरेकवत् । मूर्धानं धूनयन्नुच्चैः सुबन्धुर्जातविस्मयः ॥ ७ ॥
 सनाथमर्हैर्जर्मथ तत्र ददर्श च । स्याद्द्रव्यबीजकमिति वाचयामास च स्वयम् ॥ ८ ॥
 गन्धानाघ्राय य इमान्न तिष्ठेन्मुनिचर्यया । अन्तकस्य स तत्कालमतिथित्वं गमिष्यति ॥ ९ ॥
 वाचयित्वाहाराण्येतान्यतीव विषसाद सः । चाणक्यस्य प्रयोगो ऽयं न मुधेति सनिश्चयः ॥ १० ॥
 तथापि जूर्जप्रोक्तार्थप्रत्ययार्थं सुबन्धुना । गन्धानाघ्राप्य तान्को ऽपि दिव्याहारमज्जोष्यत ॥ ११ ॥
 घ्रामृते पुरुषे तत्र सुबन्धुर्मुनिसन्निभः । बज्रव विषयास्वादमनिष्ठन्मनसापि हि ॥ १२ ॥
 अज्ज्ञव्य इत्यविरतो नटितो जीविताशया । सुबन्धुर्वन्धुरहितो विजहार वसुधराम् ॥ १३ ॥
 तनुजन्मा त्वशोकश्रीर्विन्दुसारस्य चाजवत् । बिन्दुसारे विपेदाने सो ऽज्रद्वनिशासनः ॥ १४ ॥

नवमः

॥ ८७ ॥

कुणालो नाम तनुचूरशोकस्याप्यजायत । कुमारस्तु कौ राजादात्तस्मायुज्जयिनीं पुरीम् ॥ १५ ॥
उज्जयिन्यां स्थितो राजनियुक्तैर्वाङ्धारकैः । रक्ष्यमाणो जीवितवत्सो ऽचूत्साग्राष्टहायनः ॥ १६ ॥
राज्ञे च तावद्वयसं तमाख्यन्वाङ्धारकाः । दध्यावध्ययनाहो ऽयमिति राजापि हर्षजाक् ॥ १७ ॥
ततो राजा कुमारायास्त्रिखड्गे स्वे स्वयं त्विदम् । प्राकृतं सुखबोधाय यत्कुमारो अधीयत् ॥ १८ ॥
सपत्नी जननी तत्र कुणालस्य निषेदुषी । राज्ञः पार्श्वार्द्रपादाय तं तु लेखमवाचयत् ॥ १९ ॥
मत्सुतस्यैव राज्यं स्तात्कुणालस्य तु नेति सा । अन्यचित्ते नरपतावकरोत्कूटमीदृशम् ॥ २० ॥
निष्ठीवनाङ्गीकृतया नेत्राञ्जनशलाकया । आकृष्य कज्जले नेत्रादकारे त्रिन्दुकं ददौ ॥ २१ ॥
अशोको ऽपि प्रमादेन नानुयाचितमेव हि । तं लेखं मुञ्चयामासो ज्जयिन्यां प्राहिणोदथ ॥ २२ ॥
तं लेखं पितृनामाङ्कं मुद्रात्पङ्क्तमस्तकम् । पाणिन्यामाददे दान्यां कुमारो मूर्ध्नि च न्यधात् ॥ २३ ॥
तं लेखं वाचयामास कुमारो लेखकादथ । वाचयित्वा च तूष्णीको विपण्णो लेखको ऽप्यचूत् ॥ २४ ॥
तस्मिन्नुदश्रुनयने लेखार्थं वक्तुमक्षमे । ततश्च तत्कराद्धेखं कुमारः स्वयमाददे ॥ २५ ॥
दर्शनोत्प्रेरणैर्वर्णानपि वाचयितुं ह्रमः । वाचयामास तं लेखमशोकतनयः स्वयम् ॥ २६ ॥
अधीयत् इति प्रेक्ष्याद्गराण्युज्जयिनीपतिः । दध्यौ मौर्यान्वये को ऽपि गुर्वाङ्गावङ्गको न हि ॥ २७ ॥
लोप्यामि राज्ञो यद्याज्ञामहमेवाग्रतः स्थितः । तदा मत्कृत एवाध्वान्येषामपि ज्विष्यति ॥ २८ ॥
ततश्च साहसनिधिर्मौर्यवंशाब्धिचन्द्रमाः । अनक्ति स्म स्वयमपि नेत्रे तप्तशलाकया ॥ २९ ॥

१ अष्टवर्षेभ्योऽधिकः

सर्गः

॥ ८७ ॥

विज्ञाय तमशोकश्रीमहासाहसकारकम् । धिक्कूटलेखको ऽस्मीति निनिन्दात्मानमात्मना ॥ ३० ॥
 अचिन्तयच्च पुदैवाधिष्ठितो ऽहं हताशयः । कुमारो यदज्ञदेवं प्रमादलिखितेन मे ॥ ३१ ॥
 राज्यं वा मण्डलित्वं वा वत्सो नाद्यायमर्हति । मयि यस्येदृशी जक्तिर्धित्तस्येदृशमागतम् ॥ ३२ ॥
 यौवराज्यमसौ जुक्त्वा जत्रिप्यति नृपो ऽप्यसौ । मनोरथेन पर्याप्तममुना साम्प्रतं मम ॥ ३३ ॥
 कुणालायेत्यशोकश्रीर्ददी ग्रामं महर्जिकम् । तत्सापलकुमाराय ददाबुक्कयिनीं पुनः ॥ ३४ ॥
 कुणालस्य तु तं ग्रामं जुञ्जानस्य परेद्यवि । अजृञ्जरत्रियां पत्न्यां सनुः सम्पूर्णलक्षणः ॥ ३५ ॥
 वर्धापिकान्यो दासीन्यः कुमारः पारितोषिकम् । दत्त्वा महोत्सवं चक्रे पुत्रजन्मनिबन्धनम् ॥ ३६ ॥
 मातुर्मनोरथं लप्त्वा वृथ्वाद्य करोम्यहम् । इत्यागात्पाटलीपुत्रं कुणालो राज्यलिप्सया ॥ ३७ ॥
 ततो गीतविनोदेन स्वेष्टया स पुरे भ्रमन् । प्रेयान्वज्ज्वल लोकस्य गान्धर्वेणातितुम्बुरुः ॥ ३८ ॥
 पाटलीपुत्रनगरे यत्र यत्र जगौ स तु । तत्र तत्र ययुः पौरा गीताकृष्टाः कुरङ्गवत् ॥ ३९ ॥
 गान्धर्वेणाद्भुतं श्रुत्वा तमन्ध इति पार्थिवः । आहूय जवनीगुप्तं कृत्वा गातुं समादिशत् ॥ ४० ॥
 यथास्थानं मन्त्रमध्यतारैः षड्जादिभिः स्वरैः । पद्यप्रबन्धमीदृक् जगौ रागं स पोषयन् ॥ ४१ ॥
 प्रपौत्रश्चन्द्रगुप्तस्य बिन्दुसारस्य नमृकः । एषो ऽशोकश्रियः सूनुरन्धो मार्गति काकिणीम् ॥ ४२ ॥
 पद्यप्रबन्धमन्धेन गीयमानं महीपतिः । श्रुत्वा पप्रन्न को नाम त्वमस्याख्याहि गायन ॥ ४३ ॥
 स उवाच तवैवास्मि कुणालो नाम नन्दनः । त्वदाज्ञालेखमीदृक्त्वा यो ऽन्धः स्वयमजायत ॥ ४४ ॥

नवमः

॥ ८८ ॥

ततो जवनिकां वेगादपसार्य नरेश्वरः । दृष्टोपलब्धं स्वं सनुमुदश्रुः परिष्वजे ॥ ४५ ॥
ऊचे च राजा तुष्टो ऽस्मि वत्स तुन्यं ददामि किम् । व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि याचे ऽहं देव काकिणीम् ॥ ४६ ॥
किमेतद्याचितमिति राक्षि ब्रुवति मन्त्रिणः । ऊचिरे राजपुत्राणां काकिणी राज्यमुच्यते ॥ ४७ ॥
राजा प्रोवाच हे वत्स किं राज्येन करिष्यसि । तत्ते स्यादन्यसादेव दैवापहृतचक्षुषः ॥ ४८ ॥
व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि तात जातो ऽस्ति मे सुतः । पौत्रेण वर्धसे दिष्ट्या राज्ये ऽस्मिन्सो ऽजिषिष्यताम् ॥ ४९ ॥
पप्रच्छाशोकराजो ऽपि कदोत्पेदे सुतस्तव । सम्प्रत्येवेत्यकथयत्कुणालो ऽपि कृताञ्जलिः ॥ ५० ॥
तदैव तमशोकश्रीः समानाययदर्जकम् । नामापि सम्प्रतिरिति तस्याकृत कृतोत्सवः ॥ ५१ ॥
अमोघवागशोकश्रीस्तं दशाहादनन्तरम् । सम्प्रति स्तन्यपमपि निजे राज्ये न्यवीविशत् ॥ ५२ ॥
वृद्धिमासादयामास वयसा विक्रमेण च । श्रिया च सम्प्रतिरजृच्चाजन्म परमार्हतः ॥ ५३ ॥
क्रमेण साधयामास जरतार्थं सदक्षिणम् । प्रचण्डशासनश्चाजृत्पाकशासनसन्निजः ॥ ५४ ॥
इतश्च तस्मिन्पुष्काले कराळे कालरात्रिवत् । निर्वाहार्थं साधुसङ्घस्तीरं नीरनिर्धेयौ ॥ ५५ ॥
अगुण्यमानं तु तदा साधूनां त्रिस्मृतं श्रुतम् । अनन्यसनतो नश्यत्यधीतं धीमतामपि ॥ ५६ ॥
सङ्घो ऽथ पाटलीपुत्रे पुष्कालान्ते ऽखिलो ऽमिलत् । यदङ्गाध्ययनोद्देशाद्यासीद्यस्य तदाददे ॥ ५७ ॥
ततश्चैकादशाङ्गानि श्रीसङ्घो ऽमेलयत्तदा । दृष्टिवादनिमित्तं च तस्यै किञ्चिद्विचिन्तयन् ॥ ५८ ॥
नेपाखदेशमार्गस्थं जडबाहुं च पूर्व्विणम् । ज्ञात्वा सङ्घः समाह्वातुं ततः प्रैषीन्मुनिप्रियम् ॥ ५९ ॥
गत्वा नत्वा मुनी तौ तमित्यूचाते कृताञ्जलि । समादिशति वः सङ्घस्तत्रागमनहेतवे ॥ ६० ॥

सर्गः

॥ ८८ ॥

सो ऽप्युवाच महाप्राणं ध्यानमारब्धमस्ति यत् । साध्यं द्वादशजिर्वर्षैर्नागमिष्याम्यहं ततः ॥ ६१ ॥
 महाप्राणे हि निष्पन्ने कार्ये कस्मिंश्चिदागते । सर्वपूर्वाणि गुण्यन्ते सूत्रार्थान्यां मुहूर्ततः ॥ ६२ ॥
 तद्वचस्तौ मुनी गत्वा सङ्घस्याशंसतामथ । सङ्घो ऽप्यपरमाहूयाविदेशेति मुनिद्वयम् ॥ ६३ ॥
 गत्वा वाच्यः स आचार्यो यः श्रीसङ्घस्य शासनम् । न करोति जवेत्तस्य दण्डः क इति शंस नः ॥ ६४ ॥
 सङ्घबाह्यः स कर्तव्य इति वक्ति यदा स तु । तर्हि तद्वन्नयोग्यो ऽसीत्याचार्यो वाच्य उच्चकैः ॥ ६५ ॥
 तान्यां गत्वा तथैवोक्त आचार्यो ऽप्येवमूचिवान् । मैवं करोतु जगवान्सङ्घः किं तु करोत्वदः ॥ ६६ ॥
 मयि प्रसादं कुर्वाणः श्रीसङ्घः प्रहिणोत्वह । शिष्यान्मेधाविनस्तेज्यः सप्त दास्यामि वाचनाः ॥ ६७ ॥
 तत्रैकां वाचनां दास्ये जिज्ञाचर्यात आगतः । तिसृषु कालवेद्यासु तिस्रो ऽन्या वाचनास्तथा ॥ ६८ ॥
 सायाह्नप्रतिक्रमणे जाते तिस्रो ऽपराः पुनः । सेत्स्यत्येवं सङ्घकार्यं मत्कार्यस्याविवाधया ॥ ६९ ॥
 तान्यामेत्य तथारख्याते श्रीसङ्घो ऽपि प्रसादजाक् । प्राहिणोत्स्थूलजज्ञादिसाधुपञ्चशतीं ततः ॥ ७० ॥
 तान्सूरिर्वाचयामास ते ऽप्यष्टपा वाचना इति । उद्गन्त्येयुर्निजं स्थानं स्थूलजज्ञस्त्ववास्थित ॥ ७१ ॥
 - श्रीजज्ञबाहुपादान्ते स्थूलजज्ञो महामतिः । पूर्वाणामष्टकं वर्षैरपाठीदष्टजिर्चृशम् ॥ ७२ ॥
 किमुद्गमस्त्वमित्युक्तः सूरिणा सो ऽब्रवीदिदम् । नोद्गन्त्ये जगवन्किं तु ममाहपा एव वाचनाः ॥ ७३ ॥
 सूरिरुचे मम ध्यानं पूर्णप्रायमिदं ततः । तदन्ते वाचनास्तुज्यं प्रदास्यामि त्वदिद्वया ॥ ७४ ॥
 स्थूलजज्ञस्ततः प्रोचे ऽधीतशेषं च मे कियत् । सङ्घायां गुरुस्तदा चाख्यद्विन्दूदध्युपमानतः ॥ ७५ ॥

१ उद्भिज्य जग्मुः

नवमः

॥ ८९ ॥

पूर्णे ध्याने महाप्राणे स्थूलजज्ञो महामुनिः । द्विवस्तूनानि पूर्वाणि दश यावत्समापयत् ॥ ७६ ॥
विहारक्रमयोगेन पाटलीपुत्रपत्तनम् । श्रीजज्ञवाहुरागत्य बाह्योद्यानमशिश्रियत् ॥ ७७ ॥
यद्वाद्यो ऽपि विज्ञाय ब्रतिन्यो ऽत्रान्तरे तु ताः । जगिन्यः स्थूलजज्ञस्य वन्दनाय समाययुः ॥ ७८ ॥
वन्दित्वा गुरुमृचुस्ताः स्थूलजज्ञः क नु प्रजो । लघुदेवकुले ऽस्तीह तासामिति शशंस सः ॥ ७९ ॥
ततस्तमजि चेलुस्ताः समायान्तीर्विलोक्य सः । आश्चर्यदर्शनकृते सिंहरूपं विनिर्ममे ॥ ८० ॥
दृष्ट्वा सिंहं तु जीतास्ताः सूरिमेत्य व्यजिज्ञपन् । ज्येष्ठार्यं जग्रसे सिंहस्तत्र सो ऽद्यापि तिष्ठति ॥ ८१ ॥
ज्ञात्वोपयोगादाचार्यो ऽप्यादिदेशेति गन्तव्यं । वन्दध्वं तत्र वः सो ऽस्ति ज्येष्ठार्यो न तु केशरी ॥ ८२ ॥
ततो ऽयुस्ताः पुनस्तत्र स्वरूपस्थं निरूप्य च । ववन्दिरे स्थूलजज्ञं ज्येष्ठा चाख्यन्निजां कथाम् ॥ ८३ ॥
श्रीयकः सममस्माजिर्दीहामादत्त किं त्वसौ । क्षुधावान्सर्वदा कर्तुं नैकजक्रमपि ह्रमः ॥ ८४ ॥
मयोक्तः पर्युषणायां प्रत्याख्याह्यद्य पौरुषीम् । स प्रत्याख्यातवानुक्तो मया पूर्णे ऽवधौ पुनः ॥ ८५ ॥
त्वं प्रत्याख्याहि पूर्वार्धं पर्वेदमतिदुर्लभम् । इयान्कादः सुखं चैत्यपरिपाद्यापि यास्यति ॥ ८६ ॥
प्रत्यपादि तथैवासौ समये ऽजिहितः पुनः । तिष्ठेदानीमस्त्वपार्धमित्यकार्षीत्तथैव सः ॥ ८७ ॥
प्रत्यासन्नाधुना रात्रिः सुखं मुप्तस्य यास्यति । तत्प्रत्याख्याह्यजक्तार्थमित्युक्तः सो ऽकरोत्तथा ॥ ८८ ॥
ततो निशीथे सम्प्राप्ते स्मरन्देवगुरुनसौ । क्षुत्पीरया प्रसरन्त्या विपद्य त्रिदिवं ययौ ॥ ८९ ॥
ऋषिघातो मयाकारीत्युत्ताम्यन्ती ततस्त्वहम् । पुरः श्रमणसङ्घस्य प्रायश्चित्ताय ढौकिता ॥ ९० ॥
सङ्घो ऽप्याख्यद्वधायीदं जवत्या शुश्रूजावया । प्रायश्चित्तं ततो नेह कर्तव्यं किञ्चिदस्ति ते ॥ ९१ ॥

सर्गः

॥ ८९ ॥

ततो ऽहमित्यवोचं च साक्षादाख्याति चेज्जिनः । ततो हृदयसंवित्तिर्जायते मम नान्यथा ॥ ९२ ॥
 अत्रार्थे सकलः सङ्गः कायोत्सर्गमदादथ । एतत् शासनदेव्योक्तं ब्रूत कार्यं करोमि किम् ॥ ९३ ॥
 सङ्गे ऽप्येवमज्ञाविष्ट जिनपार्श्वमिमां नय । साख्यन्निर्विघ्नगत्यर्थं कायोत्सर्गेण तिष्ठत ॥ ९४ ॥
 सङ्गे तत्प्रतिपेदाने मां सानैषीज्जिनान्तिके । ततः सीमन्धरः स्वामी जगवान्वन्दितो मया ॥ ९५ ॥
 जरतादागतायेयं निर्दोषेत्यवदज्जिनः । ततो ऽहं ह्रिन्नसन्देहा देव्यानीता निजाश्रयम् ॥ ९६ ॥
 श्रीसङ्गायोपदां प्रैषीन्मन्मुखेन प्रसादज्ञाक् । श्रीमान्सीमन्धरस्वामी चत्वार्यध्ययनानि च ॥ ९७ ॥
 ज्ञावना च विमुक्तिश्च रतिकष्टमथापरम् । तथा विचित्रचर्या च तानि चैतानि नामतः ॥ ९८ ॥
 अप्येकया वाचनया मया तानि धृतानि च । उज्जीतानि च सङ्गाय तत्तथाख्यानपूर्वकम् ॥ ९९ ॥
 आचाराङ्गस्य चूले हे आद्यमध्ययनद्वयम् । दशवैकालिकस्यान्यदथ सङ्गेन योजितम् ॥ १०० ॥
 इत्याख्याय स्थूलजघानुज्ञाता निजमाश्रयम् । ता ययुः स्थूलजघो ऽपि वाचनार्थमगाङ्गुरुम् ॥ १०१ ॥
 न ददौ वाचनां तस्यायोग्यो ऽसीत्यादिशङ्करुः । दीक्षादिनात्प्रचृत्येषो ऽप्यपराधान्व्यचिन्तयत् ॥ १०२ ॥
 चिन्तयित्वा च न ह्यागः स्मरामीति जगाद च । कृत्वा न मन्यसे शान्तं पापमित्यवदङ्गुरुः ॥ १०३ ॥
 स्थूलजघस्ततः स्मृत्वा पपात गुरुपादयोः । न करिष्यामि ज्ञयो ऽदः हृम्यतामिति चाब्रवीत् ॥ १०४ ॥
 न करिष्यसि ज्ञयस्त्वमकार्षीर्यदिदं पुनः । न दास्ये वाचनां तेनेत्याचार्यास्तमनूचिरे ॥ १०५ ॥
 स्थूलजघस्ततः सर्वसङ्गेनामानयङ्गुरुम् । महतां कुपितानां हि महान्तो ऽहं प्रसादने ॥ १०६ ॥

१ हृदयानुभवः

नवमः

॥ ए० ॥

सूरिः सङ्घं वज्राघे ऽथ विचक्रे ऽसौ यथाधुना । तथान्ये विकरिष्यन्ति मन्दसत्त्वा अतः परम् ॥ १०७ ॥
अवशिष्टानि पूर्वाणि सन्तु मत्पार्श्वे एव तु । अस्यास्तु दोषदण्णो ऽयमन्यशिखाकृते ऽपि हि ॥ १०८ ॥
स सङ्घेनाग्रहाहुक्तो विवेदेत्युपयोगतः । न मत्तः शेषपूर्वाणामुद्धेदो जाव्यतस्तु सः ॥ १०९ ॥
अन्यस्य शेषपूर्वाणि प्रदेयानि त्वया न हि । इत्यजिग्राह्य जगवान्स्थूलजद्रमवाचयत् ॥ ११० ॥
सर्वपूर्वधरो ऽथासीत्स्थूलजद्रो महामुनिः । न्यवेशि चाचार्यपदे श्रीमता जद्रबाहुना ॥ १११ ॥
वीरमोक्षार्घ्यशते सप्तत्यग्रे गते सति । जद्रबाहुरपि स्वामी ययौ स्वर्गं समाधिना ॥ ११२ ॥

ततः प्रबोधं जनयद्जनानां नीलोत्पलानामिव शीतरश्मिः ।

सर्वश्रुतस्कन्धनिधानकोशः श्रीस्थूलजद्रो व्यहरत्पृथिव्याम् ॥ ११३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते विन्दुसारअशोकश्री-
कुणालकथासम्प्रतिजन्मराज्यप्रातिस्थूलजद्रपूर्वग्रहणश्रीजद्रबाहुस्वर्गगमनवर्णनो नाम

नवमः सर्गः ।

सर्गः

॥ ए० ॥

दशमः सर्गः ।

आचार्यः स्थूलजज्ञोऽपि श्रावस्त्यामन्यदा ययौ । बाह्योद्याने च समवासापीदृषिजिरावृतः ॥ १ ॥
 सर्वोऽपि लोकः श्रावस्तीवास्तव्यस्तं विवन्दिषुः । हर्षसंवर्मितोत्साहस्तत्रोद्याने समाययौ ॥ २ ॥
 जगवान्स्थूलजज्ञोऽपि जगद्भङ्गुरस्तदा । विततान सुधासारमधुरां धर्मदेशनाम् ॥ ३ ॥
 स्थूलजघः स्वसुहृदं श्रावस्तीवासिनं निजम् । धनदेवमनायातं विज्ञायैवमचिन्तयत् ॥ ४ ॥
 स मे प्रियसुहृन्नूनमिह नास्ति कुतोऽन्यथा । पूर्वोक्तः सकलोऽप्यागान्न पुनः स्नेहलोऽपि सः ॥ ५ ॥
 गतो देशान्तरं वा स्याद् ग्लानो वा स्यादिति स्वयम् । गन्नामि तद्वृहमपि सोऽनुग्राह्यो विशेषतः ॥ ६ ॥
 इति निश्चित्य जगवान्स्थूलजघस्ततो वनात् । वन्दारुज्जिरज्जिमुखैश्चर्यमानपदाम्बुजः ॥ ७ ॥
 सप्रमोदं पुरस्त्रीजिर्गायमानतपोगुणः । जक्तानां श्रीमतां त्रैलोक्यपाध इव स्थितः ॥ ८ ॥
 आवृत्तवृन्तपद्माजविवलत्कन्धराननैः । अग्रेसरैः श्रावज्जनैः प्रेक्ष्यमाणमुखाम्बुजः ॥ ९ ॥
 नगरीमध्यचैत्यानि वन्दमानः पदे पदे । जगाम पूर्वसुहृदो धनदेवस्य सज्जनि ॥ १० ॥

चतुर्जिः कलापकं ॥

तत्राविशच्च जगवान्कटपशाखीव जङ्गमः । ददृशे च धनेश्वर्या धनदेवगृहस्थया ॥ ११ ॥
 समुत्थायासनात्सद्यो धनेश्वर्यनवद्यधीः । स्थूलजघमवन्दिष्ट जूतलज्जन्यस्तमस्तका ॥ १२ ॥
 ततः सा स्थूलजघ्राय दापयन्महदासनम् । सतां जक्त्यनुसारेण गुरौ हि प्रतिपत्तयः ॥ १३ ॥
 जगवानप्यलक्षके प्रतिविरूय तदासनम् । तां धर्मरूपां निर्वाहोदन्तेनाम्बुप्रहीदय ॥ १४ ॥

दशमः

॥ ९१ ॥

पतिप्रवासविधुरां पप्रञ्च च धनेश्वरीम् । ज्ञावसारे पतिः किं ते धनदेवो न दृश्यते ॥ १५ ॥
धनेश्वर्यप्यदो ऽवादीत्पतिर्हि जगवन्मम । व्ययते स्म धनं सर्वं यन्मृहे ऽजृद्धहिः स्थितम् ॥ १६ ॥
सो ऽर्थहीनः पुरे ऽत्राजृद्धधुरेव तृणादपि । अर्थाः सर्वत्र पूज्यन्ते न शरीराणि देहिनाम् ॥ १७ ॥
न चापत्पूर्वपुरुषनिधीनन्वेषयन्नपि । निर्जाग्यस्यान्तिकस्थापि श्रीर्हि क्षीपान्तरस्थिता ॥ १८ ॥
स वणिग्व्यवहारेण ऽविणोपार्जनेन्नया । गतो देशान्तरं को हि विदेशो व्यवसायिनाम् ॥ १९ ॥
ज्ञात्वा श्रुतवलेनाथ निधिस्थानं तदोकसि । आख्यातुं चिन्तयामास तस्य सूरिः कृपानिधिः ॥ २० ॥
धर्मोपदेशव्याजेन जगवान्हस्तसञ्ज्ञया । अधःस्थितनिधिं स्तम्भं मुनिस्तस्यै प्रदर्शयन् ॥ २१ ॥
व्याहार्षीदयि संसारस्वरूपं पश्य कीदृशम् । गृहमीदृक्च जर्तुर्वाणिज्यं तच्च तादृशम् ॥ २२ ॥ युग्मं ॥
एवमाख्याय जगवान्धनेश्वर्या मुहुर्मुहुः । ययौ विहर्तुमन्यत्राहंतं धर्मं प्रज्ञावयन् ॥ २३ ॥
धनदेवस्ततो लाजोदयकर्मविवर्जितः । यादृग्गतस्तादृगागात्तैरेव वसनैरपि ॥ २४ ॥
स्थूलजज्ञगमोदन्तं तस्य चाख्यज्जनेश्वरी । सहर्षं सो ऽपि पप्रञ्च किमूचे जगवानपि ॥ २५ ॥
साप्याख्यतस्थूलजज्ञेण विहिता धर्मदेशना । अस्य स्तम्भस्याजिमुखहस्ताजिनयपूर्वकम् ॥ २६ ॥
धनदेवो ऽप्यदो दध्यौ तस्य ज्ञानाम्बुवारिधेः । न ह्यजिप्रायरहिता चेष्टा जयति जातुचित् ॥ २७ ॥
स्तम्भमुद्दिश्य हस्ताजिनयो यद्विदधे मुहुः । तन्नूनमस्य स्तम्भस्याधस्तात्स्तम्भाव्यते निधिः ॥ २८ ॥
इति बुध्या धनदेवः स्तम्भमूलमचीखनत् । तत्र चाविरजृद्धव्यं तत्पुण्यमिव पुष्कलम् ॥ २९ ॥
धनदेवो ऽजवत्तेन धनेन धनदोषमः । स्थूलजज्ञप्रसादो ऽयमिति च व्यस्मरन्न हि ॥ ३० ॥

सर्गः

॥ ९१ ॥

स्थूलजज्ञस्य वन्द्यस्य वयस्यस्योपकारिणः । वन्दनायान्यदा सो ऽगात्पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ३१ ॥
 ततश्च वसतौ गत्वा स्थूलजर्षं महामुनिम् । ववन्दे सपरीवारं धनदेवः प्रमोदजाक् ॥ ३२ ॥
 ऊचे च स्थूलजर्षी धनदेवः कृताञ्जलिः । स्वल्पसादेन दारिद्र्यसमुत्तं तीर्णवानहम् ॥ ३३ ॥
 नानृणस्त्वत्प्रसादस्य जवामि जगवन्नहम् । त्वं गुरुस्त्वं च मे स्वामी तदादिश करोमि किम् ॥ ३४ ॥
 ज्ञायास्त्वमार्हत इति स्थूलजज्ञेण जट्टिपतः । उमित्युक्त्वा धनदेवः स्वस्थानमगमत्पुनः ॥ ३५ ॥
 स्वामिना स्थूलजज्ञेण शिष्यौ घ्रावपि दीक्षितौ । आर्यमहागिरिश्चार्यसुहृस्ती चाजिधानतः ॥ ३६ ॥
 तौ हि यद्धार्ययावाद्यादपि मात्रेव पात्रितौ । इत्यार्योपपदां जातौ महागिरिसुहृस्तिनौ ॥ ३७ ॥
 खड्गधारेव तीव्रं तावतीचारविवर्जितम् । परीपहेन्यो निर्जीकौ पात्रयामासतुर्व्रतम् ॥ ३८ ॥
 तौ स्थूलजज्ञपादाब्जसेवामधुकराबुजौ । साङ्गानि दश पूर्वाणि महाप्रज्ञावधीयतुः ॥ ३९ ॥

शान्तौ दान्तौ क्षब्धिमन्तावधीतावायुष्मन्तौ घाग्मिनौ दृष्टजक्षी ।

आचार्यत्वे न्यस्य तौ स्थूलजज्ञः कालं कृत्वा देवज्ञेयं प्रपेदे ॥ ४० ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यम-
 हागिरिआर्यसुहृस्तिदीक्षास्थूलजज्ञस्वर्गगमनकीर्तनो नाम दशमः सर्गः ॥

एकादशः

॥ ९२ ॥

एकादशः सर्गः

जविकाननुगृह्णतौ कुर्वाणौ धर्मदेशनाम् । महीं विहरतः स्मार्थौ महागिरिसुहस्तिनौ ॥ १ ॥
कालक्रमेण जगवाञ्जगद्वन्धुर्महागिरिः । शिष्यान्निष्पादयामास वाचनाजिरनेकशः ॥ २ ॥
महागिरिर्निजं गच्छमन्यदादात्सुहस्तिने । विहर्तुं जिनकश्येन त्वेको ऽजूनमनसा स्वयम् ॥ ३ ॥
व्युह्नेदाज्जिनकश्यस्य गच्छनिश्चास्थितो ऽपि हि । जिनकश्यपार्हया वृत्त्या विजहार महागिरिः ॥ ४ ॥
ते धर्मदेशनावारि वर्षन्तो वारिदा इव । विहरन्तो ऽन्यदा जग्मुः पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ५ ॥
वसुज्जतिरिति श्रेष्ठी तत्र चार्यसुहस्तिना । सम्बोधितः श्रावको ऽज्जूजीवाजीवादितत्त्ववित् ॥ ६ ॥
सुहस्त्याख्यातधर्मानुवादेन स्वजनानपि । प्रबोधयितुमारेजे वसुज्जतिर्दिवानिशम् ॥ ७ ॥
प्रबोध्यमाना अपि ते सादरं वसुज्जतिना । नाबुध्यन्त विना धर्माचार्यमित्यल्पमेधसः ॥ ८ ॥
वसुज्जतिर्गुरोराख्यज्ञगवन्स्वजना मया । न पारिता बोधयितुं तान्बोधयितुमर्हसि ॥ ९ ॥
इति तत्प्रतिबोधाय सुहस्ती तद्गृहं ययौ । सुधातरङ्गिणीप्रायां प्रारेजे धर्मदेशनाम् ॥ १० ॥
प्राविशत्तत्र जिह्मार्थं तदा चार्यमहागिरिः । तमभ्युदस्यादाचार्यः सुहस्ती वन्दते स्म च ॥ ११ ॥
श्रेष्ठयप्युवाच युष्माकमपि को ऽप्यस्ति किं गुरुः । युष्माज्जिर्वन्द्यते विश्ववन्द्यैर्यदयमागतः ॥ १२ ॥
सुहस्ती स्माह ज्ञोः श्रेष्ठिन्ममैते गुरवः खलु । त्यागार्हजक्तपानादिजिह्मामाददते सदा ॥ १३ ॥
ईहग्निज्ञाशना ह्येते ऽपरश्चा स्युरपोषिताः । सुगृहीतं च नामैषां वन्द्यं पादरजो ऽपि हि ॥ १४ ॥

१ अन्यथा

सर्गः

॥ ९२ ॥

एवं महागिरिं स्तुत्वा प्रतिबोध्याखिलांश्च तान् । पुनरेव निजं स्थानं सुहस्ती जगवान्ययौ ॥ १५ ॥
 श्रेष्ठ्यपि स्वजनानुचे दृढजक्तिर्विशेषतः । ईदृशं पश्यथ मुनिं यदा जिह्मार्थमागतम् ॥ १६ ॥
 त्यज्यमानं दर्शयित्वा जक्तपानादिकं तदा । तस्मै देयं तदादत्तं तच्चि वः स्यान्महाफलम् ॥ १७ ॥ युग्मं ॥
 स्वजनैर्वसुजृतेस्तु प्रत्यपद्यत तच्चः । जिह्मार्थं च द्वितीये ऽह्नि तेष्वेवागान्महागिरिः ॥ १८ ॥
 महागिरिं समायान्तं दृष्ट्वा ते श्रेष्ठिवन्धवः । तथैवारेजिरे कर्तुं तस्मै तद्वातुमिच्छवः ॥ १९ ॥
 उपयोगेन विज्ञाय तदशुद्धं महागिरिः । अनादायैव वसतिं गत्वा चोचे सुहस्तिनम् ॥ २० ॥
 स्वया ह्यो विनयं कृत्वानेषणा महती कृता । ते हि त्वष्टुपदेशेन जिह्मां मह्यमसङ्गयन् ॥ २१ ॥
 नैवं जूयः करिष्ये ऽहमिति जहपन्सुहन्त्यपि । क्षमयामास पादाग्रे लुठन्नार्यमहागिरिम् ॥ २२ ॥
 इतश्च सम्प्रतिनृपो ययावुज्जयिर्ना पुरीम् । कदापि कापि तिष्ठन्ति स्वजूमौ हि महीलुजः ॥ २३ ॥
 जीवन्तस्वामिप्रतिमारथयात्रां निरीक्षितुम् । आयातावन्यदावन्त्यां महागिरिसुहस्तिनौ ॥ २४ ॥
 पृथक्पृथक्वसत्यां तौ तस्थतुः सपरिच्छदौ । तयोरतिमहागन्धस्ततो नैकत्रसङ्गमः ॥ २५ ॥
 निर्ययौ चोत्सवेनाथ जीवन्तस्वामिनो रथः । मनोमयूरजलदः पौराणां जक्तिशालिनाम् ॥ २६ ॥
 तान्यामाचार्यवर्यान्त्यां श्रीसङ्केनाखिलेन च । अन्वीर्यमानः स रथः पुर्यां पर्याटदस्त्रलन् ॥ २७ ॥
 गते राजकुलधारं रथे ऽथ पृथिवीपतिः । वातायनस्थितो दूराद्दर्शयिषुहस्तिनम् ॥ २८ ॥
 दध्यौ चैवं मुनिन्धो ऽयं मन्मनःकुमुदोक्षुपः । कापि दृष्ट इवाज्ञाति न स्मरामि तु किं ह्यदः ॥ २९ ॥

एकादशः

॥ ए३ ॥

एवं विमर्षं कुर्वणो मूर्खितो न्यपतन्नृपः । आः किमेतदिति वदन्दधावे च परिहृदः ॥ ३० ॥
व्यजनैर्वीज्यमानश्च सिच्यमानश्च चन्दनैः । जातिस्मरणमासाद्योदस्थादवनिशासनः ॥ ३१ ॥
स प्राग्जन्मगुरुं ज्ञात्वा जातिस्मृत्या सुहस्तिनम् । तदैव वन्दितुमगाद्विस्मृतान्यप्रयोजनः ॥ ३२ ॥
पञ्चाङ्गस्पृष्टजूपीतः स नत्वार्यसुहस्तिनम् । पप्रह जिनधर्मस्य जगवन्कीदृशं फलम् ॥ ३३ ॥
सुहस्ती जगवानाख्यन्मोहः स्वर्गश्च तत्फलम् । अपृष्टद्रूपतिर्जूयः सामायिकफलं च किम् ॥ ३४ ॥
सामायिकस्याव्यक्तस्य राजन्राज्यादिकं फलम् । सुहस्तिनैवमाख्याते डाक् प्रत्येति स्म जूपतिः ॥ ३५ ॥
नखाब्जोटनिकां कृत्वा प्रत्ययव्यञ्जिकां मुहुः । एवमेतन्न सन्देह इत्यजापत जूपतिः ॥ ३६ ॥
सुहस्तिनं नमस्कृत्य ततः प्रोवाच पार्थिवः । किं नाम मां यूयमुपलक्ष्यध्वे ऽश्रवा न हि ॥ ३७ ॥
आचार्यो ऽप्युपयोगेन ज्ञात्योचे त्वां नरेश्वर । सम्यगुपलक्ष्ये ऽहं स्वां प्राग्जवकथां शृणु ॥ ३८ ॥
महागिर्याचार्यमिश्रैर्विहरन्तो वयं पुरा । मह गन्धेन कौशाभ्यामागन्धाम नरेश्वर ॥ ३९ ॥
सङ्कीर्णत्वेन वसतेः पृथक्पृथगवस्थितौ । तत्रात्रां परिवारो हि महानजवदावयोः ॥ ४० ॥
तत्राजूदतिषुर्जिह्वं तथाप्यस्मासु जक्तिमान् । लोको जक्तादिकं दातुमुपाक्रंस्त विशेषतः ॥ ४१ ॥
जिह्वार्थं साधवो ऽन्येद्युरेकस्य श्रेष्ठिनो गृहे । विविशुः पृष्ठतस्तेषां रङ्गु एको विवेश च ॥ ४२ ॥
तत्रेष्ठाकारमर्यादां विविधां मोदकादिजिः । साधवो लेजिरे जिह्वां तस्य पश्यत एव ते ॥ ४३ ॥
साधूनामात्तजिह्वाणां वसतिं प्रति गन्धताम् । अनुगः सो ऽब्रवीजङ्गो दीयतां मम जोजनम् ॥ ४४ ॥

१ विश्वाससूचिकां

सर्गः

॥ ए३ ॥

ते साधवो ऽजिदधिरे जानन्ति गुरवः खलु । वयं गुरुपराधीना न किञ्चिद्दानुमीशमहे ॥ ४९ ॥
 ततः स रङ्गः साधूनामन्वेव वमतिं ययौ । दीनात्मा तत्र दृष्ट्वास्मानयाचत च जोजनम् ॥ ४६ ॥
 साधवः कथयन्ति स्म जगवन्नमुना पथि । याचिता व्रयमप्युच्चैर्जोजनं दीनमूर्तिना ॥ ४७ ॥
 विदितं चैवमस्मान्निरूपयोगपरायणैः । जात्री प्रवचनाधारो यदुक्त्वो ऽयं जवान्तरे ॥ ४८ ॥
 ततः स द्रमको ऽस्मान्निः प्रियपूर्वमज्ञाप्यत । यद्यादत्ते परिव्रज्यां लजसे जोजनं तदा ॥ ४९ ॥
 रङ्गो ऽचिन्तयदग्रं ऽपि सर्वकष्टमयो ह्यहम् । तद्धरं व्रतजं कष्टमिष्टजोजनज्ञाजकृत् ॥ ५० ॥
 प्रतिपन्नं परिव्रज्यां ततो रङ्गं तदैव तम् । प्रत्राज्यावृत्तुजामेष्टं मोदकादि यथारुचि ॥ ५१ ॥
 स स्वादं स्वादुमाहारं तथा ह्याकण्ठमात्तवान् । पन्थाः श्वासानिलस्यापि यथा दुःसञ्चरो ऽजवत् ॥ ५२ ॥
 तद्दिनस्यैव यामिन्यां तेनाहारेण जूयसा । रुद्धश्वासो विपन्नः स श्वासजीवा हि देहिनः ॥ ५३ ॥
 स्थितो मध्यस्थजात्रेण रङ्गमाधुर्विपद्य सः । कुण्डालस्यावन्तिपतेः सुनुस्त्वमुदपद्यथाः ॥ ५४ ॥
 पुनर्विहपयामास सुहस्तिनमिद्वापतिः । जगवंस्त्वत्प्रसादेन प्राप्तो ऽहं पदवीमिमाम् ॥ ५५ ॥
 त्वया प्रत्राजितो न स्यां तदाहं जगवन्नयदि । अस्तृष्टजिनधर्मस्य का गतिः स्यात्ततो मम ॥ ५६ ॥
 तदादिशत मे किञ्चित्प्रसीदत करामि किम् । जयामि नानृणो ऽहं वः पूर्वजन्मोपकारिणाम् ॥ ५७ ॥
 जन्मन्वत्रापि गुरवो यूयं मे पूर्वजन्मवत् । अनुगृहीत मा धर्मपुत्रं कर्तव्यशिक्षया ॥ ५८ ॥
 कृपायुरादिदेशार्यमुहस्ती जगवान्नृपम् । जिनधर्मं प्रपद्यस्व परब्रह्म च शर्मणे ॥ ५९ ॥
 स्वर्गः स्यादपवर्गो वामुत्रार्हधर्मशाखिनाम् । इह हस्त्यश्वकोशादिसम्पदश्चोत्तरोत्तराः ॥ ६० ॥

अन्यग्रहीदथ नृपस्तदग्रे तदनुज्ञया । अर्हन्देवो गुरुः साधुः प्रमाणं मे ऽर्हतो वचः ॥ ६१ ॥
 अणुव्रतगुणव्रतशिष्टाव्रतपवित्रितः । प्रधानश्रावको जज्ञे सम्प्रतिस्तत्प्रचृत्यपि ॥ ६२ ॥
 त्रिसन्ध्यमप्यवन्ध्यश्रीजिनार्चामर्चति स्म सः । साधर्मिकेषु वात्मल्यं बन्धुध्विव चकार च ॥ ६३ ॥
 स सर्वदा जीवदयातरङ्गितमनाः सुधीः । अवदानरतो दानं दीनेभ्यो ऽन्यधिकं ददौ ॥ ६४ ॥
 आवैताढ्यं प्रतापाढ्यः स चकाराविकारधीः । त्रिखणं जरतद्देवं जिनायतनमणिरुतम् ॥ ६५ ॥
 सुहस्ताचार्यपादानामवन्त्यामेव तस्थुषाम् । चैत्ययात्रोत्सवश्चक्रे सङ्केनान्यत्रवत्सरे ॥ ६६ ॥
 मणिरुपं चैत्ययात्रायां सुहस्ती जगवानपि । एत्य नित्यमलक्षक्रे श्रीसङ्केन समन्वितः ॥ ६७ ॥
 सुहस्तिस्वामिनः शिष्यपरमाणुरिवाग्रतः । कृताञ्जलिस्तत्र नित्यं निषसाद च सम्प्रतिः ॥ ६८ ॥
 यात्रोत्सवान्ते सङ्केन रथयात्रा प्रचक्रमे । यात्रोत्सवो हि जवति सम्पूर्णं रथयात्रया ॥ ६९ ॥
 रथो ऽथ रथशालाया दिवाकररथोपमः । निर्ययां स्वर्णमाणिक्यद्युतिद्योतितदिङ्मुखः ॥ ७० ॥
 श्रीमदहर्षप्रतिमाया रथश्चाया महर्द्धिजिः । त्रिभिर्द्वैः स्नात्रपूजादि श्रावकैरुपचक्रमे ॥ ७१ ॥
 क्रियमाणे ऽर्हतः स्नात्रे स्नात्राम्नो न्यपतद्व्यात् । जन्मकथ्याणके पूर्वं सुमेरुशिखरादिव ॥ ७२ ॥
 श्राद्धैः सुगन्धिजिर्ज्वयैः प्रतिमाया विज्ञेयनम् । स्वामिनिङ्गीसुज्जिरिवाकारि वक्राहितांशुकैः ॥ ७३ ॥
 मालतीशतपल्लादिदामजिः प्रतिमार्हतः । पूजिताज्ञात्कलेवन्दोर्वृता शारदवारिदैः ॥ ७४ ॥
 दह्यमानागरूत्थाजिर्धूमलेखाजिरावृता । अञ्जुजप्रतिमा नीलवासोजिरिव पूजिता ॥ ७५ ॥
 आरात्रिकं जिनार्चायाः कृतं श्राद्धैर्व्वसन्निवृत्तम् । दीप्यमानौषधी चक्रशैलशृङ्गविभुम्बकम् ॥ ७६ ॥

वन्दित्वा श्रीमदहस्तमथ तैः परमार्हतैः । स्थैरिवाग्रतो ज्ञय स्वयमाचकृषे रथः ॥ ७७ ॥
 नागरीजिरुपक्रान्तसहस्रीसकरासकः । चतुर्विधातोद्यवादगुन्दरप्रेक्षणीयकः ॥ ७८ ॥
 परितः आधिकाशोकगीयमानोरुमङ्गलः । प्रतीकुन्विविधां पूजां प्रत्यष्टं प्रतिमन्दिरम् ॥ ७९ ॥
 बह्वैः कुङ्कुमाभोजिरज्जिपिक्ताग्रजृतलः । सम्प्रतेः सदनवाग्भाससाद शनै रथः ॥ ८० ॥

॥ त्रिजिर्विशेषक ॥

राजापि सम्प्रतिरथ रथपूजार्थमुद्यतः । आगात्पनमफलवत्सर्वाङ्गोन्नन्नकण्टकः ॥ ८१ ॥
 रथाजिरूढां प्रतिमां पूजयाष्टप्रकारया । अपूजयन्नवानन्दमरोहंमोऽयनीपतिः ॥ ८२ ॥
 तदानीमेव सामन्तानाद्वय निखिलानपि । सम्यक्त्वं ग्राहयित्वैवमादिदेश विशांपतिः ॥ ८३ ॥
 मन्यध्वमयि सामन्ताः सम्यग्मां स्वामिनं यदि । तद्भवन्तु सुविहितश्रमणानामुपासकाः ॥ ८४ ॥
 ह्यैरपि न मे किंचिद्युष्मद्वैः प्रयोजनम् । एवं कृते हि सामन्ताः प्रियं जवति मे कृतम् ॥ ८५ ॥
 एवमाह्वय सामन्ता विसृष्टाः स्वस्वेनीवृत्ति । गत्वा चक्रुः स्वामिजत्तया श्रमणानामुपासनाम् ॥ ८६ ॥
 प्रावर्तयन्त्ययात्रां तत्रानुगमनं तथा । रथाग्रे पुष्पवृष्टिं च चैत्यपूजां च ते व्यधुः ॥ ८७ ॥
 इत्यादि श्रावकाचारं ते सर्वे चक्रिरे तथा । प्रान्तदेशा अपि साधुविहारार्हा यथाजवन् ॥ ८८ ॥
 सम्प्रतिश्चिन्तयामास निशीथममयेऽन्यदा । अनार्येष्वपि साधूनां विहारं वतर्काम्यहम् ॥ ८९ ॥
 इत्यनार्यानादिदेश राजा दध्वं करं मम । तथा तथास्मत्पुरुषा मार्गयन्ति यथा यथा ॥ ९० ॥

१ गृहन् २ स्वस्वदेशे

एकादशः

॥ ९५ ॥

ततः प्रेषीदनार्येषु साधुवेषधराभिरान् । ते सम्प्रत्याज्ञयानार्यानेष्वमन्वशिष्यञ्चशम् ॥ ९१ ॥
द्विचत्वारिंशता दोषैरेजिरेजिर्विवर्जितम् । वस्त्रपात्रान्नपानादि देयमस्मास्वहो स्वयम् ॥ ९२ ॥
अध्येतव्यं चेदमिदं ततो युष्मासु तोषजाक् । जविता सम्प्रतिस्वामी कोपिष्यत्यन्यथा पुनः ॥ ९३ ॥
ततः सम्प्रतिराजस्य परितोषार्थमुद्यताः । ते तु तत्पुरुषादिष्टमन्वतिष्ठन्दिने दिने ॥ ९४ ॥
एवं साधूचिताचारचतुरेषु कृतेषु तु । अनार्येषु सम्प्रतिना विज्ञप्ता गुरवः पुनः ॥ ९५ ॥
कदापि श्रमणा एते जगवन्नार्यदेशवत् । अनार्येष्वपि देशेषु विहरन्ति कुतो न हि ॥ ९६ ॥
व्याजहुः सूरयो ऽनार्यदेशेष्वज्ञानतः सदा । ज्ञानदर्शनचारित्राण्युत्सर्पन्ति न पार्थिव ॥ ९७ ॥
राजा प्रोवाच जगवन्ननार्येष्वपि सम्प्रति । श्रमणान्प्रेष्य जानीध्वं तेषामाचारचतुरीम् ॥ ९८ ॥
एवं राज्ञो ऽतिनिर्वन्धादाचार्यैः के ऽपि साधवः । विदुर्नुमादिदिशिरे ततो ऽन्ध्रङ्मिखादिषु ॥ ९९ ॥
अनार्याः प्रेक्ष्य तान्साधून्सम्प्रतेः पुरुषा इति । ज्ञात्वा प्राक्शिक्षया तेज्यो ज्ञक्तपानादिकं ददुः ॥ १०० ॥
निरवद्यं श्रावकत्वमनार्येष्वपि साधवः । दृष्ट्वा गत्वा स्वगुरवे पुनराख्यन्सविस्मयाः ॥ १०१ ॥
एवं सम्प्रतिराजेन स्वशक्त्या बुजिर्गर्जया । देशाः साधुविद्वारार्हा अनार्या अपि चक्रिरे ॥ १०२ ॥
राज्ञा प्राग्जन्मरङ्गत्वं बीजत्वं स्मरता निजम् । महासत्राण्यकार्यन्त पृष्टारेषु चतुर्व्वपि ॥ १०३ ॥
अयं निजः परो वायमित्यपेक्षाविवर्जितम् । तत्रानिवारितं प्रापुर्जोजनं जोजनेच्छवः ॥ १०४ ॥
यदवाशिष्यतान्नादि लुक्तवत्सु बुभुक्षुषु । तद्विजग्योपाददिरे महानुसन्निभयोगिनः ॥ १०५ ॥

१ पाचकाः

सर्गः

॥ ९५ ॥

को गृह्णात्यवशिष्टान्नमिति पृष्टा महीचुजा । आख्यन्महानमायुक्ताः स्वामिन्नादन्नाहे वयम् ॥ १०६ ॥
 आदिदेश च तान् राजा यदन्नमवशिष्यते । अकृताकारितार्थिन्यः साधुन्यो देयमेव तत् ॥ १०७ ॥
 ज्वयं दास्यामि यस्तेन सन्निर्वाहा जविष्यथ । न हि केष्वपि कार्येषु सीदति ज्वयवाञ्जनः ॥ १०८ ॥
 ते ऽवशिष्टान्नपानादि तदाद्यपि तदाज्ञया । साधुन्यो ददिरे ते ऽपि स्वीचक्रुः शुद्धिदर्शनात् ॥ १०९ ॥
 श्रमणोपासको राजा कान्दविकानश्चादिशत् । तैलाज्यदधिविक्रेतृन्वस्त्रविक्रयकानपि ॥ ११० ॥
 यत्किञ्चिदुपकुरुते साधूनां देयमेव तत् । तन्मूढ्यं वः प्रदास्यामि मा स्म शङ्कध्वमन्यथा ॥ १११ ॥
 ते तथारेजिरे कर्तुं जातहर्षा विशेषतः । विक्रीयमाणे पण्ये हि वणिजामुत्सवो महान् ॥ ११२ ॥
 तत्तथार्यमुहस्ती तु दोषयुक्तं विदन्नपि । मेहे शिष्यानुरागेण लिप्तचित्तो वद्रीयसा ॥ ११३ ॥
 मुहस्तिनमितश्चार्यमहागिरिरजापत । अनेपणीयं राजान्नं किमादत्से विदन्नपि ॥ ११४ ॥
 मुहस्त्युवाच जगवन्महाराजा तत्रा प्रजाः । राजानुवर्तनपराः पौरा विश्राणयन्त्यदः ॥ ११५ ॥
 मायेयमिति कुपितो जगादार्यमहागिरिः । शान्तं पापं विसम्भोगः खल्वतः परमावयोः ॥ ११६ ॥
 सामाचारीसमानैर्हि साधुभिः साधु मङ्गतम् । सामाचारीविजिन्नस्य जिन्नो ऽध्वातः परं तव ॥ ११७ ॥
 वेपमानो जिया वाद्य ऽव जक्तः मुहस्त्यपि । आर्यमहागिरिपादान्वन्दित्वोचे कृताञ्जलिः ॥ ११८ ॥
 सापराधो ऽस्मि जगवन्मिथ्यादुःकृतमस्तु मे । क्षम्यतामपराधो ऽयं करिष्ये नेदृशं पुनः ॥ ११९ ॥
 ऊचे महागिरिश्च दोषः को नाम ते ऽश्रया । पुरा जगवता वीरस्वामिनैतज्जि जापितम् ॥ १२० ॥

एकादशः

॥ ९६ ॥

मदीये शिष्यसन्ताने स्थूलजघमुनेः परम् । पतत्प्रकर्षा साधूनां सामाचारी जविष्यति ॥ १२१ ॥
स्थूलजघमुनेः पश्चादावां तीर्थप्रवर्तकां । अज्वर तदिदं स्वामिवचः सत्यापितं त्वया ॥ १२२ ॥
स्थापयित्वेत्यसम्भोगिकल्पमार्यमहागिरिः । जीवन्तस्वामिप्रतिमां नत्वावन्त्या विनिर्ययौ ॥ १२३ ॥
पूर्वं हि समवसूतौ श्रीमतश्चरमाहेतः । दशार्णजघमम्बोधममये यानि जज्ञिरे ॥ १२४ ॥
गजेन्द्रस्याग्रपदानि समायाते दिवस्पतौ । तथैवास्थुश्च तत्रागात्तीर्थे चार्यमहागिरिः ॥ १२५ ॥ युग्मं ॥
ख्याते तत्र महातीर्थे गजेन्द्रपदनामनि । त्यक्तदेहो ऽनशनेन ययौ स्वर्गं महागिरिः ॥ १२६ ॥
पार्थिवः सम्प्रतिरपि पादयन्श्रावकव्रतम् । पूर्णागुर्देव्यनूत्सिद्धिं क्रमेण च गमिष्यति ॥ १२७ ॥
अत्र विहृत्यान्यत्रार्यसुहृत्सुज्जयिनीं पुनः । जीवन्तस्वामिप्रतिमावन्दनार्थं समाययौ ॥ १२८ ॥
बाह्योद्याने च जगवान् सुहृस्ती समवासरत् । वसतिं याचितुं प्रैषीत्पूर्मध्ये द्वौ मुनी च सः ॥ १२९ ॥
तौ तु जज्ञाजिधानायाः श्रेष्ठिन्या जग्मतुर्गृहे । सापि पप्रञ्च तौ नत्वा किं नामादिशत्रो युवाम् ॥ १३० ॥
तावप्युचतुरात्रां हि शिष्याचार्यसुहृस्तिनः । तदादेशेन कट्याणि वसतिं प्रार्थयावहे ॥ १३१ ॥
विशाखां बाह्वनकुटीं वसतिं सार्पयत्ततः । सुहृस्ती सपरीवारो ऽप्यलक्षके ततश्च ताम् ॥ १३२ ॥
परावर्तितुमारोजे प्रदोषसमये ऽन्यदा । आचार्यैर्नखिनीगुल्माज्जिधमध्ययनं वरम् ॥ १३३ ॥
जज्ञायाश्च सुतो ऽवन्तिसुकुमाखः सुरोपमः । तदा च त्रिसप्तनामीत्सप्तज्ञानिगृहोपरि ॥ १३४ ॥
द्वात्रिंशता कलत्रैः स क्रीरन् स्यःस्त्रीनिर्जरपि । तस्मिन्नध्ययने कर्णं ददौ कर्णरसायने ॥ १३५ ॥
तत्सम्भगाकर्णयितुं जज्ञामृनुरनून्धीः । प्रासादाद्भुतमुत्तीर्थं वसतिवारमाययौ ॥ १३६ ॥

सर्गः

॥ ९६ ॥

अनुजतं मया केदमिति चिन्तापरः स तु । सञ्जातजातिस्मरणो ययायाचार्यसन्निधौ ॥ १३७ ॥
 नत्वा चोवाच जगवन्जघायास्तनयो ह्यहम् । पुरा च नखिनीगुह्मविमाने त्रिदशो ऽजयम् ॥ १३८ ॥
 विमानं नखिनीगुह्मं जातिस्मृत्या मया स्मृतम् । तत्रैव गन्तुं जूयो ऽद्य परिविव्रजिषाम्यहम् ॥ १३९ ॥
 ततः प्रार्थयमानं तं प्रब्राजयत मामिति । आचार्यमिश्रा जगद्गुः सुकुमारो ऽसि दारक ॥ १४० ॥
 सुखदा लोहचणकाः सुस्पर्शा वह्नयो ऽपि हि । दुष्करं तु जिनोपज्ञं तपो ऽतीचारवर्जितम् ॥ १४१ ॥
 जाघ्रेयो ऽजिदधे बाढं प्रव्रज्योत्कण्ठितस्त्वहम् । सामाचारी चिरतरं न च पालयितुं ह्यमः ॥ १४२ ॥
 आदावेव परिव्रज्यां तस्मादनशनान्वितम् । आदास्ये सत्त्वमात्रमव्य स्तोत्रं कष्टमिदं खलु ॥ १४३ ॥
 गुरुरुचे महाजाग प्रव्रज्यां चेज्जिघृक्षसि । तदनुज्ञापय निजान्वन्धूनिह हि कर्मणि ॥ १४४ ॥
 अवन्तिसुकुमाखो ऽपि गृहे गत्वा कृताञ्जलिः । आपप्रक्षे निजान्वन्धूननुजज्ञे तु तैर्न हि ॥ १४५ ॥
 जघासूनुस्ततः केशांस्तत्रैवोदखनत्स्वयम् । स्वयं चोपाददे साधुलिङ्गं गृहपराङ्मुखः ॥ १४६ ॥
 तादृशो ययायार्यसुहृत्त्याचार्यसन्निधौ । अवन्तिसुकुमाखो ऽथ निर्ममः स्ववपुष्यपि ॥ १४७ ॥
 स्वयमेवोपात्तलिङ्गो मा जूदिति सुहृत्त्यपि । तं परिव्राजयामास प्रव्रज्याविधिमुच्चरन् ॥ १४८ ॥
 चिरकाष्ठं तपःकष्टनिर्जरां कर्तुमहम् । गुरूनापृच्छ च सो ऽन्यत्र ययावनशनं चिकीः ॥ १४९ ॥
 चक्रे ऽवन्तिसुकुमाखः सुकुमाखपदव्यात् । निर्गच्छत्कृष्टतैः सेन्द्रगोपाभिवाचनम् ॥ १५० ॥
 स्थाने स्थाने चित्ताजस्मधूसरीकृतजूतंलम् । सो ऽगात्पितृवर्नं क्रीडास्थानं पितृपतेरिव ॥ १५१ ॥
 कन्थारिकाकुडङ्गान्तस्तथावनशनेन सः । समाहितः स्मरन्पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ॥ १५२ ॥

एकादशः

॥ ९७ ॥

तत्पदान्यसृगास्त्रावविस्त्राणि शिशुजिर्वृता । लिहाना जम्बुकी कापि तत्रोद्देशे समाययौ ॥ १५३ ॥
तत्पादप्रहररक्तपङ्कगन्धेन जूयसा । सशिशुः सा विवेशाथ मध्येकन्थारिकावनम् ॥ १५४ ॥
शोधयन्ती च सा प्राप तत्पादरक्तपिञ्जलम् । तं च खादितुमारजे कृतान्तस्येव सोदरा ॥ १५५ ॥
चटच्चटिति सा चर्म व्रटत्रटिति जङ्गलम् । धगद्गगिति मेदश्च कटकटिति कीकसम् ॥ १५६ ॥
जह्यन्ती पादमेकं तस्य सा निरशेषयत् । तड्डिम्जरूपाण्यपरं प्रथमे प्रहरे निशः ॥ १५७ ॥ युग्मं ॥
तथापि न चकम्पे स प्रत्युतामस्त सात्त्विकः । अपि तां पादखादित्रीं पादसंवाहिकामिव ॥ १५८ ॥
एवं वितीये प्रहरे तदूरु च चखाद सा । साधु तृप्यतु जीवो ऽयमित्यकार्षीत्कृपां तु सः ॥ १५९ ॥
तत्तुन्दं जह्यामास तृतीयप्रहरे च सा । स तु दध्यौ मथत्येषा न तुन्दं किं तु कर्म मे ॥ १६० ॥
तुर्ये च यामे यामिन्या महासत्वो विपद्य सः । विमाने नलिनीगुहमे महद्भिरमरोऽजवत् ॥ १६१ ॥
वन्धो महानुभावो ऽयं महामर्चो ऽयमित्यथ । तन्नरीरस्य तत्काष्ठं महिमा निर्ममे ऽमरैः ॥ १६२ ॥
तन्नार्यास्तमपश्यन्त्यः पृथ्वन्ति स्म सुहस्तिनम् । आख्याहि जगवन्नस्मत्पतिः कथमज्ञदिति ॥ १६३ ॥
उपयोगेन विज्ञाय सुहस्त्यपि हि तत्तथा । तदीयं सर्वमाचख्यौ तान्यो मधुरया गिरा ॥ १६४ ॥
अवन्तिसुकुमालस्य पत्न्यो गत्याथ सन्ननि । जज्ञायाः पुरतः सर्वं तं वृत्तान्तं न्यवीचिदन् ॥ १६५ ॥
अवन्तिसुकुमालस्य माता जज्ञा निशात्यये । श्मशाने प्रययौ तत्र कन्थारीवनखाञ्चिते ॥ १६६ ॥
आकृष्टं दिशि नैर्ऋत्यां दृष्ट्वा सूनोः कलेवरम् । रुरोद वाण्यमिषतो वारिदानोद्यतेव सा ॥ १६७ ॥

१ मांमम् ।

सर्गः

॥ ९७ ॥

जडा वधूजिः सहिता रुदती विलखाप च । प्राणानपि किमत्याहीरस्मानिव किमीदृशः ॥ १६८ ॥
 वत्स प्रव्रजितो ऽपि त्वमेकस्मिन्नपि वासरे । किं नाम नात्मकृथा विहारेण गृहाङ्गणम् ॥ १६९ ॥
 का नाम रात्रिः कट्याणी सा जविष्यत्यतः परम् । या स्वप्ने दर्शयित्वा त्वामस्मान्सञ्जीवयिष्यति ॥ १७० ॥
 निर्मोहीजूय यद्यस्मान्पर्यहार्थीव्रतेन्नया । तद्गुरुष्वपि निर्मोहः किमजुस्ते यदुज्जिताः ॥ १७१ ॥
 विलप्यैवं बहुतरं जडा शिप्रानदीतटे । तस्याध्वदेहिकं चक्रे रुदती समयोचितम् ॥ १७२ ॥
 जडासुनोर्गृहिण्यो ऽपि विलप्य च विलप्य च । शिप्रायां चक्रिरे शङ्खोद्धरणं क्लिन्नवाससः ॥ १७३ ॥
 सुतमृत्युसमुद्भूतशोकानलकरालिता । जडा तदैवप्रव्रज्यां शमामृततरङ्गिणीम् ॥ १७४ ॥
 जडाथ सद्ने गत्वा मुक्त्वैकां गुर्विणीं वधूम् । वधूजिः सममन्याजिः परिव्रज्यामुपाददे ॥ १७५ ॥
 गुर्व्या जातेन पुत्रेण चक्रे देवकुलं महत् । अवन्तिसुकुमालस्य मरणस्थानजतले ॥ १७६ ॥
 तद्देवकुलमद्यापि विद्यते ऽवन्तिजूलणम् । महाकात्वाजिधानेन लोके प्रथितमुच्चकैः ॥ १७७ ॥

जगवानार्यसुहस्त्यपि गङ्गं समये वरशिष्याय समर्प्य ।

विहितानशनस्त्यक्त्वा देहं सुरलोकातिथितां प्रतिपेदे ॥ १७८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्यविरावलीचरिते महाकाव्ये
 सम्प्रतिराजचरित्रआर्यमहागिरिस्वर्गगमनअवन्तिसुकुमालनखिनीगुदम-
 गमनआर्यसुहस्तिस्वर्गगमनवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ॥

बादशः

॥ ९८ ॥

छादशः सर्गः

सर्गः

सुहृस्तिनो ऽन्वये वज्रस्वामी च कमयोगतः । अजूत्प्रवचनाधारस्तत्कथा च प्रपञ्चयते ॥ १ ॥
इहैव जम्बूद्वीपे ऽपागृज्जरतार्धविजृपणम् । अवन्तिरिति देशो ऽस्ति स्वर्गदेशीय रुद्रिजिः ॥ २ ॥
तत्र तुम्बवनमिति विद्यते सन्निवेशनम् । निवेशनमिव श्रीणां युसदामपि हर्षदम् ॥ ३ ॥
वज्रव श्रावकस्तत्र श्रियो देव्या इवात्मजः । इत्यपुत्रो धनगिरिर्गिरीकृतधनोच्चयः ॥ ४ ॥
मध्यमेनापि वयसा तस्य जृपितवर्ष्मणः । हृदये नाविशत्कामः प्रशमन्नाः स्थिरहिते ॥ ५ ॥
धर्मादर्थो जवतीति न्यायशास्त्रेष्वधीयते । सो ऽर्थादपि व्यधाक्रमे पात्रेभ्यो ऽर्थं नियोजयन् ॥ ६ ॥
ब्रह्मचर्यपरीणामं स्वर्गमोक्षफलं विदन् । इयेष कन्या नोद्योतुं सो ऽर्हः कर्मपरायणः ॥ ७ ॥
यत्र यत्र कुले कन्यां धनगिर्यर्थमाहर्तौ । प्रार्थयेते स्म पितरौ तदुवाहमहोत्सवे ॥ ८ ॥
तत्र तत्र धनगिरिर्गत्वा स्वयमचीकथत् । अहं हि प्रव्रजिष्यामि दोषो ऽस्ति मेन जटपतः ॥ ९ ॥ युग्मं ॥
इतश्च धनपालस्य महेन्यस्य तु नन्दना । सुनन्दोचे धनगिरेर्देयाहं सो ऽस्तु मे वरः ॥ १० ॥
महेन्यो धनपालो ऽपि स्वयंवरपरायणाम् । प्रददौ धनगिरये दीक्षामपि जिघृक्षवे ॥ ११ ॥
ज्रातार्यशमितो नाम सुनन्दायाः पुराग्रहीत् । परिब्रज्यां सिंहगिरेराचार्यस्याहिसन्निधौ ॥ १२ ॥
अन्यदा तु ऋतुस्नातां सुनन्दां ब्रह्मधीरपि । जेजे धनगिरिर्जोगफलं कर्म हि नान्यथा ॥ १३ ॥
इतश्चाष्टापदगिरौ गौतमस्वामिना किल । प्ररूपितं पुणरुरीकाध्ययनं ह्यवधारितम् ॥ १४ ॥
पुरा येन वैश्रमण्यसामानिकदिबौकसा । स प्रच्युत्यावततार सुनन्दायास्तदोदरे ॥ १५ ॥ युग्मं ॥

॥ ९८ ॥

अन्तर्वर्त्ती धनगिरिस्तां ज्ञात्वोचे विशुद्धीः । एष गर्जो ऽद्वितीयस्ते जविता प्रब्रजाम्यहम् ॥ १६ ॥
 अमनीषित एवाज्जुत्सम्बन्धो ऽपि त्वया सह । प्रब्रज्यैव प्रेयसी मे ऽतः परं स्वस्ति ते पुनः ॥ १७ ॥
 इत्युक्त्वा तां धनगिरिरवक्रयकुटीमिव । हित्वा सिंहगिरिगुरोः पार्श्वं गत्वाज्जवद्यतिः ॥ १८ ॥
 सो ऽथ द्वाविंशतिमपि सहमानः परीषहान् । सुदुस्तपं तपस्तेपे स्वशरीरे ऽपि निःस्पृहः ॥ १९ ॥
 स स्थैर्यार्जवविनयादिभिः शिष्यगुणैर्वृतः । श्रुतसारं गुरोः पार्श्वोत्पयः कूपादिवाददे ॥ २० ॥
 नवमास्यां व्यतीतायां सुनन्दापि हि नन्दनम् । अजीजनजनानन्दं सरसीव सरोरुहम् ॥ २१ ॥
 सुनन्दायाः प्रीतिपात्राण्यङ्गनाः सूतिकागृहे । प्रतिजागरणायातास्तं वाहमिदमूचिरे ॥ २२ ॥
 यदि जात न ते तातः प्राव्रजिष्यत्तदोत्सुकः । जातकर्मोत्सवः श्रेयानजविष्यत्ततः खलु ॥ २३ ॥
 स्त्रीजने सत्यपि गृहं जाति न स्वामिनं विना । बह्वीक्षिरपि ताराजिर्यथा चन्द्रं विना नजः ॥ २४ ॥
 स तु बाहो ऽपि सञ्ज्ञावाञ्छानावरणलाघवात् । तासामाकर्णयामास तं संक्षपां समाहितः ॥ २५ ॥
 अचिन्तयच्च सत्तातः परिव्रज्यामुपाददे । एवं च चिन्तयन्नेव जातिस्मरणमाप सः ॥ २६ ॥
 सञ्ज्ञातजातिस्मरणः संसारासारतां विदन् । इयेष ह्रीरकण्ठो ऽपि पित्र्ये ऽध्वन्यध्वनीनताम् ॥ २७ ॥
 कथमुद्विज्य मां माता त्यज्यतीति विचिन्त्य सः । मातुरङ्गस्थितो ऽप्युच्चै रोदिति स्म दिवानिशाम् ॥ २८ ॥
 न रागमधुरैर्गानैर्न क्रीडनकदर्शनैः । न वस्त्रदोलाप्रेङ्खलार्जिन चाटुवचनैरपि ॥ २९ ॥
 नोत्सङ्गनृत्यलीलाजर्जिनं मुखातोद्यवादनैः । न शिरश्चुम्बनेनापि विश्राम स रोदनात् ॥ ३० ॥ युग्मं ॥

१ माटकेन गृहीतां कुटीमिव ।

वापशः

॥ ९९ ॥

एवं च रुदतस्तस्य शिशोर्मासाः षडत्यगुः । आससाद सुनन्दापि निर्वेदं तेन सूनुरा ॥ ३१ ॥
अन्यदा तु सिंहगिरिस्तत्रागात्सन्निवेशने । विनेयैर्धनगिर्यार्थशमितादिजिरावृतः ॥ ३२ ॥
वसत्यां तस्थिवांसं च नत्वा सिंहगिरिं गुरुम् । धनगिर्यार्थशमितावन्वजिह्वपतामिति ॥ ३३ ॥
स्वजनाः सन्ति नावस्मिन्जगवन् सन्निवेशने । यौगमाकेण नियोगेन तान्विवन्दयिषावहे ॥ ३४ ॥
तयोश्च पृष्ठतोरेवं शकुनं गुञ्जसूचकम् । दृष्ट्वा सिंहगिरिगुरुरूचे ऽनूचानपुङ्गवः ॥ ३५ ॥
महार्हाजो ऽद्य वां जावी लजेथे यद्युवां मुनी । सचित्तं वाप्यचित्तं वा तदादेयं मदाज्ञया ॥ ३६ ॥
सदने ऽथ सुनन्दाया जग्मतुस्तौ महामुनी । तस्यास्तावन्यनारीजिह्वार्यायातौ निवेदितौ ॥ ३७ ॥
महिषाश्चोचिरे सर्वाः सुनन्दं नन्दनस्त्वया । अर्पणीयो धनगिरेः क्व नेष्यत्येष दृश्यताम् ॥ ३८ ॥
निरानन्दा सुनन्दापि तमादाय स्तनन्धयम् । तेन निर्वेदितोदस्थादूचे धनगिरिं च सा ॥ ३९ ॥
इयन्तं कालमात्रमेव बाहकः पालितो मया । नटिताहं त्वनेनोच्चै रोदित्येष दिवानिशम् ॥ ४० ॥
यद्यप्यसि प्रव्रजितस्तथाप्येनं स्वमात्मजम् । गृहाण मामिव त्याहीर्मा स्मैनमपि सम्प्रति ॥ ४१ ॥
स्मित्वा धनगिरिरपि प्रोवाच वदतां वरः । एवं करिष्ये कथ्याणि पश्चात्तापं तु यास्यसि ॥ ४२ ॥
मा कृथाः सर्वथेदहं कुरुषे वा कुरुष्व तत् । समहं साक्षिणां जडे पुनर्ह्येनं न लप्स्यसे ॥ ४३ ॥
ततश्च साक्षिणः कृत्वा सनिर्वेदं सुनन्दया । नन्दनो धनगिरये ऽर्पितस्तेनाददे च सः ॥ ४४ ॥
सो ऽर्जको धनगिरिणा पात्रबन्धे न्यधायि च । गृहीतसङ्केत इव विरराम च रोदनात् ॥ ४५ ॥

१ तत्त्ववित्श्रेष्ठः ।

सर्गः

॥ ९९ ॥

ततः सुनन्दासदनादृषी तावात्तवालकौ । गुर्वाज्ञापात्रकौ जूयो ऽपेयतुर्गुरुसन्निधौ ॥ ४६ ॥
 महासारस्य जारेण पुत्ररत्नस्य तस्य तु । नमद्वाहुं धनगिरिं दृष्ट्वा गुरुरज्ञापत ॥ ४७ ॥
 आयासित इवासि त्वं जिह्वाजारेण तं मम । समर्पय महाज्ञाग विश्राम्यतु जुजस्त्व ॥ ४८ ॥
 इत्युपादाय यत्नेन साधुः श्रीपात्रमर्चकम् । कान्त्या सुरकुमाराजमर्पयामास तं गुरोः ॥ ४९ ॥
 देदीप्यमानं तेजोजिरधिपं तेजसामिव । आचार्यवर्यस्तं बालं पाणिभ्यां स्वयमाददे ॥ ५० ॥
 शिशोस्तस्यातिजारेण सद्यः सिंहगिरिर्गुरोः । नमति स्म महीपीठं वार्यादित्सोरिवाञ्जलिः ॥ ५१ ॥
 तन्नारजङ्गुरकरो गुरुरूचे सविस्मयः । अहो पुंरूपचञ्चलमिदं धर्तुं न शक्यते ॥ ५२ ॥
 जावी प्रवचनाधारो महापुण्यः पुमानयम् । यत्नेन रक्ष्यो रत्नं हि प्रायेणापायवद्भजम् ॥ ५३ ॥
 साध्वीनामिति तं बालं पात्रनायार्पयन्गुरुः । वज्रसारस्य तस्यादाद्यज्ञ इत्यजिधामपि ॥ ५४ ॥
 गत्वा शय्यातरकुले जक्ते तं बालमार्यिकाः । स्वमात्मानमिवाख्याय पात्रनायार्पयन्नथ ॥ ५५ ॥
 कुमारचृत्याकुशलाः शय्यातर्यो ऽपि तं शिशुम् । स्वस्वपुत्राधिकं प्रीत्या पश्यन्त्यः पर्यपात्रयन् ॥ ५६ ॥
 शय्यातरपुरन्ध्रीणां स सौज्ञायनिधानजः । अङ्कादङ्कं सञ्चचार हंसो ऽम्बुजमिवाम्बुजात् ॥ ५७ ॥
 उल्लापयन्त्यस्तं बालं मन्मनोह्रापपूर्वकम् । शय्यातरकुटुम्बिन्यो दर्पवातुलतां ययुः ॥ ५८ ॥
 शय्यातर्यो महाज्ञागाः स्नानपानाशनादिजिः । स्पर्धमाना इवान्योन्यं चकुर्वज्रस्य सत्क्रियाम् ॥ ५९ ॥
 वयोवृद्धपरीणामो वज्रो बालो ऽपि संयमात् । न बालचापलं चक्रे किञ्चित्तासामसौख्यदम् ॥ ६० ॥
 बुभुजे प्रासुकं वज्रः प्राणयात्राकृते सुधीः । जातिस्मरणसञ्ज्ञातविवेकः कष्टपविद्धि सः ॥ ६१ ॥

षादशः

॥ १०० ॥

चिकीर्षति स्म बाहो ऽपि नीहारादि यदा च सः । चक्रे तदा सदा सञ्ज्ञां सुव्यक्तां बालधारिषु ॥ ६३ ॥
शय्यातरकुमाराणां सर्वेषां जन्मञ्जरिव । वज्रो ऽज्रवत्प्रीतिगुणं समानं तेषु दर्शयन् ॥ ६३ ॥
ज्ञानोपकरणादानैर्बालक्रीडां प्रपञ्चयन् । वज्रः प्रमोदयामास प्रतिवासरमार्यिकाः ॥ ६४ ॥
वज्रं दृष्ट्वा सुनन्दापि सुरूपं शीलशालिनम् । शय्यातरैरन्यो ऽद्याचिष्ट मत्सुनुरिति वादिनी ॥ ६५ ॥
जननीपुत्रसम्बन्धं तषामुप्यार्जकस्य च । न विद्मः किं त्वसौ न्यासो गुरुणामिति ते ऽवदन् ॥ ६६ ॥
इत्युक्त्वा नार्पयामासुस्तस्यै शय्यातराः सुतम् । ततश्चैष्टि सा वज्रं दूरस्थं परस्ववत् ॥ ६७ ॥
महता तूपरोधेन सा तेषामेव वेश्मनि । धात्रीव लालयामास स्तन्यपानादिना सुतम् ॥ ६८ ॥
इतो ऽपि चाचलपुरविषयश्रीविज्ञूषणे । कन्या पूर्णा चेति नद्यौ विद्येते प्रथिताजिधे ॥ ६९ ॥
अन्तराले तयोर्नद्योर्वात्सुः के ऽपि तापसाः । पादलेपविदेको ऽञ्जुत्तेषां मध्ये च तापसः ॥ ७० ॥
विधाय पादलेपं च पादुके परिधाय च । जले ऽपि स्थलवत्पादौ विन्यस्य सञ्चचार सः ॥ ७१ ॥
एवं च पादुकारूढः स नित्यं जलवर्त्मना । पुरे गतागतं चक्रे जनयन्विस्मयं जने ॥ ७२ ॥
न हि वो दर्शने को ऽपि प्रज्ञावो ऽस्ति यथा हि नः । श्रमणोपासकानेवं प्रजहास स तापसः ॥ ७३ ॥
तत्रागादार्यशमिताचार्यो वज्रस्य मातुलः । विहारक्रमयोगेन योगसिद्धो महातपाः ॥ ७४ ॥
तस्मै चाचार्यवर्याय कथयामासुरार्हताः । स्वदर्शनोपहासं ते तापसोपज्ञमुच्चकैः ॥ ७५ ॥
तदाकर्णार्यशमितः श्रुतज्ञाने स्फुरत्यपि । ज्ञात्वा मतिबलेनापि जगदाद स्वानुपासकान् ॥ ७६ ॥
नास्य कापि तपःशक्तिस्तापसस्य तपस्विनः । केनाप्यसौ प्रयोगेण प्रतारयति वो ऽखिलान् ॥ ७७ ॥

सर्गः

॥ १०० ॥

यथा ह्यकाशपुष्पादि दर्शितं कौतुकावहम् । तथैतदपि विज्ञानं न तपःशक्तिरीदृशी ॥ ७८ ॥
 छपदेशमात्रसिद्धे साध्ये युष्मादृशामपि । विज्ञाने विस्मयं कृत्वा मा स्म श्रद्धन्त तापसान् ॥ ७९ ॥
 यदि वः प्रत्ययो नास्ति तापसस्तन्निमन्त्र्यताम् । गृहागतस्य तस्यांही प्रह्लाद्व्यौ पादुके अपि ॥ ८० ॥
 श्रावकैस्तापसः सो ऽथ मायां कृत्वा न्यमन्त्र्यत । एकस्य श्रावकस्यौकस्यागात्परिवृतो जनैः ॥ ८१ ॥
 श्रावकः सकुटुम्बो ऽपि दर्शयन्जकिनाटकम् । तं तापसमज्ञापिष्ट गृहघारमुपागतम् ॥ ८२ ॥
 जगवन्जवतः पादपद्मौ प्रह्लादयाम्यहम् । ये ह्लादयन्ति त्वत्पादावात्मानं ह्लादयन्ति ते ॥ ८३ ॥
 तदस्माननुगृह्येवं निस्तारयितुमर्हसि । स्वलयन्ति महारमानो जकिं जकिमतां न हि ॥ ८४ ॥
 अनिच्छतो ऽपि तस्याथ श्रावकस्तापसस्य सः । ह्लादयामास पादौ च पादुके चोष्णवारिणा ॥ ८५ ॥
 तत्पादपादुकाशौचमकार्षीत्स तथा यथा । तत्र प्रलेपगन्धो ऽपि नास्थान्नीचे ऽनुरागवत् ॥ ८६ ॥
 महत्या प्रतिपत्त्या तं तापमं श्रावकाग्रणीः । अजो जयत्कार्यवशात्पूज्या मिथ्यादृशो ऽपि हि ॥ ८७ ॥
 तेन खेपापहारेण तापसो दुर्मनायितः । नावेदीनो जनास्वादं विगोपागमशङ्कया ॥ ८८ ॥
 तापसो जोजनं कृत्वा सरितीरं पुनर्यया । लोकेर्कृतो जलस्तम्भकुतूहलदिदृक्षया ॥ ८९ ॥
 खेपाश्रयः स्यादद्यापि को ऽपीत्यद्वयमतिः स तु । अलीकसाहसं कृत्वा प्राग्वत्प्राविशदम्भसि ॥ ९० ॥
 ततः कमण्ण्डुरिव कुर्वन्बुडबुडारवम् । ब्रुमति स्म सरितीरे स तापसकुमारकः ॥ ९१ ॥
 वयं मायाघिनानेन मोहिताः स्मः क्रियच्चिरम् । मलिन्यनूदिति मनस्तदा मिथ्यादृशामपि ॥ ९२ ॥
 दत्तताले च तत्कालं जने तुमुलकारिणि । आचार्या अपि तत्रागुः श्रुतस्कन्धधुरन्धराः ॥ ९३ ॥

छादशः

॥ १०१ ॥

ततश्चिकीर्षवः स्वस्य दर्शनस्य प्रज्ञावनाम् । आचार्याश्चिक्षुर्पुयोंगविशेषं सरिदन्तरे ॥ ९४ ॥
एहि पुत्र यथा यामो वयं परतटे तव । इति चावोचदाचार्यवर्यो धुर्यो महात्मनाम् ॥ ९५ ॥
तटव्ये ततस्तस्याः सरितो मिलिते सति । आचार्यः सपरीवारः परतीरजुवं ययौ ॥ ९६ ॥
आचार्यैर्दर्शितं तं चातिशयं प्रेक्ष्य तापसाः । सर्वे ऽपि संवि विजिरे तद्भक्तश्चाखिलो जनः ॥ ९७ ॥
आचार्यस्यार्यशमितस्यान्तिके प्राव्रजन्नथ । सर्वे मथितमिथ्यात्वास्तापसा एकचेतसः ॥ ९८ ॥
ते ब्रह्मघ्नीपवास्तव्या इति जातास्तदन्वये । ब्रह्मघ्नीपिकनामानः श्रमणा आगमोदिताः ॥ ९९ ॥
इतश्च वज्रस्तत्रस्थः क्रमेणाजून्निहायनः । तदा च धनगिर्याद्यास्तत्र साधव आचयुः ॥ १०० ॥
आयास्यति धनगिरिर्ग्रहीष्यामि स्वमात्मजम् । सुनन्दैवं चिन्तयन्ती तेष्वायातं ध्वमोदत ॥ १०१ ॥
सुनन्दापि महर्षिर्ज्यः स्वनन्दनमथाचत । ते पुनर्नार्पयामासुः प्रत्यज्ञापन्त चेदृशम् ॥ १०२ ॥
अयाचितस्त्वया दत्तो मुग्धे ऽस्मभ्यमयं शिशुः । वान्तान्नमिव को दत्तं पुनरादातुमिच्छति ॥ १०३ ॥
विक्रीडेध्विव दत्तेषु स्वामित्वमपगच्छति । मा याचिष्ठाः सुतं दत्त्वा त्वयैष परसात्कृतः ॥ १०४ ॥
पह्योरुज्योरेवमुच्चैर्विवदमानयोः । लोको ऽवादीदमुं वादं राजा निर्धारयिष्यति ॥ १०५ ॥
ततः सुनन्दा लोकेन सहिता नृपपर्यदि । जगाम सङ्घसहिताः श्रमणा अपि ते ययुः ॥ १०६ ॥
राज्ञो न्यषीदघामेन सुनन्दा दक्षिणेन तु । श्रीमान्मङ्गः समस्तो ऽपि यथास्थानमध्यापरे ॥ १०७ ॥
परिज्ञाव्य द्वयौर्जापामुत्तरं चावदन्नृपः । येनाद्भूतः समायाति बालस्तस्य जवत्वसौ ॥ १०८ ॥

१ संवेगं प्रापुः ।

सर्गः

॥ १०१ ॥

तं निर्णयममंसातां तौ तु पद्मावुजावपि । इति चोचतुरादौ कः सूनुमाहातुमर्हति ॥ १०९ ॥
 स्त्रीगृह्याः प्रोचिरे पौरा व्रतिनामेष बाह्वकः । चिरसङ्घटितप्रेमा तच्चो नातिखङ्गते ॥ ११० ॥
 मातैवाह्वयतामादावियं दुष्करकारिणी । नारीति चानुकम्प्यापि ज्वल्येतद्धि नान्यथा ॥ १११ ॥
 ततः सुनन्दा बहुशो बाह्वक्रीरुनकानि च । विविधानि च जदयाणि दर्शयन्त्येवमन्यधात् ॥ ११२ ॥
 हस्तिनो ऽमी अमी अश्वाः पत्तयो ऽमी अमी रथाः । तव क्रीडार्थमानीतास्तद्गृहाणैहि दारक ॥ ११३ ॥
 मोदका मण्डका ज्ञाहाः शर्कराश्चान्यदप्यदः । यदिद्वसि तदस्त्येव गृह्यतामेहि दारक ॥ ११४ ॥
 तवायुष्मन्कृषीयाहं सर्वाङ्गमवतारणे । चिरं जीव चिरं नन्द सुनन्दामाशु मोदय ॥ ११५ ॥
 मम देवो मम पुत्रो ममात्मा मम जीवितम् । त्वमेवासीति मां दीनां परिष्वङ्गेण जीवय ॥ ११६ ॥
 विखडां मा कृथा वत्स मां लोकस्यास्य पश्यतः । हृदयं मे ऽन्यथा जावि पक्कवालुङ्कवद्विधा ॥ ११७ ॥
 एहि हंसगते वत्स ममोत्सङ्गं परिष्कुरु । कुक्षिवासावक्रयो मे न खन्यः किमियानपि ॥ ११८ ॥
 एवं क्रीरुनकैर्जड्यप्रकारैश्चाटुकैरपि । सौनन्देयः सुनन्दाया नान्यगन्धन्मनागपि ॥ ११९ ॥
 न मातुरुपकाराणां को ऽपि स्यादनृणः पुमान् । एवं विदन्नपि सुधीर्वज्र एवमचिन्तयत् ॥ १२० ॥
 यदि सङ्घमुपेक्ष्य कृत्वा मातुः कृपामहम् । तदा स्यान्मम संसारो दीर्घदीर्घतरः खलु ॥ १२१ ॥
 इयं च धन्या माता मे ऽल्पकर्मा प्रव्रजिष्यति । लपेक्ष्यमस्या ह्यापातमात्रजं दुःखमप्यदः ॥ १२२ ॥
 दीर्घदर्शी विमृश्यैवं वज्रो वज्रदढाशयः । प्रतिमास्थ इव स्थानान्न चचाल मनागपि ॥ १२३ ॥

१ तैलाभ्यंगे रणच्छेदे कन्याया मरणे तथा । आपातमात्रतो दुःखं स पश्चात्सुखमेधते ॥

षादशः

॥ १०२ ॥

राजावादीत्सुनन्दे त्वमपसर्प शिशुर्ह्यसौ । नागादाहूयमानस्त्वामजानन्निव मातरम् ॥ १२४ ॥
ततो राज्ञा धनगिरिः प्राप्तावसरमीरितः । रजोहरणमुत्क्षिप्य जगादेवं मिताक्षरम् ॥ १२५ ॥
व्रते चेष्ट्यवसायस्ते तत्त्वज्ञो ऽसि यदि स्वयम् । तत्रजोहरणं धर्मध्वजमादत्स्व मे ऽनघ ॥ १२६ ॥
वज्रस्तदैव कलत्र इवोत्क्षिप्तकरो द्रुतम् । दधावाज्जिधनगिरि प्रकणत्वादघर्षरः ॥ १२७ ॥
गत्वा च पितुरुत्सङ्गमधिरुह्य विशुद्धधीः । तत्रजोहरणं लीलाभरोजवपुषाददे ॥ १२८ ॥
वज्रेण पाणिपद्मान्यां रजोहरणमुद्धृतम् । विरराज रोमगुञ्ज एव प्रवचनश्रियः ॥ १२९ ॥
उल्लसत्कुन्दकलिकाकारदन्तद्युतिस्मितः । स रजोहरणादृष्टिं नान्यत्रादान्मनागपि ॥ १३० ॥
दिनात्यये पद्मिनीय सद्यो म्भानिमुपेयुषी । हस्तविन्यस्तचिबुका सुनन्दैवमचिन्तयत् ॥ १३१ ॥
ज्जाता मम प्रव्रजितो जर्ता प्रव्रजितो ऽथ मे । प्रव्रजिष्यति पुत्रो ऽपि प्रव्रजाम्यहमप्यतः ॥ १३२ ॥
न मे ज्ञाता न मे जर्ता न मे पुत्रो ऽपि सम्प्रति । तन्ममापि परिव्रज्या श्रेयसी गृह्वास्ततः ॥ १३३ ॥
स्वयमेवेति निर्णय सुनन्दा सदनं ययौ । वज्रमादाय वसतिं प्रययुर्मुनयो ऽपि ते ॥ १३४ ॥
व्रतेबुर्न पपौ स्तन्यं वज्रस्तावधया अपि । इत्याचार्यैः परिव्राज्य साध्वीनां पुनरार्थतः ॥ १३५ ॥
उद्यद्भाग्यविशेषेण जववैराग्यजृङ्गशम् । सुनन्दापि प्रवव्राज तत्रज्ञाचार्यसन्निधौ ॥ १३६ ॥
पठदार्यामुखावृण्वन्नान्येकादशापि हि । पदानुसारी जगवान्वज्रो ऽधीयाय धीनिधिः ॥ १३७ ॥
अष्टवर्षो ऽजवज्रो यावदार्याप्रतिश्रये । ततो वसत्यामानिन्ये हर्षजाग्निर्महर्षिज्जिः ॥ १३८ ॥

१ चामरः ।

सर्गः

॥ १०२ ॥

अन्यदा वज्रगुरवः प्रत्यवन्तीं प्रतस्थिरे । धाराधरो ऽखण्डधारमन्तराले ववर्ष च ॥ १३९ ॥
यद्गुणरूपिकाप्राये स्थाने काप्यस्रवज्जले । आचार्या वज्रगुरवस्ते तस्थुः सपरिहृदाः ॥ १४० ॥
प्राग्जन्मसुहृदो वज्रस्यामरा जृम्भकास्तदा । सत्त्वं परीक्षितुं तत्र वणिग्मूर्तीर्विचक्रिरे ॥ १४१ ॥
उत्पर्याणितवज्राश्ववृषजं चरदौष्टकम् । मण्डलीकृतशकटं सन्निवेशितकण्टिकम् ॥ १४२ ॥
जवनञ्चक्रविकेयवस्तुगोणीपरम्परम् । राज्ञान्नोत्तीर्णपात्रीकं तुल्लानजनसङ्कुलम् ॥ १४३ ॥
तृणप्रावरणञ्चक्रसञ्चरत्कर्मकृज्जनम् । आवासं ते दिविपदो वणिग्रूपा विचक्रिरे ॥ १४४ ॥
॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

वारिदे विरतप्राये तानाचार्यान्दिगौकसः । न्यमन्त्रयन्त जिह्मार्थं ह्रस्ववन्दनपूर्वकम् ॥ १४५ ॥
निवृत्तामिव विज्ञाय वृष्टिमाचार्यतुङ्गवाः । वज्रमादिदिशुर्जिह्वानयने विनयोज्ज्वलम् ॥ १४६ ॥
वज्रो ऽग्रावशियर्की कृत्वा द्वितीयमुनिना सह । विहर्तुं निरगादीर्याशुद्धिमध्वनि चिन्तयन् ॥ १४७ ॥
तुषारान्पततो दृष्ट्वा वसरेणुनिजानपि । वज्रो निववृत्ते च जगन्नीतो ऽन्कायविराधनात् ॥ १४८ ॥
तुषारमात्रामप्यम्बुवृष्टिं देवा निरुध्य ताम् । आह्वासत पुनर्वज्रं वृष्टिर्नास्तीति जाषिणः ॥ १४९ ॥
वज्रस्तुष्टुपरोधेन वृष्ट्यज्ञायेन चाचलत् । जगाम च तदावासं जक्तपानादिसुन्दरम् ॥ १५० ॥
ससम्प्रभेषु देवेषु तेषु जक्तादिदित्तया । अव्यक्तेत्रकालजावैरुपयोगमदत्त सः ॥ १५१ ॥
कृष्माण्डकादिकं अव्यं कुतो राज्ञमसम्भवि । इदमुज्जयिनीक्षेत्रं स्वजावादपि कर्कशम् ॥ १५२ ॥

१ कणिकं वल्लगृहम् ।

वादशः

॥ १०३ ॥

प्रावृषि प्रथमायां च द्रव्यस्यास्य कथापि का । दातारो ऽप्यनिमेषाद्वा अजृम्भकचरणा इति ॥ १५३ ॥
नियतं देवपिण्डो ऽयं साधूनां न हि कष्टपते । तस्मादनात्तपिण्डो ऽपि ब्रजामि गुरुसन्निधौ ॥ १५४ ॥

॥ त्रिजिर्विदोषकम् ॥

इत्यनादाय तद्विद्वां वज्रस्वामी न्यवर्तत । प्रत्यङ्गीकृत्य तैश्चाग्रो जगदे विस्मितैः सुरैः ॥ १५५ ॥
वयं हि जृम्भका देवाः प्राग्जन्मसुहृदस्तव । त्वां द्रष्टुमागमामेह त्वमद्यापि हि नः सुहृत् ॥ १५६ ॥
अथ वैक्रियलब्ध्याख्यां विद्यां तोषन्तुतो ऽमराः । निष्कयं क्लृप्तमायाया इव वज्राय ते ददुः ॥ १५७ ॥
ज्येष्ठे मास्यन्यदा वज्रो विहरंश्च बहिर्जुवि । नैगमीकृत्य तैर्देवैर्धृतपूर्वन्यमन्यत ॥ १५८ ॥
वज्रो गत्वा तदावासे देवपिण्डं च पूर्ववत् । ज्ञात्वा न खलु जग्राहोपयोगविधुरो हि सः ॥ १५९ ॥
वज्राय पूर्वसुहृदे विद्यामाकाशगामिनीम् । प्रददुस्तोपज्ञाजस्ते स्वं स्वं स्थानमग्रो ययुः ॥ १६० ॥
ततो विहरतो गन्धमध्ये वज्रस्य चाजवत् । पदानुसारिलब्धात्ता सुस्थिरैकादशाङ्ग्यपि ॥ १६१ ॥
अधीयमानमश्रौषीद्यद्यत्पूर्वगताद्यपि । तत्तज्जग्राह जगद्यान्वज्रो मेधाविनां वरः ॥ १६२ ॥
यदा पठेति स्थविरा वज्रं स्मादृस्तदा हि सः । किञ्चिद्गुणगुणारावं निद्रालुरिव निर्ममे ॥ १६३ ॥
स्थविराज्ञाजङ्गजीरुः स्वशक्तिं चाप्रकाशयन् । अव्यक्तमुद्गुणैर्निर्गच्छितो ऽश्रौषीत्पठतो ऽपरान् ॥ १६४ ॥
अन्यस्मिन्नहि मध्याहे जिज्ञार्थं साधवो ययुः । आचार्यमिश्रा अपि ते बहिर्जुमौ विनिर्ययुः ॥ १६५ ॥
तस्यौ तु वज्र एकाकी पश्चादसतिरक्षकः । स साधूनां मण्डलेन वेष्टिकाः सङ्ग्यत्रीविशत् ॥ १६६ ॥

१ उपधीन् ।

सर्गः

॥ १०३ ॥

आचार्य इव शिष्याणां तासां मध्ये निषद्य सः । वाचनां दातुमारेजे प्रावृग्गजोधरध्वनिः ॥ १६७ ॥
 एकादशानामङ्गानामपि पूर्वगतस्य च । वाचनां पुनरागच्छन् गुरुः शुश्राव दूरतः ॥ १६८ ॥
 वसतिघारमायातः श्रुत्वा गहगहारवम् । आचार्यो ऽचिन्तयत्किं नु साधवः शीघ्रमागताः ॥ १६९ ॥
 अस्मदागमनममी पादयन्तो महर्षयः । स्वाध्यायं कुर्वते जिह्वामुपादाय समागताः ॥ १७० ॥
 आचार्याश्च विदाञ्चक्रुः कृणुं स्थित्वा विमृश्य च । यथैष वज्रवाद्यर्पेर्वाचनां ददतो ध्वनिः ॥ १७१ ॥
 असौ पूर्वगतस्यैकादशाङ्ग्या अपि वाचनाम् । यद्वत्ते तत्किमध्यैष्ट गर्जस्थो विस्मयामहे ॥ १७२ ॥
 स्थविरैः पाठ्यमानो ऽयमत एवाद्यसायते । बाह्यात्पातालस इति ज्ञात्वाशिष्म तदा वयम् ॥ १७३ ॥
 अस्मदाकर्णनाशङ्की लज्जितो मा स्म जूदसौ । रोमाञ्चितः शिष्यगुणैराचार्य इत्यपासरत् ॥ १७४ ॥
 शब्देन महताचार्याश्चक्रुर्नैपेधिकीमथ । गुरुणां शब्दमाकर्ण्योदस्थापज्जो ऽपि विष्टरात् ॥ १७५ ॥
 उपेत्य जिह्वितगतिर्न यावत्प्राविशद्गुरुः । तावत्ता वेष्टिका वज्रः स्वस्वस्थाने मुमोच च ॥ १७६ ॥
 अन्येत्य च गुरोर्दण्डमाददे ऽङ्गी ममार्ज च । तज्जोचन्दनेनोच्चैः स्वं जालमवगुण्डयन् ॥ १७७ ॥
 आसनस्थस्य च गुरोः पादौ प्रासुकवारिणा । ह्यालयामास शिरसा ववन्दे पादवारि च ॥ १७८ ॥
 आचार्याश्चिन्तयामासुर्महात्मा वाद्यको ऽप्यसौ । श्रुतसागरपारीणो रक्ष्यो वज्रास्पदीजवन् ॥ १७९ ॥
 अजानन्तो ऽस्य माहात्म्यं वाद्यस्याप्यन्यसाधवः । कुर्वन्ति न यथावज्ञां प्रयतिष्यामहे तथा ॥ १८० ॥
 इत्याचार्या विज्ञावर्या शिष्येभ्यो ऽकथयन्निति । यास्यामो ग्रामममुकं चित्राहं तत्र नः स्थितिः ॥ १८१ ॥

१ स्थलितगतिः । २ द्वित्रदिनम् ।

बादशः

॥ १०४ ॥

व्यजिज्ञपन्गुरुं योगप्रतिपन्नाश्च साधवः । जगवन्वाचनाचार्यस्तत्को ऽस्माकं जविष्यति ॥ १०२ ॥
वज्रो वो वाचनाचार्यो जवितेत्यादिशङ्करः । जक्तत्वादविचार्यैव प्रत्यपद्यन्त ते तथा ॥ १०३ ॥
प्रातःकृत्यं कायोत्सर्गवाचनाग्रहणादिकम् । कर्तुं ते साधवो वज्रं निषद्यायां न्यपादयन् ॥ १०४ ॥
गुर्वाज्ञास्तीति वज्रो ऽपि निषद्यायामुपाविशत् । आचार्यस्यैव विनयं तस्याकार्षुश्च साधवः ॥ १०५ ॥
सर्वेषामपि साधूनामानुपूर्व्या परिस्फुटान् । मङ्गलान्त्या वज्रक्षेपाज्जान्यज्रो ऽश्रापान्कान्ददौ ॥ १०६ ॥
ये ऽत्यल्पमेधसस्ते ऽपि साधवो ऽध्यतुमागमन् । उपचक्रमिरे वज्रादादायादाय वाचनाम् ॥ १०७ ॥
अमोघवाचनो वज्रो वज्रवातिजमेवपि । तन्नव्यमद्भुतं दृष्ट्वा गन्धः सर्वो विमिश्रितः ॥ १०८ ॥
आपान्साधवः पूर्वमधीतान्सुस्फुरानपि । मन्त्रादाथैमपृञ्चंश्च वज्रो ऽध्याख्यत्तथैव तान् ॥ १०९ ॥
तावदेकवाचनया वज्रात्पेनुर्महर्षयः । अश्रयनेकवाचनाजिर्विवज्र गुरुमन्निधौ ॥ ११० ॥
ते ऽन्यधुः साधवो ऽन्योन्यं गुरुर्यदि विलम्बते । वज्रपार्श्वं तदा शीघ्रं श्रुतस्कन्धः समाप्यते ॥ १११ ॥
गुरुन्यो ऽन्यधिकं वज्रं मेनिरे मुनयो गुणैः । एकगुरुदीक्षिते हि सुगुणे मोदते गणः ॥ ११२ ॥
आचार्याश्चिन्तयामासुरेतावज्जिश्च वासरैः । वज्रो ऽस्मत्परिवारस्य जात्री ज्ञानगुणः खलु ॥ ११३ ॥
वज्रमध्यापयामो ऽथानधीतं यद्यदस्य हि । उपेत्य पाठ्यतां याति गुरोः शिष्यो ऽमलैर्गुणैः ॥ ११४ ॥
चिन्तयित्वैवमाचार्याः कथिते ऽह्नि समाययुः । मुनयो वज्रमहितास्तपादांश्च वयन्दिरे ॥ ११५ ॥
किं वः स्वाध्यायनिर्वाहो जवतीति गुरुदिते । वज्रापिरे देवगुरुप्रसादादिति साधवः ॥ ११६ ॥
वन्दित्वा पुनराचार्याश्शिष्याः सर्वे व्यजिज्ञपन् । अस्माकं वाचनाचार्यो वज्रो ऽज्यूष्मदाज्ञया ॥ ११७ ॥

सर्गः

॥ १०४ ॥

वज्रश्चिरमवज्ञातो ऽस्मान्जिरज्ञाततज्जुणैः । इदानीं जगवत्पादा इव बालो ऽप्ययं हि नः ॥ १९० ॥
 बालो ऽप्यस्त्वेष गच्छस्य गुरुर्गुरुगुणान्वितः । प्रदीपः कुन्दकलिकामात्रो ऽप्युद्योतये नृहम् ॥ १९१ ॥
 आचार्यवर्या जगदुर्जवत्त्वेवं तपोधनाः । किं त्वसौ नावमन्तव्यो विद्यावृद्धो ऽर्जको ऽपि हि ॥ २०० ॥
 अगमाम वयं ग्राममाचार्यो ऽयं च वो ऽर्पितः । अत एव यथा त्रितय यूयमस्येदृशान्गुणान् ॥ २०१ ॥
 अन्यथा वाचनाचार्यपदवीं नायमर्हति । गुर्वदत्तं यतो ऽनेन कर्णश्रुत्याददे श्रुतम् ॥ २०२ ॥
 सङ्क्षेपानुष्ठानरूपोत्सारकद्वयो ऽस्य संयताः । कार्य आचार्यपदवीयोग्यो ह्येष ततो जवेत् ॥ २०३ ॥
 ततश्च प्रागपठितं श्रुतमर्थममन्वितम् । शीघ्रमध्यापयामास वज्रं गुरुरुदारधीः ॥ २०४ ॥
 साहिमात्रीकृतगुरुर्वज्रो गुर्वर्पितं श्रुतम् । प्रतिविम्बमिवादर्शः सर्वं जग्राह लीलया ॥ २०५ ॥
 श्रुतज्ञो ऽजृत्तदा वज्रो यथा तस्य गुरोरपि । दुर्जैदचिरसन्देहलोष्टमुज्जरतां ययौ ॥ २०६ ॥
 दृष्टिवादो ऽपि हृदये यावन्मात्रो ऽनवद्गुरोः । तावानुपाददे वज्रेणाम्जश्रुलुकलीलया ॥ २०७ ॥
 अन्यदा विहरन्तस्ते ग्रामाद्ग्रामं पुरात्पुरम् । पुरं दशपुरं जग्मुराचार्याः सपरिहृदाः ॥ २०८ ॥
 तदा चोक्तायिनीपुर्यां सम्पूर्णदशपूर्वजृत् । आचार्यां ऽस्ति तदेतस्मादादेया दशपूर्व्यपि ॥ २०९ ॥
 एकादशाङ्गीपातो ऽपि येषां कष्टायते नृशम् । ते स्म शिष्या दशपूर्वग्रहणे कथमीशताम् ॥ २१० ॥
 अथवास्त्येव हुं वज्रः कृतमीदृशचिन्तया । पदानुसारिलब्ध्या हि दृष्टप्रत्यय एव सः ॥ २११ ॥
 इत्यादिशङ्करुर्वज्रं त्वं वत्सोक्तायिनीं व्रज । तत्राधीष्व दशपूर्वीं जगुस्तगुरोर्मुखात् ॥ २१२ ॥
 अत्यहपमेधसः सर्वे न च सन्नहचारिणः । न ह्यलम्बजृण्वो ऽमुत्र यत्राहमपि कुण्ठधीः ॥ २१३ ॥

वापशः

॥ १०५ ॥

अधीत्य दश पूर्वाणि शीघ्रमेहि मदाज्ञया । तव सन्निहिताः सन्तु सौम्यशासनदेवताः ॥ ११४ ॥
 त्वन्मुखान् प्रसरतु दशपूर्वा महर्षिषु । हे वत्स कृपापुदकमिवोपवनशाखिषु ॥ ११५ ॥
 एवं सिंहगिरिर्वज्रमवन्ती गन्तुमादिशत् । वर्तते स्थविरः कक्ष्य इत्यृषी र्वा च तत्समम् ॥ ११६ ॥
 शेषामिवाज्ञामादाय मूर्ध्ना सिंहगिरेर्गुरोः । वज्रो ऽगात्रजगुसां हि पूतामुज्जयिनीं पुरीम् ॥ ११७ ॥
 प्राप्ते चोज्जयिनीपुर्यां सुनन्दानन्दने मुनौ । निरंक्षिष्ट जजगुसाचार्यः स्वप्नं शुजे हृणे ॥ ११८ ॥
 यदादाय मम करात् क्षीरपूर्णं पतङ्गहम् । आगन्तुको ऽपि वत्कश्चित्तृप्तिं च परमामगात् ॥ ११९ ॥
 शिष्येभ्यः कथयामास गुरुः स्वप्नं च तं प्रेगे । तस्यार्थं विविधं ते ऽपि यथाप्रज्ञं व्यचारयन् ॥ १२० ॥
 गुरुरुच्ये न जानीथातिथिः को ऽप्यागमिष्यति । स सार्थं सूत्रमस्मत्तः सर्वमादास्यते सुधीः ॥ १२१ ॥
 वज्रो ऽपि नगरीद्वारे शर्वरीमतिवाह्य च । प्रजाते ऽगात्रजगुसाचार्यवर्यप्रतिश्रयम् ॥ १२२ ॥
 दूरतो वज्रमालोक्य गुरुरिन्दुमिवार्णवः । उल्लासं कलयामास परं परमया मुदा ॥ १२३ ॥
 आचार्यो ऽध्यायदहो मे सौजाग्येनास्य धीरिति । किमालिङ्गाम्यहममुमङ्कमारोपयामि च ॥ १२४ ॥
 प्रसिद्धिसदृशीं वज्रस्याकृतिं परिज्ञाव्य च । वज्रो ऽयमिति निश्चिष्ये जजगुसो महामुनिः ॥ १२५ ॥
 वन्दनाजिमुखं वज्रं जजगुसो ऽथ सस्वजे । वलीयसी खलूत्कण्ठा विनयं न प्रतीहते ॥ १२६ ॥
 आरोप्याङ्के जजगुसाचार्यो वज्रमजापत । अधितपदनाम्नोजं स्वनेत्रे नृङ्गतां नयन् ॥ १२७ ॥
 कञ्चित्मुखविहारस्ते कञ्चित्ते ऽङ्गमनामयम् । कञ्चित्तपस्ते निर्विघ्नं कञ्चित्ते कुशली गुरुः ॥ १२८ ॥

१ पात्रम् । २ प्रातः ।

किं किंचित्कार्यमुद्दिश्य विहारक्रमतो ऽथवा । इहागतो ऽसि वज्रपे कथयास्मान्प्रमोदय ॥ ११९ ॥
 वन्दित्वा जङ्गुसर्पिं वज्रो विरचिताञ्जलिः । उवाच वदनद्वारविन्यस्तमुखवस्त्रिकः ॥ १२० ॥
 यद्यत्सुखविहारादि पूज्यपादैरपृच्छयत् । तत्तत्तथैव देवानां गुरुणां च प्रसादतः ॥ १२१ ॥
 अध्येतुं दश पूर्वाणि त्वामागां गुर्वनुज्ञया । तद्वाचनाप्रदानेन प्रसीद जगवन्मयि ॥ १२२ ॥
 ततश्च दशपूर्वीं तं जङ्गुसो ऽध्यजीगपत् । गुरोरजनितक्लेशो वज्रो ऽथ दशपूर्व्यञ्जत् ॥ १२३ ॥
 यत्र चाध्येतुमारब्धं ग्राह्यानुज्ञापि तत्र हि । इति सिंहगिरेः पार्श्वे वज्रो गन्तुमचिन्तयत् ॥ १२४ ॥
 इत्यापृच्छ जङ्गुसं वज्रो दशपुरं पुनः । अधीतदशपूर्वां ऽगाद्गृहीताम्बुरिवाम्बुदः ॥ १२५ ॥
 दशपूर्वाण्यवागस्तेर्वज्रस्यान्यागतस्य तु । पूर्वानुज्ञा कृता सिंहगिरिणा गुरुणा तदा ॥ १२६ ॥
 वज्रस्य पूर्वानुज्ञायां विदधे जृम्भकामरैः । महिमा दिव्यकुसुमप्रकरादिजिरद्भुतः ॥ १२७ ॥
 अर्पयित्वा सिंहगिर्याचार्यो वज्रमुनेर्गणम् । प्रत्याख्यायान्नपानादि कालं कृत्वामरो ऽजवत् ॥ १२८ ॥
 वज्रस्वाम्यपि जगवान्मुनिपञ्चशतीवृतः । विजहार महीं जड्यजनकैरवचन्ममाः ॥ १२९ ॥
 पुनानः क्त्वा विहारेण वज्रस्वामी महामुनिः । यत्र यत्र ययौ तत्र तत्र ख्यातिरञ्जदियम् ॥ १३० ॥
 अहो अस्योज्ज्वलं शीलमहो लोकोत्तरं श्रुतम् । अहो सौजाग्यमनघमहो लवणिमाद्भुतः ॥ १३१ ॥
 इतश्च पाटलीपुत्रे धनो नाम महाधनः । श्रंष्टी गुणगणश्रेष्ठो वज्रव जुवि विश्रुतः ॥ १३२ ॥
 कन्या सुरूपा तस्याज्जदन्निधानेन रुक्मिणी । रुक्मिणीव पुनरपि रूपान्तरमुपेयुषी ॥ १३३ ॥
 तस्य च श्रेष्ठिनो यानशाखायाममलाशयाः । व्रतिन्यो निवसन्ति स्म श्रीवज्रस्य महामुनेः ॥ १३४ ॥

षादशः

॥ १०६ ॥

व्रतिन्यस्तास्तु वज्रस्य चक्रिरे गुणसंस्तवम् । स्वाध्यायावश्यकसमो गुरुणां हि गुणस्तयः ॥ २४५ ॥
तां तां वज्रस्य सौजाग्यकश्रामाकर्ण्य रुक्मिणी । वज्रमेव पतीयन्ती प्रत्यज्ञासीदिदं च सा ॥ २४६ ॥
वज्रः स्याद्यदि मे जर्ता जोदये जोगानहं तदा । अन्यथा तु कृतं जोगैः किं जोगैर्दयितं विना ॥ २४७ ॥
तस्या वरयितारश्च ये केचिदुपतस्थिरे । सा प्रत्यपेधत्तान् सर्वान्मुखमोटनलीलया ॥ २४८ ॥
प्रव्रजिताश्च तां प्रोचुरयि मुग्धामि रुक्मिणि । वीतरागं प्रव्रजितं यद्वज्रं तं बुवूर्पमि ॥ २४९ ॥
रुक्मिण्यजिदधे वज्रो यदि प्रव्रजितस्तदा । प्रव्रजिष्याम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ २५० ॥
इतश्च जगवान्वज्रः पाटलीपुत्रपत्तने । विहारेण यया धर्मदेशनावारिवारिदः ॥ २५१ ॥
श्रुत्वा च वज्रमायान्तं पाटलीपुत्रपार्थिवः । तत्कालं सपरीवारो ऽन्यगादृष्ट्या गरिष्ठया ॥ २५२ ॥
इतश्चेतश्च वज्रपर्ववृन्दीजूतान्महामुनीन् । ददर्शागन्तु राजा राजमानांस्तपःश्रिया ॥ २५३ ॥
दृष्ट्वा तांस्तु निदध्यौ च सर्वे ऽपि द्युतिशालिनः । सर्वे ऽपि मधुराकाराः सर्वे ऽपि विकसन्मुखाः ॥ २५४ ॥
सर्वे प्रियंवदाः सर्वे करुणारससागराः । सर्वे ऽपि समताजात्रः सर्वे ऽपि ममतोज्जिताः ॥ २५५ ॥
को नाम वज्रस्वामीति न जानामि करोमि किम् । स एव जगवानादां वन्द्यो गन्धस्य नायकः ॥ २५६ ॥
॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

पप्रञ्च च कृणुं स्थित्वा जगवन्तो महर्षयः । आख्यान्यु वज्रः किमयं किमेष किमसाविति ॥ २५७ ॥
मुनयः प्रोचिरे राजन्वज्रस्यान्तिपदो वयम् । सा चिन्तय तमस्मासु कार्कः कज्योतिरिङ्गणाः ॥ २५८ ॥

१ पतिमिच्छन्ती । २ शिष्याः । ३ सद्योताः ।

सर्गः

॥ १०६ ॥

एवं तु मुनिवृन्देषु पृच्छन्सर्वेषु जूपतिः । वज्रं ददर्श मोहाज्ज्वलं पश्चाज्जले स्थितम् ॥ २५९ ॥
 वज्रजट्टारकमथ ववन्दे वसुधाधिवः । किरीटरत्नांशुजलैस्तत्पादौ स्नपयन्निव ॥ २६० ॥
 सुनन्दासुनराचार्यो ऽप्युद्याने समवासरत् । आश्रित्य सपरीवारस्तरुञ्चायाप्रतिश्रयम् ॥ २६१ ॥
 महीनाथो ऽपि वज्रर्षेर्निषद्यायां निषेडुषः । पादावचर्चयद्यत्कर्मभेन सुगन्धिना ॥ २६२ ॥
 ततश्च जगवान्वज्रः सुधामधुरया गिरा । चकार देशानां मोहध्वान्तध्वंसैकदीपिकाम् ॥ २६३ ॥
 ह्रीरास्रवल्लिधमतः श्रीवज्रस्वामिनस्तया । धर्मदेशनया राजा हृतचित्तोऽजवत्तराम् ॥ २६४ ॥
 देशनान्ते मुनिं नत्वा राजा स्वमदनं ययौ । गत्वा च मध्येशुद्धान्तं राङ्गीनामित्यचीकथत् ॥ २६५ ॥
 ब्राह्मोद्याने कृतावामो वज्रस्वाम्ययि मुञ्चुवः । मयाद्य वन्दितो धर्मदेशनाह्वीरसागरः ॥ २६६ ॥
 तं वन्दित्वा च दृष्ट्वा च तस्य धर्मं निशम्य च । मम गात्रं च नेत्रे च श्रोत्रे चायुः कृतार्थताम् ॥ २६७ ॥
 उदमेव दिनं मन्ये दिनत्वेन सुलोचनाः । अजवद्यत्र वज्रर्षेर्ज्ञानादित्यस्य दर्शनम् ॥ २६८ ॥
 एतावतापि धन्यो ऽस्मि दृष्टो वज्रमुनिर्मेया । किं पुनस्तन्मुखाज्जर्ममश्रौषमहमार्हतम् ॥ २६९ ॥
 हे देव्यस्तद्ययमपि वज्रर्षिं ऽष्टुमद्रेथ । त्वरितं यात ऊपयो ऽनेकत्रस्थाः समीरवत् ॥ २७० ॥
 राह्वयः प्रोचुः स्वयमपि तं विवन्दिषवो वयम् । त्वदाज्ञाप्यत्र यदजृत्तत्प्राप्ता नृपितैः सरित् ॥ २७१ ॥
 ततश्चानुज्ञया राज्ञो राह्वयो वज्रविज्ञपितम् । याप्ययानाधिरूढास्तास्तदुद्यानवरं ययुः ॥ २७२ ॥
 वज्रमागतमाकर्ण्य रुक्मिण्यपि जनोक्तिजिः । तमेव चिन्तयन्त्यस्थादात्मानमिव योगिनी ॥ २७३ ॥

१ आसीनस्य ।

बादशः

॥ १०७ ॥

द्वितीये वासरे रुक्मिण्युवाच पितरं निजम् । वज्रस्वाम्यागतो ऽस्तीह यं वृषर्षाम्यहं सदा ॥ १७४ ॥
तन्मां वज्रकुमाराय सम्प्रदत्तान्यथा तु मे । मरणं शरणं तात ग्रावणि रेखेव गीरियम् ॥ १७५ ॥
आजिजात्यसखी लज्जां विहायैवं ब्रवीमि यत् । तत्रेदं कारणं वज्रो मत्पुण्यैरयमागतः ॥ १७६ ॥
एष प्रायेण न स्थासुर्यद्यद्यैवेह गच्छति । किं ज्ञायते कदाप्येति ज्ञूयो ऽप्युद्धीनपक्षिवत् ॥ १७७ ॥
तस्मादलं विलम्बेन देहि वज्राय तात माम् । चिरकौमारदीनां मां पश्यन्किं न हि दूयसे ॥ १७८ ॥
एवं धनो ऽतिनिर्वन्धाद्रुपवज्रं निनाय ताम् । सद्यः कृत्वा विवाहार्हमर्वालङ्कारचूषिताम् ॥ १७९ ॥
पुण्या सममनैषीच्च धनकोटीरनेकशः । प्रलोचनं वरयितुर्यथा स्यादिति जातधीः ॥ १८० ॥
तदहाव्यस्तने चाह्नि वज्रे कुर्वति देशनाम् । जक्तिमान्नागरलोकाः परस्परमदो ऽवदत् ॥ १८१ ॥
अहो वज्रस्य सौख्यं यदीयां धर्मदेशनाम् । आकर्ण्यानन्दमग्नानां मुक्त्यवस्थेव जायते ॥ १८२ ॥
श्रीवज्रस्वामिनः सर्वगुणरत्नमहोदधेः । गुणानुरूपं चेद्रूपं जवेदुच्येन तर्हि किम् ॥ १८३ ॥
वज्रर्पिणा च नगरप्रवेशे रूपमात्मनः । शक्त्या मङ्गिष्ठमेवामीत्पुच्छोज्ज्वलिशङ्कया ॥ १८४ ॥
तदा च जगवान्वज्रस्तेषां जायं मनोगतम् । संलापं च ज्ञानवलेनाज्ञासीदतिशायिना ॥ १८५ ॥
द्वितीये ऽह्नि च वज्रेण विचक्रे ऽनेकलब्धिना । महत्प्रपन्नं कमलं कमलाविष्टरोपमम् ॥ १८६ ॥
कृत्वा स्वाजाविकं रूपमद्भुतं तस्य चोपरि । निषीदति स्म जगवान्वज्रो राजमराखवत् ॥ १८७ ॥
वज्ररूपं जनो दृष्ट्वा जितामरकुमारकम् । शिरांसि दुधुवे गीतान्यासं विरचयन्निव ॥ १८८ ॥
ऊचे च लोको वज्रस्य रूपं नैसर्गिकं ह्यदः । गुणानामाकृतेश्चाद्य सदृशो ऽजृत्समागमः ॥ १८९ ॥

सर्गः

॥ १०७ ॥

मा जूवं प्रार्थनीयो ऽहं लोकस्येति हि शङ्कया । सामान्यं ह्यस्तनं रूपं नूनं शक्त्यैष निर्ममे ॥ २९० ॥
 राजापि व्याजहारैवं विस्मयस्मेरमानसः । यथेष्टरूपनिर्माणलब्धिर्वज्रमुनिः खलु ॥ २९१ ॥
 धनश्रेष्ठ्यपि तद्वज्रस्वामिरूपं निरूपयन् । स्वां पुत्रीं वर्णयामास साग्रहां तत्स्वयंवरे ॥ २९२ ॥
 धनस्य हृदये स्वार्थप्रार्थनां कर्तुमिन्नतः । न वज्रदेशनार्थो ऽस्यादत्युत्तान इवोदकम् ॥ २९३ ॥
 देशनान्ते ऽवदद्वज्रं धनश्रेष्ठी कृताञ्जलिः । कृत्वा प्रसादं मत्पुत्रीमिमामुदह मानद ॥ २९४ ॥
 क्व जवानमराकारः केयं मानुषकीटिका । ऊरीकुरु तत्राप्येनां महत्सु न वृथार्थना ॥ २९५ ॥
 विवाहानन्तरं वज्र हस्तमोचनपर्वणि । ऽव्यकोटीरमङ्ग्यातास्तुन्यं दास्ये जवत्वदः ॥ २९६ ॥
 वज्रस्तमङ्गं विज्ञाय स्मितोचे करुणापरः । पर्याप्तं ऽव्यकोटीनिः पर्याप्तं कन्यया च ते ॥ २९७ ॥
 नितम्बिन्यो हि विषयास्ते पुनः स्युर्विषोपमाः । आपातमात्रमधुराः परिणामे ऽतिदारुणाः ॥ २९८ ॥
 विवेच्यमाना विषया विशिष्यन्ति विषादपि । जन्मान्तरेऽप्यनर्थाय ये जवन्ति शरीरिणाम् ॥ २९९ ॥
 ज्ञात्वा दुरन्तान्विषयान्कथमङ्गीकरोम्यमूम् । ज्ञातेश्चौरैरसरो ऽपि ग्रहीतुं न हि शक्यते ॥ ३०० ॥
 महानुजाया कन्या ते यदि मय्यनुरागिणी । प्रव्रज्यां तन्मयोपात्तामुपादत्तामसावपि ॥ ३०१ ॥
 इयेष मामेव यदि कुलीना मनसाप्यमौ । तदेवं युज्यते कर्तुं परलोकहितेन्नया ॥ ३०२ ॥
 विवेकपूर्वमथवानुज्ञयापि मदीयया । गृह्णावेषा परिव्रज्यां निर्वाणार्पणलक्षिकाम् ॥ ३०३ ॥
 विजीतकतरुज्ञायामिवानर्थप्रदायिनीम् । मा कार्षीद्विषयासक्तिं त्वत्पुत्री वदति तद्धितम् ॥ ३०४ ॥

षादशः

॥ १०८ ॥

एवं जगवतो वज्रस्वामिनः पेशलोक्तिजिः । प्रतिकुक्षा प्रवव्राजादपकर्मा रुक्मिणी तदा ॥ ३०५ ॥
धर्मो ऽयमेव हि श्रेयान्यत्र निर्वोजतेदृशी । एवं विमृश्य बहवः प्रतिबोधं जना ययुः ॥ ३०६ ॥
(तथा गृहीता प्रव्रज्या श्रीवज्रस्वामिनोऽग्रतः । तस्मात् स्थानान्मुनीन्त्रोऽपि विहारं चकृवांस्ततः ।)
अन्यदा जन्ममंसिरूपदानुसृतिवधिना । ततो जगवता वज्रस्वामिनाकाशगामिनी ॥ ३०७ ॥
महापरिज्ञाध्ययनादाचाराङ्गान्तरस्थिता । विद्योद्भवे जगवतः सङ्घस्योपचिकीर्षुणा ॥ ३०८ ॥ युग्मं ॥
वज्राण वज्रो जगवाननया विद्यया मम । जम्बूद्वीपाद्रुमणे ऽस्ति शक्तिरामानुषोत्तरम् ॥ ३०९ ॥
ममेयं धरणीयैव विद्या देया न कस्यचित् । अल्पर्क्षयो ऽक्षमत्त्वाश्च जाविनो ऽन्ये ह्यतः परम् ॥ ३१० ॥
अन्यदा पूर्वदिग्जागाङ्गीवज्रो ऽगान्महामुनिः । सूर्यो मकरसङ्क्रान्ताविवापाच्या उदग्दिशम् ॥ ३११ ॥
तदा तत्र प्रववृते दुर्जिह्ममतिजीर्णम् । वन्य तोजनश्रज्जानुबन्धविधुरो जनः ॥ ३१२ ॥
गृहिणामन्नदारिद्र्यादक्षपनोजनकारिणम् । वन्य नित्यमप्यूनोदरता यतिनामिव ॥ ३१३ ॥
संवत्रिरे सत्रशास्त्रा गृहस्थैरीश्वरैरपि । सर्वत्राज्ञद्विग्लरत्नरोदाकुलैव जः ॥ ३१४ ॥
रङ्गा विक्रीयमाणानि दधिजाण्मानि चत्वरि । फोटं फोटं तद्दधीनि खिञ्जिहुः कुकुरा इव ॥ ३१५ ॥
अस्थिचर्मावशेषाङ्गाः सुव्यक्तस्त्रायुमणरुद्राः । रङ्गाः गर्वत्र सञ्चेरुः परंता इव दारुणाः ॥ ३१६ ॥
अनगारं पतिश्रितामागतेष्वन्नतृणया । अदर्शयन्निजहादोषानुपेत्य श्रावका अपि ॥ ३१७ ॥
ग्रामेषु शून्यीकृतेषु विष्वग्निर्धूमधामसु । अजवत्पादसञ्चाराः पन्थानो ऽप्यजवन्निवृत्ताः ॥ ३१८ ॥

१ दक्षिणतः । २ शवाः । ३ संचारायोग्याः ।

सर्गः

॥ १०८ ॥

ततश्च सकलः सङ्गो दुष्कालेन कदर्थितः । दीनो विज्ञापयामास सुनन्दानन्दनं मुनिम् ॥ ३१ए ॥
 अस्मान्दुःखार्णवादस्मात्कथंचिदवतारय । सङ्गप्रयोजने विद्योपयोगो ऽपि न दुष्यति ॥ ३१० ॥
 ततश्च वज्रो जगवान्विद्याशक्त्या गरिष्ठया । पटं विचक्रे विपुलं चक्रञ्चर्मरत्नवत् ॥ ३११ ॥
 श्रीवज्रस्वामिना सङ्गो निर्दिष्टः सकलस्तदा । पोते वणिक्सारथ्यं इवाधिरूरोह महापटे ॥ ३१२ ॥
 वज्रर्षिणा जगवता विद्याशक्त्या प्रयुक्तया । उत्पुष्टुवे पटोव्योम्नि पवनोत्क्षिप्ततूलवत् ॥ ३१३ ॥
 तदा शय्यातरो दत्तनामा वज्रमहामुनेः । समाययौ सहचारिग्रहणार्थं गतो ऽजवत् ॥ ३१४ ॥
 सङ्गेन सहितं वज्रस्वामिनं स्वर्गयायिनम् । निरीक्ष्य मूर्धजान्शीघ्रमुत्स्वार्थवमुवाच सः ॥ ३१५ ॥
 शय्यातरो ऽहं युष्माकमजवं जगवन्पुरा । अद्य साधर्मिको ऽप्यस्मि निस्तारयसि किं न माम् ॥ ३१६ ॥
 शय्यातरस्य तां वाचं श्रुत्वोपास्यजगज्जिताम् । दृष्ट्वा च दूनकेशं तं वज्रः सूत्रार्थमस्मरत् ॥ ३१७ ॥
 ये साधर्मिकवात्सल्ये स्वाध्याये चरणे ऽपि वा । तीर्थप्रज्ञावनायां वोद्युक्तास्तांस्तारयेन्मुनिः ॥ ३१८ ॥
 आगमार्थमिमं स्मृत्वा वज्रस्वामिमहर्षिणा । पटे तस्मिन्नध्यरोपि सो ऽपि शय्यातरोत्तमः ॥ ३१९ ॥
 विद्यापटोपविष्टास्ते यान्तः साङ्घिसरित्पुराम् । सर्वे विद्वोकयामासुः करामलकवन्महीम् ॥ ३२० ॥
 जक्तिप्रह्वैः पूज्यमानो मार्गस्थव्यन्तरामरैः । व्योम्नि प्रदीयमानार्थो जक्तैर्ज्योतिषिकामरैः ॥ ३२१ ॥
 विद्याधरैर्वर्ण्यमानः शक्तिसम्पन्नमत्कृतैः । आलिङ्ग्यमानः सुहृदेवानुकूलेन वायुना ॥ ३२२ ॥
 पटव्यादादर्शिताम्रवायासौख्यो महीस्पृशाम् । वन्दमानो नजःस्थो ऽपि मार्गचैत्यान्यनेकशः ॥ ३२३ ॥

बादशः

॥ १०९ ॥

पटस्थो ऽपि पटस्थेन्यस्तन्वानो धर्मदेशनाम् । वज्रपिराससादाय पुरीं नाम महापुरीम् ॥ ३३४ ॥

॥ चतुर्जिः कलापकं ॥

तस्यां धनकणाढ्यायां सुजिह्मजवत्सदा । प्रायेण श्रावको लोको बुद्धजक्तस्तु पार्थिवः ॥ ३३५ ॥

तस्यां जैनाश्च बौद्धाश्च स्पर्धमानाः परस्परम् । चक्रिरे देवपूजादि जैनैर्बौद्धास्तु जिग्यिरे ॥ ३३६ ॥

जैना हि यद्यत्पुष्पादिपूजोपकरणं पुरे । ददृशुस्तत्तदधिकमूह्यदानेन चिक्रियुः ॥ ३३७ ॥

नाजूवन्बुद्धजक्तास्तु पुष्पाद्यादातुमीश्वराः । ततश्च बुद्धायतनेष्वज्ञतपूजा तनीयसी ॥ ३३८ ॥

बुद्धजक्तास्तु ते हीणा बुद्धजक्तं महीपतिम् । विज्ञप्य सर्वं पुष्पादि श्रावकाणां न्यवारयन् ॥ ३३९ ॥

पुष्पापणेषु सर्वेषु बहुमूह्यप्रदा अपि । अर्हद्रक्तास्ततः पुष्पवृन्तान्यपि न लेजिरे ॥ ३४० ॥

उपस्थिते पर्युषणापर्वण्यर्हद्रुपासकाः । ततो रुदन्तो दीनास्या वज्रपिमुपतस्थिरे ॥ ३४१ ॥

ते श्रावका नेत्रजलैः क्लेदयन्तो महीतलम् । नत्वा व्यजिज्ञपन्वज्रं खेदगद्गदया गिरा ॥ ३४२ ॥

अर्हच्चैत्येभ्यहरहः पूजादि ऋष्टुमरुतैः । बौद्धैर्वयं पराजृता जृतास्व दुरात्मजिः ॥ ३४३ ॥

विज्ञप्तो बौद्धलोकेन बौद्धो राजा न्यवारयत् । पुष्पाणि ददतो ऽस्माकं मास्त्रिकानखिलानपि ॥ ३४४ ॥

लजामहे वयं नाथ नागस्त्रिकुसुमान्यपि । किं कुर्मो ब्रह्मवन्तो ऽपि राजाज्ञां को ऽतिलङ्घ्यते ॥ ३४५ ॥

तुलसीबर्बरीपूजापात्रतां ग्रामयद्भवत् । प्रयान्ति जितविम्बानि हृष्टा किं जीवितेन नः ॥ ३४६ ॥

मार्हत्स्वारोपयन्वेते उन्ननेत्यजिशङ्कितैः । बौद्धैः पुष्पं निषिद्धं नः केशवासकृते ऽपि हि ॥ ३४७ ॥

किं चानिशां गणयतां स्वामिन्नस्माकमङ्गुलीः । आगात्पर्युषणापर्वदिनं दिनमतेष्टिका ॥ ३४८ ॥

१ दिवसश्रेष्ठम्

सर्गः

॥ १०९ ॥

पर्वण्यप्यागते ऽमुष्मिन्वयं यतिवदहंताम् । ज्ञावपूजां करिष्यामः पुष्पसम्पत्तिवर्जिताः ॥ ३४९ ॥
 पराञ्जय पराञ्जय वैद्वैर्बुद्धिर्जिर्वयम् । जीवन्मृता इव कृताः स्वामिनि त्वयि सत्यपि ॥ ३५० ॥
 जिनप्रवचनस्याजिज्ञूतस्यास्य प्रज्ञावनाम् । विधाय जगवन्नस्मान्सङ्गीवयितुमर्हसि ॥ ३५१ ॥
 समाश्वसित हे श्राद्धा यतिप्ये वः सुतेजसे । इत्युक्त्वा जगवान्व्योमन्युत्पपात सुपर्णवत् ॥ ३५२ ॥
 स्वामी निमेषमात्रेणाथागान्माहेश्वरीं पुरीम् । अवातारीदुपवने चैकस्मिन्विस्मयावहे ॥ ३५३ ॥
 हुताशनान्जिधानस्य देवस्योपवनं च तत् । यो ऽजृदारामिकस्तत्र मित्रं धनगिरेः स तु ॥ ३५४ ॥
 अकस्मादागतं वज्रं निरीक्ष्यानत्रष्टृष्टिवत् । आरामिकः प्रगे सद्यस्तस्मिन्नाख्यो मुदावदत् ॥ ३५५ ॥
 तिथिस्थितिषु धन्येयं यत्र त्वमतिथिर्मम । आत्मानं चाधुना धन्यं मन्ये ऽहं यत्समृतस्त्वया ॥ ३५६ ॥
 दिष्ट्या सुखप्रवदहं चित्ताप्रापकतस्त्वया । ममागास्त्वं यदतिथिः किमातिथ्यं करोमि ते ॥ ३५७ ॥
 वज्रस्वाम्यप्यजिदधे मम ह्युद्यानपालक । पुष्पैः प्रयोजनं तानि प्रदानुं च त्वमीशिषे ॥ ३५८ ॥
 माखाकारो ऽवदत्पुष्पादानेनानुगृहाण माम् । जवन्ति प्रत्यहं पुष्पलक्ष्मा विंशतिरत्र हि ॥ ३५९ ॥
 जगवानादिशत्तर्हि पुष्पाणि प्रगुणीकुरु । आगन्ताम इतो गत्वा यावदुद्यानरक्षक ॥ ३६० ॥
 एवमुक्त्वा पृषदंश्च इवोत्पत्य विहायसा । अक्षुब्धः क्षुब्धमिवज्जिरं वज्रमुनिर्ययौ ॥ ३६१ ॥
 गङ्गासिन्धुजलक्रीडाप्रसक्तसुरवारणम् । दशमामृतकुण्डाजपद्महृदमनोरमम् ॥ ३६२ ॥
 सदावन्दारुदिविषत्सिद्धायतनमणिरुतम् । गायत्किम्पुरुषीगीतानुचरैरेकदम्बकम् ॥ ३६३ ॥

द्वादशः

॥ ११० ॥

अनेकधानुमद्भूमिधृतसन्ध्यात्रविभ्रमम् । त्राम्यदुन्मत्तचमरीजग्नाज्जाङ्कारगह्वरम् ॥ ३६४ ॥
नमेरुर्जतगरकिम्पाकाकुलमेखलम् । स तं हिमाद्रिमञ्जारीक्रीडामस्योऽन्य इवार्यमा ॥ ३६५ ॥
॥ चतुर्जिः कलापकम् ॥
स शाश्वतार्हप्रतिमाः सिद्ध्यतनवर्तिनीः । ववन्दे बन्धमानां हि विंघाधरकुमारकैः ॥ ३६६ ॥
तरङ्गरङ्गशाखास्थलास्यलासकपङ्कजम् । पद्मसौगन्धवहनादिव मन्थरमारुतम् ॥ ३६७ ॥
सञ्चरन्नीरंजमिव क्रीरदप्सरसां मुखैः । उन्निपङ्कजरजोधवाससुजगोदकम् ॥ ३६८ ॥
श्रीदेवीदेवतागारप्रगायदमरीजनम् । पद्महृदं जगामाथ वज्रपिर्व्योमवर्त्मना ॥ ३६९ ॥ त्रिजिर्विंशेपकम् ॥
तदा च देवपूजार्थमवचित्यकमम्बुजम् । श्रीदेव्या देवतागारं यान्त्या वज्रपिरेन्द्यत ॥ ३७० ॥
श्रीदेवता ववन्दे तं दृष्टमात्रं मुनीश्वरम् । रक्तोष्णीपैप्रज्ञाम्भोमिः स्नपयन्तीव तत्कमौ ॥ ३७१ ॥
धर्मलाजाशिषं दत्त्वा तस्थिवांसं तु तं मुनिम् । वज्राञ्जलिः श्रीरवददाज्ञापय करोमि किम् ॥ ३७२ ॥
जगाद वज्रो जगवानादिष्टमिदमेव ते । पाणिपद्मस्थितं पद्ममिदं पद्मे ममार्प्यताम् ॥ ३७३ ॥
स्वामिन्किमेतदादिष्टमिन्द्रोपवनजान्यपि । पुष्पाण्यानेतुमीशास्मीत्युक्त्वा सा पद्ममार्पयत् ॥ ३७४ ॥
वन्दितश्च श्रिया वज्रः पुनरुत्पत्य सत्वरम् । पथा यथागतैर्नैव हुताशनवनं ययौ ॥ ३७५ ॥
विद्याशक्त्या च जगवान्विमानं व्यकरोदथ । पादकस्यानुजन्मेव बन्धुरं त्रिविधार्द्धिजिः ॥ ३७६ ॥
अस्थापयञ्च तन्मध्ये श्रीदेव्यर्पितमम्बुजम् । विंशतिं पुष्पलक्ष्णाणि तस्य पार्श्वेषु तु न्यधात् ॥ ३७७ ॥

१ कमलम् २ उष्णीषो मुकुटः

सर्गः

॥ ११० ॥

स्मरति स्म तदा वज्रो जगवाञ्जृम्भकामरान् । ते वज्रं वज्रिणमिव तत्क्षणाञ्चोपतस्थिरे ॥ ३७८ ॥
 उन्नस्येवाम्बुजस्याधो धनगिर्यात्मजमुनिः । निषद्य व्योमयानाय विमानवरमादिशत् ॥ ३७९ ॥
 तस्मिन्विमाने चक्षिते जृम्भका अपि नाकिनः । चेत्तुर्विमानारूढास्ते गीतवाद्यादिपूर्वकम् ॥ ३८० ॥
 वैमानिकैर्विमानस्थैर्विमानस्थः समावृतः । पुरीं नाम पुरीं प्राप वज्रस्तां बौद्धदूषिताम् ॥ ३८१ ॥
 तत्पुरीवासिनो बौद्धा विमानानि निरीक्ष्य खे । अज्ञापन्तैवमुत्पत्त्या उत्पुष्पुष्यता इव ॥ ३८२ ॥
 सप्रजावमहो बौद्धदर्शनं प्रेक्ष्य नाकिनः । बुद्धपूजार्थमायान्ति श्रीबुद्धाय नमो नमः ॥ ३८३ ॥
 तेषां च वदतामेवं वज्रो ऽर्हत्सदनं यया । विमानैर्दर्शयन्व्योम्नि गान्धर्वनगरश्रियम् ॥ ३८४ ॥
 पुनर्बौद्धैरजिदधं मपीधौताननैरिव । अहो अर्हद्दर्शने ऽजृदियं देवी प्रजावना ॥ ३८५ ॥
 चिन्तितमन्यथास्माज्जिरन्यथेदमुपस्थितम् । दृष्टिः प्रसारिताप्यस्थाप्यायुना नीतमञ्जनम् ॥ ३८६ ॥
 ततः पर्युपणापर्वण्यर्हदायतने ऽमरैः । महीयान्महिमाकारि जस्पृशां यो न गोचरः ॥ ३८७ ॥

जृम्भकामरकृतां प्रजावनामर्हतो जगवतो निरीक्ष्य ताम् ।
 बौद्धजावमपहाय पार्थिवः सप्रजो ऽपि परमार्हतो ऽजवत् ॥ ३८८ ॥

इत्याचार्यश्रीदेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 महाकाव्ये वज्रस्वामिजन्मव्रतप्रजाववर्णनां नाम छादशः सर्गः ॥

त्रयोदशः

॥ १११ ॥

त्रयोदशः सर्गः

सर्गः

इतश्चोद्गायणनृपो जज्ञे दशपुरे पुरे । सोमदेवो ऽजवविप्रो रुद्रसोमा तु तत्प्रिया ॥ १ ॥
ब्राह्मणी रुद्रसोमा सा बज्रव परमार्हती । दयादिजिर्गुणैर्धर्मद्रुमबीजैरखकृता ॥ २ ॥
तयोरजनिषातां हौ तनयौ नयशालिनौ । नाम्नार्थरक्षितो ज्यायान्कनीयान्फट्गुरक्षितः ॥ ३ ॥
तत्रार्थरक्षितो मौञ्जीबन्धनादप्यनन्तरम् । अधीयाय पितुरेव सकाशे यद्विवेद सः ॥ ४ ॥
ततो ऽनुष्ठाप्य पितरावध्येतुमधिकाधिकम् । पाटलीपुत्रनगरे प्रथयावार्थरक्षितः ॥ ५ ॥
सो ऽङ्गानि वेदांश्चतुरो मीमांसान्यायविस्तरम् । पुराणं धर्मशास्त्रं च तत्राध्यैष्ट विशिष्टधीः ॥ ६ ॥
चतुर्दशापि हि विद्यास्थानानि निजनामवत् । कृत्वा कण्ठगतान्यागात्पुरं दशपुरं पुनः ॥ ७ ॥
चतुर्वेदो ऽयमायातः पूज्य इत्यवनीजुजा । अधिरोह्य करिस्कन्धे स प्रावेद्यत पत्तने ॥ ८ ॥
विविधोपायनकरा लोका अपि तमन्यगुः । राजजिः पूज्यते यो हि पूजनीयो न कस्य सः ॥ ९ ॥
गृहस्य बाह्यशालायामध्युवासार्यरक्षितः । कुटुम्बे दददानन्दमुपदामिव नूतनम् ॥ १० ॥
तं ब्रह्मचर्यसधनं पूज्यमानं महीजुजा । दृष्ट्वा तद्वन्धवो गोत्रं पवित्रं मेनिरे निजम् ॥ ११ ॥
स्वजनैस्तद्गृह्वारे रम्यमाबन्धि तोरणम् । चिरेष्टायाः समेप्यन्त्या लीलादोलोपमं श्रियः ॥ १२ ॥
तद्गृहे तत्सुवासिन्यः स्वस्तिकान्स्वस्तिकारकान् । लिखितुस्तद्गुणाख्यानप्रशस्त्यक्षरसन्निजान् ॥ १३ ॥
बाह्यावासस्थितो ऽप्यार्थरक्षितो ऽष्टपैर्दिनैरपि । श्रीमान्बज्रव जूयोन्निरागञ्ज्रिरुपायनैः ॥ १४ ॥
अन्यदा चिन्तयामास शुद्धधीरार्थरक्षितः । अहो प्रमादो नाद्यापि जननीमज्जिवादये ॥ १५ ॥

॥ १११ ॥

जवन्ति पुत्ररूपेण बाह्याः प्राणा हि योषिताम् । तस्य प्रवासजं दुःखं तासामति हि दुःसहम् ॥ १६ ॥
 मत्प्रवासेन मन्माता जविष्यति कथं हि सा । निद्रायामपि या नित्यं मन्माताक्षरवाग्मिनी ॥ १७ ॥
 इदमेव हि धीरत्वमहो मन्मातुरद्भुतम् । अपि देशान्तरे प्रैषीद्या मां मञ्जितकाम्यया ॥ १८ ॥
 तद्गुणोपार्जनामूलां सम्पदं दर्शयन्निजाम् । आनन्दयामि स्वामम्बामुत्कण्ठाञ्जस्तरङ्गिणीम् ॥ १९ ॥
 इत्यार्यरक्षितः सद्यो दिव्ये संवीर्ये वाससी । कश्मीरजाङ्गरागेण संवर्मितवपुर्द्युतिः ॥ २० ॥
 सुगन्धिसुमनोदामगर्जितावधकुन्तलः । ग्रीवापाण्यं हि विन्यस्तकार्तस्वरविजृषणः ॥ २१ ॥
 कर्पूरफालिकामिश्रताम्बूललटजाननः । विशदञ्चत्रसश्रीकमौलिः स्वसदनं ययौ ॥ २२ ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

स आदावेव विनयी मातुः पादानवन्दत । कण्ठावलम्बिसौवर्णशङ्खलाभ्रिष्टजूतलः ॥ २३ ॥
 दीर्घायुररुह्यो जूयाः स्वागतं तव दारक । इत्युक्त्वा सावदत्प्रातिवेशिमकीवापरं न हि ॥ २४ ॥
 स पुत्रप्रेमसंरञ्जोचितसंलापलक्षणम् । प्रसादं पूर्ववन्मातुरपश्यन्निदमब्रवीत् ॥ २५ ॥
 अधीताशेषविद्यो ऽहं त्वत्पादान्छुमागमम् । किं नाक्षपसि मां जक्तिमर्यादामकराकरम् ॥ २६ ॥
 मम पूजां करोत्येष राजा राजगुरोरिव । महिमानमिमं सूनोर्दृष्ट्वा किं न हि हृष्यसि ॥ २७ ॥
 रुद्रसोमावदन्न किं विद्योपार्जनेन ते । हिंसोपदेशकं ह्येतदधीतं नरकप्रदम् ॥ २८ ॥
 दृष्ट्वा नरकपाताग्निमुखं त्वां कुक्षिसञ्जवम् । कथं हृष्यामि मग्नास्मि खेदे गौरिव कर्दमे ॥ २९ ॥

१ धारयित्वा २ लटमं सुंदरम्

त्रयोदशः

॥ ११२ ॥

यदि त्वं मयि जक्तो ऽसि यदि मां मन्यसे हिताम् । दृष्टिवादं तदधीष्व हेतुं स्वर्गोपवर्गयोः ॥ ३० ॥
इत्यार्यरक्षितो दध्यां किमधीतमिदं मया । न यन्मातुः प्रमोदाय तज्जया सम्पदापि किम् ॥ ३१ ॥
विमृश्यैवमुवाचाम्बामार्यधीरार्यरक्षितः । दृष्टिवादं पठिष्यामि मातराख्याहि तद्गुरुम् ॥ ३२ ॥
रुद्रसोमावदत्स श्रमणोपासको जव । दृष्टिवादस्य गुरवः श्रमणा एव नापरे ॥ ३३ ॥
दृष्टिवादो हि दर्शनविचार इति शोजनम् । नामाप्यस्येति मनसि श्रद्धावार्यरक्षितः ॥ ३४ ॥
ऊचे च मातुरादेशः प्रमाणं गुरवस्तु ते । क दृष्टव्या दृष्टिवादं यथाधीये तदन्तिके ॥ ३५ ॥
रुद्रसोमापि तनयविनयोऽङ्घ्रिसिता सती । प्रमयन्त्यञ्चलं तस्य निजगाद प्रसादजाक् ॥ ३६ ॥
इदानीं हि न जिह्मेमि त्वयाहं तनुजन्मना । मदादेशमनुष्ठातुं यदकार्षीर्मनोरथम् ॥ ३७ ॥
सन्ति तोसल्लिपुत्राख्या आचार्या आर्यरक्षित । इतो ममैवेक्षुवाटे प्रतिपन्नप्रतिश्रयाः ॥ ३८ ॥
तत्पादपङ्कजोपास्तिहंसतामुररीकुरु । ते त्वामध्यापयिष्यन्ति दृष्टिवादं तनूद्भव ॥ ३९ ॥
एवं प्रातः करिष्यामीत्यजिधायार्यरक्षितः । दृष्टिवादाजिधां ध्यायन्नाशेत रजनावपि ॥ ४० ॥
प्रातश्चचाक्ष पृष्ठांस्वामार्यरक्षितकुम्भजः । दृष्टिवादोदधिं प्राक्षः पातुं गण्डूषलीक्षया ॥ ४१ ॥
पितृमित्रमितश्चार्यरक्षितस्य महाद्विजः । अजूक्षुपपुरं ग्रामे पितेवात्यन्तवत्सलः ॥ ४२ ॥
सो ऽचिन्तयन्मया हि ह्यो दृष्टो न ह्यार्यरक्षितः । आयुष्मन्तं तदद्यापि तं पश्यामि सुहृत्सुतम् ॥ ४३ ॥
इति द्विजाम्णोरिच्छुयष्टीः स सकला नव । तत्त्वण्डं चैकमादायार्यरक्षितगृहं ययौ ॥ ४४ ॥

१ अगस्तिः

सर्गः

॥ ११२ ॥

सोमदेवसुतं ज्येष्ठं निर्यान्तं च निकेतनात् । ददर्शैष विज्ञातत्वात्तमुपासद्दयम्न च ॥ ४५ ॥
 को नाम त्वमसीत्युच्चैः सो ऽशृङ्गदार्यरक्षितम् । आर्यरक्षित एषो ऽस्मीत्यब्रवीच्चार्यरक्षितः ॥ ४६ ॥
 द्विजो जगाद हे ब्रातुः पुत्र ह्यस्तनवामरे । कुटुम्बकृत्यकरणप्रमादाभ्रासि वीरक्षितः ॥ ४७ ॥
 एकेनापि गतेनाह्वा मन्ये गतमहःशतम् । यत्र त्वां नाहमघ्राहं हृत्कैरवनिशाकरम् ॥ ४८ ॥
 इत्यार्यरक्षितं प्रेम्णा द्विजन्मा परिरन्य सः । अवोचदिह्रवो ह्येते मयानीयन्त त्वत्कृते ॥ ४९ ॥
 उवाच सोमञ्जरिक्षूस्तात मन्मातुरर्पयेः । अहं शरीरचिन्तार्थं गन्धन्नस्मि वहिर्जुवि ॥ ५० ॥
 इदं च मातुराख्याया यज्ञन्नभ्रायरक्षितः । अधुनेक्षुलतापाणिमघ्राहीदादितो ऽपि माम् ॥ ५१ ॥
 इत्यार्यरक्षितेनोक्तः स द्विजन्मा तत्राकरोत् । आर्यरक्षितमातापि सा दहैवमचिन्तयत् ॥ ५२ ॥
 मम सूनोरिदं श्रेयोऽञ्जुक्नुनमतश्च सः । नव पूर्वाणि खण्डं च नूनमादास्यते सुधीः ॥ ५३ ॥
 नवाहं दृष्टिवादस्य पूर्वाण्यध्ययनानि वा । दशमं खण्डमध्येप्ये दध्यां यानिति सोमञ्जः ॥ ५४ ॥
 गत्वा चेक्षुगृहद्वारे स्थिरधीरार्यरक्षितः । अचिन्तयदविज्ञातः कथमन्तर्विशाम्यहम् ॥ ५५ ॥
 राज्ञामिव गुरुणां हि सन्निधाने यतस्ततः । विदितो ऽपि नोपसर्पेदहं तु विदितो ऽपि न ॥ ५६ ॥
 तदत्रैव द्वाणं स्थित्वा वसत्यन्तर्विशाम्यहम् । प्रातर्वन्दनकायातश्रमणोपामर्कैः सह ॥ ५७ ॥
 इत्यार्यरक्षितस्तस्थौ द्वारे ऽपि द्वारपादवत् । विपुशं रजसारम्भे विवेको ह्यर्गलायते ॥ ५८ ॥
 मासवकैः शिकीमुख्यग्रामरागपरिस्पृशा । स्वाध्यायेनापि साधूनां स ययौ लयमेणवत् ॥ ५९ ॥

त्रयोदशः

॥ ११३ ॥

तत्रागाहुहूरो नाम श्रमणोपासकः प्रगे । वन्दनाय महर्षीणां हर्षेणोत्कुललोचनः ॥ ६० ॥
स त्रिनैषेधिकीं कुर्वन्प्रविवेश प्रतिश्रयम् । अथैर्यापथिकीं प्रत्यक्रामदुर्चस्तरस्वरम् ॥ ६१ ॥
तदनन्तरमाचार्यान्साधूनपि यथाविधि । वन्दित्वा निषसादाग्रे विष्टरं प्रतिविल्लय सः ॥ ६२ ॥
अथार्यरक्षितो धीमांस्तेन सार्धं प्रविश्य सः । वन्दनैर्यापथिक्यादि तस्मान्नृतमधारयत् ॥ ६३ ॥
तद्दर्शितविधिं चाजिनयन्पठनपूर्वकम् । अवन्दताचार्यपादान्साधूनप्यार्यरक्षितः ॥ ६४ ॥
ढहुरश्रावकं त्वार्यरक्षितो न ह्यवन्दत । सुधीरपि निराम्नायं कियच्चिज्ञातुमीश्वरः ॥ ६५ ॥
निषण्णं सोमतनयं तमवन्दितढहुरम् । आचार्या विविधुः को ऽपि श्राद्धो ऽयं नूतनः खलु ॥ ६६ ॥
धर्मसाक्षाशिषं दत्त्वा शरदम्जोमलाशयाः । पृच्छन्ति स्म तमाचार्याः कुतो धर्मागमस्तव ॥ ६७ ॥
औरसो रुद्रसोमाया स जगाद यथातथम् । श्रमणोपासकादस्मादात्तधर्मो ऽस्मि नान्यतः ॥ ६८ ॥
ऊचिरे साधवो ऽप्येवं जगवश्चार्यरक्षितः । तनयो रुद्रसोमाया विद्वान्वेदान्धिपारगः ॥ ६९ ॥
चतुर्दशविद्यास्थानोपाध्यायः पृथिवीक्षुजा । करिस्कन्धाधिरुढो ऽयं पत्तने ऽस्मिन्प्रवेशितः ॥ ७० ॥
अयमाद्यगुणस्थानस्थितानां धुरि गण्यते । आश्चर्यं श्रावकाचारं परिस्पृशति किं ह्यदः ॥ ७१ ॥
अथार्यरक्षितः स्माह श्रावको ऽस्मि हि सम्प्रति । किं नवो न जवेज्जावपरिणामः शरीरिणाम् ॥ ७२ ॥
इति विज्ञपयामास चाचार्यान्प्रचिताञ्जलिः । दृष्टिवादाध्यापनेन जगवंस्त्वं प्रसीद मे ॥ ७३ ॥
मया विवेकहीनेनोन्मत्तेनेव दुरात्मना । हिंसोपदेशकं सर्वमधीतं नरकवहम् ॥ ७४ ॥
आचार्या अपि तं शान्तं योग्यं ज्ञात्वैवमूचिरे । यदि त्वं दृष्टिवादाधिजिगांसुस्तत्परिव्रज ॥ ७५ ॥

सर्गः

॥ ११३ ॥

किं चान्यदप्युपात्तायां प्रव्रज्यायां द्विजोत्तम । दृष्टिवादं क्रमेण त्वं विद्वन्नध्यापयिष्यसे ॥ ७६ ॥
 सो ऽप्युवाच परिव्रज्यामिदानीमपि दत्त मे । मया न दुष्करा ह्येषा मन्मनोरथकामधुक् ॥ ७७ ॥
 किं तु प्रसादं कुर्वाणैर्जगवद्भिर्निजे शिर्षा । विहारकमजं कष्टमादृत्यान्यत्र गम्यताम् ॥ ७८ ॥
 मामत्र स्थितवन्तं हि राजा पुरजनो ऽपि च । अत्यन्तमनुरागेण प्रव्रज्यां त्याजयेदपि ॥ ७९ ॥
 आचार्या अपि तस्योपरोधेन सपरिहृदाः । ययुरन्यत्र सो ऽप्यग्रे स्थितो याति स्म ऋत्यवत् ॥ ८० ॥
 तीर्थे श्रीवर्धमानस्य तदानीमनगारिणाम् । शिष्यचार्यव्यवहारः प्रथमो ऽयमवर्तत ॥ ८१ ॥
 तदार्यरक्षितं जट्टमाचार्या पर्यविव्रजन् । साक्षीकृतगुरुश्चाज्जीतार्थः सो ऽचिरादपि ॥ ८२ ॥
 तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीपहान् । मातृकावदधीयाय सो ऽङ्गान्येकादशापि हि ॥ ८३ ॥
 तेपामाचार्यमिश्राणां दृष्टिवादः परिस्फुटः । यावान्ब्रज्य तावन्तमग्रहीदार्यरक्षितः ॥ ८४ ॥
 तदा बृजजनोक्त्यैवमश्रांषीदार्यरक्षितः । यद्भूयान्दृष्टिवादो ऽस्ति वज्रर्षेः साम्प्रतं स्फुटम् ॥ ८५ ॥
 अज्जुञ्ज समवसृतः पुर्यां वज्रमुनिस्तदा । इति प्रतस्थे तत्रैव गन्तुं सोमात्मजो मुनिः ॥ ८६ ॥
 ययौ चोक्तयिनीमध्ये जगवानार्यरक्षितः । जगुसाजिधानानामाचार्याणां प्रतिश्रयम् ॥ ८७ ॥
 गुणवन्तं तपोराशिं पूर्वावस्थाकुतीर्थिकम् । उपलब्ध तमाचार्याः परिष्वजिरे मुदा ॥ ८८ ॥
 ऊचुश्च वत्स धन्यो ऽसि कृतार्थो ऽसि सुधीरसि । विहाय यो हि ब्राह्मण्यं श्रामण्यं प्रत्यपद्यथाः ॥ ८९ ॥
 अद्याहं क्षीणाशेषायुःकर्मा त्वामर्षये ऽनघ । कर्तुंकामो ऽस्म्यनशनं मम निर्यामको जव ॥ ९० ॥
 तथेति प्रतिपेदानं रुद्रसोमात्मजं मुनिम् । विहितानशनो जगुसाचार्यो ऽन्वशादिति ॥ ९१ ॥

त्रयोदशः

॥ ११४ ॥

मा वज्रस्वामिना सार्धं वसेरेकप्रतिश्रये । किं तु वत्स त्वमन्यस्मिन्नधीयीथाः कृतस्थितिः ॥ ९२ ॥
यो हि सोपक्रमायुष्को वज्रेण सह यामिनीम् । एकामपि वसेत्सो ऽनुश्रियते तं न संशयः ॥ ९३ ॥
एवं करिष्ये ऽहमिति प्रतिपद्यार्यरक्षितः । तेषां निर्यामणां कृत्वा पुरीं वज्राश्रिता ययौ ॥ ९४ ॥
नगर्या बहिरेवास्थात्तां निशामार्यरक्षितः । निशाशेषे स्वप्नमुं वज्रस्वामी ददर्श च ॥ ९५ ॥
यदद्य पयसा पूर्णः केनाप्यस्मत्पतकृद्दः । अपाय्यागन्तुना जूरि किंचिदस्थाच्च तत्पयः ॥ ९६ ॥
वज्रस्वामी महर्षीणां स्वप्नार्थं व्याकरोत्प्रगे । बहुपूर्वश्रुतग्राही को ऽप्येप्यति ममातिथिः ॥ ९७ ॥
स उपादास्यते ऽस्मत्तो बहुपूर्वश्रुतं सुधीः । पूर्वश्रुतावशेषं तु मत्पार्श्वे ऽपि रहिष्यति ॥ ९८ ॥
उपवज्रमुनि प्रातराययाचार्यरक्षितः । ववन्दे द्वादशावर्तवन्दनेन च तं गुरुम् ॥ ९९ ॥
तं च पप्रन्न वज्रर्षिः कुत आगाः स चावदत् । तोमलिपुत्राचार्याणां पादमूलादिहागमम् ॥ १०० ॥
वज्रस्वाम्यब्रवीदार्यरक्षितस्त्वं किमाख्यया । सो ऽप्याख्यादेवमिति च पुनर्वन्दनपूर्वकम् ॥ १०१ ॥
वज्रस्वाम्यपि तं ज्ञात्वा सप्रसादमदो ऽवदत् । स्वागतं तव कुत्र त्वं प्रतिश्रयमशिश्रियः ॥ १०२ ॥
बहिरावासितो ऽस्मीति तेनोक्ते स्वाम्यदो ऽवदत् । महात्मन्किं न जानासि बहिःस्थो ऽध्येष्यसे कथम् ॥ १०३ ॥
सोमजूरजिधत्ते स्म स्वामिन्निज्जे प्रतिश्रये । उदतारिषमाचार्यजङ्गुसानुशासनात् ॥ १०४ ॥
उपयोगेन वज्रर्षिर्विदित्वैवमुवाच च । युक्तमेतज्जि पूज्यास्ते स्थविरा नादुरन्यथा ॥ १०५ ॥
वज्रो ऽथ पृथगावासस्थितमप्यार्यरक्षितम् । अध्यापयितुमारेजे पूर्वीणि प्रतिवासरम् ॥ १०६ ॥
अचिरेणापि कालेन सोमदेवज्जवो मुनिः । पूर्वाण्यपूर्वप्रतिज्ञो नवाधीयाय वीक्षया ॥ १०७ ॥

सर्गः

॥ ११४ ॥

दशमं पूर्वमध्येतुं प्रवृत्तं चार्यरक्षितम् । दशमपूर्वयमकान्यधीप्वेत्यादिशङ्करः ॥ १०८ ॥
 ततो दशमपूर्वस्य बहूनि विषमाणि च । अध्येतुं यमकान्यार्यरक्षितर्षिः प्रचक्रमे ॥ १०९ ॥
 इतश्च सन्दिदिशतुः पितरावार्यरक्षितम् । नागञ्जसि किमद्यापि विस्मृतास्तव किं वयम् ॥ ११० ॥
 त्वं नः करिष्यस्युद्योतमिति ह्याशामकृष्महि । तवानागमने सर्वं पश्यामस्तु तमोमयम् ॥ १११ ॥
 एवमाहूयमानो ऽपि सन्देशवचनैस्तयोः । यावदध्ययनासक्तो ववले नार्यरक्षितः ॥ ११२ ॥
 तावत्तान्यां तमाह्वातुमनोन्यां फट्गुरक्षितः । प्राणप्रियो ऽनुजस्तस्य प्रैषि निर्वन्धशिष्या ॥ ११३ ॥ युग्मम् ॥
 द्रुतं गत्वा च नत्वा च सो ऽवादीदार्यरक्षितम् । किमेवं कठिनो ऽजूस्त्वमनुत्कण्ठः कुटुम्बके ॥ ११४ ॥
 वैराग्यपर्शना त्विन्नं यद्यपि प्रेमबन्धनम् । तथापि तव कारुण्यमस्ति स्वस्तिनिबन्धनम् ॥ ११५ ॥
 शोकपङ्कनिमग्नो ऽस्ति बन्धुवर्गश्च साम्प्रतम् । तदागत्य तमुज्जुर्तुं जगवंस्तव साम्प्रतम् ॥ ११६ ॥
 इति तेनानुजेनोक्तो गन्तुं तत्रार्यरक्षितः । श्रीवज्रस्वामिनं नत्वा पप्रञ्च स्वञ्जमानसः ॥ ११७ ॥
 अधीप्वेति ततस्तेन प्रत्युक्तः स पुनः पठन् । किं ते ऽस्मि विस्मृतः फट्गुरक्षितेनेत्यजल्प्यत ॥ ११८ ॥
 बान्धवाश्च परिव्रज्यामनोरथरथस्थिताः । न कुत्रापि प्रवर्तन्ते त्वया सारथिना विना ॥ ११९ ॥
 तदेहि देहि प्रव्रज्यां जगत्पूज्यां स्वगोत्रिणाम् । श्रेयस्यपि सकर्णो ऽपि किमद्यापि प्रमाद्यसि ॥ १२० ॥
 अथार्यरक्षितः स्माह यदि सत्यमिदं वचः । ततस्त्वं तावदादत्स्व वत्स सच्चहितं व्रतम् ॥ १२१ ॥
 एवमुक्तस्ततस्तेन श्रद्धानिर्धौतमानसः । सो ऽवदहेहि को हि स्यात्पीयूषस्य पराङ्मुखः ॥ १२२ ॥

त्रयोदशः

॥ ११५ ॥

अश्चार्यरहितः प्रीतस्तस्यामृतकिरा गिरा । स्वयं तमनुजग्राह दीहया शिह्यापि च ॥ १२३ ॥
यातुमुक्तो ऽन्यदा फल्गुरहितेनार्यरहितः । अधीताशेषयमको गन्तुमूचे पुनर्गुरुम् ॥ १२४ ॥
प्राग्वन्निवारितस्तेन स खेदादित्यचिन्तयत् । स्वजनाह्वानगुर्वाज्ञासङ्कटे पतितो ऽस्मि हा ॥ १२५ ॥
अधीयानः पुनः प्राग्वद्यमकेन्यः पराजितः । कृताञ्जलिपुटो जृत्वा गुरुन्नत्वा च सो ऽब्रवीत् ॥ १२६ ॥
दशमस्यास्य पूर्वस्य मयाधीतं कियत्प्रजो । अवशिष्टं कियच्चेति सप्रसादं समादिश ॥ १२७ ॥
जगाद गुरुरप्येवं स्मितविह्वुरिताधरः । विन्नुमात्रं त्वयाधीतमब्धितुष्ट्यं तु शिष्यते ॥ १२८ ॥
इति श्रुत्वा गुरोर्वाचमूचिवानार्यरहितः । परिश्रान्तो ऽहमध्येतुं प्रर्जुनीतः परं प्रजो ॥ १२९ ॥
शेषमप्यचिरेणापि त्वमागमयसि श्रुतम् । धीमन्नधीष्व धीरो ऽसि किमकाण्डे विपीदसि ॥ १३० ॥
एवमाश्वासितस्तेन गुरुणा करुणायता । पुनः प्रवृत्तः सोऽध्येतुं जग्नोत्साहो ऽपि जक्तिकाक् ॥ १३१ ॥ युगमम् ॥
फल्गुरहितमन्येद्युर्मूर्तिमद्वन्धुवाचिकम् । दर्शयन्नुत्सुको गन्तुं श्रीवज्रं स पुनर्जगौ ॥ १३२ ॥
अयमुत्साहमानो ऽपि हन्त गन्तुमनाः कथम् । एवं विचिन्तयन्वज्रस्वाम्यज्जदुपयोगवान् ॥ १३३ ॥
सो ऽश्रामं स्तेत्यतो यातो नायमायास्यति ध्रुवम् । स्तोत्रं ममायुर्मय्येव पूर्वं च दशमं स्थितम् ॥ १३४ ॥
अनुज्ञातस्ततस्तेन गमनायार्यरहितः । स फल्गुरहितः शीघ्रं पुरं दशपुरं ययौ ॥ १३५ ॥
तत्रायातं च तं ज्ञात्वा सपौरः पृथिवीपतिः । सरुद्रसोमः सोमश्च जक्त्या वन्दितुमाययौ ॥ १३६ ॥
प्रमोदाश्रुपयः पूर्णलोचनास्ते च तं मुनिम् । मूर्ते धर्ममिवानम्य यथास्थानमुपाविशन् ॥ १३७ ॥

१ समर्थः

सर्गः

॥ ११५ ॥

विदित्वा धर्मशुश्रूषां तेषां कारुण्यवारिधिः । देशनां विदधे सो ऽपि मेघगम्भीर्या गिरा ॥ १३८ ॥
श्रोत्रपत्रपुटीपीतदेशनात्यञ्जवारिजिः । तत्कालं ह्लासयन्ति स्म विस्मितास्ते मनोमलम् ॥ १३९ ॥
अथार्यरक्षितस्यान्ते नृपः सम्यक्तमग्रहीत् । ततः सर्पारस्तं नत्वा ययौ निजनिक्केतनम् ॥ १४० ॥
ससोमा रुद्रसोमापि बन्धुजिर्वहुजिः ममम् । संसारचारकावासविरक्ता व्रतमाददे ॥ १४१ ॥

इतश्च विहरन्वज्रस्वामी क्षोणितले क्रमात् । संयमक्रमचारी च प्रययौ दक्षिणापथम् ॥ १४२ ॥
तमानन्दमहाकन्दकन्दलोत्रेदारिद्रम् । संवीक्ष्य दक्षिणात्यो ऽजृष्टोक्तः केकीव हर्षजाक् ॥ १४३ ॥
द्योतयन्वस्तुतत्त्वानि मुनिः किमयमर्यमा । यञ्चंश्चक्षुश्चकोराणां प्रीतिं किमुत चन्द्रमाः ॥ १४४ ॥
किमस्मत्कर्ममाहात्म्याद्गर्भो वा दत्तदर्शनः । एवं तद्दीक्षणा नन्दनिमग्ना जगजुर्जनाः ॥ १४५ ॥ युग्मम् ॥
श्रीवज्रस्वामिनो ऽन्येषुः श्लेष्मवाधाजवद्भृशम् । ततः शुण्ठीं समानेतुं स साधुं कंचनान्यधात् ॥ १४६ ॥
साधुनानीय दत्तां च शुण्ठीमशवचेतसा । जुक्वैनानां जहयिष्यामीत्यतः कर्णे न्नधत्त सः ॥ १४७ ॥
जोजनान्ते स कर्णान्तवर्तिनीं व्रतिनां पतिः । स्वाध्यायध्यानविवशो विसस्मार तथैव ताम् ॥ १४८ ॥
ततः प्रदोषे सा तस्य प्रतिक्रमणकर्मणि । मुखवस्त्रिकया कायं प्रत्युपेक्ष्यतो ऽपतत् ॥ १४९ ॥
पतितां तां च खादृत्यास्मरघजो मुनीशताम् । हा हा धिग्धिक् प्रमादो ऽयं ममेति स्वं निनिन्द च ॥ १५० ॥
प्रमादे संयमो न स्यान्निष्कलङ्कः कथंचन । तं विना मानुषं जन्म जीवितं च निरर्थकम् ॥ १५१ ॥
कुर्मस्ततो वपुस्त्यागं वज्रस्वामीत्यचिन्तयत् । अजायत समन्ताच्च दुर्जिह्वां वादशाब्दकम् ॥ १५२ ॥
खदूमूल्यां दनाग्निह्वां यत्राहि त्वमवामुयाः । सुनिह्मवबुध्येथास्तदुत्तरदिनोपसि ॥ १५३ ॥

त्रयोदशः

॥ ११६ ॥

एवमादि समादिश्य स्वशिष्यं श्रुतपारगम् । वज्रसेनमुनिं स्माह विहर्तुमथ सो ऽन्यतः ॥ ११५ ॥ युग्मम् ॥
ग्रामाकरपुरारण्यवर्ती वसुमतीं ततः । विहर्तुं वज्रसेनो ऽपि प्रावृत्तन्मुनिपुङ्गवः ॥ ११५ ॥
श्रीवज्रस्वामिनः पार्श्ववर्तिनो व्रतिनः पुनः । लज्जन्ते न क्वचिन्निष्ठां त्राम्यन्तो ऽपि गृहे गृहे ॥ ११६ ॥
विना जिह्वां क्षुधाहामकुक्षयो ऽनन्नवृत्तयः । ते ऽन्वहं गुरुजिर्दत्तं विद्यापिण्ममजुञ्जत ॥ ११७ ॥
छादशाब्दानि जोकव्यः पिण्मो ऽयं वस्ततो यदि । संयमस्य न बाधास्ति तमाहृत्य ददाम्यहम् ॥ ११८ ॥
नो वा तदा सहाज्जेन तनोस्त्यागं त्रिदध्महे । इत्युक्त्वा गुरुजिर्धर्ममतयो यतयो ऽन्यधुः ॥ ११९ ॥ युग्मम् ॥
धिक् पोषणमिमं पिण्मं पिण्मं पोष्यमिमं च धिक् । प्रजो प्रसीद येनैतत्त्यजामो दितयं वयम् ॥ १२० ॥
अथादाय मुनीन्सर्वांश्श्रीवज्रो जुवनार्यमा । गिरिं प्रत्यचक्षोक्कान्तरं द्योतयितुं जर्वी ॥ १२१ ॥
तत्रैकः क्षुब्धको नास्थाधार्यमाणो यदा तदा । कापि प्रतार्य तं ग्रामे समारोहद्गुरुगिरिम् ॥ १२२ ॥
मा जद्गुरुणामप्रीतिर्मनसीति विचिन्तयन् । त्यक्त्वा जक्तं च देहं च क्षुब्धको ऽस्थाजिरेरधः ॥ १२३ ॥
मध्याह्नतपनात्युष्णरोचिस्तप्ते शिखातले । पिण्मवन्नवनीतस्य विखीनस्तक्षणादपि ॥ १२४ ॥ युग्मम् ॥
शुजध्यानगतस्त्यक्त्वा तनुं योगीव शक्तिजाक् । अन्तर्देवालयं चक्रे तन्वन्तरपरिग्रहम् ॥ १२५ ॥
तस्मिन्देवाङ्गनासङ्गसुखमग्रे लसन्मुदः । त्रिदशाः पूजयामासुराशु तस्य कलेवरम् ॥ १२६ ॥
श्रीवज्रं यतयो ऽप्युचुः प्रेक्ष्यावतरतः सुरान् । किमत्रावतरन्त्येते देवाः सर्वर्जयः प्रजो ॥ १२७ ॥
सो ऽप्युचे क्षुब्धकः कार्यमिदानीं स्वमसाधयत् । महिमानं ततस्तस्य सुपर्वाणः प्रकुर्वते ॥ १२८ ॥

१ वेगवान्

सर्गः

॥ ११६ ॥

प्रबोधसः

॥ ११७ ॥

दुर्जिह्मदोषाग्निःशेषं तदा च क्षितिमण्डलम् । जज्ञे धान्यैर्विनाम्नोजिर्मानिवहुःखसङ्कुलम् ॥ १८४ ॥
धर्मप्रधाना सा बन्धून्निजानेवमथान्यधात् । जीवितासः सुखं तावदद्य यावदमी वयम् ॥ १८५ ॥
विना धान्यक्रयादुःखं जीवितासः कियच्चिरम् । तद्वरं सविषं जोज्यमुपजुज्य समाहितोः ॥ १८६ ॥
स्मृतपञ्चनमस्काराः कृतानशनवृत्तयः । दुःखगेहस्य देहस्य सद्यस्त्यागं विदधमहे ॥ १८७ ॥ युगमम् ॥
अथेत्यम् बन्धवो ऽवोचन्नस्त्वेवं हन्त साम्प्रतम् । गन्तव्यो ऽस्य शरीरस्य प्राप्तकालं फलं ह्यदः ॥ १८८ ॥
पक्त्वाश्राभं लक्ष्म्यं सा यावन्नाहिपदिषम् । वज्रसेनमुनिस्तावत्तज्जीवातुरिवागमत् ॥ १८९ ॥
तमाख्यं मुनिं सापि हर्षादेव व्यचिन्तयत् । चित्तं वित्तं च पात्रं च दिष्ट्या पूर्णमिदं त्रयम् ॥ १९० ॥
दत्त्वा तदद्य पात्राय श्लाघ्यं जन्म करोम्यदः । कदाचिदैवयोगेन यदीहपात्रसङ्गमः ॥ १९१ ॥
हृष्टाय तस्मै विस्मरेच्छुर्जिह्मदत्त सा । लक्ष्म्यस्य पाकस्य वृत्तान्तं च न्यवेदयत् ॥ १९२ ॥
अथाख्यं वज्रसेनो ऽपि मा स्मैवं प्रतिपद्यथाः । जज्ञे सुजिह्मं यत्प्रातर्जविष्यति न संशयः ॥ १९३ ॥
सापृच्छन्नवताहायि स्वयमेतदुतान्यतः । अथोचे सो ऽप्यदो ऽम्नोदगर्जितोर्जितया गिरा ॥ १९४ ॥
श्रीवज्रस्वामिनास्म्युक्तो यदा जिह्मां त्वमाप्नुयाः । लक्ष्मपाकोदनात्प्रातः सुजिह्मं जविता तदा ॥ १९५ ॥
इति श्रोत्रामृतं श्रुत्वा तद्दिनं हृणमात्रवत् । श्राविका सा सुजिह्मं रूपयामास लीलया ॥ १९६ ॥
प्रजाते च प्रजाजालैश्चण्डांशोरिव मण्डलम् । वहिर्त्रैचक्रमापूर्णं धान्यैर्दूरादथागमत् ॥ १९७ ॥
जनः स्वच्छमनाः सा च ततः सद्यो ऽप्यजायत । कालं कंचन तत्रैव वज्रसेनो ऽप्यवास्थित ॥ १९८ ॥

१ नौकासमूहः

सर्गः

॥ ११७ ॥

जिनदत्तः सद्देश्वर्या सुनुजिर्वहुजिस्ततः । अर्चाञ्जके जिनार्चायामर्थिन्यो ऽर्थमदत्त च ॥ १९९ ॥

महोत्सवेन ते ऽन्येद्युर्जगृहुः शान्तचेतसः । वज्रसेनमुनेः पार्श्वे लोकदयहितं व्रतम् ॥ २०० ॥

एवं शिष्यप्रशिष्यादिशाखाजिर्वटवृक्षवत् । श्रीवज्रस्वामिनो वंशः प्रसरन्व्यानशो दिशः ॥ २०१ ॥

साधुपलः सुपर्वाद्व्यो मुक्तावासनिबन्धनम् । श्रीमद्वज्रमुनेर्वंशः कस्य नासीन्मनीषितः ॥ २०२ ॥

ये केचिन्नयनातिथित्वमगमन्ये वा श्रुतेर्गोचरं वंशास्तेषु तनुत्वमग्रमज्जन्मूलं पुनः स्थूलताम् ।

नव्यो ऽसौ दशपूर्विणो मुनिपतेः श्रीवज्रसूरेर्गुरो-र्वंशो यः प्रथमं दधाति तनुतां स्फातिं पुरस्तात्पुनः ॥ २०३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यरक्षि-

तव्रतग्रहणपूर्वाधिगमवज्रस्वामिस्वर्गगमनतद्वंशविस्तारवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

जम्बूमुनिप्रवृत्तिगणाधिनाथपर्यन्तसाधुजनचित्रचरित्रपुष्पैः ।

स्रग्दामगुम्फितमिदं परिशिष्टपर्वं शिष्टात्मनां छुठतु कण्ठतटावनीषु ॥

॥ समाप्तो ऽयं ग्रन्थः ॥

प्रबोधः

॥ ११७ ॥

उज्जिह्वदोषान्निःशेषं तदा च हितिमण्डलम् । जज्ञे धान्यैर्विनाम्नोजिर्मानवदुःखसङ्कुलम् ॥ १८४ ॥
धर्मप्रधाना सा बन्धून्निजानेवमथान्यधात् । जीवितास्मः सुखं तावदद्य यावदमी वयम् ॥ १८५ ॥
विना धान्यक्रयादुःखं जीवितास्मः कियच्चिरम् । तद्वरं सविषं जोज्यमुपप्लुज्य समाहितोः ॥ १८६ ॥
स्मृतपञ्चनमस्काराः कृतानशनवृत्तयः । दुःखगेहस्य देहस्य सद्यस्त्यागं विदध्महे ॥ १८७ ॥ युग्मम् ॥
अथेत्यम् बन्धवो ऽवोचन्नस्त्वेवं हन्त साम्प्रतम् । गह्वतो ऽस्य शरीरस्य प्राप्तकाष्ठं फलं ह्यदः ॥ १८८ ॥
पक्त्वाषाढं लह्ममूढ्यं सा यावन्नाह्निपविषम् । वज्रसेनमुनिस्तावत्तक्षीवातुरिवागमत् ॥ १८९ ॥
तमाखोक्ष्य मुनिं सापि हर्षादेव व्यचिन्तयत् । चित्तं वित्तं च पात्रं च दिष्ट्या पूर्णमिदं त्रयम् ॥ १९० ॥
दत्त्वा तदद्य पात्राय श्लाघ्यं जन्म करोम्यदः । कदाचिदैवयोगेन यदीदृक्पात्रसङ्गमः ॥ १९१ ॥
दृष्ट्वा तस्मै विस्मरेच्चुज्जिह्वामदत्त सा । लह्ममूढ्यस्य पाकस्य वृत्तान्तं च न्यवेदयत् ॥ १९२ ॥
अन्नाख्यघ्नजसेनो ऽपि मा स्मैवं प्रतिपद्यथाः । जज्ञे मुजिह्वं यत्प्रातर्जविष्यति न संशयः ॥ १९३ ॥
सापृष्ठन्नवताङ्गायि स्वयमेतदुतान्यतः । अथोचे सो ऽप्यदो ऽम्नोदगर्जितोर्जितया गिरा ॥ १९४ ॥
श्रीवज्रस्वामिनास्म्युक्तो यदा जिह्वं त्वमामुयाः । लह्मपाकोदनात्प्रातः मुजिह्वं जविता तदा ॥ १९५ ॥
इति श्रोत्रामृतं श्रुत्वा तद्दिनं हृणमात्रवत् । श्राविका सा मुज्जिह्वं हृषयामास लीलया ॥ १९६ ॥
प्रजाते च प्रजाजालैश्चण्डांशोरिव मण्डलम् । वहिर्त्रैचक्रमापूर्णं धान्यैर्दूरादथागमत् ॥ १९७ ॥
जनः स्वहृदमनाः सा च ततः सद्यो ऽप्यजायत । काष्ठं कंचन तत्रैव वज्रसेनो ऽप्यवास्थित ॥ १९८ ॥

१ नौकासमूहः

सर्गः

॥ ११७ ॥

जिनदत्तः सहेश्वर्या सूनुजिर्बहुजिस्ततः । अर्चाञ्चक्रे जिनार्चायामर्थिन्यो ऽर्थमदत्त च ॥ १९९ ॥

महोत्सवेन ते ऽन्येद्युर्जगृहुः शान्तचेतसः । वज्रसेनमुनेः पार्श्वे लोकदयदितं व्रतम् ॥ २०० ॥

एवं शिष्यप्रशिष्यादिशास्त्रार्जिवटवृक्षवत् । श्रीवज्रस्वामिनो वंशः प्रसरन्व्यानशे दिशः ॥ २०१ ॥

साधुपत्नः सुपर्वाढ्यो मुक्तावासनिबन्धनम् । श्रीमद्वज्रमुनेवंशः कस्य नासीन्मनीषितः ॥ २०२ ॥

ये केचिन्नयनातिश्रित्वमगमन्ये वा श्रुतेर्गोचरं वंशास्तेषु तनुत्वमग्रमज्जन्मूलं पुनः स्थूलताम् ।

नव्यो ऽसौ दशपूर्विको मुनिपतेः श्रीवज्रसूरेर्गुरो-वंशो यः प्रथमं दधाति तनुतां स्फातिं पुरस्तात्पुनः ॥ २०३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यरक्षि-

तव्रतग्रहणपूर्वाधिगमवज्रस्वामिस्वर्गगमनतद्गंशविस्तारवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

जम्बूमुनिप्रचृतिगणाधिनाथपर्यन्तसाधुजनचित्रचरित्रपुष्पैः ।

स्रग्दामगुम्फितमिदं परिशिष्टपर्वं शिष्टात्मनां लुठतु कण्ठतटावनीषु ॥

॥ समाप्तो ऽयं ग्रन्थः ॥

Published by Shah Kuvarji Anandji, for Jain Dharmaprasarak Sabha, Bhavanagar.
Printed by B.R. Ghanekar at the Nirnaya-sagar Press, 23, Kolbhat Lane, Bombay.

